

Lénárd Ödön

Erő az erőtlenségben

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Lénárd Ödön

Erő az erőtlenségben (2Kor 12,9)

Eszmélődés élmények és dokumentumok fölött a magyar katolicizmus helytállása köréből a kommunista diktatúra alatt.

Itt-ott merészebben írtam testvéreim, hogy egyet-mást emlékezetekbe idézzek az Istentől kapott kegyelem címén. (Róm 15,15)

Cenzor: dr. Erdős Mátyás,
apostoli protonotárius

Egyházhatósági engedély:
E 153/94 – Esztergom 1994. április 8.
dr. Dékány Vilmos püspök,
érseki általános helynök

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv második kiadásának elektronikus változata. A könyv második kiadása 1996-ban jelent meg a Márton Áron Kiadó gondozásában, az ISBN 963 7947 89 2 azonosítóval. Az elektronikus változat Arató László, a Márton Áron Kiadó igazgatójának engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Márton Áron Kiadó tulajdonában van.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Előszó.....	4
Bevezetés	8
Előzetes megfontolások. Történelmi igazságtétel.....	14
Hiszek az egy, szent, katolikus, apostoli Anyaszentegyházban.....	25
egy.....	26
szent	34
katolikus.....	47
apostoli.....	63
Logikus beteljesülések	78
Függelék.....	124
Henri de Lubac S.J.: A püspökök magatartása a megszállás alatt.....	124
Berlini püspöki nyilatkozat	135
Táblák	140
Név- és tárgymutató.....	170
Megjegyzés	178

Előszó

Amikor az olvasó kezébe veszi Lénárd Ödön: Erő az erőtlenségben című írását, akkor a megváltott ember gyarlóságának megrázó dokumentumát lapozza fel.

Isten kiáradó szeretetében megteremtette a boldogságra szánt embert, aki – miként a fellázadt angyalok – göggyében Istenhez akart hasonló lenni.

Mindkét lázadás kimenetele reménytelen volt, hiszen miként Mihály arkangyal már nevében is hirdeti: Michael-Mihály = Ki olyan, mint az Isten?

Lucifer és társainak sorsa végleg megpecsételődött. Lázadásuk önmagában hordta az ítéletet. Ragyogó intellektusuk miatt – mellyel képesek voltak átlátni tettük háládatlanságát és gonoszságát – lázadásuk a végleges kizasztottság állapotát hozta meg számukra. Szeretet helyett a gyűlölet, igazság helyett a hazugság, boldogság helyett a szenvedés lett örök sorsuk. Ez a sértés – éppen ragyogó értelmi képességük miatt – akkora volt, hogy Isten nem tartotta méltónak a bukott angyaloknak további esély adását. Másrészt a hozzá hűséges angyalok is egy örök életre szóló intő példát kaptak a lázadás önkirekesztő kudarcáról hűségük maradandó megerősítésére.

Az első emberpár létében kiszolgáltatottabb mint az angyal. Lázadása Isten ellen nem önmagából indult ki. A bukott angyal hazugsága és uszítása csábította el. Isten ezt is számon kérte, de irgalmas szeretetében megszánta az embert – akinek az egész világot teremtette –, és megmentésére nagylelkű megváltást ígért. Végtelen szeretetében önmagát kínálta fel áldozatul az emberért, hogy az teljes értékű, vele kegyelmi közösségben élő gyermeke lehessen.

Isten nyomban a megváltásuk után a Szentlelket küldi el az emberekhez, hogy velük létrejöhessen Péter fősege alatt az Anyaszentegyház, mely arra hivatott, hogy a világ végezetéig képviselje az igazságot, az önzetlen szeretetet és a tiszta örömet, melyet feladatul kapott az egész földön hirdetni. Vigasztalásul megígérte, hogy ezen intézményét a pokol erői soha nem veszik be.

Az Anyaszentegyház egésze ezt a küldetését rendíthetetlenül teljesíti, hiszen az isteni garancia védi, ugyanakkor gyarló emberek által vezetett intézmény, és azért mindenkor kikezdzhető. Ily módon az Anyaszentegyházhoz tartozó minden egyes ember sorsa újra és újra megmérettetik.

Az elbukott lázadó, a sátán minden lehetőséget kihasznál – a mai napig is –, hogy az egyes embert kikezdje, elbukassa és magához láncolja – az örök pusztulásba.

A jóléti társadalomban elsősorban az anyagi javak soha ki nem elégíthető gazdagságának vágyát, a pénzszerzés mohóságát és a rendeltetése nélküli szexualitást használja fel az egyes ember megnyerésére.

Magyarországon, szoros egységben a keleti blokk országaival, az elmúlt évtizedekben a sátán Isten-ellenes erői intézményesített formában működhettek. Eredményeként a hatalom célját szolgáló hazugság lett a norma (ezért kellett megakadályozni megfélemlítéssel az igazságot tanító hittant), felszabadították az ember ösztönös mohóságát a szexualitásban (ezzel megtörik belső tartását családjához, nemzetéhez, egyházához), intézményesítik az ateizmust annak minden lélekmérgező kellékével együtt (ezzel vak eszközzé süllyeszti az embert, felkeltve az anyagi és érzéki javak elsőbbségéért mindent alárendelő ösztönös egoizmust). Mindezt átszöve az isteni értékrendhez ragaszkodók kirekesztésével, megfélemlítésével, harmadrendű állampolgárrá való degradálásával, jogfosztottsággal, kiszolgáltatottsággal és végtelen megaláztatással.

A hűségeseknél ehhez járul a magárahagyatottság érzete, a tökélyre vitt belülről való bomlasztás terhének súlya, a legszélesebb körű megfigyelés, lehallgatás, az egyházi

pozícióknak az ateista hatalom által irányított belülről való meghódításának átélése. Ugyanakkor a kollaboránsok részére látszathatalom adása, kedvezményes juttatások, külföldi utazási lehetőség, zsíros munkahely jól dolgozó beosztottakkal, magas kitüntetésekkel, röviden a „mindent neked adok, ha leborulva imádsz engem” sátáni elv érvényesülésének megtapasztalása.

Kérdés: ilyen szituációban, hogy vizsgálják a megváltott ember? Az az ember, akit Jézus kiválasztott és meghívott, hogy elkötelezett papi vagy világi életével tanúságot tegyen róla, és az a széleskörű társadalmi csoport, a hívők közössége, kik Isten kegyelméből a keresztségben részesedtek a megváltás gyümölcséből, s akiket Isten már gyermekeivé fogadott az Egyházban.

Lénárd Ödön szerint a válasz alapvetően kétféle lehet: elkötelezett *hűség*, annak minden konzekvenciájával, vagy a *túlélni akarás*, annak minden lépre menő, önmagát fokozatosan feladó, és végül eladó következményével.

Az Erő az erőtlenségben című könyv erről a válaszról szól.

Az egyik pólus – amiről csak keveset ír – saját élete, a töretlen hűségéért kapott tizenkilenc év börtön. Ennek tényleges áldozatát csak az értheti meg, aki hosszabb vagy rövidebb időn át maga is átélte a teljes kiszolgáltatottság, megaláztatottság egészséget, ideget, embert őrölő nyomorúságát. Ilyen volt ő és a többi szenvedésben boldoggá váló társa, hogy csak az önkényesen kiragadott példaként említsünk pár nevet: Halász Piusz, Werner Alajos, Endrédi Vendel, Tabódy István, Mócsy Imre, Bolváry Pál, Hahót Ferenc és a többi jezsuita, ciszterci, pálos, regnumi és egyéb szerzetes és világi pap, valamint a világi testvérek ragyogó sora, és az élükön Mindszenty József, esztergomi érsek, bíboros, hercegprímás. Hetényi Varga Károly – az illetékesek által nem támogatott – páratlan értékű könyve (Papi sorsok a horogkereszt és a vöröscsillag árnyékában) szellemi emlékmű a Szentlélektől átizzított hitvalló és vértanú egyház legkiválóbbjai számára, akik Jézus-szeretetüket, istenhitüket, apostoli buzgalmukat, testüket és lelküket adták oda tanúságot téve hűségük mellett. Agyonhallgatott és azóta sem méltatott életáldozatuk és vértanúságuk a magyarországi katolikus Egyház Golgotájának győzelme, miként Krisztus keresztre feszítésének véres drámája is a feltámadás győzedelmévé változott. Krisztussal együtt legyőzve győztek ők, a hűségesek, az Istenből élők, a mai napig is agyonhallgatott példaképeink. Még a sorstárs Lénárd Ödön is e könyvében alig szól róluk, pedig könyvének címe is: Erő az erőtlenségben – erre utal.

Pedig ez az erő, a kegyelem az erőtlenségben ugyancsak jelen volt. A bömbölő hangszórók melletti felvonulások zaja, és az ateista hatalom kezében összepontosított sajtó, rádió és televízió egyszólamú harsogása mellett a Lélek halkán, láthatatlanul és csendben működött. És hogyha a jó a maga érdekében még tudatosan rejtőzködni is akar, mint abban az időszakban is tette, akkor a hívő lélek azzal erősíti magát, hogy van Valaki, aki mindent lát, azt is, hogy adománya – a kegyelem nem volt hiábavaló.

Azonban e titkos kereszthordozásoknak is megmaradtak a maguk teher alatti mély lábnyomai. Ezeket a szél betemette, az ember elsöpörhette, csak – a régészet a tanú rá – még az emberi szemek számára sem teljes tökéletességgel. Viszont feltárásuk – ami már megindult – sokkal több és odaadóbb munkát kíván, mint a korabeli tömegkommunikáció irányított nagy eszköztárának, vagy az eredményre vágyó hatalmi szervek sajátos stílusában megfogalmazott irattári kötegeiknek feldolgozása. Így például a kihallgatások manipulált jegyzőkönyvei célratörően és a hivatal stílusában csak azt rögzítik, ami megfelelő csavarással az előírt koncepcióba illeszthető, és semmi nyomot nem hagytak a hitvalló válaszokról vagy az apostoltestvéreket védő hallgatásokról.

A hűségesek nem írhattak, nem nyilatkozhattak, nem léphettek fel, s nem hagyhattak nyomot maguk után, s ha szólásra kényszerítették őket, akkor kiforgatták szavaikat, hogy ily módon önmaguk vádlóivá váljanak. A titkos hittanórák, az Istennek ajánlott oly sokszor

megalázó munkakörülmények, a cellák poklában Istennek ajánlott szenvedések nem hagytak nyomot maguk után, nem jártak dokumentálható kitüntetésekkel, nem jártak érte anyagi előnyök és pozíciók, legfeljebb a közvetlen szűk környezet, és elsősorban a rabtársak látható jelet nem hagyó értékelése hitelesítette az áldozatot vállaló eltkötelezetteket.

Mégis a titkolódzó hűség nyomait is fel lehet tární, nemcsak a tömegesen készült eltorzított vádiratok hazugságainak lemeztelenítése által, hanem a tömeges megsemmisítés ellenére is fennmaradt pozitív nyomokból, így pl. az akkori *keresztény szamizdatokból*. Az időben ugyan ez a kifejezés a körünkben nem volt ismeretes, helyette a „brosúra” vagy a „muníció” szó járta. A szellemileg hermetikusan elzárt, és a lélekmérgező hazugságokkal telített kiadványokkal és információval elárasztott országban a hívő lélek szomjazott az igazság és a természetfeletti világ szelleme után. Így minden katakomba közösség törekedett hozzájutni a szabad világban megjelenő keresztény lelki élet vagy világnézeti irodalom legújabb magyarra fordított termékeihez, és a hazai hitélet kiváló, ismert vagy ismeretlen tanítóinak írásaihoz. Ez csak a középkori kódexmásoló szerzetesek elkötelezettségével azonosuló hívők hihetetlen és önzetlen munkájával volt lehetséges, hiszen egy-egy írást legfeljebb 8-9 példányban volt lehetséges gépelve sokszorosítani, az igény pedig óriási volt. Ezek az iratok akkoriban a hűséget szolgálták és erősítették minden betűjünkkel.

A honiak közül Halász Piusz ciszterci szerzetes egész országot lefedő írásai biztos tájékoztatást adtak a megújuló, a Lélek akarata szerinti Egyházzól, a Rómához való hűségről és a megújuló hitéletéről. Külön sort jelentettek a hazai hitéleti és a keresztény családi életre felkészítő, valamint az ifjúság számára „kiadott”, föld alá kényszerített szerzetesélet és keresztény ifjúsági csoportok (pl. cserkészlet, regnumiak) munkásságát és képzését elősegítő iratok és könyvek. A nyugatról becsempészett és magyarra átültetett teológiai, lelkiéleti könyvek, a világegyház megnyilvánulásait és történéseit ismertető anyagok sorozata mutatta, hogy a hazai hűség egy lépéssel sem maradt le a legfrissebb nyugati szabad keresztény mondanivalóktól.

Nemcsak Voillaume, Lepp, Rahner, Teilhard, Tillmann, Fabbri, Andres, Le Fort, Congar, Lubac, Hans Urs von Balthasar, vagy a pápai enciklikák sora, sőt a keletnémet püspöki kar körleveleinek fordításai, de Carrel, Godin, sőt még a Trapp család regénye, Lewis-nek a Kisördöge vagy Evely írásai is ismertté váltak a szellemi vasfüggönyön belül a névtelen „kiadók” áldozatos munkássága révén.

A Márton Áron Kiadó – mely létét a szamizdatok világából eredezteti 1948-tól – szívesen vállalná – amennyiben egyházi egyetértés és szerény eszközök ezt lehetővé tennék számára – e pincékben, padlásokon rejtegetett szakadt roncsok, és a rossz papírosuk révén eleve is gyorsan pusztulásra ítélt szellemi kincsek gyűjtését és megmentését. Napjainkban a viharos gyorsasággal beindult egyházi könyvkiadás korszakában ezekre már nincs szükség, és a fájó emlékezeten túl legfeljebb terhet jelentenek gazdáiknak. A legkiválóbb anyagok méltóak arra, hogy könyvkiadás révén is hozzáférhetővé váljanak azok az értékek, melyek korunkban is abba a kategóriába tartoznak, mint az öskeresztény vértanú akták és egyéb írások.

Az elmúlt évtizedek egyháztörténelmi részanyagai dokumentálása és a hozzáfűzött eszmélődések valóban aligha adnak ezen kiadványon belül módot Lénárd Ödönnek arra, hogy magyar hitvalló püspökök, papok, szerzetesek és világi apostolok Istenbe kapaszkodó hűségét is bemutassa.

A könyvben feltárt gondolatok és dokumentumok elsősorban a megváltott ember gyarlóságából fakadó megrázó sorsokkal foglalkoznak. Az Istenre találás, a felismerés, a választás, az elkötelezettség és az önigazolt értékvesztés tragikus drámája ez. Önvizsgálatra és gondolkodásra készítő döbbenetes tények. Van-e kiút ebből?

Kinek a joga és kötelezettsége a megváltott ember és az ezekből álló egyházi közösség önvizsgálatát és tisztulását elősegíteni? Valóban csak a jótékony múltba feledtető idő múlása hozhatja meg a megsebzett Egyház szeretetének tisztázását?

Az oly súlyosan meghurcolt és a hűségében mindvégig kitartó szerző elsősorban erről a pólusról ír. Azokról, akik a *túlélést* választották. Nem személyekkel foglalkozik. Ha teszi, azt is csak példaként, jelzésértékűnek szánva. Társadalmi, egyháztörténelmi jelenséget vizsgál, átfogóan. A megváltás kegyelmében részesült ember megalkuvó gyengeségét, önmaga bebiztosítását, hívő hitetlenségét. Azoknak az árulásoknak a hátterét vizsgálja, melynek gyökerei ott lappantak már korábban is a lélek mélyén, mikor még nyugalom volt. Az öncélúság, a pénz szeretete, az érzéki megalkuvások, az elismert hivatal utáni sóvárgás, az apostoli buzgóság kifulladására vagy soha nem léte, a hiúság és a magát mentő okoskodás.

A rendkívüli idők mélyítették a torzulásokat tragédiává, árulássá, reverendás Isten-tagadássá. Lénárd Ödön – bár megtehetné – nem a személyek fölött tör pálcat, vallja, hogy ebben egyedül a lélekbe látó Isten az illetékes. De minden egyes sorával hirdeti: tartsunk lelkiismeretvizsgálatot, tartsunk bűnbánatot, s legalább most, utólag, mikor végre szabadon szállhat a Szentlélek tüze Egyházunkban: legalább mondjuk ki az igazságot, nyilvánítsuk semmisnek a valódi tények kétes értékű vagy hamisított püspökkari állásfoglalásait, kikényszerített diszpozíciókat és a továbbélést választottaknak juttatott kitérítéseket. Nem az egyes, még élő személy elmarasztalása a cél, hanem az Egyház történelmi és társadalmi sebeinek gyógyításáról, a megváltást hirdető közösség megváltásáról ír.

Az ember árulása Isten ellen nem önmagából indult ki. A bukott angyal hazugsága csábította el, s rajta keresztül Isten Egyházát kezdte ki. Isten önmagát kínálta fel áldozatul, hogy vele kegyelmi közösségben élő gyermeke lehessen mindenki, aki Anyaszentegyházának igazsága melletti tisztulását és tanúságtételét vállalja.

Itt kell szólnunk azokról, akik a *hűséget* választották, de talán éppen ezért, mert szeretetük nem ismert határt, és túl sokat vállaltak, nem bírták a terhelést. Összeroppantak, de nem adták fel. Ilyenen még a legnagyobbjaink egy része is átment, az ember ellenállóképességét meghaladó, tervszerű kikészítésük során. Péterek ők, akik zokogva siratják gyengeségüket, s a pápává lett Péter végtelen hálójával szolgálják Egyházunkban hűségesen az Isten ügyét.

Péter zokogott, Júdás felakasztotta magát, a kicsinyhitű emmauszi tanítványok szíve gerjedezett a felismert tények hatására, Jézus pedig – miután megváltotta az embereket – dicsőségesen feltámadt.

Csak az igazság tesz szabaddá bennünket! És csak így válhat Anyaszentegyházunk erőtlensége erővé!

A Kiadó

Bevezetés

A könyvet szeretném bevezetni, ezért be kell vezetnem, be kell mutatnom önmagamot.

1911-ben születtem. Piarista tanár vagyok, historikus, Szekfű Gyula tanítványa. A háború után az *Actio Catholica országos kulturális titkára* voltam. Az Actio Catholica akkor szerte az egész világon a Katolikus Egyház mozgalmi munkájának koordinátora volt. Így tartozott hozzám a *Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége*, annak az iskolák államosításával szemben végzett munkája, s ezért ítélték el először 1948-ban *hat évre*. A Nagy Imre-féle amnesztiával szabadultam 1953-ban. Az államesküt Róma ellenzése miatt nem tettem le, és egyházi előjáróim beleegyezésével egyszerű fizikai munkán helyezkedtem el. Mivel azonban papi munkámat minden lehető időben tovább végeztem, az 1961-es nagy perhullámban újra elítéltek *hét és fél évre*. Ebből már 1963-ban az akkori általános amnesztiával szabadultam. Viszont 1966-ban ugyanezért harmadszor is letartóztattak és *nyolc évre* ítélték el, majd összes ítéletemet *19 évre* vonták össze.

Kádár János 1977-ben Rómában járt és a Szentatya fogadta őt. Azt hangoztatta a pápa előtt, hogy Magyarországon már egyetlen pap sincs börtönben, s tényleg vagy másfél év óta én voltam az egyedüli. De én voltam. S a jól értesült *pápa Kádár elé tette a nevemet...* Így szabadultam fél évvel a tizenkilenc év lejárta előtt, harmadszor is amnesztiával. A szabadítás gyors és sürgetett leforgatása lehetővé tette számomra, hogy bőséges, de jól elrejtett *börtönjegyzeteimet* magammal hozzam. Összesen három különböző időfázisban, nyolc börtönépületben tizennyolc és fél évet töltöttem el. Az eseményeket a Jóisten kegyelméből testi és pszichés egészségben éltem túl, a körülöttem lévő világot a historikus szemével figyelve és mérlegelve.

Mikor 1990 nyarán elkezdődött a vonatkozó iratok *titkosítás alóli mentesítése*, a szakember lelkesedésével fogtam munkához. Először az engem személyemben is érintő négy pör anyagát dolgoztam végig. Ezeket összevettem a magam élményanyagával, az ott szereplő személyes ismeretségeimmel és egyéb értesültségeimmel. Így vált előttem bizonyossá, hogy az iratok marxista zsargonja, mely az európai gondolkodáson kívül áll, teljesen *téves következtetésekre* vezetheti a pusztán csak a papirosanyagra támaszkodó kutatót. Az aktáknak ugyan minden betűje érték, és mind revelál is valamit, csak nem feltétlenül *azt*, amit a dologban járatlan ember a maga „józan paraszt esze” szerint abból kiolvasna.

Ezekben az években már sorban jelentek meg apró, gyakran saját kiadású füzetek, amikben egy-egy a közelmúltakat túlélte jámbor lélek számolt be a maga egyszerű, hűséges és megszenvedett életútjáról. Ezek az életutak időben átfedték a magyar kereszténység tudatos felőrlésének a korát, de annak *egészéből, súlyából és mélységéből* ezek az írók, fájó, de zártan egyéni élményanyaguk révén jóformán alig érzékelték valamit.

Mindez arra a felismerésre vezetett, hogy *ezt a kort csak* ennek a kettős forrásanyagának, *az élményeknek és a dokumentumoknak az összedolgozásával lehet reálisan megközelíteni!* A tényeknek a súlya azonban lelkiismereti felszólítást is jelent számomra. A fentiek szerint páratlan élményanyagot birtokolok, aminek levéltári dokumentumokkal való feldolgozása és alátámasztása is a lehetőségeim közé tartozik.

Magát a témát így írtam körül: *A magyar katolikus társadalom sorsa a második világháború utáni évtizedekben.* – Az eleve világos, hogy az anyag szédületes bősége és a probléma világnézeti mélysége következtében a témát legfeljebb az unokáink fogják befejezni. Ezért a következő írásban még a vázlatok és keretek felvázolását sem lehet keresni. Kizárólag arra iparkodtam, hogy a fenti kettős megközelítési lehetőség szükségességének és a magam ilyen irányú lehetőségeinek a birtokában azokat a szemléleti sarokpontokat és

alapvonalakat húzzam meg, amiknek a kidolgozása, véleményem szerint, utódaink számára alig valósítható meg.

Lehet, hogy ők, akik nem élték már át csuklóikon a fűzőlánc szorítását, miközben szánalmas motyójukban ott rejtőzött a Kenyérbe burkolózott Krisztus is, kevésbé értenék az első rész *dogmatikai* címeit – egy, szent, katolikus, apostoli – amik egyébként *történelmi* jellegű adatokat fognak össze. S ha már ilyenekről van szó, ezeknek inkább adnának történelmi jellegű, tehát idő- vagy témakereteket feltüntető címeket.

Ez a megközelítés nem jogtalan, csak más. Itt ugyanis nem egyszerűen csak közelmúltunk eseményeiről van szó, sőt róluk valójában csak háttérmuzsikászerűen. A *hűségünkről* van szó. Persze ezt színpalak veszik körül, a tér és idő díszletei, mint minden emberit. De a hűséget nem kapcsolhatjuk ezekhez, mert épp ebből az eljárásból születik meg a hűtlenség. Csak az örök dogmatikai fogalmak elvárásai szerint járhatunk el, láncokban is, szabadon is. Csakis ezek tarthatnak rendet a dolgaink közt, csak ezek vonalába sorakoztathatjuk fel őket. És akkor legmegfelelőbbek a Hitvallás egyszavas irányjelzői, még ha mögéjük, a negatív teológia értelmében, jórészt a hiányainkat és lemaradásainkat kell is odarendeznünk.

Ehhez az elgondoláshoz nyertem meg a *Magyar Tudományos Akadémia*, illetve annak *Jelenkortörténeti Bizottságának*, továbbá az esztergomi *Primás úrnak* a támogatását.

A tényleges munka során ez a bőségesnek tűnő támogatás a gyakorlatban sokszor bizonyult *kevésnek*. A *személyes jogvédelem* törvényes biztosítékai ugyanis egy antropológiailag *téves*, egyoldalúan liberális-individualista szemlélet alapján születtek meg. Az elmúlt évtizedek visszahatásaként az embernek csak egyéni oldalával számol a jogvédelem, a közösséggel nemigen. Igaz, az 1992. LXIII. törvény a személyi adatok mellett említi a *közérdekű adatokat* is. Csak ez az utóbbi fogalmilag egyáltalán nincs úgy körülhatárolva, hogy akinek valami ebből kellemetlen, bele ne csúsztatná a személyi jogaiba, és az annak megfelelő védelmet ne követelhetné meg a maga számára. Ez teljesen elbizonytalaníthatja az anyagot kezelő levéltárosokat éppúgy, mint az azt publikálni szándékozó kutatókat. Konkrét példaként első pillanatra mindenki hajlandó lesz azt mondani, hogy a homoszexualitás ténye már csak igazán olyan adat, amit megillet a személyi jogok védelme. De ha az érintett illető pl. az Osztrák-Magyar Monarchia vezérkari főnöke, akire az orosz kémiszolgálat éppen erre a tulajdonságára támaszkodva tud ráépíteni valakit, aki mint ilyen szenvedélypartner megszerzi a monarchia felvonulási terveit, amely tény a katonaság tömegeinek jövő sorsára lesz befolyással – nos ekkor is még a személyiségi jogoknál tartunk? Vagy az a vidéki plébános, akinek gusztustalan üzleteléseiről eleinte csak szűk környezete tud, de ha az összeomlás után országos, anyagi jellegű státusba kerül, és az eljárásait mindig is társadalmi gyanakvás és társadalmi károsodás veszi körül, akkor se lehessen az illető anyagi dolgainak utána nézni, mert az személyi jog? Vajon nem az-e a reális állásfoglalás, hogy személyi jogok a magánszférában vannak? És mivel az ember bonthatatlan egység, aki a magánszférából kilép a *közszereplés* színpadára, az magával viszi oda személyi jogait is, és nem zárhatja rá az ajtót a vallási, faji, nemzeti, társadalmi, szellemi, erkölcsi, gazdasági stb. adottságaira, nézeteire, meggyőződéseire sem, mert egyetlen, *egységes ember* lévén, ezek éppen úgy belejátszanak *minden* tettébe, gondolatába, mint a falragaszokon hirdetett politikai törekvései. S mindezekben *rólunk van szó*, mindezek árát mi fizetjük, mások homoszexualitásának az árát is! Mikor ezek vannak hatalmon, úgysem tudunk velük mit tenni. De hogy még azután se tanuljunk belőlük? Az eszményeket keresők az Igazság géniuszt bekötött szemmel szokták ábrázolni. Napjainkban a történelem műzsáját *törvényileg* akarják kötelezni arra, hogy a titkosrendőrök által a letartóztatottak arcára nyomott sötét szemüveggel járjon!

Pedig ha ez a probléma nem lenne, a reális igazság felismerésének úgyis maradna még elégséges *gátja*, legfőképp a történelmi forrásanyag, a dokumentumok kiszolgáltatott sorsa miatt. Mielőtt a zsargonjukat értelmezhetném, nekik maguknak kell lenniük, és

hozzáférhetőeknek kell lenniük! Az iratanyag, természete szerint, a történelem egésze folyamán *pusztulásra hajló*. Az Országos Levéltárban is így égtek el 1956-ban idevonatkozó akták is. Aztán itt van a pillanatnyi *hatalomnak* is és pillanatnyi ellenlábasaik is az *érdeke*. Az az érdek, amelyik szelektálva amily gondosan megőriz egyes dolgokat, éppoly gondosan pusztít el másokat. Ha az ellenérdekek váltják egymást, ez is, az is elvész. Valamilyik levéltár katalógusában olvastam pl. egy-egy iratról: sérült, a liftaknából került elő! Nyilván nem minden került elő erről a „levéltári” helyről!

Máskor és máshol a hatalom- és érdekváltás következtében „*átrendezik*” az anyagot. Az anyag természetes rendje a *megszületési sorrend*. Amit így iktatnak el az iktató könyvben. És készítenek hozzá egy név, hely, téma szerinti abc-rendes mutatót, míg az iktató, a témáktól független időrendi intézkedések sorrendjét tartalmazza. Az egyes iratok iktatószáma végleges, és így az akták sorában is végleges helyük van. A kutatás egyenként veszi ki őket onnan és teszi vissza a helyükre. Egyetlen eltűnt irat helyén is letagadhatatlan és betölthetetlen űr marad.

Van azonban, ahol egy témára, pl. egy intézkedés előkészítésére vonatkozó összes iratot, annak keltétől stb., függetlenül nemcsak egy csomóba tesznek, hanem még *be is kötnek*. Ez rendszerint közigazgatási iratforrások archiválásánál történik, mert egy szakmai iratkezelőnek, levéltárosnak ettől égnék áll a haja. Minden irat ugyanis önálló szellemi lény, amire ennek elkészülte és helyzetétele után legfeljebb már csak az iktatószámot lehet rátenni. Az irat természetéhez nem tartozó, utólagos bejegyzések, annak természetes, születési helyéről való elmozdítása *hamisítással* ér fel, mint ahogy, ha megtörténik, legtöbbször ezzel a szándékkal is történik. Az egyszeri bekötés is károsítja az irat anyagát, de találkoztam olyan iratcsomóval is, amelyik éppen a negyedik bekötés állapotában volt! Miért?

Ehhez az is hozzátartozik, hogy az ilyen barbár munkát legtöbbször már nem szakmai levéltárosok végzik, hanem beosztott munkaerők, akikből hiányzik az anyag iránti szellemi tisztelet, de akár az egyszerű józan ész is. Kiemelnek és *eltüntetnek* iratokat, mert valakik úgy vélik, hogy az nekik most jó. Máskor valami süllyesztőből előkerülnek más iratok (liftaknából!), és akkor azt odacsatolják valahova. Rontottak először, és amikor azt vissza akarnák csinálni vagy a nyomait eltüntetni, rontanak másodszer. Ha egyszer hiányzik a szakember tudása is, áhítata is, akkor nem csodálatos, hogy egy kivégzésről szóló jegyzőkönyv például nem az illető iratainál található, hanem egészen más, indokolatlan és logikátlan helyen, véletlenszerűen. Legfeljebb esetlegesen akad valakinek a kezébe, aki nem ezt keresi, mert ott ahol van, nem keresheti. Aki viszont keresné, talál a helyén három másik iratot, melyeknek a kivégzett ügyéhez nincs semmi közük, – és egymáshoz sem! Hogy kerültek oda? Az átrendezőik érdeme.

Van levéltár és levéltáros, aki a személyi jogok fent ecsetelt helyzetéből kiindulva retteg minden *névtől*. Pedig az életben és a történelemben minden cselekvést valaki végez. Személytelenül csak az eső esik, az viszont nem történelem. A történelem személyes (ha egyes, ha tömeges) cselekvésekből áll! Az ilyen levéltáros, ha nem teszi úgy ki-be az iratokat, mint említettem, akkor legalább a szövegben előforduló nevet *fedi le tussal*, ami ugyanolyan jellegű pusztítás, mint az etnikai tisztogatások, és utána még a másikat temetőjének is a felszántása. Bár az iratanyag gazdagsága ki is csúfolhatja az ügyeskedőt. Megtörtént, hogy egy géppel írt anyagban kitöröltek egy nevet, nem véve észre, hogy az két sorral lejjebb ismétlődik és a betűhelyek száma, valamint a lefedésből kilógó egyetlen betűcsücsök lehetővé teszik a holtbiztos azonosítást!

Mindez amellet a tudományos munkának is olyan *halálraitélése*, amihez csak korunk totalitárius rendszereinek eljárását hasonlíthatjuk. Tessék elgondolni: a kutató hivatkozik egy aktára, azt azonban azóta átkötötték, átrendezték és senki meg nem találja, mint a fenti akasztási jegyzőkönyvet. *Bizonyíthatatlanokká* válnak az állítások, és lejáratódik a kutató. Persze korántsem mindig, de mivel ennek bármikor ki van téve, teljesen elbizonytalanodhat.

Ennek a kötetnek a baráti lektorai nem egyszer említették: miért nincsenek a dolgok sokkal jobban *nevesítve*? Az volna a helyes és természetes. Nos, a fentiek miatt. Napjainkban is folynak perek, mikor pl. valaki az apja jóhírét védi. Nem azt bizonyítja, hogy az illető nem vádolható azzal, amivel vádolják, hanem hogy a dolog emlegetése *sérti a becsületét*. A múlt század már csak eléggé liberális és racionalista volt, de azért még józan is. Lehetett vitatkozni arról, hogy Ocskay, Rákóczi, Görgey hősök vagy árulók voltak-e? A legutolsónak még az életében is. A kor számára természetes volt, hogy valakinek a jóhírét *maga a becsstelen tett* kezdi ki, nem annak az elmondása. Az csak a társadalom védekezése a már meglevő mételny terjedése ellen, de nem ez a mételny!

1948-as elítéltetésemnek a magja az az állítás volt, hogy az iskolákat a történelemben utoljára Hitler államosította – ami az elhangzása idején közismert tény volt. De nem azt vádolták izgatással, aki ténykedésével az izgató ténynt magát ismételte meg, hanem azt, aki erre figyelmeztetett! Szerencsére a jelen témánál ez nem okoz nagy bajt, mert egy **társadalmi magatartás** vizsgálatáról van szó, nem meghatározott személyek életrajzáról, s ezért ha egy jelenség társadalmi jellegű, a mögötte állók hiánytalan felsorolása részben úgyszem lehetséges, részben mellékes is. Mindegy, hogy az illusztrációként felhozott konkrétum éppen milyen névhez tapad. S a megadott lelőhelyek feltárják a kutatók előtt azt, amit a nagyközönség előtt eltakarnak.

De azért az igazság így is könnyen csorbul. Pl. valami jellegzetes dolog egy laikus nevéhez fűződik, s az utódai érzékenységét kímélve elkerülöm a nevesítést. Mivel ez a veszély egyháziaknál nem fenyeget, az arányok könnyen és igazságtalanul eltolódhatnak. Következésképpen *kerülöm a nevesítést* ott is, ahol a hivatkozott törvényes akadály nem gátolna.

Ehhez kapcsolódik az is, hogy a szerző is beletartozik az Egyházba, megvan ott a természetes helye. Ha erre a helyre diszkrét fátylat borít, elveszti mondanivalójának hitelét, mert nyilván elfogult. Ha ezt nem teszi, „a saját fészkebe piszkít”, nyilván nem érdemel semmi hitelt, mert csalódott, elkeseredett, depressziós stb. Régen túl vagyunk azon a római közmondáson, hogy a történelem az élet tanítómestere, mert hatalmi, tekintélyféltési, anyagi érdekeltségi, hiúsági stb. szempontok legfeljebb a trójai háború elemzését engednék meg, amire már senki sem érzékeny! Napjainkban a történelmet inkább csak bunkósbotnak használnák, ha támadásra, ha védelemre. Ebben különben a történelem osztozik az Evangélium sorsával. De akkor mi értelme van egyáltalán a *történelmi gondolkodásnak*?

Bár igaz, hogy ma már maga a történelmi gondolkodás is vád alá helyezhető. Nézzük csak ennek az írásnak a kifutását. Hát nem egy kiemelt pontról nézi az író a témát, míg mi többiek a magunk konkrét helyzetét szenvedtük meg, és iparkodtunk azt valahogy megúszni? *A könyv látásmódja* maga is jelent *ítéletet*, és ez a szellemi-erkölcsi magasokban lebegő író nyilván nem érinti.

Testvér, hidd el nekem, ezek irreális félelmek. Aki nyílt szemmel járt arra, ahol az ég döngött, az épp az élményei révén nem gondol ilyesmire. A könyv később részletesebben is elemzi, hogy a hősök, akik nem a propaganda próbabábúi, csak az *Úristen külön kegyelméből* születtek. Mi mind, akik itt illusztrációként lépünk a színre, egytől egyig *csak az Ítéltől* várhatjuk a minősítésünket. S minél nagyobb az áttekintése valakinek a dolgok felett, annál élesebb árnyalatokban látja az emberileg talán kifogástalannak tűnő dolgokban is az emberi lemaradásokat és a Kegyelem munkáját.

Mindezek után talán jó értelmezni az alcím fogalmát, hogy mit is jelent az az „*eszmelődés*”. Lehet hogy valaki számára idegen az egyéni élmények és levéltári dokumentumok itt jelentkező „keveredése”. Ez érthető is. A Függelék két anyaga azonban kielégítő magyarázatul szolgálhat. Henri de Lubac szellemi-lelki súlya, nemzetközi tekintélye nem szorul dokumentumok támogatására. Azok nélkül is súlya van minden szavának. Bár ő maga hangsúlyozza hiányukat az írásában, de ez annak egyéni ízén és mondanivalóján mit

sem változtat. Ez azonban Henri de Lubacra áll, és aki párhuzamot vonna az legfeljebb az alaptalan szubjektivizmus vádjának tenné ki magát.

A *Függelék* német anyaga tisztán dokumentum-világ. Végső tudományos alapnak más nem is jó. De ez a mi fent illusztrált körülményeink között ugyancsak a messzi jövőre tolná ki a problémáknak csak a felvetését is. A lelkek ma nemcsak válaszra éhesek és válaszokat követelnek, de a legtöbb joguk és szükségük is nekik van a válaszra, mert a problémák az ő életüket dúlták fel.

Feltehető az a kérdés is, hogy éppen a fentiek alapján miért kell a kommunista *pártiratokra* támaszkodni a tényfeltárásban? Azt kell felelnem: ezek jelentősége pontosan annyi, mint bármilyen más iratanyagé. Mikor az ember kitalálta az írást, kitalálta a *hamisítást* is! Már az egyiptomi fáraók ... Ahogy a hadtörténészek mondják: ha megszületik egy új fegyver, megszületik az ellene való védekezés eszköze is. A forráskritika szükséglete örökérvényű, csak a formája függ anyagának a természetétől. Az egész tehát csupán konkrét módszertani kérdés. A magam munkája közben a következő szempontokra jutottam.

Emberi korlátok között teljesen megbízhatók a kommunistáknak azok a *belső kormányzati írásai*, amik a hatalom megszerzésének és megtartásának közös célját és az erre irányuló belső összmunkát szolgálják. Ezek az ő közös fogalmi rendszerükön belül reálisak. Gondoljunk csak a Mt 12,26-ra: ha sátán üzi ki a sátánt... hogyan állhat fönn az országa?

Más a helyzet *külső célok* esetében, ha pl. kívülállókat akarnak impresszionálni, így a rendőrségi, nyomozói, bírósági adatok és iratok. Itt nemcsak a *tények meghamisításával* kell számolni, hanem a reális tényeknek is olyan egyoldalú, *marxista megközelítésével*, ami kiforgatja őket magukból. Ennek egyik nevetető díszpéldánya az „illegális Oltáriszentség”, amit komoly képpel mondtak és hivatalos papirosokra leírtak.

Ellenőrzendő továbbá minden kifelé irányuló szöveg, ami valakikre, valamilyen értelemben *befolyást* akarna gyakorolni. Persze, ettől elvileg lehetnek ezekben igaz és helyes adatok is, sőt sok esetben a manipulált állítások mélyén is van valami igazság, és éppen ezen alapszik a manipuláció.

Ugyanígy bizonytalanok a *tömegráhatás* eredményeinek külső és igazolhatatlan (de esetleg érdemekre jogosító!) jelei, mint egy előadásról a jelenlévők száma, a hallottakhoz való viszonyulása.

Az eszmélődésnek ezek a gondolatfoszlányai vigasztalhatják meg azt is, aki esetleg hiába keres ezeken a lapokon egy-egy nevet, akihez pedig ő bensőségesen ragaszkodik. De esetleg olyat is, aki annak idején nagyon beárnyékolta lelke békéjét. Mert ahogy nem aranylegenda ez az írás, úgy nem is a rendőrileg körözötték listája.

Jóbarátok együtt-beszélgetései, mérlegelése során, valaki csendesen megkérdezte: és nem fogják ezt épp a mieink *hátbatámadásnak* érezni? – Egy vidéki plébános válaszolt rá elgondolkodva: Nézd, én már régen bortermő vidéken pasztorálok. Ha eljön az Advent, Nagyböjt, a térjetelek meg, a vessétek le a régi embert próféta szöveg ideje, egyszer-egyszer ezeket alkalmazva csak el kell mondanom, hogy a borban azért mégsem a kiszólás szerinti igazság lakik, hanem valami egészen más. Erre a hallgatók reakciója pár egyszerű típusba sorolható. Van aki csöndben *szégyenkezik* és legalább egy időre, legalább némi mértékben, de mégis visszafogja magát. S az egymást követő bűnbánati idők így azt azért eléri, hogy nem szabadul el benne a pokol. A másik jámborul *tudomásul veszi*, mint sok más is, aminek alig van vele vonatkozása, hiszen mindenkinek behatárolt az érzékenységi területe, s ami azon túl van, az inkább csak információul szolgál. A harmadik típus, aki *megsértődik*, támadásnak, értetlenségnek, egyoldalúságnak, alaptalanul igazságtalannak véli. No, ez szorulna rá leginkább a megtérésre, s épp ez hajlamos rá legkevésbé. Megsértődik, mert legalább a hátsó kisagyában tudja, hogy a dolog mennyire rá vonatkozik, mennyire a feladata lenne. De konokul ragaszkodik az italhoz a jövőben is, s így lesz véglegesen alkoholistává, míg sértődés nélkül megmaradna az emberi gyengeségek általános keretei közt. Jegyezd meg, aki

komolyan veszi, aki elmegy mellette, az még mind beleférhet az Isten Országába. Akik újra és újra megsértődtek, a főpapok és farizeusok, legjobban rászorultak a megtérésre, és legkevésbé kapkodtak utána. A sértődőkkel kell a legkevésbé törődni!

Valaki tovább kérdez: És a többé-kevésbé csődöt vallottak *mentő körülményei*? Hisz az embervilág bonyolultságában alig vannak tiszta esetek!

Teljesen igaz, ha valakinek az áttekintő életrajzáról van szó. Szubjektív sorsáról. Itt azonban *társadalmi összképről* beszélünk, ahol az egyes emberek, helyzetek és történések csak illusztráló példák. Más kérdés, hogy egy turistaút honnan indul el és hová visz, és ismét más, hogy valaki azon nyögve vagy szárnyalva jár, vagy akár elkerüli. Több kényes ponton hangoztatom újra és újra: *sem jogunk, sem lehetőségünk nincs* bárki fölött valami végső *ítéletet kimondani*. De a konkrét példákkal illusztrált társadalmi magatartás elgondolkoztató és jövőt formáló lehet!

És ha most arra kell még felelnem, hogy hát akkor mi ennek az írásnak a műfaja, azt mondanám: ***a közösség esti lelkiismeretvizsgálata***. A jót köszönjük, de tovább megyünk. Azt keressük, mit kell holnap *másként csinálnunk*. Az ítékezés éppen úgy távol áll a könyvtől, mint a Jöjjetek Atyám áldottai szózat. Egyik sem a dolgunk. A kutatás pislá fénye a követendő és kerülendő utakra szeretne némi világot vetni, de azt nagyon *realisan*, a holnapunk érdekében. Csakis ezért mutat be élesen felrajzolható *iskolapéldákat*, de korántsem törekszik tudományos teljességre. A szöveg is utal a helytállásokat összefoglaló gyűjteményekre, itt azonban esti eszmélődés, lelkiismeret-vizsgálat folyik: *csöndesedjünk le!*

Előzetes megfontolások. Történelmi igazságtétel¹

*Mit látsz vaksi szemekkel nézve az éjben előre?
Ifjai tűzvermén békén jár-kei az Úr!*

Az alábbi *idézeteket* túlnyomórészt hozzánk közelálló sajtótermékekből vettem; de mivel nem rendelkezem semminemű sajtószolgálat felett, még viszonylagos teljességüket sem garantálhatom. Egyetlen állítás megalapozottságának sem néztem utána, s így nem is foglalhatok állást egyik mellett vagy ellen sem. Azt hiszem ez nem is lenne érdekes. – Viszont a sorozat bemutatja azt a mindent elöntő *zűrzavart és tisztázatlanságot*, amely ma az egész magyar szellemi, világnézeti látóhatárt is jellemzi. Az utánuk következő gondolatok ennek a zűrzavarnak a tisztázásához szeretnének legalább ezen az adott ponton hozzájárulni.

Lássuk tehát az idézeteket.

„...a papságnak volt egy nagyon gerinces része ...zöme passzívan viselte el az eseményeket ...volt aztán egy tevékeny békepapi réteg, amely kiszolgálta a kommunistákat...”

„...arra gondoltam: még folyik a vizsgálat, de püspökeink már előre elítélnék bennünket? ...nem küzdök az ártatlanságom bizonyításáért. Úgyis hiába...”

„...csak az a »hős«, csak az a »nagyon gerinces«, aki az adott helyzetben hangosan tiltakozott, ellenállt? És az már nem, aki »passzív«, aki minden erejével csöndben teljesítette papi küldetését? ...”

„...sok esetben jószándékkal, de elvileg biztosan rossz úton jártak...”

„...többségük megkínzott vagy megfélemlített, belsőleg megrokkant ember volt...”

„...a papság háta mögött a hívek »zöme« nem kívánt »hős« lenni...”

„...kérdés, hogy ezt ők hősiességként vagy gyáva bujkálásként élték-e meg...”

„...akadtak Júdások, akik feljelentették paptársukat ...ezek mind szomorú tények, és nem »mocskolódások«. A Gonosz munkája csak azzal szüntethető meg, ha az illetők bűnbánatot tartanak, és legalább egy mea culpa futná lelkiségük. Ez teljesen hiányzott a mozgalmat lezáró nyilatkozatból.”

„...a magyarországi békepapságot bizony négy évtizedes kompromisszum jellemzi...”

„...megbékélést az Egyházban...”

„A katolikus papi békemozgalom... a katolikus Egyház jelenlegi állapotára, arculatára, magatartására még megszűnté után is hatással van...”

„...elődeim nevében is bocsánatot kérek...”

Visszatérve a címben megpendített témához, a **történelem legjellegzetesebb igazságosztása immanens**: magának a történelmi fejlődésnek történetileg logikus alakulásából áll, még ha azt az emberi szemlélő sokszor nehezen is látja át. Enyhe gúnnyal szokták mondani, hogy a „Gondviselés” mindig az erősebbik hadsereg oldalán áll, amire ugyan a történelemnek csak felületes ismerői is nem egy adattal cáfolhatnak rá, míg a helytálló tényekre azt is felelhetnek, hogy a Gondviselés először erősebbé teszi *azt* a sereget, amelyik mellé oda akar állni. Mindez azonban nem nyugtatja meg azokat, akik meleg emberi szívvel a jónak és rossznak egymást keresztező történelmi villódzásai előtt legfeljebb tehetetlenül leblokkolnak.

Valami történelmi igazságtétellel, a fentiek ellenére is, az emberiség már sokszor próbálkozott. Persze általában nem a historikusok, filozófusok, a történelmet szemlélő gondolkodók és moralisták, hanem a politikai *hatalom* pillanatnyi birtokosai, akik közéleti

¹ Ez a fejezet megjelent a Távlatok 1992/3. számában, 413-427. oldal.

előnyeiket akarták a történelmi igazságtétellel biztosítani. Az emberi gyöngeség révén valami alapja szinte mindig lehetett a vádjaiknak is, ítéleteiknek is, amint egy fordított történelmi helyzet szintén ugyanannyi alapot mutathat fel vádjaihoz és ítéleteihez.

A történelmi múltban mindenféle **rendszerváltás** típusosan általános **terror és kivégzési hullámokat jelentett**, Marius és Sulla birkózásaitól a Szent Bertalan-éjen át Napóleon bukásáig és Haynauig, vagy nem egy harmadik világbeli államban napjainkig. Nálunk is volt ilyesmi mind a két világháború után, s nem vigasztalóak az ezekről szóló társadalmi emlékek sem. Hiába becsülné valaki a politikai, társadalmi és erkölcsi rendcsinálás jószándékait, a megvalósítások melléfogásokat hoznak és csődöket. A különböző harcokban sérült és pszichésen is megkopott emberek bajosan töltik be az Ítéző szerepét és szándékait. De mivel az ember az ágaskodó történelmi szükségszerűségnek is meg akar felelni, próbáljuk megközelíteni, hogy **hűséges evangéliumi lelkülettel** hogyan lehetne egy ilyesféle kihívásra felelni.

Vitathatatlanak tűnik, hogy az emberélet közösségi, történelmi oldala ellenpárja az egyéni létnek, jellegzetes megfelelésekkel is, eltérésekkel is. Amint az egészséges egyéni lét szerves – tehát normális körülmények között folyamatos, belső logikával rendelkező, és megrázkódtatás nélküli –, a maga módján a közösségi lét is ilyen, tehát evolutív. Az egyén életében is jöhet egy pillanat, amikor egy hasmütét életmentő, elkerülhetetlen, és így a maga egészében hasznos is. Ugyanígy, külső-belső okláncolatok révén, a közösség is belefuthat egy olyan zsákutcába, hogy számára a forradalom épp oly kikerülhetlenné válik, mint a hasmütét az egyén számára. De ahogy egyetlen tervezető, ábrándozó fiatal sem fog a majdani hasmütétjéről álmodozni, úgy társadalmilag sem egészséges a nagy forradalmi pátosz, akár a múltra, akár a jelenre, akár a jövőre vonatkozzék is.

S amint a **műtétek véresei, általában a forradalmak is azok**. A földrengés a geológiai rétegek közt **felgyűlt feszültségeket vezet le**, a forradalmak a társadalmi rétegek közt. S közben természetesen pusztít az egyik épp úgy, mint a másik. Így aztán az úgynevezett **vértelen forradalom** valami **belső önellentmondást**, elkenést is takar. Nem típusos jelensége a történelemnek, de az emberi szabadság gazdagságában nem is egyértelműen kizárt. Mindenképpen **elhúzódó rendszerváltást** jelent: kíméletes, viszont lassan letisztuló, esetleg nem is egyértelmű történelem. *Két előfeltétele van:*

a/ az **eddigiek (az *ancien régime*) lássák be, hogy lehetőségeik végére értek**, ezt ne akarják erőszakkal elleplezni, mert az hozhat ugyan ideig való látszatsikereket, de a történelem óráját visszaforgatni akkor sem tudja,

b/ s hogy a **színrelépők (a *sans-culotte-ok*)**, ha azt is hiszik, hogy rajtuk a sor, ne véljék azt páratlan történelmi érdemüknek, ami esetleg csak az időegyenes természetéből következett. Érdemeiket valójában nem a színrelépésük határozza meg önmagában, hanem annak a **mikéntje**.

Az **előzők** lépését többé-kevésbé beszennyezheti az **erőszak**, amivel az időket visszafogni próbálnák, az **érkezők** fellépését viszont **a bosszú, a megtorlás, a visszavágás**, ami elődeik erőszakának ellenpárja.

A szó szerinti forradalomban a vérontás valamiféle **tisztázást** is jelenthet, bár a történelmi viharok egymásra zúduló hullámaiban a kivégzetteknek nincs módjuk, a hóhérok pedig nem szokták szükségét érezni a tisztázó magyarázatoknak. A történelem szemlélőit azonban a tisztázás messzemenően érdekli. Vigyáznunk kell azonban a fogalmak tisztántartására is, mert a bunkóval végzett tisztázásból **erőszak** lesz, de a bunkó biztosított kizárása érdekében **elkenéssé** sem lehet a tisztázást deformálni (vö. Mt 23,29-30).

A **tisztázás fogalma** a következőket foglalja magába:

a/ a **történetek tárgyszerű** (objektív) felsorakoztatását,

b/ az egyéni vagy közösségi **személyi magatartás** célszerűségének, érdektelen tisztaságának vagy alkalmatlanságának, elkésett mivoltának stb. adatszerűen bizonyított megállapítását,

c/ az egyének és közösségek emberi, erkölcsi, társadalmi, szellemi, gazdasági stb. **hibájának, mulasztásának, lemaradásának, árulásának** stb. megállapítását, tehát annak tételezését, hogy az előzőekben foglalt állítások alapja és gyökere az itt megjelölt személyek és közösségek *szabad* és *akart*, vagy *megengedő* és *eltűrő* magatartásában jelölhető meg.

Eddig tart a tisztázás, amibe mellesleg nemcsak az *események*, hanem a *gondolatok* és *fogalmak* tisztázása is beletartozik, ami nélkül megnyugtatóan a tisztázás többi része sem sikerülhet. S az újkorban ez végképp elengedhetetlen, mert a modern technikai eszközök lehetőségei nemegyszer épp az emberek gondolkodásának megkeverésével segítettek elindulni valamiféle rendszerváltás felé.

A **felelősségre vonás** lényegesen más dolog, mint a tisztázás. A tisztázás látni akar egy adott helyzetben. A felelősségre vonás: *cselekvés* a látott helyzetben. A helyzet: objektíven adott állókép, ami – legalábbis elvileg – ellentmondás nélkül mindig megközelíthető. A felelősségre vonás az előttünk megnyíló cselekvési lehetőségek egyike, s ezért mindig *vitatható* is. Hiszen minden cselekvés célratartó, és akkor már nyitott a vita a különböző célok és az azokhoz vezető utak és eszközök alkalmassága és bölcsessége felett, ami mind ezer szubjektív szempontot is belekeverhet a témába.

Úgy tűnik tehát, hogy míg a **tisztázás viszonylag egyszerű**, és emberileg, erkölcsileg könnyebben tisztán tartható magatartás, **a felelősségre vonás sokkal bonyolultabb**, szubjektívizmustól inkább fenyegetett, emberileg és erkölcsileg veszélyeztetettebb eljárás.

Es ha a színpadról lelépők nem alkalmaztak erőszakot, a fellépők fellélegezhetnek, mert akkor a történelem logikája könnyen mentesítheti őket is attól, hogy felelősségre vonják elődeiket. Persze a társadalom egészében a tényleges típus nem zárja ki az esetleges kivételt: ha egy faluban meggyilkolták az előző korszak (esetleg emberileg is utált és felháborító) képviselőjét, ez még nem jelenti azt, hogy a forradalom erőszakos volt. Mint ahogy szobrok eltávolítása, utcanevek megváltoztatása, elrablott (pl. egyházi) épületek visszajuttatása sem egyenlő a felelősségre vonás dühöngésével.

Sőt nemcsak ezek nem jelentenek felelősségre vonást, hanem az sem, ha erkölcsileg alaptalan, az általános társadalmi szint fölé bántóan kiugró és az adott történelmi helyzetben indokolatlan kiváltságokat – például társadalom munkájából képződött luxust lakásban, vagyonban, fizetésben, előjogokban stb. – *megszüntetik*. Csak ennek is tárgyilagos emberséggel és átfogó gondoskodással kell történnie. A könyörtelenség, érdektelenség, gúny, bántás akkor is a felelősségre vonás keretei közé sorolódnak, ha életveszedelemmel nem is járnak.

A történelmi felelősség keresztény megközelítése esetén a történések tárgyiszzerű felsorakoztatása és a személyi magatartás minőségének megállapítása a probléma egyszerűbb része. Magának a felelősségnek a körülírása lényegesen nehezebb. A kereszténységben minden felelősségmegállapításnál a *feladat* jelenti a kiindulópontot. A történelem vonatkozásainál pedig a feladatnál is, a felelősségnél is az egyéni oldal mellett külön hangsúlyt kap a *közösségi rész*. Ezt a közösségi részt a hivatalos vezetők magatartása vagy széles és reprezentatív tömegek akár spontán, akár szervezett fellépése minősíti. A tisztázás egyik legkényesebb pontja épp a közösségek szerepének és felelőségének megállapítása a vita alatt álló történelemben. Nyilvánvaló, hogy napjainkban az emberiség tudatosodásával mind szélesebb tömegek lépnek a történelmi cselekvés porondjára. Bár ezek tudatosodása sem látásukban, sem akaratuk szabadságában még korántsem érte el az erkölcsileg megkívánható szintet, de kétségkívül úton vannak e felé. Mind a két világháború emberi eseményei és azok tágabb következményei, napjainkban a médiák tömeghatása, a tömegturizmus, a közéletnek, ha a kívánatosnál még jóval csekélyebb is, de mégis kétségen

kívüli demokratizálódása, mind ebben az irányban hatnak. Újonnan jelentkező szempontként, közvetlen közéleti történések mellett, nagyon elemezni kell a különböző helyi, szellemi, társadalmi stb. közösségek magatartását és felelősségét, önmagunkon, a hívők társadalmán kezdve (1Pt 4,17), mint amelytől már eleve a legmélyebb tudatosságot és erkölcsiséget kell elvárunk.

A földön *minden emberi dolog időbeli, tehát történelmi jellegű*, minthogy a teremtett ember minden porcikájával térhez és időhöz kötött. Így a kereszténység, az Egyház feladatai sem lehetnek a pillanattól kiemelten változatlanok, bár belső lényegük, túl minden történelmi változáson, transzcendentális, örök és változatlan. De még a változatlan elvi álláspontok is különböző hangsúllyal jelennek meg, s így a *feladat is, a felelősség is* térhez és időhöz meg a fejlődő emberekhez és közösségekhez kötött. Ezért például alaptalan és felületes Talleyrand közismert tétele, hogy a hazaárulás csak időpont kérdése. Minden cselekvésünk elválaszthatatlan *egységet* alkot a tér-idő koordináta-rendszer azon helyével, amelyben létrejött. Egységet alkotnak, és meghatározzák egymást. Ugyanezt állítják a görögök is, hogy nem lehet kétszer belelépni ugyanabba a folyóba, mert mire újra belelépnénk, már más. A latinok szerint pedig: „si duo faciunt idem, iam non est idem”, ha ketten teszik ugyanazt, az már nem ugyanaz. Hogy valami például hazaárulás-e, vagy sem (és ez áll bármilyen történelmi értékelésre is), az a történet időpontjában már épp úgy változatlanul és végérvényesen eldőlt, mint hogy például 800 karácsonyan megkoronázták-e Nagy Károlyt, vagy sem. A napi politikai köpönyegforgatóknak napi politikai sikerei lehetnek, ezeknek azonban semmi köze sincs a történelmi értékeléshez vagy felelősséghez.

A hűség a végső lényege a kereszténységben minden feladatnak; a megbízottól pedig nem kívánnak többet, mint hogy hűséges legyen (1Kor 4,2). Minden további konkrét történelmi részlet ennek a tökének szőlővesszeje kell hogy legyen! Enélkül a szegénység csak társadalmi probléma, az erőszakmentesség politikai irányzat, s a tisztaság az egyéni önzés vagy a neurózis egyik formája.

A hűségnek viszont két alapvető formája van: Krisztus követése (Mt 16,24; Mk 8,34; Lk 9,23) és az *ellenállás* (e világnak, a rossznak, a sátánnak: 1Pt 5,9; Jn 17,15; Ef 6,13). Amellett mind a kettőnek a megnyilatkozási formája is kettős. A Krisztus-követésnek a *prófétáló hűség*, amint Izajás mondja: „Kiáltás teli torokból, ne kíméld magad, emeld föl hangodat, mint a harsona” (58,1), vagy Krisztus szavával: „Menjetek, és hirdessétek: közel van a mennyek országa” (Mt 10,7). A másik forma a *csöndes szolgálata*, ismét Izajásnál: „Nem kiált majd, és nem emeli föl a hangját, szava sem hallatszik az utcákon; hűségesen elviszi az igazságot, nem lankad el, sem kedvét el nem veszíti, míg az igazságot meg nem szilárdítja a földön” (42,1-4), vagy Krisztus: „...tegyetek tanítványommá minden népet, kereszteljétek meg őket... Tanítsátok őket...” (Mt 28,19-20).

Viszont az *ellenállásban* az első a jól látható, a vértanúságig menő önfeláldozásban nyilvánul meg, míg a másikkal a „hallgató Egyház” képe felel meg, ennek passzív ellenállásával, csöndes szenvedésével, óvatos és nem látványos munkájával.

Lényeges, hogy tisztán álljon előttünk az *ellenállás keresztény arculata* is. A közfelfogást mindmáig elborítják azok a politikai jellegű nézetek, melyek ellenálláson Gömbös szobrának a felrobbantását, nyilas gyűlések megzavarását, röplapok szórását és mindezek végrehajtására alkalmas sejtszervezést értenek kizárólagosan. Persze megvan ezeknek a jelentősége, és elvileg az egyes keresztények sincsenek ezekből kizárva. De az igazi keresztény szellemű ellenállás nem az ellenfél állásainak a rombolásából áll, hanem *saját világunk pozitív építéséből*, előnytelen helyzetekben is, és a leselkedő veszedelmek elől sem hátrálva meg. Az előző, a negatív jellegű, kétségkívül látványosabb, és azonnalra szól. A miénk viszont csendes, nem, vagy alig érzékelhető, viszont szerves, és a távolabbi jövő igazi gyökere.

Az ellenállás függvénye a Krisztuskövetésnek, mint a szövet visszája a színének. Nem olyan önálló, mint a pozitív Krisztuskövetés, de ha ez az utóbbi megvan, szükség esetén a megfelelő ellenállás következményesen is létrejön. Ennek esetleges hiányossága visszautal a követés hiányosságaira, és önállóan nem is számolható fel, hanem csak a követés rendbetételén keresztül. Így például a hőbörgést nem lehet tartósan és biztosan visszafogni önmagában, de a hűség elmélyítése lekoptatja a lelkekről.

Továbbá **korszerűnek kell lennie a hűségnek is, az ellenállásnak is**. Maga az Egyház is csak így lehet korszerű. A korszerűség ugyanis, szemben az általános társadalmi felfogással, nem egyszerűen a „menő” izlésbeli, technikai vagy szervezeti formák igénybevételét jelenti, hanem *tartalmi jelleggel* bír. A szellemi zűrzavarok, feszültségek és belső széthúzások idején a krisztusi békét kell képviselnie (Jn 14,27), míg ellentmondania az emberek napi ösztönös vágyaiból fakadó napi meséinek kell (2Tim 4,3)!

A felelősség fogalma, mint a szó gyökere is mutatja, feltételez valami olyan külső és felső fórumot, amelyiknek joga és módja is van gyakorlatilag is számon kérni az embert. Felelősségünk mértéke ugyan a lelkiismeretünk, de az valóban csak akkor nevezhető ennek, ha az Egyház, a kinyilatkoztatás, az Isten által meghatározott vonalon mozog. Valami „kizárólagosan saját” lelkiismeret szerint való „felelősség” egyszerű önámítás. Zűrzavaros korunkban amúgy is kiemelten fontos marad az objektív és a szubjektív bűnök közti különbség, ahol is a nem rossz szándékú lélek emberi korlátoltságára való tekintettel a tárgy szerinti rossz mégsem fogja az illetőt lelkiismeretében is terhelni. Börtönidőkből emlékszem arra a Pest környéki fiatalra, akit nációkkal való kollaborálás címén ítélték el. Alig volt 14 éves, mikor nagy családi házukba-telkükre egy motoros SS-osztag fészkelte be magát. A kamaszfiú odavolt a motorért, és az SS-ek megtanították bánni vele. Azok is fiatalok voltak, tele motoros feladatokkal, s a gyerekek fogalma sem volt arról, hogy mi minden fűződik az SS névhez. Az ártatlanságára fizetett rá.

Csak a lélek saját idő-, tér-, társadalmi stb. koordinátái közt áll fenn minden felelősség, hisz mindenkitől csak a saját talentumait kéri számon (Mt 25,19-27)! Irreális dolog egy *későbbi korból* vissza-, vagy egy másik földrajzi, társadalmi keretből átnyúlva foglalni állást bármivel, bárkivel kapcsolatban, az állásfoglaló helyzetéből indulva ki. Így helytelen a *múlt idealizálása*, a nosztalgia, a „laudatores temporis acti” jellegű magatartás. Azután teljesen elfogadhatatlan az a tipikus viselkedés, mikor valaki egyszerűen csak a *saját magatartásának* megfelelőt vár el másoktól is. Akár a prófétai harsogást a csendes szolgától, akár fordítva: az egyszerű szolgálatot a prófétától. Egy harmadik forma: tagadni mások állásfoglalásának illetékességét, a magunkét annál gondtalanabban képviselve. Néhány évvel azelőtt például egy német újságíró megtámadta a francia püspöki kart, illetéktelennek tartva arra, hogy hozzászóljon egy francia társadalmi kérdéshez. Ő maga azonban illetékes volt az egész francia püspöki kar kitanítására! Az a forma is bőven megtalálható, amikor a társadalmi, gazdasági, sőt az egyházi életből emelnek ki egyetlen *részletkérdést*, elkülönítve azt a legszélesebb összefüggéseitől, és így könnyen és szabadon vádaskodva. Nemzetközi síkon sokszor kezelik ilyenformán például a fegyverkereskedelmet, a segélyek és adósságok ügyeit, a nemzetiségi kérdést, az emberi jogokat, a nemzetközi stabilitás ügyét stb., mikor éppen az átfogó kezelés hiányzik azokon a területeken, ahol nem lehet az egyiknek a lyukait a másik területéből kivágott folttal elintézni – legalábbis tartósan nem! Egyházi területen így csinálnak a celibátusból, az egyházi adóból, az intercommunióból stb. minden mástól elvonatkoztatott, viszont kiemeltségében megoldhatatlan problémát. A gondok ugyanis *átjárják egymást*, lévén a történelem hézagatlan, összefüggő egész!

A botránkoztatás ténye vagy lehetősége is belejátszik a felelősség kérdésébe. – Annak a bizonyos állami-egyházi „megegyezésnek” az idejében történt. Elterjedt annak híre, hogy az arról készült híradó utolsó jelenetében – állítólag – két kinyújtott férfikar koccintott pezsgős poharakkal, az egyik zakóban a másik, püspöki reverendában. S mikor egy keresztény

családapa látta ezt, felhördül: nahát, ha nekik ez is jó, akkor vége a hittanulásnak és a templomba járásnak! – Persze hogy hibát követ el, szegény, csak hogy a vétkét – ha ez valóban így volt – az Úr a mulasztó prófétán kéri számon (Ez 33,6)!

A **felelősségre vonást** maga a felelősség megállapítása önmagában még nem feltétlenül vonja maga után! A **felelősségmegállapítás** egy szellemi-erkölcsi feladat, a felelősségre vonás viszont külső, társadalmi, közhatalmi cselekedet, amibe azonban a társadalom egyéb szempontjai és vonatkozásai is beleszólhatnak. A felelősségmegállapítás és a felelősségre vonás nem alkotnak egy zárt ok-okozati láncot. Azzal is számolni lehet, hogy a felelősség megállapítása már magában is csökkentheti az újabb hibák elkövetésének a veszélyét. Viszont a **már elkövetett hibák következményeivel** szemben legtöbbször *tehetetlen* nemcsak a felelősség megállapítása, hanem akár maga a felelősségre vonás is. Melyikkel lehet például jóvá tenni a lelkekben azt a rombolást, amit a fent említett film idézett elő?

Minden felelősségre vonás komplikáltságát illusztrálják századunk legsúlyosabb és legszélesebb hatáskörű bűnei, az egymást keresztező vagy egymással birkózó **totalitarizmusok**. Ezek lényege egy és ugyanaz, akkor is, ha különböző színű egyenruhákat öltenek, különböző alapfogalmakból kiindulva barkácsolnak maguknak ideológiát, és hatalom- és érvényesülésvágyukban egymást is megennék. Velük sokan és sokféle indokból birkóztak, legkeményebben ők egymással, de leglogikusabb, legmélyebb, legátfogóbb és alapjaiban a legmesszebbmenő ellenfele mindnek a *kereszténység*. Hiszen a végső választás mindig arra vezethető vissza: *Isten – vagy valami más?* A kereszténységnek ez az elvi tiszta helyzete megkönnyíthetné az egyes keresztények gyakorlati hűségét, ha a másik oldalról az emberi szabadság és törekenység nem veszélyeztetné azt ugyanilyen mértékben. Ezért nem lehet azt gondolni, hogy ebben a vonatkozásban keresztények nem követhetnek el hibát; viszont az is ritka, hogy valaki életének minden percében kizárólag áruló lett volna. A lényegi hűség vagy hűtlenség azért mindig szétválasztható aszerint, hogy az ember *alapvetően* kész az *önfeláldozásra*, vagy *alapvetően* mindenáron meg akarja menteni magát, és *túl akarja élni* a dolgokat. Az összes Evangélium többszörösen nyíltan és keményen állítja fel ezt az alternatívát (Mt 10,39; 16,25; Mk 8,35; Lk 9,24; 17,33; Jn 12,25); az éles választás különbsége alapvető és nyilvánvaló. A kegyelem rendelkezésre áll mindig, mindenkinek, de igénybevétele tőlünk függ, viszont sem egy pillanatnyi elszédülés, sem egy pillanatnyi jó hangulat viselkedésünk alaptípusán nem változtat.

A **közösségi vonatkozás** a legkényesebb része a történelemszemléleti felelősségkomplexumnak. A történelem lényege szerint közösségi jellegű jelenség. A keresztény erkölcsi *felelőssége* viszont végső fokon *egyéni*. A kereszténység ezért el is utasítja magától a kollektív felelősség minden formáját. A modern fejlődés ugyan magával hozta például a „bűn struktúrái” képletet, de mint II. János Pál pápa a *Sollicitudo rei socialis* című enciklikájának 36. pontjában megfogalmazta, ezek „a személyes bűnben gyökereznek, és ezért mindig összefüggésben vannak a személyek konkrét tetteivel, amelyek ezeket létrehozzák, megerősítik, és felszámolásukat megnehezítik.” Az enciklika az adott helyen még hivatkozik az 1984-es *Reconciliatio et paenitentia* apostoli buzdításra is, ahol a hivatkozás utolsó mondata: „Egy szituáció – és ugyanígy egy intézmény, egy struktúra, egy közösség – önmagában nem alanya egy erkölcsi cselekedetnek, ezért önmagában nem lehet jó vagy rossz.” Ennek azonban egyáltalán nem mond ellent az, hogy ha egy adott társadalomra vonatkozóan relatíve nagyszámú és azonos erkölcsi jellegű egyéni magatartást tudunk megállapítani, akkor a társadalmat ilyennek állítjuk. De ha ez történelemszemléletileg kifogástalan is, pusztán ennek alapján egyénileg mégsem lehet senkit felelőssé tenni. Viszont az így körülírható társadalmi nyomást, ami tényleges valóság lehetett, enyhítő körülménynek lehet betudni az egyedi esetekben, mint ahogy a kiáltóan nagy nyomás hősiessé emelhet egy egyébként egyszerű és magától értetődő helytállást is.

Az egyéni és egyénen túli vonások egyébként már magánál a felelősség megállapításánál is messzemenően összeforznak. Elvileg, elméletileg bárki megszólalhat például, de ennek alig van jelentősége. Hisz az elvek megvannak, nem kell őket felfedezni, a jellegük is nyilvánvaló. Hogy az árulás árulás, ezt kimondani, és melléje köpni is egyet, egyszerű is, igazságos is, csak nem visz előbbre, hisz ezt mindenki tudja is, vallja is. A problémák a konkrét neveknél, helyzeteknél kezdődnek: ha Brutus, ha Júdás, ha Talleyrand, ha Stauffenberg stb. Viszont egy konkrét terhelés elviseléséhez, valami új kezdés elbírálásához reálisan csak az szólhat hozzá, aki – a maga helyzetében ugyan (mert más történelmi helyzetekbe reálisan átlépni képtelenség!), de hasonló terhelés alatt, hasonlóan kockázatos új kikezdésben – valahogyan már helytállt, mert csak így tudhatja a maga konkrét nyomasztó valóságában lemérni a követelmények súlyát, a helytállás nagyságát vagy a csőd bűnösségét. Ennek hiánya esetén a közgondolkodás joggal hártja el az illető állásfoglalását például azzal, hogy a kibicnek semmi sem drága! Hisz egy ilyen kitétel csak népies kifejezése az emberi közösségiség alapvető tényének. Dolgainkat „kívülről és felülről” megítélni csak az Isten képes és jogosult. A teremtmény számára ez a helyzet természetellenes, amelyben szükségképpen ferde és megbízhatatlan lesz a látása is, az ítélezése is!

És ez annál lényegesebb, mert az *epikia, a méltányosság szerepe*, mely már az egyéni magatartás megítélésénél is rendkívül fontos, még kiemeltebb szerephez jut, mikor a *különlegesebb* közösségi körülmények között kell keresnünk a törvényhozó igazi akaratának a teljesítését². Hisz közösségi, társadalmi, történelmi helyzeteknél ez az eljárás hasonlíthatatlanul bonyolultabb, mint az egyéniéknél, ezért a történelmi felelősségmegállapításoknál az epikiának egy patikamérleg finomságával kell dolgoznia. Hogy egy súlyosan felelős helyzetben kinek, mikor, milyen hangsúllyal lehet vagy kell megszólalnia vagy csöndben maradnia, azt az epikia kézbentartása mellett is aligha tudja reálisan és hitelesen eldönteni, vagy a döntést megítélni az, aki maga hasonló pszichés terhelésen sose ment át. Későbbi történetírók igen nehéz helyzetben lesznek, ha feladatok ellátása közben nem támaszkodhatnak ezeknek a követelményeknek megfelelő állásfoglalásokra. Hiszen napjaink történetéből magunk is tudjuk, hogy például koncepciók perек kihallgatási jegyzőkönyveit a nyomozók fogalmazták meg nemcsak a maguk szája íze, hanem egyszerűen az ő adott gondolati kategóriáik szerint! És a keresztények jobb híján sokszor aláírták ezeket a nekik ugyan nem megfelelő fogalmazásokat – melyeket az utókor akár megütődve is olvashat –, mert az ellenkezésük ténylegesen csak egy olyan *politikai ízü ellenállás* benyomását kelthette volna, melyet sem ők, sem az Egyház nem vallott magáénak. Kellő súlyú egyéni tapasztalat nélkül szinte lehetetlen reálisan súlyozni ezeket a finomságokat, amiknek elmosódó határain túl viszont az *árulás* egyre mélyebb szakadéka leselkednek az óvatlanra.

Csak az Evangélium elvárásaira támaszkodhatunk bárminő átfogóan keresztény történelemszemléleti felelősségmegállapításnál. Ez az a megfelelő kalibrációs skála, aminek megtalálása és elfogadása *alapvető* kérdés bárminemű mérlegelésnél. Ezt persze attól nem lehet számon kérni, aki egész lényével ezen kívül áll; de a saját vállalt vagy hirdetett kategóriáit annál inkább számon lehet kérni, például a nemzetiségi kérdésben, a szólás- és vallásszabadság kérdésében stb. A közösségi lét alapvető humánkategóriái pedig – a cél nem szentesíti az eszközt; amit nem akarsz magadnak, te se tedd másnak; a bűnösség bizonyításáig az ártatlanság véelme; stb. – minden *felelősségmegállapításnak* is vitathatatlan alapjait képezik. A konkrét történelmi helyzetekhez és szereplőkhöz kapcsolódó részletek kidolgozásánál azonban például még az egyéni meggyőződést, a társadalom átfogó levegőjét

² Teológiai Kiszótár, 168. oldal.

vagy a külső-belső szellemi vagy erőhatalmi tényezők stb. befolyását is a maguk realitásában kell számba vennünk.

Nagyon sok finom érzékenység és érettség is kell a konkrét problémákkal való megbirkózáshoz, mert a helyzetekkel vissza is lehet élni, akár aktuális közéleti megfontolásokból, akár emberi korlátoltságból vagy számításból. Nyilvánvaló, hogy a mai skandinávoknak nem lehet felhánytorgatni a vikingek vérengzéseit, a germánoknak a római birodalom elpusztítását – attól el is tekintve, hogy a történelmi események a legkritikább esetben fűzhetők fel valami egytényezős ok-okozati láncra! –, a renaissance kor építkezőinek a Colosseum kövei elhordását, a mai keresztényeknek az inkvizíció túlkapásait, a mai spanyoloknak az indiánok sorsát, egy mai fiatal németnek Hitlert, oroszoknak Sztálint – de az éppúgy képtelenség, hogy egy mai egyházi vezető, mikor már halott elődjének valami történelmi gyengesége vagy mulasztása kerül elő, csak annyit legyen hajlandó mondani: rám nem tartozik, én nem voltam ott! Az egyénre persze hogy nem, és az egyénnek a vikingek idejére visszanyúló közösségi kapcsolatai is kiszáradhattak már; de az utolsó világháború, amelyiknek a hamujában még mindnyájunk lába tapos?! Persze, hogy ezek között a biztosan széttartható szélsőségek között hol húzódnak konkrétan az elválasztó határsávok, az már sokkal esetlegesebb és bizonytalanabb.

Pontos információk és finom megközelítések kellene sokszor még egyszerűbb megállapítások helyességéhez is, mert az *általánosítások* önáltatóan felelőtlenek vagy semmitmondóak, és minél szélesebben általánosítanak, sokszor annál inkább közelítenek a rágalmozáshoz. Azok a nyomozók, akik évtizedeken keresztül gyötörték a keresztények ezreit, mondták, hogy az Egyház mindig kiszolgált minden uralkodó rendszert; pedig hát nekik is évtizedeken keresztül épp az volt a bajuk, hogy nem volt hajlandó kiszolgálni őket! De nem kevésbé szétfolyó és felületes egyes, egyébként hűséges, üldözötteknek a sóhaja saját feletteseik felé, hogy ha ott valaki „kompromisszumképesebb lett volna...”

A taktika viszont nem tartozik a finom megközelítések közé! Elhangzanak az Evangéliumban is olyan intések, hogy legyetek okosak, mint a kígyók, vagy hogy legyetek óvatosak az emberekkel szemben (Mt 10,16-17); de az evangéliumi magatartás egészét az jellemzi, hogy hirdesd az igét! Állj elő velem, akár alkalmas, akár alkalmatlan (2Tim 4,2)! Így az epikia sem sülyedhet szituációs etikává, mikor is a *keresztény magatartást* a „helyzet” úgy határozza meg, mintha isteni törvények nem is lennének! A felelőtlen taktikázás egykettőre átvált önigazolásra, megideologizálásra, áthárításra vagy letagadásra, mint legkiemelkedőbbben ma a francia és német neonáci kezdeményezések teszik, amelyek – a gázkamráknak még a létét is letagadva – nyíltan vagy leplezetten a csődöt vallott ideológiával kacérkodnak.

Pedig gyökeres tisztázás nélkül elképzelhetetlen bármiféle egészséges újrakezdés! A forradalom csak letarolja a terepet egy buldózerrel, a vértelen forradalom esetlegesen használja itt-ott a töveto kapát, s így az első ijedelem után kissé átpofozott alakban, de lényegében *alig változva* marad meg nem egy, a pusztulásra rég megérett dolog a régi helyén. De a tudatos tisztázás elmulasztása helyet adhat a szó szoros értelmében vett reakciónak, nosztalgianak is, amikor is emlékező, rokkant öregek tüsténkednek egy régi „aranykor” romjai körül! És ugyanúgy érvényesülhetnek az örök farizeusok is, díszsírhelyet rakva apáik áldozatainak (Mt 23,29-30), akiknek a véréből azonban ők továbbra is jól profitálnak.

A gáttalan és parttalan, mértéktelen és határtalan szabadság illúzióját ugyanúgy magával hozhatja a tudatos tisztázás elmulasztása a zsarnokság megdőlte után. Pedig a teremtett, véges embernek szükségképpen mindenütt *határai*, keretei vannak. Szűkebbek vagy tágabbak, amik az emberiség fejlődésével együtt tágulhatnak is, de azért minden konkrét pillanatban konkrét határok. Aki ezzel nem számol, félreértéseknek nyit kaput, de szélsőséges esetekben akár teljes létbizonytalanságba is juthat. Érdemes végiggondolni, hogy mennyire értelmetlen egy ilyen újságalcím: „független” napilap! Minden megszorítás nélkül,

a maga teljes létében *csak az Isten független!* A fenti állítás a maga átfogó fogalmazásában vagy szándékosan eltitkol, vagy naívvul elken valamit. Mert lehet, hogy a lap tényleg nem függ politikai pártoktól, sőt gazdasági érdekcsoportoktól sem; mindazonáltal még függhet például akár egy haszonleső, akár egy beképzelt és világmegváltó ötletekkel rendelkező tulajdonos hatalmi mániáitól is! Sokkal becsületesebb például az olasz *Avvenire* alcíme: katolikus szellemiségű lap. Tudható, mire lehet benne számítani, mire nem, miért vonható felelősségre, és miért nem. Az átfogó függetlenség állítása csak az átfogó felelőtleniséget jelenti!

És ezzel annál inkább számolnunk kell, mert a múltban az Egyház még legalább nagyjából jelentett egy végső, erkölcsi koordináta-rendszert, ami többé-kevésbé általános tájékoztatást adott. Az újkori totalitarizmusok ennek helyébe a sajátjukat állították, kíméletlenül elfogultan és embertelenül ridegen és mereven. Ezek bukása után viszont a demokráciában ma gyakorlatilag a médiák vindikálják maguknak ugyanezt a szerepet, amihez ugyan sem felkészültségük, sem jogosultságuk nincs, hisz tulajdonképpen csak egy technikai társadalmi kommunikatív szerepet töltenének be. Az elvtelen és könnyűvérű nyárspolgár azonban szívesen pendül egy húron a lazaságukkal, és azért a felelősséget érző és vállaló embernek ugyancsak vigyáznia kell magára, hogy a *tömegek sodrása* bizonytalanná ne tegye.

Elmúlt! Ne beszéljünk már róla! – ez ennek a nyárspolgári sodrásnak egyik újra és újra visszatérő hangja. Ami azonban nem egyéb, mint a beijedtek önmegnyugtatása. A második világháború óta már másfélszáz helyi háborút tartanak nyilván, s ha az emberállat ösztönei felől tényleg nem fenyegetne semmi, a kutya se törődne vele, hogy ki és miről beszél. De az emberek *nyárspolgári nyugalmukat*, nyárspolgári idegeiket, sőt nyárspolgári hitüket féltik. Van, hogy a keresztény szeretetre hivatkozva háritának el a tisztázást is. Igen, a bosszúnak nem szabad teret engedni. Emberileg méltányosan élhessen tovább a korábbi bűnös is, és az áldozat is. Ehhez azonban az szükséges, hogy először magukat a dolgokat tegyük helyre, legyen *köztudott*, hogy mi volt a jó, mi a tévedés és a bűn, vagy ki volt az üldözött és ki volt az üldöző, és ez a nyilvánvalóság tegye lehetetlenné a hibák és bűnök megismétlődését. És elég lesz ítéletnek és igazolásnak, nevelésnek és jövő építésnek is!

A konkrét történelmi ítélkezés szempontjaihoz először is számolnunk kell azzal, hogy a kérdést több szinten kell megközelíteni.

a/ **Az első szint** egy *elirányító* szempont, s mint ilyen **elvi és feltétlen:** végső fokon minden bűnesemény két fél között zajlik le, s ezek az *Isten és a bűnös ember!* Mások beavatkozását ebben az első lépésben az Isten elutasítja: Ne ítéljete, hogy meg ne ítéljenek! (Mt 7,1) A feladat a bűnös: „...ha a bűnös szakít minden bűnével, amelyet elkövetett, megtartja parancsaimat, a törvényhez és az igazsághoz igazodik, életben marad és nem hal meg. Nem emlékezem többé elkövetett gonoszságaira...” (Ez 18,21) Ez a helyzet azonban módosul, ha valakit éppen az Úristen felől kiinduló állapotbeli köteletség, felelősség kötelez arra, hogy a másikkal törődjék, s így adott esetben ítélkezzék is felette, abban a keretben, amelyben a másik rá van bízva. Ugyancsak Ezekielnél olvashatjuk: „Jaj Izrael pásztorainak, akik magukat legeltették! A pásztoroknak nem a nyáját kell-e legeltetniük?” (34,2 stb.) Az Újszövetségben pl. Szent Pál lelkipásztori buzdításai családi keretek közt képviselik ugyanazt a szempontot (pl. Ef 5,21; Kol 3,18-25; Tit 2,1-10). S mindez érthető és természetes is, mert Isten az embert közösségi lénynek is alkotta, és akkor cselekedeteink elbírálása és a közösségi életbe való besorolása ellen nem lehet szót emelni.

b/ **A második szint a történelmi-etikai.** Ez tulajdonképpen a legmegnyugtatóbb, mert a jónak, az *igaznak* feltétlen *érvényesülését* jelenti, csak éppen az emberi szemlélet kereteitől függetlenül. Végső soron ez történik a végítéletben, de addig is minden bűn magában hordja a büntetését. Legfeljebb az ember nem látja meg, sokszor a bűnös sem annak fogja fel, még akkor sem, ha tönkremegy rajta. A részeges sem így látja az alkoholizmusba való

beleveszését. Átfogó történelmi vonatkozásban a Toynbee-i „challenge-answer” páros fejezi ezt ki. Ha a társadalom az őt ért történelmi kihívásra nem ad megfelelő választ, akkor *viszsaesik*. S ha az ítélet és az igazságtétel megtörtént, irreveláns, hogy a percmemberkék észrevették-e. Viszont erre be is rendezkedni a társadalomért felelősöknek nincs joguk, mert így a rájuk bízott társadalom nevelése, rendjének fenntartása károsodnék.

És azzal kell itt még számolni, hogy a *feltétlen elviség* erkölcsileg lehet a legnagyobb szintű, de földi vonatkozásokban való kizárólagos érvényesíteni akarása biztosan *romboló!* A lelkipásztorkodásban az epikia, a pasztorális prudencia ezen a tényen alapulnak. Hisz a föld semmilyen vonatkozásban sem abszolút, és így realiter és a maga teljességében semmi abszolút nem érvényesülhet rajta abszolút módon.

c/ *A harmadik szint a társadalmi.* Itt – a fentiek érintetlenül hagyásával – a *közösségi élet* lehetőségét, és így *rendjét* kell őrizni! Fenn kell tartani az élet, a munka, a közlekedés biztonságát, és el kell hárítani előlük az akadályokat, ha tárgyiak azok, ha személyiek. Így lesznek, akiket a megfelelő törvényes keretek közt el is kell ítélni. Az ítélkezésnek – mint minden más társadalmi történésnek is – a mikéntje, súlya az emberiség általános és erkölcsi fejlődésének a függvénye. Aki itt az Úristen parancsain kívül abszolút elvi határokat akar felállítani, az nem fogja fel a fejlődést, annak nincs történelemszemlélete, sem fogalma az ember egyéni és közösségi pszichés teherbírásáról. És mivel a fejlődés nem éles határvonalakkal, hanem elmosódó határsávokkal dolgozik, sokszor *lehet helye vitáknak*, nemegyszer több megoldási formula egyidejűségének is, vagy régi formák visszatérésének, mert a rabszolgaság és a halálbüntetés, a Sippenhaft (a rokonság büntetőjogi felelőssége) és az elévülés, a kegyelem és a statárium nem természeti törvényszerűségek, hanem történelmi jelenségek!

Ha például a mostanában sokat hánytorgatott *elévülést* nézzük, biztos, hogy a fogalom valós létjogosultsággal bír. Az időtartamát 30-40 év körül szokták megszabni, aszerint, hogy mennyit vélnek egy nemzedéköltőnek, amikor gyakorlatilag már egy másik társadalom felelős a létért, mint amelyikben a bűnt elkövették. Hozzáveszik, hogy maga a bűnelkövető ember sem ugyanaz már. Hol van már a rendezett életű, komoly felnőtt saját kamaszkorának lopásaitól, a boldog nagypapa attól a becsípett fiatalától, aki egy báli hajnalon megbicskázta a vetélytársát? De azért nem minden ilyen egyszerű. Van, ami súlyánál fogva rányomja bélyegét a lét egész további folyására, amikor is az elévülés hangoztatása csak önámítás lenne. Az Úristen sem ismer elévülést az áteredő bűnnél! Tanulságos annak a két pilótának az élete is, akik az atombombát dobták le Hirosimára és Nagaszakira. Az egyik állítólag szerzetes lett, a másik elzüllött; vagyis egyáltalán „nem évültek el” bennük a történetek, pedig úgy hírlik, nem tudták, hogy miről van szó, s így nem voltak erkölcsileg felelős értelmi szerzők!

Ezek a bonyodalmak teszik érthetővé azt is, hogy ha valahol az elévülés kizárásával meg is állapítanak valami bűnösséget, annak az elévülés általános megokolása alapján ***nem feltétlenül kell a büntetés kirovását*** is magával hoznia. Nemcsak az megoldás, hogy a törvény által kiszabott büntetést a bíróság „vég nélkül enyhítheti”, hanem az is, hogy az elévülésre való tekintettel a bíróság megáll az egykori *bűnösség* pusztá *megállapításánál!* Ennyit azonban megkövetel a társadalmi *tisztánlátás* is, és a jövőre szóló *bűnmegelőzés* is. Azt azonban a bűnösség megállapítása kizárja, hogy a bűnös úton szerzett előnyöket a bűnös továbbra is élvezhesse. Hiszen ez valójában friss, jó tények megengedését jelentené, miközben a friss, de rossz tények – a büntetés – érvényesülését megakadályozzuk. Az ellenkező magatartás önmagával kerülne szembe, magát tenné nevetségessé.

Az egész probléma keresztény értékelésénél viszont vigyázzunk arra, hogy ne alkalmazzhassák ránk Maritain felismerését, aki szerint a jó kereszténynek becsületos, *kemény aggyal és lágy szívvel* kell rendelkeznie. Sajnos – folytatja Maritain – legtöbb keresztény kortársunknak az agya lágy és a szíve kemény.

* * *

Még mondanom kell, hogy lehet, valaki furcsálja majd ennek az írásnak a természetét, mert nem talál benne száraz és tudományos hivatkozásokkal alátámasztott, imponáló tételrendszert. – Egy világhírű francia áttekintő lelkiéleti mű bevezetéséből veszem³ ezt a megközelítést, mert az szintén, ha más jelleggel is, de **emberi magatartásról** beszél, s ezért nem kézikönyvet ad, nem akar adatokat halmozni, hanem egy *lelkiséget kialakítani*, és azt felruházni elvi határozottsággal, de az *alkalmazás rugalmasságával is*.

Az itt tárgyalt **magatartási modellek** is amennyire elevenek, annyira intimek is. Azért a tárgyalás kizárólagos logikai zártsága ellenkeznék az anyag sokoldalú és sokszínű elevenségével. Ezért aztán a *bemutató* újra és újra súrolja az alapvető frontokat, hisz a *végcél* nem egy századoknak szóló tudományos alkotás, hanem egy lelkület, *egy magatartás képviselése*, ami bár századunk inferno-ját maga sem úszta meg sebesülések nélkül, de megtisztulva a holnap ígérését jelenti. Mint Aquinói Szt. Tamás madara, itt a szemlélet repdesi körül újra és újra a leglényegesebb pontokat, nem lazaságból és pontatlanságból, hanem mert a mondánivaló természete ezt maga hozza magával, és ha engedünk ennek a sodrásnak, attól csak a látás gazdagszik egységben, mélységben, sőt vonzerőben is!

³ R. Garrigau-Lagrange: Les trois ages de la vie intérieure, I-II. kötet, Paris, Cerf, 1938.

Hiszek az egy, szent, katolikus, apostoli Anyaszentegyházban

Az Egyháznak a hitvallásban felsorolt négy jellemzője nem négy, az arisztotelészi logika szerint egymást kizáró, de egymáshoz összecsiszoltan csatlakozó, és az Egyház lelkét így maradéktalanul kifejező skatulya, amelyek valamelyikébe minden egyházi jelenség logikusan, kizárólagosan és teljesen belefér. Nem! Az Egyház *oszthatatlan* lélek, *élő szervezet*, életmegnyilvánulásai sokoldalúak, és sokszor át is fedik egymást a fogalmak rájuk vetített szerkezetén. Mert az Isten által teremtett eleven élet némileg más, mint a mi racionális képzeink, bár ki sem zárják egymást. Ennek megfelelően, a történelem, az élet jelenségeit szemlélve, lehet éppen merevnek is mondani ezt a felosztást, de ha egy másikhoz nyúlunk, annak más egyoldalúsága lesz. És emellett mégis ott áll a Hitvallás. Ezért, ha a fentieket megfontolva eleve számolunk azzal, hogy itt egyfelől tájékozódási irányzatokkal, másfelől pedig magatartási trendekkel van dolgunk, és ezért, ha nem fizikai képletek pontos zártságát próbáljuk bennük keresni, akkor legalább nagyjából világos lesz előttünk, hogy *mit várt* volna tőlünk a Hitvallás, mi ebből *mit adtunk*, és mit nem, és hogy a dolgok helyzetételének, és egy mélyebb és tisztább új indulásnak *milyen feladatai* várnak ránk. Így:

az „**egy**” az egymás közti teljes **belső egységet** követeli tőlünk, a krisztusi szó szerint, hogy legyenek mindnyájan egyek, amint te, Atyám, bennem vagy, és én tebenned, úgy legyenek ők is mibennünk (Jn 17,21), ami nyilvánvalóan belső, *lelki*, és nem társadalmi, közéleti, taktikai stb. egységre utal;

a „**szent**”, amilyen az *Úristen*, és amilyennek az Írás szerint az ő nyomaiban nekünk is kell lennünk (1Pt 1,16), és ami felénk gyakorlatilag abba a **hűségbe** való beleállást jelenti, amivel Ő hív bennünket (1Kor 1,9), megerősít és megőriz (2Tessz 3,3), ígér (Zsid 10,23) és megbocsát nekünk (1Jn 1,9), és amit a Miatyánk értelmében tőlünk is elvár;

„**katolikus**”, ami a szó értelmében átfogót, teljeset, s így **közösségit** jelent, szellemiekben, anyagiakban, személyekben, intézményekben, tárgyokban, stb.;

végül „**apostoli**”, ami a lélek és erő bizonyításából áll, nem meggyőző szavakból – szervezésből és erőszakból – (1Kor 2,4), hanem **sugárzóan önfeláldozó elkötelezettségből**.

Az átfogóan általános, valamint a mi egyéni, személyi helyzetünkben következik, hogy ezek reális szükségére sokszor éppen radikális hiányuk fog utalni, a költői szó értelmében: *hiánnyal vagy jelen*.

egy⁴

Az „egy” az egymás közti teljes *belső egységet* követeli tőlünk, a krisztusi szó szerint, hogy legyenek mindnyájan egyek, amint te, Atyám, bennem vagy, és én tebenned, úgy legyenek ők is mibennünk (Jn 17,21), ami nyilvánvalóan belső, lelki, és nem társadalmi, közéleti, taktikai, stb. egységre utal.

Eléggé közismert dolog, hogy Franciaországban valójában két Franciaország él a francia forradalom óta. Leegyszerűsítve a képet: azok szellemi utódai, akik a guillotine egyik oldalán annak a kötelét fogták, s azokéi, kiknek a feje a másik oldalon hullott a fűrészporos kosárba. Persze, mondom, leegyszerűsítve a képet, mert a fűrészporos kosár oldalán a vendée-i parasztok éppen úgy nem voltak arisztokraták, mint egy mai liberális-antiklerikális akadémikus sem képzelhető el a guillotine kiszolgálójának. De azért a két oldal megvan. Akár a forradalom bicentenáriumáról van szó, akár a magán – tehát egyházi – iskolák ellátottságáról. Az idők folyamán a *két oldal* ugyan megmaradt kettőnek, de azért messzemenően tagolódtak is. Ma körülbelül úgy néznek ki, mint két párhuzamosan futó patakrendszer, melyek mindegyike egy csomó egymás mellett csörgedező érré bomlik. A két patakrendszernek legbelső erei közelebb vannak egymáshoz, mint bármelyik a maga legszélsőbb ágához. Ez tagadhatatlan. De azért az is vitathatatlan, hogy a két legközelebb eső is más-más táborba tartozik. És a kettősség öröklődik is. Hol családi, hol földrajzi, hol szellemi alapon, de *öröklődik*. S míg az ENSZ egy Franciaországgal számol, annak utcáin és házaiban két ország, két társadalom él és mozog. Nem feltétlenül az Evangélium elvárásainak megfelelően...

Tudok egy nyugati szerzetes kolostorról, melynek egyik fele az őket elborító totalitarizmus idején többé-kevésbé *kollaborált* az uralmon lévőkkel. Nem valami lángoló meggyőződésből, csak a túlélés érdekében. Ugyanakkor a másik fele *ellenállt*, ugyancsak a túlélés érdekében. Aztán az idők viharai elsöpörték az egész intézményt. A vihar elmúltával viszont mind a két társaság hazatért. Azóta élnek egymás mellett, folytatva egymás történelmi elutasítását. Az intézmény egésze viszont *sorvad*, mert ebben a levegőben evangéliumi új élet nem támad.

Ha a fentieknek megfelelően akarnám megjelölni a mi társadalmunk vízvázalstóját, azt a nevet kellene mondanom, hogy *Mindszenty*. Az egyik oldalon elfogadással, *megbecsüléssel*, vagy lángoló lelkesedéssel néznek rá, a másikon eltűréssel, *elutasítással*, vagy lenézéssel. Amellett elhibázott lenne mindennek kapcsán egy történelmi alak személyét, magatartását, elképzeléseit boncolgatni. Ehhez rendszerint egyik oldalról sem rendelkeznek kielégítő adatbázissal. De nem is törekszenek erre. Annak vagyunk szemtanúi, hogy a két tábor lassan rögzül egy ma már jelképes demarkációs vonal két oldalán. A személyek és események ma már csak szimbólumok, amik mögött egyéni érdekek és hiúságok, sértődöttségek és szellemi beszűkülések húzódnak meg. És *öröklődnek*. Betöltik a levegőt, s az ifjúság azt hiszi, hogy apái hitének lobogó fáklyáját viszi tovább, pedig csak az ösztönvilágának füstjét.

Valószínűleg az *utolsó pillanatokot éljük ahhoz, hogy* ezt a fentiek mintájára alakuló *görcsöt még kisimíthassuk* a magyar katolikus társadalom testéből.

⁴ Ez a fejezet megjelent a Távlatok 1993/3. számában, 273-281. oldal.

Korábban is voltak belső frakcióink – legitimisták, Kalot-vonal, harmadik utasok, européerek, gyakorlati materialisták, ragaszkodó hívők stb. –, de halványabb színezettel. Ezeket Rákosiék két alapformára redukálták: a **hűségese**k, keményvonalasak, hóbörgök, és a **kompromisszumkeresők**, gyávák, eladottak táborára. Egy bizonyos, bár korántsem egyenlő mélységig, mindkét oldal tiszta jószándékkal is járhat el. Azontúl, korántsem egyforma súllyal, de hibázik is. Mindez elvileg mondható, mert az egyenkénti személyes felelősség vonatkozásában csak a Jóisten illetékes. A társadalmi fejlődésben máig ez a **kollaborálók** és az **üldözöttek** gócéra egyszerűsödött. Pillanatnyilag a két góc a lassú megmerevedés állapotában van, és azzal fenyeget, hogy hosszú időre *félbe vágja a magyar katolikus társadalmat*. Ugyanis mindenki sündisznó állásba vonul: egyrészt az elkövetett bűnt a bűnös előtt pszichésen *igazolni látszik* a hozzá való ragaszkodás. A másik oldal pedig a belső megbocsátás elutasításával, vagy elkenésével *igazolja önmagát*. S a két szembenálló sündisznó állást csak erősíti, hogy az egyik témában hol az a bűnös, akinek bánnia kellene valamit és a másiknak megbocsátania, hol fordítva. A megmerevedésben aztán hitelre talál minden üres kiszólás, ami a másik ellen, és magunk mellett szól. Mindenki mondhatja: könnyű neki most beszélni, de lett volna az én helyemben! Persze voltak annak idején az ő helyében olyan mások, akik épp azért fizettek a nyakukkal, mert másként is jártak el, mint ő, de épp azért kellett ezeket félretolni. A félretolás módjai: nem tudomásul venni, nem emlékezni, bagatellizálni a többieket. Egyszerűen ügyetlenek, rövidlátók voltak, akik azért estek verembe, amit elkerülhettek volna, ha nem ilyenek lettek volna. Forrófejűek voltak, akik esztelenül kapkodtak, de hát a fegyelmezetlenség mikor volt erény? Mindegy ma már hogy volt, a jövőt kell építeni, nem a múltat piszkálni – aztán a sietség közben ott maradnak a fel nem robbant gránátok is! Hisz a múlt hibái is úgy születtek meg a nem rossz szándékúak keze alatt, hogy csak a pillanatot látták, amire álmaik jövőjét akarták építeni. Látásuk és magatartásuk nem elvi és átfogó, hanem közeli és gyakorlati volt, de hát nem ebben látja Benda⁵ is az *írástudók árulását*? Életük pillanatnyi külső könnyebbségéért elvesztegették életük egész értelmét, ahogy a teológia már régen megfogalmazta: propter vitam perdere vitae causas... (és ez állandósul, lásd 95. old. is)

Ezek után érthető, hogy az elrendező és a jövő felé nyitó **tisztázásnak épp azok szegülnek ellene, akik erre legjobban rászorulnának**. Az irányító és hanghoz juttató pozíciók a múltak érdeméből túlnyomórészt a kompromisszumkeresők kezében vannak mindmáig. A csöndes, belső, személyi súly a másik oldalon. S mindketten egyre közelebb kerülnek az örökkévalósághoz. A **kollaborálók nem tartanak bünbánatot**, nem nyúlnak az üldözöttek után, sőt egyre inkább marginalizálják az egész kérdést. „Ugye, megoldódott a dolog magától – a jámborabbja: ugye, Isten megoldotta –, ki kellett volna várni, és nyugton maradni!” Az **üldözöttek megviselten**, a fentiek is elkeseredve, átfogóan árulónak néznek mindenkit, aki nem volt üldözött. A szakadék egyre szélesebb lesz, s ezzel együtt jár a társadalom bizalmának apadása is, a csalódottság, még a társadalom azon részében is, mely a maga múltbeli lapulásával egyáltalán nem szerzett arra jogot, hogy elvárásai legyenek.

Nem kis szerepet játszik mindebben **korunknak betegesen beszűkült, egocentrikus látásmódja**. Nemhogy a kompromisszumkeresőknél, de a keményvonalasoknál is sokszor élmény volt, hogy milyen kevesen és **kevésé gondolkozunk magában az Egyházban**, az Isten Országá egészében. Mindenki a *maga kunyhójáért* nyüglődött, a maga dolgaival, ártatlanságával volt elfoglalva. Nemcsak a hűséges protestáns lelkész sóhajtozott a Gyűjtőben azon, hogy jaj szegény feleségem hogy birkózik meg most a disznóöléssel egyedül, a katolikusok látása is ritkán nyúlik túl a plébániájára, egyesülete, rendje dolgain. Ha igen, „belül” hűséges, jószándékú hívők is úgy néznek rá – például egy szabadulás után – mint egy

⁵ Az írástudók árulása, Budapest, Anonymus, 1945, 145. és 167. oldal.

„szabadon elővezetett” kétfejű, hatlábú szörnyre, aki a manézsban megtapogatható, feketével és süteménnyel kockázat nélkül megkínálható, de ennél tovább nincs!

És még azzal kell itt nagyon számolnunk, hogy a *múlt számbavétele* és a *jövő építése* nem két egymástól elválasztható „szakmai” terület. Aki a múltat jó értelemben nem tartja magában elevenen, az homokra épít. Aki a mai élettől elvonatkozva, abból kikapcsolódva foglalkozik a múlttal, az nosztalgiába merül el, és egyénisége szerint tündéralmokban, vagy depresszióánál köt ki.

A fenti mottó tanúsítja, hogy mikor Krisztus az egységre gondol – „amint mi”, tehát Ő és az Atya –, a teljességre, az egészre, mindenre gondol. A szűk egocentrizmusban pedig az „egy” az az én és az enyéim, ha tervek, gondolatok, ha intézmények vagy emberek. Megrázó Jánosnál (14-17. fejezet), hogy Krisztusnak a szenvedése előtt egyik legnagyobb gondja, úgy beszélni az *egységről*, ahogyan még sosem beszélt. De megrázó számomra az is, mikor egy koncepció per kihallgatási gyötrelmei közt valaki rájön, hogy hiszen nem is őt üldözik itt, hanem a *Krisztust!* Volt, aki magától jött rá, hogy az a csöppecske, amit ő csinált, és egyáltalán tudott csinálni, az eltörpül amellet a harci felvonulás mellett, amivel őt megközelítették. Az egyik oldalon például néhány első áldozó kisgyerek oktatása, a másikon a lefigyelés és nyomozás százezres, vagy milliós nagyságú befektetése. Volt, akinek a szemébe vágta: Mit erőlködik? Csak nem gondolja, hogy maga a fontos! Maga egy nagy senki! A kívülálló nem tudja elképzelni, hogy milyen hallatlan erőt és felszabadultságot jelentett annak, aki ezt már ott és akkor felismerte, hogy nem érdekes sem ő, sem az egyesületecskéje, hanem csak a *Krisztus!* Azóta eltelhettek évtizedek, de ez a felismerés végérvényes, mindmáig tartó. Ebben lehet találkozniuk mindazoknak, akik esetleg valójában az Ő oldala mellől indultak el, csak aztán az emberi esendőség szétsodorta őket.

A „túlélni”, „menteni” oldal sem akart rosszat, kivéve azokat, akik csak a *saját karrierjükön* dolgoztak. A többiek csak beszálltak a „ringbe”, „mert csak ott lehet birkózni”. S itt már elkezdődik valami, mert Krisztus sosem akart birkózni! Ezért evangéliumi csatákat nem is lehet folytatni a ringben, csak politikaiakat. *Apró előnyökért* – ezeket nevezik majd később „kis lépéseknek”. Legtöbbször azonban, és a lényeges esetekben leginkább, csak hátrálni kényszerülnek – kis lépésekben. Így, amit tegnap valaki még képtelenségnek vélt, azt ma, ha nehezen is, de megcsinálja. Ha valahol egy új személy kerül előtérbe, egy újságcikk jelenik meg, már keresi a vélt új lehetőségeket. Nem elvi keretekben gondolkodik, mert azokat akár hangtalan mozdulatlanságával is védhetné. De nemhogy az Evangéliumot, Márait sem olvasta: „A következetes hallgatás a közszereplés egyik lehangosabb és legfeltűnőbb, veszélyes válfaja.”⁶ Mindig körülbeszél, tárgyal, nyilatkozik, és – *besározódik*. Igaz, hogy mindezt Isten ügyéért véli tenni, de annak ez mit sem használ, a társadalom előtt csak hitelét veszti, maga belülről őrlődik fel, s apródonként az állam kívülről is felőrli őket. Nem volt saját evangéliumi arcuk, nem rendelkeztek a partizánok feltétlen önfeláldozási készségével, s az Evangélium ügyének sajnálatos krajzlerosaivá züllöttek. Eláll az ember lélegzete, mikor olvassa⁷ az 56 utáni állam-egyházi tárgyalások egy nehéz fordulóján, hogy egy olyan hűséges és közmegebecsülésnek örvendő püspök is, mint amilyen Endrey Mihály volt, úgy foglal állást, hogy „hintázással” kell „túrhetővé tenni a helyzetet”. Saját helyzetét sem tudta túrhetővé tenni!

Még kevésbé akartak rosszat a **„hűség” oldalán állók**, de az embernek itt is meg kell küzdenie minden pillanatért, mert sem a megcsontosodás, sem az irgalmatlanság nem hűség. Mindmáig fájó élményem az a fiatal, intelligens és tisztaszívű pap, aki első miséje után alig két hónappal már börtönbe került. Sokat és jól megvoltunk együtt. Egy dolga

⁶ Ami a naplóból kimaradt, Vörösváry, Budapest, 1992. 304. oldal.

⁷ Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964), Görres Gesellschaft, München, 1988. 166. oldal.

elgondolkoztatott. Egyebek között egyszer bizalmasan elmondta egy szép és hosszú versét. Tartalmában mély, és nagyjából formailag is nemcsak kifogástalan, hanem friss és ízes is volt. Egyetlen hibáját éreztem: a vége elnyúlt, mint mikor valaki maga is élvezi, amit csinál, és éppen azért húzza-húzza azt annak természetes kikerekedésén túl is. Megjelöltem neki a pontot is:

- Te, innen már esik a vers, itt kellene befejezni.
- Én sosem változtatok azon, amit egyszer leírtam – volt a válasz.

Csak azért nem hökkentett meg, mert azt gondoltam: fiatal vagy még, majd kinövöd. Az azonban világos lett előttem, hogy ilyen *merev szellemi magatartással* nem lehet bonyolult társadalmi helyzetünkben szépen dolgozni. De minden egészen másként alakult. A Nagy Imre-féle amnesztiával együtt szabadultunk 53-ban. Én fizikai munkára mentem el, ő, gyenge testalkata miatt, ezt nem tehette. Adminisztrátor lett a Vasúttelátó központjában. Az üzemi étkezőben minden alkalommal a terítéke mellett állva, hangosan imádkozott. Mondtam neki, hogy *imádkozni kell, nem másokat provokálni*, de ezt ő megalkuvásnak tartotta. Engem kárpált, mert jegyeztem békekölcsönt. Én akkor egy szövetkezethél voltam triciklis kifutófiú. Tudták, ki vagyok, ismerték a múltamat is. Jó szívvel voltak hozzám. A szövetkezet egy összegben kapta meg felülről, mennyit kell jegyeznie. Becsülettel osztották el. Meg is tagadhattam volna azt, hogy jegyeztek, de ez a helyzeten semmit sem változtatott volna, csak a többi – családos – ember között kellett volna azt is szétosztani. Feljebb nem is tudtak az én hozzáállásomról, se így, se úgy. A munkahelyemen tán elhúzták volna a szájukat az emberek, tán nem, de hitvallásnak, kiállításnak senki se gondolta volna. Közös nyomorban, közös nyomás alatt élünk, hisz egyetlen párttag volt csak a szövetkezetben, az is kényszerből, mert a szociáldemokratáktól tették át a pártok egyesítésekor. Én érzéketlenségnek tartottam, amit a barátom megalkuvásnak. Aztán eljött az 56, és ő megkérdezte, hogy mit szólok hozzá, ha kimegy. Csak két pap ilyen kérdésére feleltem akkor igennel, ő volt az egyik. Mindkét esetben azért, mert idegi érzékenységük miatt kegyelmi segítségnek véltem számukra a kilépési lehetőséget egy olyan terhelés alól, amelyre, úgy gondoltam, nem voltak méretezve. Rómába került, ahol átmenetileg egy női zárdába osztották be misézőnek. Közben magánkihallgatásra jelentkezett XII. Pius pápánál, mert hogy ő majd elmondja, hogy mi van itt. Erre nem kapott lehetőséget, hisz a pápa mindenkor ugyancsak el van foglalva, és ő helyzete alapján nem tudhatott olyan információkat adni, ami lényeges újdonságot jelentett volna. Ettől – úgy látszik – mélyen *megsértődött*, vagy csalódott. A menekültek áradatában kinn rábukkant egy elvált asszonyra, aki egy gyermekével disszidált, együtt megvigasztalódtak, polgári házasságot kötöttek, és kivándoroltak Kanadába.

Ezek a sorok már készen voltak, mikor a prímási levéltárban megtaláltam egykori plébánosa hivatalos jelentését, melyben káplánja letartóztatásáról számol be, egyúttal bizalmasan jellemezve is őt. Eszerint 1948. november 5-ről 6-ra virradó éjszaka tartóztatták le, és Pestre vitték. Jelenleg – írja a plébános – a Zalka Máté, volt Hadik-laktanyában van. A letartóztatás oka ismeretlen, de valószínűleg nem drégelypalánki (itt éltek a plébános is, és a káplánja is), és nem papi ügy. Többször *meggondolatlanul beszélt*, csaknem naponta figyelmeztettem. Nem valószínű, hogy innen ment a jelentés, de a falujárók figyelhették. Értékes, mondhatnám zseniális ember, aki kellő vezetés mellett sokra viheti, de *hibája a szertelenség*, amit a rajongók még szítanak. Engem atyjaként tisztelt, és látszat szerint szót fogadott. Nem tartom valószínűnek, hogy hamarosan visszatérjen (7834/1948 és 1178/1949. sz. iratcsomók).

Akár magam is szó szerint elmondhattam volna róla a fentieket. Csak éppen a fegyelem, *önuralom* és *szerénység* hiányzott belőle. Régi keresztény filozófiai tétel: *bonum ex tota causa, malum ex quolibet defectu*. Hogy egy lánc használható legyen, ahhoz minden egyes láncszemnek jónak kell lennie. Hogy ne lehessen használni, ahhoz egyetlen láncszem hibája is elégséges!

Biztos, hogy a merev lélek nem csúszik, de abból még nem következik, hogy nem is törik!

Ezeknek a változatoknak „történelmi” sorrendje a következőképpen alakul:

a/ Szidják az Egyházat, a kereszténységet, mert ócska, meghaladott, reakciós, gettóba vonul, nem szól napjainkhoz,

b/ ezért aztán akár a jószándékú, de naiv és felületes, akár az üres keresztények elkezdnek „szólni napjainkhoz”, mikor is, akár ugyanazok, legorombítják őket, hogy jogosulatlanul politizálnak, ahelyett, hogy szolgálnák az igehirdetést, vagy a társadalmat,

c/ viszont minden földindulás után felelősségre vonják azokat, akik előzőleg politizáltak, és egyúttal támadják mindazokat, akik ebben a műveletben nem üvöltöttek velük együtt, ezzel is igazolva, hogy a kereszténység ócska, meghaladott, reakciós, nem szól napjainkhoz – da capo al fine! Az egésznek a logikátlansága senkit sem izgat.

A megoldás, hogy mindettől meg nem zavarva, **a keresztény kizárólagosan a Krisztus nyomán járjon**, kizárólagosan őt képviselje. Akkor ugyan sorban lesz baloldali, jobboldali, reakciós, fasiszta, maradi és progresszivisták, s amit csak a múló közéleti divatok magukkal hoznak, viszont megőrzi a Krisztussal való belső békéjét, és ez mindig elég is lesz neki!

Egy fiatal paptestvérem győzködött velem 1943 őszén egy hosszú beszélgetésben, hogy be kell lépni az Imrédy-pártba, különben jönnek a nyilasok. Azt feleltem neki, ha az arkangyalok jönnek le az égből pártot alakítani, oda sem lépek be, mert nem ez a dolgunk. A Krisztus minden emberhez küldött bennünket. Ő ekkor nyilván benne volt már a pártban. Aztán 1948-ban engem letartóztattak, ő egy évvel később aposztatált. Mindkettőnkön *beteljesedett* állásfoglalásunk belső logikája, nem is találkoztunk többé.

A náciizmust a magam teológiai és történelemszemléleti látásának hátvédjével az első pillanattól fogva elhárítottam magamtól. És sajnáltam azokat, akik bedőltek a saját naivitásuknak. Az összeomlás után viszont Sztálin két aktuálissá vált broszúráját a dialektikus és a történelmi materializmusról, megjelenésükkor azonnal áttanulmányoztam. És szintén naivul, azt mondtam magamban, hogy ezek olyan primitivitások, hogy ezeknek nálunk senki sem fog bedőlni. Tévedtem. Sokan még a veszthelyre vivő útukon sem döbbentek rá, hogy csak eben gubát cseréltek, lényegében a vörösben nem történik más, mint ami a barnában, vagy zöldben történt. De mindegy, így is **bármilyen áron változatlanul hűnek kell maradni**, mert Isten gondolatai feltétlenül beérnek, mindössze a malmai lassan örölnek, de szükségképpen így, mert az emberiség egésze számára dolgoznak.

De **ezt a szemléletet akárhányszor ma sem értik**, becsületes keresztények sem. Egy kiemelt poszton lévő képviselőjük mondotta mostanában: Végül már csak egy pap volt a börtönben, akinek csak a kisujját kellett volna kinyújtania, hogy kiengedjék, de nem tette meg. – A fogalmazás és annak a melódiája kétségtelenül értetlen, vagy elítélő volt, mikor a szólnak, már csak kora miatt is, halvány gőze sem lehet arról, hogy mit jelentett volna realiter az a „kisujj-kinyújtás”, aminek nemcsak egész karnak, hanem egész embernek kellett volna lennie. Az ilyen kompromisszum-keresőknek ma is bő dandárja hiszi, hogy az elkenéssel a bölcsek kövét találta meg. Szerencséjük az ifjúságuk: ők már nem fognak folytonos csúsztatásaik végén ezeknek a csapdáknak egyikébe sem behullani.

Egy öreg szerzetes meséli, hogy ő még emlékszik „arra a dermedt távolságtartásra” a „kereten kívüliekkel” szemben, nehogy az azokkal való érintkezés veszélyeztesse a „keretet” – tehát valójában a saját egzisztenciájukat, nem az Evangéliumot! És ugyanakkor én még azt is tudtam, hogy a mesélő ugyanúgy nem vett tudomást saját szerzetes édestestvéréről, aki szintén kereten kívüli volt. S közben emlékeztem a 61-es perhullám idejéből az egyik ügyvéd elcsodálkozására: „Ezek a lányok érthetetlenek. Mindenre mosolyognak, de azért nem engednek semmiből.” Persze, ők is kereten kívüli nővérek voltak.

Magának az *egység óhajának* – már csak Krisztusra pillogva is – általában senki sem mer ellentmondani. Csak mindenki úgy értelmezi, hogy a többiek kötelessége az ő nyomába

jönni. Mert ő jót akar, ergo igaza van. *Az egység felé tett első lépés, benső elismerése mindnyájunk törekenységének, mindnyájunk állandó megtérési, tanulási, kiegészülési szükségleteinek. Nem az a fontos, hogy kinek van, volt, lesz igaza, hanem hogy egymást segítve tapogatózunk az Igazság felé.* Ehhez csapdákba kell kimásznunk, illetve elkerülnünk őket. Személyi kapcsolódásoktól függetlenül, elvileg kell ezeket megjelölnünk. Így:

Eszmei csapdák:

a/ A „túlélni” és a „menteni” sokarcú bálványait le kell döntenünk a „hűség” oltáráról. „A megbízottól pedig nem kívánnak többet, mint hogy *hűséges* legyen.” (1Kor 4,2 – lásd 32. old.) Ez megold minden kérdést, minden problémában vízvázasztó.

b/ Soha, senkinek nem lehet meglenni *megtérés, bűnbánat, jóvátétel* nélkül, amit az egész kinyilatkoztatás egyre hangoztat. Nem az a főbaj, hogy voltak hibáink is – kinek és mikor nincsenek? –, hanem ha nem tudunk rajta túllépni. Ha várjuk, hogy majd elfelejtődik, az élet túlmelegszik rajta, az átléők kihalnak, mi fiatalok nem is vagyunk felelősek érte, mintha csak az egyén léteznék, és a közösség nem, a var alatt pedig csak gennyesedik a seb. Ennek a szellemi-erkölcsi rövidlátásnak az áldozatai közben szaladnak a pillanat után, a holnapig se látnak, és aki sürgetően szól, csak magát teszi kellemetlenné. „Ha az ilyen emberek azt mondják: Mit foglalkozunk a múlttal, úgysem tudjuk megváltoztatni? – ezzel azt bizonyítják, hogy *nem értették meg az erkölcsi világ követelményét*, amely megkívánja annak megtagadását, amit már nem tudunk visszacsinálni.”⁸

c/ Az *irgalmasság* győzelmet arat az ítéleten (Jak 2,13). Az igazság helyreállítása nem jelentheti a naiv, a tévedő, a bornírt, a megijedt, a sérült marginalizálását, lenézését, de a bűne elnézését sem.

Vezetési csapdák:

a/ *Kilépni a hivatali rutinmunkák áradatából*, ami elviszi az idő- és szellemi energiákat az átfogó lelki-erkölcsi-szellemi-közéleti-emberi látás és nívómaradás elől, elveszi a döntésképeséget magát, és annak idejénvalóságát. Minderre az ember egymaga nem is képes, s azért aki nem tud egy ilyen jellegű munkatársi kemény magot kialakítani maga körül, annak a vezetésre való alkalmassága válik kérdésessé.

b/ A fentiekre támaszkodva *levetni az életszemlélet, az emberkezelés, a tárgyalási gyakorlat naivitásait*. Serédi azt hiszi, hogy európai jogászként tárgyalhat a németek lakájaival, Czapi, taktikusként, Schrotty ügyeskedő talpnyalással iparkodik a vörösöknél valamit elérni. Bánáss azt hitte, hogy mert a plébániáján vendégül látta a debreceni kormányt, ő eléri azt is, amit mások nem. Balogh páter, Beresztóczy lakájkodással, Barankovics intelligenciájával vélt harcolhatni. Mindszenty, Ravasz László, Ordass Lajos egyképpen tudták, hogy ez nem megy. A bábok addig és úgy ugrálnak, ameddig és ahogyan a zsinór rángatja őket.

Czapikot egy tárgyaláson azzal képeztették el, hogy a tárgyalási helyén egy doboz külföldi tubákot talált. Utána mesélte: micsoda emberek ezek! Azt is tudták, hogy ő tubákozik, amit akkor nem sokan csináltak már. De mi lett volna, ha hozzá se nyúl? Így egy lépésnyi pszichés előnyt adott már az ellenfélnek!

„Ich verstand, daß es unmöglich ist, mit dem Terror zu diskutieren – und daß eine Diskussion mit dem Terror Zusammenarbeit bedeutet. – In diesen Jahren (1968) lernte ich auch, wo die Diskussion abgebracht werden muß,

Megértettem, hogy a terrorral tárgyalni lehetetlenség – és hogy a terrorral való tárgyalás együttműködést jelent. – Ezekben az években (1968) tanultam meg azt is, hogy mikor kell a tárgyalást megszakítani, hogy át ne

⁸ Dietrich von Hildebrand: Átalakulásunk Krisztusban, Szent István, 31. oldal – kiemelés tőlem.

damit sie nicht in Lüge umschl?ägt, und wo der Widerstand zur Erhaltung der Freiheit beginnen muß.”⁹

csapjon hazugságba, és mikor kell megkezdeni az ellenállást, hogy megtarthassuk a szabadságot.

– Mindszenty, Ravasz, Ordass sem gondolkoztak másként.

c/ **Vezetői poszton** az embernek mindezt nemcsak magában, csendben kell tudnia. **A vezetőknek ki kell lépniük abból a csapdából, hogy nem mernek vezetni.** Igaz ez nem is egyszerű dolog, és a mai pszichés körülmények közt még kevésbé. De ha az ember a fentiek értelmében lélekben állandóan kíséri napjaink kihívásait, számol vele, hogy a prófétai elvárásokat számon fogják tőle kérni (Ez 33,6), és hogy általában nem parancsokra és utasításokra van szükség – persze, ha arra van szükség, azt kell adni! – hanem legtöbbször *tájékoztatásra, véleményközlésre, biztatásra, elvárásra*, és általában a stílus és hangsúly megtalálásához megfelelő *észre és szívre*, nos, akkor talán mégsem megoldhatatlanok a vezetői feladatok.

A vezetés fogalmába is nagyon sok minden beletartozik. A legértékesebb, legvonzóbb, sőt a „**legkeményebb**” **vezetést az a megbabonázó szellemi-erkölcsi kisugárzás** jelenti, aminek az ereje elől a jószándékú és egészséges lélek sose tud kitérni. Ahogy Krisztus hívta az apostolait. Persze egyikünk se krisztusi méretű, no de nem is Péter, vagy János hívását várják tőlünk! Legyen ez a vezető plébános, hittanár, cserkésztsiszt, de legyen akár egy országos lap szerkesztőse, ahol azonban emberközélen írnak, és mégis nívósan, napjaink nyelvén laza fecsegés nélkül, hogy amikor az olvasó leteszi az írást, utat és csillagot lát maga előtt, és nem azon bosszankodik, hogy 8-10 oldalnyi körfecsegés elolvasása után ott van, ahol előtte volt! Amennyire századunk pápái a korábbiaknál sokkal sűrűbb enciklikákkal, nyilatkozatokkal és állásfoglalásokkal felelnek századunk kihívásaira, helyi viszonyaink nem mutatnak fel helyi megfelelőségeket. Pedig: ha a trombita bizonytalan hangot ad ki, ki indul csatába? (1Kor 14,8)

Végül a **követői csapdák**.

Egocentrikus korunkban nem szoktak az emberek rádöbbenni arra, hogy a kereszténység végső fokon **Krisztus-követés**. Tudatosan, vagy öntudatlanul de legtöbbször *maguk formálják a maguk számára* a kereszténységüket, legyenek bár nemzetközileg ismert teológusok, vagy az utcák egyszerű emberei. És ha ezekhez még a vezetői csapdák zsúfoltsága is hozzájárul, akkor a követői csapdák sem maradnak üresen.

Egy fiatal valami Istennek szentelt közösségbe lép be. Családja nem örül neki, de főképp annak nem, hogy „belépett” valahová. „El fogja veszíteni az egyéniségét. Ha már valami ilyesmit akar, alapítson egyet.” Hogy a családnak fogalma sincs arról, hogy az alapítás éppúgy külön kegyelem, mint a belépés, ez még érthető. De ha a belépés tönkreteszi az egyéniséget, kik lépnének be oda, amit a gyerekek alapítana? Az egocentrizmus korában az arisztotelészi logika általában nem kelendő áru.

A közös Krisztuskövetésnek először azt a szakadékot kell betemetnie, ami az elmúlt idők **nyílt egyházi cirkusza és a földalatti Egyház**, illetve esetenként **mind a kettőnek pszichés torzulásai közt nyíltak**. Ahelyett, hogy áldozatul esnénk a különböző jellegű szalámszeleteléseknek, megőrizni a Krisztusba-kapaszkodás egységét! Akkor az építés nem fullad majd önigazolásokba, nyugatról importált, divatos pasztorális fontoskodásokba, irreális „nosztalgiaikba”, de irigységbe és féltékenységbe sem.

Legyetek tehát résen, hogy az istentelenek tévedése el ne sodorjon, és biztonságokat el ne veszítsétek (2Pt 3,17). Mert a francia forradalom továbbélése is mutatja, hogy *a múlttal szembe kell nézni*, fel kell azt dolgozni, ami aztán lehet jól, vagy kevésbé sikerült, csak egyet

⁹ 30 Tage, 1992. április, 42. oldal: Zehn Jahre in Etappen. Ratzinger von 1982 bis 1992.

nem lehet csinálni vele: átnézni rajta, nem számolni vele, meg nem történnék tekinteni. A fal, aminek az ember nekiszalad, nem olyan kérlelhetetlen, mint a múlt, aminek hátat akar fordítani.

szent

*A „szent” – amilyen az Úristen, és amilyenek az Írás szerint nekünk is kell lennünk (1Pt 1,16 és Lev 11,45), és ami felénk gyakorlatilag abba a **hűségbe** való beállást jelenti, amivel Ő hív bennünket (1Kor 1,9), megerősít és megőriz (2Tessz 3,3), ígér (Zsid 10,23) és megbocsát nekünk (1Jn 1,9), és amit a Miatyánk értelmében tőlünk is elvár.*

* * *

A főpapok és farizeusok: Ha tovább túrjuk, mindnyájan hinni fognak benne, aztán jönnek a rómaiak, és elpusztítják szentélyünket és népünket (Jn 11,48).

* * *

„A mártírokat csak az oroszok szeretik.”

* * *

*Nehezen lehetne az egyháztörténelemben még egy olyan korszakot találni, amikor a vértanúkról olyan szisztematikusan hallgattak, mint a mi időnkben.
(P. Werenfried a L'Homme Nouveau 1993. január 3-i számában: 6. old.)*

Újra idézem: Az a megkapó mondat, hogy „hiányoddal vagy jelen”, nemcsak egy szerelmes költő művészi sóhaja, hanem a keresztény történelemteológia átfogó szemléleti kategóriája is. Más oldalról negatív teológiának is nevezik, mikor épp a hiány, a csőd, a lemaradás igazolja a maga negatív módján a pozitív tétel igazát. Az eddig emlegetett hűségnek ugyanis ára van: az a *belső image, belső arc*, ami erőforrása és fenntartója a legkisebb hűséges magatartásnak is. Az elmúlt évtizedek emberi állagából folyik, hogy a legegyszerűbb dolog ennek a *feladatnak negatív oldaláról fogni neki: a hűség hiányából fakadó csődök* villámfénnyel mutatják meg, hogy enélkül az alapvető, *belső hűség nélkül nincs evangéliumi magatartás* még a hétköznapiakon sem, nemhogy világtörténelmi fordulók idején; a mindnyájunktól megkövetelt életszentségről pedig szó se essék.

* * *

De mégis hogyan történhetett meg mindaz, ami történt? Mert hol az a kiskamasz, aki arról álmodik, hogy ő egyszer „tégla” lehessen? És aki azt mondaná nekem, hogy akár Beresztóczynak és társainak akár csak 1944. március 19-én, vagy október 15-én az volt a véleménye, szándéka, elhatározása, ahogyan az 50-es években beszélt és eljárta, – azt gondolkodás nélkül szemközt kacagnám. Az viszont messzemenően valószínű, hogy az a

mag, amiből minden későbbi gondolatuk, beszédük és tettük kihajtott, már régen *bennük lapult*, lelkük termőföldjében, s mikor a körülmények ezt kihajtották, ők nemcsak hogy nem fordultak el tőle, hanem ápolták a palántát, majd sóvár kezekkel gyűjtötték be a termést.

Ennek alátámasztására és magyarázatára szolgáljon először is egy szövegrészlet Sellye Istvántól. „Claude Bernard, a nagy francia élettan tudós a XIX. század második felében... először mutatott rá arra, hogy az élőlények belső környezete (*milieu intérieur*) nem változhat, bár külső környezetük állandóan változik. Észrevette, hogy a **szabad és független élet feltétele a milieu intérieur állandósága**... Mit értünk a milieu intérieur változatlanóságán? Minden, ami a bőrömön belül van, az milieu intérieur, azaz az én saját belső környezetem. Tulajdonképpen maga a bőrszövet is hozzá tartozik. Más szóval az én számomra a milieu intérieur nem más, mint én magam... *Életem és egészségem fenntartása* azt kívánja, hogy semmi se térjen el bennem túlságosan a szokásos állapotól. Ellenkező esetben megbetegszem, sőt meg is halhatok.”¹⁰ – Tegyük hozzá ehhez folytatólagosan a következő tételt: „...*az üdvrend szereplője* sohasem a lélek önmagában, hanem a **testből és lélekből álló konkrét ember**”.¹¹ Ez utóbbi így nem kevesebbet jelent, mint hogy Claude Bernard fenti megállapítását, mint biológus, ugyan az ember biológikumával kapcsolatban, és arra vonatkoztatva tette, de mivel ez földi életünkben gyakorlatilag nem különíthető el lelki, szellemi, belső világunktól, *megállapításai* erre is, illetve a **konkrét ember egészére** is *ugyanúgy értendők*.

Lelkem, szellemem szabad és független életének is előfeltétele a belső, lelki milieu intérieur-öm állandósága, legyen az csak humán, vagy keresztény, papi, vagy szerzetesi, nőé, fiatalé, tudósé, átlagemberé stb. És akkor már egyszerűen adódik a következtetés: **minden**, ha kisebb, ha nagyobb **hűtlenségnek végső gyökere** ennek a milieu intérieur-nek, ennek a belső image-nak, **elhalványulása**, vagy akár **kimosódása a lélekből, ami** éppúgy **kiválthatja a lélekben a belső betegséget, sőt végső fokon a belső pusztulást, mint a biológiai milieu intérieur változása a biológiai halált!**

Mivel az Úristen nem klónozva hozza létre az emberiséget, hanem mindenkit páratlan egyednek teremt meg, mindegyikünk milieu intérieur-je, belső image-a is egyedi. Az idő és tér koordinátái között ezek ugyan nagy számú típusok közt oszlanak meg, ez azonban végső egyediségükbe nem szól bele. A keresztény egyének és típusok viszont természetesen helyezkednek el egy olyan rendszer keretei közt, amely kereteket az Isten, Kinyilatkoztatás, Krisztus, Evangélium, Egyház keresztényi valósága szabja meg. Ebben az esetben a belső image elhalványulása, vagy a lélekből való kimosódása ezeknek a sérülését jelenti.

* * *

Ismét csak a keresztény gondolatvilágon belül mozogva, ennek az elhalványulásnak, kimosódásnak, elsötétülésnek három típusos kategóriáját lehet elképzelni. Ezek:

- 1/ **a keresztény erkölcsi kategóriák szerinti bűnök,**
- 2/ **a keresztény aszkézis szerinti fegyelmetlenségek, ösztönösségek, értéktévesztések,**
- 3/ végül **a pszichés zavarok.**

Mindig hangsúlyozni kell azonban az objektív és szubjektív bűn *különbségét*. Egy ilyen mindnyájunk húsába vágó gondolatmenetnél általános erkölcsi eszmélődésekről beszélni híg, felelőtlen és célját tévesztett megközelítési mód. Az embernek a fogalmakat a maguk konkrét valóságában, közismert helyzetekben és személyekben kell szemlélnie, hogy az állításokat tisztán foghassa fel és el is fogadhassa őket. Mellőzhetetlennek tűnt, hogy minden állítást alá

¹⁰ Selye: Stressz distressz nélkül, Akadémia, 1983. 32. oldal. Kiemelés tőlem.

¹¹ Előd: Dogmatika, Szt. István, 1978. 142. oldal. Kiemelés tőlem.

ne támasszak egy-egy konkrét történelmi szereplő bemutatásával. A szerep, a helyzet, amit ezek valósítanak objektíve a bűn stb. kategóriájába tartozik ugyan, és azt a felszólítást hordja magában, hogy így nem lehet gondolkodni, eljárni, viselkedni. Mindemellett azonban még keményebben áll, hogy az ember a külsőt nézi, az Úr azonban a szívet (1Sám 16,7), azért csak az Úr választhatja szét a kosokat a juhoktól (MTörv 32,35; Mt 25,32).

* * *

Először tehát a *keresztény erkölcsi kategóriák* szerint ide tartozó *bűnökről* beszélnek, kizárólag a fent említett *objektív bűnt* tartva szem előtt.

a/ A keresztény *belső image-ának elhalványulását* legkönnyebben a hétköznapi, észre sem vett, és éppen ezért lépésről lépésre felerősödő *gyakorlati materializmus* jelenti. A családfő felelős gondossága, mint az öregkoráért aggódó tanyai plébános garaskuporgatása. Már mint induláskor. Mert ha aztán az önellenőrzés kihagyásához hozzájárul a külső, kedvező alkalom, az egész országos méretűvé nőhet.

Ez az eset forgott fenn *Balogh Istvánnál*, a háború utáni idők *„Balogh páterénél”*. Szeged külterületén, a jómódú Alsótanyán volt plébános a háború idején. Főrésvényese az akkori *Délmagyarország* című, egyébként jól szerkesztett és a náciizmussal szemben is álló napilapnak, csakhogy a szembenállás inkább liberális, mint keresztény oldalról történt. De ha ez fordítva lett volna, akkor is hiba lett volna, hogy a hívei azért morognak, mert a prédikációi rendre úgy végződtek, hogy fizessetek elő a Délmagyarországra! És az sem alkalmas az evangéliumi image fenntartására, hogy az akkori szegedi társadalomban köztudomású lehetett, hogy ha valamilyen családi, vagy egyéb alkalomból valaki egy komolyabb műtárgyat akart venni – mivel ilyen igényeket kielégítő kereskedés akkor Szegeden nem volt –, a kisvasúttal kiment az alsótanyai plébánoshoz, aki körülvezette a plébániáján. Mutatott festményeket a falon, a bútorokon elhelyezett művészi és iparművészeti tárgyakat, és ami a kedves vevőnek megtetszett, arra megalkudtak. – Rákosiék bizalmát első pillanatban megnyerte, így lett *miniszterelnökségi államtitkár*, és a *sajtóügyek referense*. Érdemeként hangoztatta az egy-két világnézeti sajtóorgánium engedélyeztetését, hogy lapjaink tucatjainak elhallgattatását *némán tűrte*, arról nem szokott megemlékezni. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosa is lett, amik az országos menekülési áradatban gazdátlanul hátramaradtak. Az akkori társadalmi köztudat szerint közülük a művészi javak jórésze taláta meg nála új gazdáját. Persze, mikor az ötvenes években ő is kegyvesztett lett, Rákosiék szépen megkopasztották. Mindezek mögé jó háttérnek kínálkozik, amit a hivatalos propaganda még 1984-ben is harsonázott róla¹²: „az élet örömeit kedvelő, a művészetekben gyönyörűséget lelő személyiség” – „testes, joviális” – „egyáltalán nem volt aszkéta típusú pap: már szegedi plébános korában is híres műgyűjtő volt” – „Hatáskörébe tartoztak kisebb-nagyobb gazdasági ügyek: a rendelkezésre álló papír elosztása, a műalkotások külföldi értékesítésének engedélyezése stb., s ezek körül... mindig voltak különböző híresztelések”. – Bizonyos, hogy ez a kép sem az az evangéliumi image, amiről itt szó van.

Balogh István csak kiemelkedő *iskolapéldája* azoknak az alapjában véve mérsékelt számú keresztényeknek, akiből a húsos kondér körül való lebzselés mosta ki az Evangéliumot. Nem volt rosszabb, mint mások, akik előtt nem nyíltak meg ilyen lehetőségek. Nem egy ember viselkedett volna a helyében ugyanúgy, mint ő, és ha előtte nem nyíltak volna meg ezek a kapuk, ő is megmaradt volna tanyai krajzleros plébánosnak.

A társadalom akkor is, ma is a reálisnál nagyobb világnézeti súlyt tulajdonított ennek a típusnak. Pedig a keresztények egymás között annak idején is csak legyintettek Balogh István

¹² Politikuspályák, Kossuth, 233-243. oldal.

felett is: csak *perc-emberke* volt. Csak a propaganda keltette a komolyság és súly látszatát, mert folyton szerepeltette ezt a fajtát. De a Jó Hírt mégis azok a keresztények: családosok, fiatalok, papok, pedagógusok, orvosok és szerzetesnők, kántorok és sekrestyések, és falusi öreg nénikék adták tovább, akikről sosem esett szó, mindmáig csak az Ítélet Könyve őrzi nevüket – tíz- és százezerrel!

* * *

Ezen a területen mindaz a bűn, ami ezen a primitív materializmuson túllép, valójában már a *gőgben*, teológiailag minden bűn végső alapjában gyökeredzik. Ez a gőg azonban külön, jellegzetes formákban nyilatkozik meg, de mindenképpen *túlzott önértékelést* jelent.

b/ Egyik formája ennek az önértékelésnek a *beképzelt stréber*, mint *Beresztóczy Miklós* volt. Még Serédi titkárként találkozott Hóman Bálint kultuszminiszterrel azok egyik tárgyalásán, és négy szemközt rávette, hogy *nevezze ki* őt minisztériumának I. egyházi főosztálya élére.¹³ Sosem volt előttem szimpatikus, de ellenérzésem 1947-ben vált véglegessé, mikor megjelentetett egy vékony füzetet, melyben ennek az I. ügyosztálynak a történetét írta meg – hogy azokban az időkben egy papnak ne legyen egyéb dolga? Már a kézbevételekor felkaptam a fejem, mert olyan luxus, fényes papírra volt nyomtatva, amelyet a háború vége felé sem lehetett látni, de 1947-ben? No de hát, a minisztérium! A feldolgozás módszere az volt, hogy a kiegészítés utáni időktől kezdve sorba vette az ügyosztály vezetőit, és leírta a vezetésük alatt történeteket. Nem nagyigényű koncepció, de a *téma maga sem volt az*. A koncepciónak azonban logikus következménye, hogy az utolsó, akiről írhatott – *önmaga* volt. És bennem felébredt a gyanú, hogy voltaképpen ezért született meg ez az iromány. Ezt bizonyossá tette előttem az önmagáról szóló rész első mondata, amire máig is emlékszem: „Kinevezésekor (mármint az ő saját kinevezésekor) az ország legfiatalabb miniszteri tanácsosa”. A tény maga igazolható, de a második világháború után egy papnak az a dolga, hogy *karrierhistóriáival* foglalkozzék? De hát a dolog ennél sokkal rosszabb, mert mélyen manipulált. Akkoriban az alkotmányos szokásjog egyik tétele volt, hogy ennek az osztályvezetői beosztásnak megürülésekor a kultuszminiszter kérte a primás ajánlását, és az ajánlottat ki is nevezte. Persze az ajánlottnak egyetemi végzettségűnek, tehát doktornak kellett lennie, ezt a primás is számbavette, mert ez minden minisztériumi fogalmazási kari tisztviselőre kötelező volt. Csakhogy más fiatalon kezdte a ranglista alján: segédfogalmazó, fogalmazó, segédtitkár, titkár, osztálytanácsos, miniszteri tanácsos stb. Viszont az is előírás volt, hogy egy minisztériumi osztály vezetőjének legalább miniszteri tanácsosnak kellett lennie. A primás egészen fiatalot is jelölhetett, s akit jelölt, az azonnal megkapta ezt a rangot, nem kellett végigjárnia a számlérlát, mint a többieknek, így a velük való összehasonlítás rejtetten igaztalan, manipulált.

Ehhez a képhez a későbbiekből hozzátehetem még, hogy internálása idején a *legnépszerűtlenebb* rabok közé tartozott, aki szabadulásakor a hátán vitte ki a matracát, amin feküdt, ahelyett hogy otthagyta volna a többieknek! Hogy bizalmas körben beszélgetve a dolgairól, azt mondta: „Én nem születtem vértanúnak, az első pofon után úgy vallottam, mint a karikacsapás!” Senki sem születik annak, de fegyelmezett és áldozatos étellel némi erőt össze kell gyűjtenie magában a hűséghez. És ha egyszer hibázott, mert ki az, aki sohasem, azt az ember *bánja*, de nem *teregeti ki* társaságban, önmaga felmentését keresve abban, hogy szánalomból senki sem fog rátámadni. Mindez persze jó előiskola volt a békepapság megteremtéséhez, az egyházi kiközösítésig menően minden állami megbízás teljesítéséhez. Végül is a strébersége elvitte egy álpiedesztálhoz, ugyan némi keserű szájjal, mert ha

¹³ Zakar András közlése, Belügyminisztérium, Történeti irattár, V-700/2 dosszié, 166. oldal.

valami állami megbízással külföldre utazott, a határainkon túl, ahol már nem a „népi demokrácia” portálta, a templomok becsukódtak előtte. Az európai kereszténység számolt a *kiközösítettségével*, a misézési lehetőséget csak itthon biztosította számára – az ateizmus!

Megvilágítanám egy másik oldalról is ugyanezt a színt.

Matyinak hét éven keresztül voltam osztályfőnöke. Kiugróan intelligens, kiegyensúlyozott, mosolygós, kedves, készséges fiú volt. *Könnyedén*, erőlködés nélkül mindig *színjeles*. Hatodikos korában, valami konkrét ügy kapcsán, a tanári konferencia spontánul állapította meg róla, hogy az intézet legjobb diákja – a 800 között. Osztálytársai szerették, csak a háború végén húzódtak vissza mellőle azok, akik azért nem olyan éles elvszerűséggel nézték az életet. Mert messzemenően részt vett a katolikus ifjúsági életben, és – ezt csak következtetem – lehettek ott, akik további reményeket is fűztek hozzá, és készítettek fel a jövőre.

Abban az időben az ifjúság közt közkezen forgott egy könyv, ami a mi berkeinkből került ki, és ezt a címet viselte: *Vezérférfiúság*. Nem emlékszem rá, hogy a tartalmában lett volna valami kifogásolható, de azért egy ilyen cím, annak idején... Mindig beleesünk abba a csapdába, hogy megteremtsük és bemutassuk egy pogány, de divatos jelenség „evangéliumi” változatát. Hogy bemutassuk, a kereszténynek sem kell maradnia lennie, és kivonulnia a világból, hogy evilág fiainak pogányságát lehet keresztény módon is élni stb. És a széles úton való együttmenetelésre szoktatjuk azokat, akiknek az amúgy is sokkal nehezebb keskeny úton való járást kellene megtanulniuk. De így érthető, hogy mikor érettségije körül megkérdeztem, hogy tulajdonképpen mi akarsz lenni? – az volt a válasza: *keresztény közéleti férfiú*. Annak idején én sem sejtettem, hogy ez mi minden lehetőséget hord magában. Mert az 1947-es választásokon még a Barankovics-párt kortese volt, és 1948 május 1-jén belépett a „párt”-ba. Aztán már a Gyűjtőben hallottam, hogy Szeged *legjobb marxista filozófusa*, akit, mikor végzett, mindjárt meg is hívtak a marxista tanszék munkatársai közé. Aztán az Akadémia létszámába került, s egy ideig ki is járt valamelyik vidéki egyetemre előadni. Csak az volt a számomra érthetetlen, hogy nyomtatásban nem találkoztam a nevével. Aztán lassan megtudtam, hogy *iszik!* Végül a munkahelyére sem járt be, mondván, hogy dolgozott már annyit a pártnak, hogy házhoz hozhatják a fizetését. Meg is tették. Ő meg maradéktalanul elitta. Családja otthagya, minden foga kihullott, a mája tönkrement, a nyolcvanas években meghalt.

Félelmetes a stréber sorsa, fiatalon is, öregen is.

c/ **Ágoston Julián** ciszterci paptanár, költő és – hűségéért – börtöntöltelék volt. „Amikor a szívélyes vendégszeretet évei után kiengedték, egyetlen ruhája volt minden vagyona. Az is lötyögött rajta. Volt viszont egy hajdani rendtársa (ciszterci szerzetes ő is egykoron), aki abban az időben nem volt akárki. Julián nem az az ember volt, aki szeretett kérni, de addig-addig rágták a fülét, hogy bekopogtatott a közéleti nagysággá előlépett szerzeteshez. Ő maga mesélte el fogadtatását... „Nézd – a hatalmas úr aggályosan ráncolta szemöldökét –, hibáztál. Nem ismerted föl az idők változását... Jóvá kell tenned bűneidet. Én segíték az indulásnál...” A közéleti férfiú szekrényéhez lépett, és fejedelmi mozdulattal egy molyrágta kabátot emelt ki. Induláshoz ennyi is elég...”¹⁴

A „hatalmas úr” **Horváth Richárd** volt, akkor a papi békemozgalom egyik atyja, országgyűlési képviselő, ennek következtében egy ideig az Egyházból *ki is közösítve*, az Ecclesia szövetkezet egyik vezetője stb. Az akkori társadalmi köztudat szerint lényegében mindez azért, mert *az előző időkben nem tudott úgy érvényesülni, ahogyan ő méltányosnak gondolta volna!* Volt, aki származási okokat emlegetett, ami méltán lehetett ugyan fájó, de

¹⁴ Fekete remeteségem. Ágoston Julián versei. Mi világunk, 1991. Rónai László utószavából, 143. oldal.

egy pap életét mégsem az érvényesülésnek kell meghatároznia. Viszont az *egyéni sértettség – a gőg egyik arca* – századunk világnézeti küzdelmeibe nem egyszer döntően szólt közbe!

Még egy vonás, ami teljessé teszi az ő, és a hozzá hasonlók belső arculatát. A Politikai Bizottság 1960. március 1-jei ülésének jegyzőkönyve tartalmazza Gáspár Sándor alábbi közlését: „Horváth Richárddal beszélgettem a múltkor. Kifejezte, ő ott tart, hogy világnézetünket tudományosan is érti, és *akármikor megfelelő kis hivatal biztosítása árán* otthagyná a munkáját.”¹⁵ No comment. Persze, ilyen szívességekkel a párt nem kényeztette lakójait, mert ez nekik talán kényelmesebb lett volna, de felnyitotta volna a keresztények szemét, s így az illető kapcsán vesztek volna esetleges korábbi csáberejükből. A párt viszont ezt még felhasználta, de rájuk magukra a régi tételt alkalmazták: *...megfizetjük, de kezet nem fogunk vele...*

d/ A gőg egyik újabb arca a *világmegváltó kalandoré*, amilyen volt például Nagy Tőhi (*Nagy Töhötöm S.J.*), a KALOT egyik hallatlanul intelligens és dinamikus szervezője. Ezzel a minősítéssel azonban csupán egy *átfogó magatartási formát* jelölök, és korántsem azonosítom vele Tőhi egész személyiségét! Önéletrajzát: Jezsuiták és szabadkőművesek¹⁶, minden mai gondolkodó magyar kereszténynek végig kellene dolgoznia, hogy idejében felfogja azokat a *csapdákat*, amikbe a jóakarátú ember is beleeshetik, abszolutizálva azt a különben teljesen helyes részletet, amire rázánja a munkaerejét. Ha kiesik a *kereszténység egyetemességéből* olyasformán, hogy „nem tudtam megbirkózni a breviáriummal... a zsolttárok világa teljesen idegen, sőt lassan ellenséges lett számomra”¹⁷, viszont: „...elhagytam a szentatyákat, a nekik szánt idők alatt, sőt azt meg is toldva, rendszeresen tanulni kezdtem szociológiát.”¹⁸ „A magiszterium alatt szakítottam magamnak időt arra, hogy átrágjam magam Marx és Engels művein... összekerültem P. Kerkaival, és a tervezetések egészen konkrét részletekbe mentek át.”¹⁹ „Jézus Társaságának valamikor a barokk korszakban Magyarországon 32 kollégiuma volt... és volt hat főiskolánk és egyetemünk... a tömegekhez ma már nem a szeretet útján tudunk eljutni... ma az apostolkodás igaz útja... a szociális igazság és a *szociális tömegszervezés útja*. Ha a Jézus Társasága ebben az irányban indul el a hódító útra, jelentősége ismét a régi lesz...”²⁰ „Ezzel a munkával a Társaságot az országban újra ugyanarra a befolyásra fogjuk emelni, mint ahol volt a 32 kollégium idején...”²¹ – Mindezek lelkes, kamaszos ötletek, csak mert ahhoz a belső image-hoz való levetkőzhetetlen *hűség hiányzott*, először taktikából szorosabban ölelkeztek a levettékkel, mint kellett volna (erről az önéletrajz hallgat, valószínűleg nem számításból, csak ez kevésbé színes, és azért nem érzi fontosnak). Erre gyorsan jött a másik oldal: „...meg kell találnunk a módot arra, hogy az orosz engedje továbbra is működni a mozgalmat a mi vezetésünkkel”,²² „egy sikeres fronton való átszökés a legsikeresebb bejelentő névjegy az orosz számára”²³ Később a Zeneművészeti Főiskola nagytermében való látványos szereplésük is nagyon tetszett az oroszoknak, „nagyon *gratuláltak* is, de pár nap múlva *betiltották* a mozgalmat”²⁴ Ők jelentették jórészt a Barankovics-párt tömegbázisát is, de mindezzel a taktikával teljesen elvesztették a magyar Egyház bizalmát. Egy ilyen incidens után a rendje Dél-Amerikába

¹⁵ Országos Levéltár, VII. oszt. MSzMP iratok: 288. fond, 5. csoport, 172. őrzési egység. Kiemelés tőlem – Lásd: I/A-I/B Tábla.

¹⁶ Universum, Szeged, 1990.

¹⁷ Lásd mint fent: 54. oldal.

¹⁸ Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek: 100. oldal.

¹⁹ Lásd mint fent: 106. oldal.

²⁰ Lásd mint fent: 99. oldal.

²¹ Lásd mint fent: 101. oldal.

²² Lásd mint fent: 147. oldal.

²³ Lásd mint fent: 148. oldal.

²⁴ Lásd mint fent: 136. oldal.

helyezte át, ahol az ottani egyházi vezetéssel került szembe, rendjéből kilépett, laicizáltatta magát, megnősült – és belépett a szabadkőművesekhez. Végigjárta azok egész ranglistáját, és érdekükben egy beadvánnyal fordult Rómához. Úgy hírlott, hogy ennek során tudták csak meg a szabadkőművesek, hogy ő jezsuita volt, árulójuknak kiáltották ki, és állítólag halálra ítélték. Ez elől „disszidált” volna haza, ahol a kormányzat az előbbieket után tárt karokkal fogadta, és az Akadémia lexikonszerkesztőségében helyezték el. Itthon hunyt el 1979-ben, de végakarata az volt, hogy Argentínában temessék el. – Hiába hord a kaland keresztény színeket, ha az *evangéliumi belső image* nem található meg benne!

Hogy igazoljam, fentebb nem Tőhit akartam gyalázni, bemutatom ugyanennek a „világmegváltó keresztény kalandor” típusnak egy hétköznapi, szürke alakját.

A neve már csak dereng előttem. Magyar származású amerikai állampolgár volt, az USA-ban szentelték pappá a háború közepén. Utána még éppen haza tudott jönni rokonai látogatására, mikor beállt Amerikával a háborús állapot, és őt, mint ellenséges állampolgárt, internálni kellett. Mindkét világháborúban a magyar internálások általában igencsak emberségesek voltak. A nagybátyja plébános volt egy pestkörnyéki faluban, és őt oda internálták a nagybátyja plébániájára. Mikor az orosz tankok már Pest felé tartottak, kiszaladt eléjük egy amerikai zászlóval, azt képzelve, hogy ezek majd felveszik, és gondoskodnak a hazajuttatásáról. Azok meg se álltak neki. Belátva, hogy ez eltart egy darabig, hasznossá akarta magát tenni, így fordult meg az Actio Catholica központjában is. A hasznossá tételről azonban az emberek más-más fogalmakkal rendelkeznek.

Akkoriban az Actio Catholica az amerikai katolikusok természetbeni adományaira támaszkodva *136 ingyenes népkönyhát* tartott fenn Budapesten. Ebben akkor még a hazai hatóságok is támogatták. Egy alkalommal nagyobb mennyiségű konyhai felszerelés kiutalását kértük, amihez akkor másként nem is lehetett hozzájutni. Az illetékes hatóság azt válaszolta, hogy elvileg a dolognak ugyan nincs akadálya, de azért tisztázni kellene az ügyet, mert hisz nemrégiben kaptunk egy hasonló kiutalást. Az előző kiutalásról azonban nálunk senki sem tudott. Bement valaki az illetékesekhez, kérve, hogy mutassák meg neki a kérvényünket, mert az otthoni háborús felfordulásban nem található meg annak házi másolata. Megtették. A munkatársunk egyszeri rápillantással megállapította, hogy a kérvény tényleg saját céges papírunkon készült, amit azonban, az irodában mozogva, bárki megszerezhet. A pecsét viszont nem a sajátunk – ahhoz már nem tudott akárki hozzáférni –, hanem egy gyereknyomda keresztény szimbólumkészletéből összeállított egyéni alkotás. És mellette az aláírás – ezé az amerikai papé. Az eredménnyel hazajöve szóra állították az illetőt. Azt mondta: ő csak a városszéli szegényeken akart segíteni: ingyen kiosztott köztük egy teherautónyi lábast, fazekat. A 10%-ukat értékesítette pénzért, amihez az egész akció lebonyolításához szüksége volt. Éppoly magától értetődősséggel mondta el mindezt, amely természetességgel írta alá saját nevét a *hamisítványra*. Előzőleg nyilván átélte a „hamisított” embermentő keresztlevelek sorát és nem számolt azzal, hogy ami egy kivételes helyzetben elmegy, abból azért nem lehet hétköznapi gyakorlatot csinálni. – Egyházi segítséggel gyorsan hazaküldték Amerikába.

* * *

Lehet, hogy az itt bemutatott tárgyalásmód valaki előtt szeretetlennek tűnik fel. Már csak azért is, mert végső fokon mégiscsak *testvérekről* van szó. A másik oldalról viszont azért tűnhetnek felelőtlennek, mert hogyan lehet *egy típust egyetlen példával* hitelesen bemutatni. Mindkét ellenvetésben van valami, de mégis ez tűnt még a legjobb megoldásnak. Az elsőre az a válasz, hogy ezek már mind bevonultak a történelembe, másrészt épp azért kerülnek lehető rövid elemzés alá, messze elkerülve a sokkal részletesebb illusztrálást, amire meglennének az adatok, és általában csak egy-egy személlyel kapcsolatosan, mert tiszta

történelmi-erkölcsi formációkat szeretnék bemutatni, és nem ellenérzéseket felkelteni. Ez hátrítja el a második nehézséget is, azzal, hogy az egyetlen példa csak egy jellemzőnek kiválasztott, a krónikás által még számon tartott számos közül.

Adódnék még az a megoldás, amit Czeslaw Milosz választott *A rabul ejtett értelem* című művében²⁵, ahol a lengyel irodalom négy alakján keresztül mutatja be a totalitárius ideológia térnyerését az irodalom ugyancsak szellemi-világnézeti területén. Az írók személyének megjelölésére ugyan a szövegben ő a görög abc négy első betűjét használja –1953-ban –, a mögöttük álló konkrét személyek azonban a könyv végén található írói életrajzban már saját személyi nevükön szerepelnek. Az igazat megvallva, ezt gyerekes formalizmusnak érzem. Amellett az egyes típusok cégtáblahordozóit a társadalom éppúgy ismeri náluk, mint nálunk is, és a megjelölések nyomán meginduló gyanúsító találgatásokba még sokkal több szeretetlenség fér bele, mint a természetes, egyszerűen *szókimondó* megjelölésbe.

* * *

A *második* átfogó kategória a *keresztény aszkézis szerinti ösztönösségek, éretlenségek, fegyelmetlenségek, értékvesztések* széles skálája.

a/ Tisztaelkű, jószándékú keresztényeknek békeidőben is kísértésük a mindenről és mindenkiről *csak jót feltételező naivitás*. Nehéz helyzetekben az ilyen lélek nemcsak maga körül okozhat szédületes *károkat*, de *tönkreteheti saját személyiségét is*.

Hivatalos érintkezések során ismertem meg **Zakar András**t, Mindszenty bíboros úr személyi titkárát. Meg is szerettem, de már a primási per előtt is volt, hogy elakadt tőle a lélegzetem. Egy alkalommal hivatalos ügyben jártam a Primásnál, aki ilyen alkalommal szokásosan marasztalta magánál ebédre a magamfajtákat. Ebéd előtt Zakar hívott be a szobájába egy pohárka aperitifre. Koccintás közben megkérdezi: tudom-e, mit iszunk? Persze, mondom, rajta van az üvegen: Triple sec. ... nem, mondja, és rámutat az ajándékba kapott üveg alján a gyártó, országunkban akkor közismert cég nevére. Te, hát ez a cég neve, és nem a likőrre, feleltem, de őt nem lehetett abban a hitében megingatni, hogy magát a likőrt hívják így. Ejtettem a témát, hisz igazán nem olyan idők jártak, hogy likörnevek felett vitatkozzunk, nem is dolgozunk a likőrök világában tájékozottnak lenni, de hogy egy ilyen helyzetű ember a világ dolgai közt ilyen tájékozatlanul mozogjon...?

Évekkel később mindketten a váci börtön magánzárka osztályán éltünk. Én egyedül. Zakart ott az őrség osztályírnokként használta. Ez általános feltűnést keltett, mert ilyesféle funkcióba általában csak „megbízható”, eladott vamzerek kerültek. Akkor is meg voltam győződve arról, hogy nála erről szó sincs, s az adminisztratív jártasságát azért tudja az őrség is nyugodtan felhasználni, mert ez a naivitás teljesen megnyugtathatja őket. És tényleg. 1950 végén, vagy 1951 elején járhattunk. Valami adatgyűjtés céljából végig kellett járnia a zárkákat. Persze, egy őr kísérte, hogy közben ne érintkezhessünk egymással. De az őr folyton cikázott mögötte, mert hol előtte nyitotta a következő zárkát, hol utána visszament zárni azt, amellyikkel az írnok már végzett, s így folytatólagosan. Így gyorsabban ment a dolog, az őr is hamarabb szabadult a feladattól, de ha nem bízott volna benne, akkor állandóan vele marad, bár így jóval lassabban érnek az osztály végére. Ezen is felkaptam a fejem. Azon azonban még inkább, hogy Zakar mégiscsak kihasználta az adódó alkalmat, és a következő kérdést tette fel nekem: Te, ha fordul a kocka, elvállalnád a Szent István Társulat vezérigazgatóságát? – Hát velem tényleg fordult egyet a világ. A korábbi években még csak tervezettek primitív foglyok arra az időre, ha fordul a kocka! Ekkor azonban, aki nem élt nyugodtan a Jóisten tenyerén, az csak két változat között őrlődött: Kivisznek Szibériába? Vagy: A zárka

²⁵ Európa, 1992.

ételbeadónyílásán keresztül sorba legéppisztolyoznak bennünket? Szívem szerint csak azt kérdezhettem volna viszont: megháborodtál? De hát pillanatok voltak csak, magyarázatra nem volt idő, nem tehettem rá a fejcsoválásommal valami súlytöbbletet, hát csak annyit mondtam: hagyjatok engem az A.C.-nél. Ő megnyugodva ment tovább, én lényegesen nyugtalanabban maradtam ott.

b/ A kereszténység egész történelmén végighúzódik az az éretlenség, mikor valaki a **politikát az Evangélium hirdetése nélkülözhetetlen előfeltételének tartja**. A krisztusi időktől kezdve napjainkig nyúlik ez a tévhit. Nem mintha megfelelő körülmények fennállása esetén a keresztény társadalom nem politizálhatna, de a papságnak akkor is más a feladata. De hogy előfeltételként, minden áron, mint akár a békepapság, akár egyes elúszottak, de akár napjaink felszabadítási teológiája? Azokból az időkől csak példaképp említem az *országgyűlési képviselőket*, mint Máté Jánost, Várkonyi Imrét, akiket azután Róma is *kiközösített*. Hiszen a kereszténység is a földön él, de végső lényege mégiscsak a transzcendentálé!

c/ A kellő aszkézis hiányára vall az is, amikor azokban az időkben valaki jogos felháborodástól vezetett ugyan, de kellő körültekintés nélkül, **vad indulattal** beszélt a szószéken, ami mégiscsak a Jó Hír hirdetésének a helye, és nem a hóbörgésé. Persze legtöbbször ezt a közönség is örömmel vette, sőt élvezte, csak társadalmunk nevetlensége nem igazolja a sajátunkat! Nem egy olyan paptestvér volt benn, aki inkább kinn dolgozhatott volna azalatt az Úristen szőlőjében.

Az **értékvesztés** esete foroghat fenn, mikor valaki az Úristen Országának egyik valódi értékét játssza ki a másik ellen, pillanatnyi *könnyebbséget* szerezve így magának. Történhetik ez farizeusi módon, de történhetik őszintén is.

1948. tavasza végén már internálták a Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége Országos Intézőbizottságának az elnökét, mikor beállított hozzám ugyanennek a bizottságnak egy másik, pedagógus tagja, azzal, hogy ő most ettől a tevékenységtől visszavonul. Azt mondta, értsem meg, a felfogása semmit sem változott, de hát a család is az Isten gondolata!

d/ Ennek a későbbi **„Margit néni”** én egyetemi évfolyamtársa voltam. Mivel ugyanazon a szakon belül, de más stúdióknál és más professzoroknál kötöttünk ki, sokat nem találkoztunk, de azt tudtam róla, hogy bensőségesen hívő családból származva, Tóth Tihamér kongregációjában nőtt fel. Így is került be az Intézőbizottságba. De azt is tudtam róla, hogy nem ment férjhez, később sem, és a saját jogú nyugdíjjal rendelkező édesanyjával ketten élnek együtt. Hát hol az az emlegetett család? Az egyszer elindult csúsztatás későbbi lejtői azonban legfeljebb csak meredekebbek lesznek. Évtizedek múltán egy ismerős család kamasz lányával beszélgetve került elő futólag „Margit néni” neve, mint a lány egyik tanáré. Szerettem volna tudni, hogy mi lett belőle, de nem akartam esetlegesen célzottan érzett érdeklődéssel a lányt befolyásolni. Azért azt kértem tőle, magam is mint pedagógus, jellemezze minden tanárát, hogyan néz ki egy mai tanári kar. A gyerek végig is mondta őket, jellegzetesen „Margit néni” hagyva utolsónak. Mikor aztán rá került a sor, mondta is, hogy ez a feladat legnehezebb része.

– Tulajdonképpen senki sem tudja, hogy mit gondoljon „Margit néniről”. Mert van, akiről tudjuk, hogy párttitkár, és mindig fel is mondja az aktuális leckét. Van „reakciós”, aki persze másképpen beszél, sőt óvatos csipkelődéseket is megenged magának, de azért tudja, hogy meddig a meddig. Aztán van reszkető beijedt, van színtelen üres, de a „Margit néni” érthetetlen külön szám. A „Margit néni” ugyanis mindennap áldozik az iskolával szomszédos templomban, nyíltan és köztudottan, ugyanakkor azonban az ő vöröscsillagos szövegei mellett a párttitkárai is szégyenkezve bújnak el. Az egész iskola legnagyobb titka, hogy a „Margit néni” tulajdonképpen kicsoda? – No comment!

e/ Az értékvesztés egy másik jellegzetes formája egy kikezdhethetetlen vidéki plébánosnak az esete 1946-ból. Épp mert kikezdhethetetlen volt, és ennek megfelelően széles körben népszerű, akarták kikezdeni. Az ablakán keresztül lefényképezték, mikor a szobájában egy

fotelben ülve a breviáriumát olvasta. Azután kiretusálták a képből a breviáriumot, s helyette egy montázzsal az ölébe ültettek egy meztelen nőt. Aztán megmutatták neki a fényképet, hogy ezt hozzák le a helyi újságban, ha... És a szerencsétlen azt hitte, hogy a maga becsületétől még el is tekintve, nagyobb kárt okoz a botránkoztatással az Evangélium ügyének, ha ez a fénykép tényleg megjelenik, mint ha... Pedig nekünk nem kell megmentenünk a világot, csak sugároznunk az Evangéliumot. Ezt a fényt azonban evílág fiainak az „okossága” sokszor kioltja!

* * *

A **harmadik kategóriát a pszichés egyensúlyvesztések** jelentik, amik a legkülönbözőbb fokúak és jellegűek lehetnek, amik körül csak bizonytalanul tapogatózhatunk, a legbizonytalanabbul akkor, ha az illetők felelőségéről esik szó.

a/ Van, aki hideg, számító, sakkozó taktikával dolgozik, akár még bosszantja is az ellenfelet, élvezzi annak kiugró szellemi pitiánerségét, és azt is, hogy az esetleg ködösen maga is érzi, hogy nem éri utol a másikat, s ezen hol szégyenkezik, hol dühöng. Egyszer a Gyűjtőben kérdeztem aggódva egy paptársamat, akivel az akkori helyzetben alig-alig találkozhattunk: Hogy vagy? „Sportszerűen fogom fel” – hangzott a váratlan felelet, nem utalva valami senkivel és semmivel sem törődő lelkes hitvallásra!

b/ A lelkes fiatalokat könnyen fogta el valami dobogó szívű vizsgaizgalom, attól félve, nehogy önkéntelenül, ügyetlenségéből ártson az „ügynek”. Az ügybe legtöbbször az is beletartozott, hogy azért a szakmáját, világnézeti munkáját majd tovább folytathassa, a családja ne sérüljön, szóval azért ne legyen olyan komoly a dolog!

c/ A másokért való felelőség súlyát is érző, de megalkudni se hajlandó felnőtt vezetők veritékező téblábolásánál kezdődik talán az az üldözés által kiváltott pszichés befolyásoltság, ami már maradandó nyomot hagyhat az egyéniségen is, és a magatartáson is. Ilyesféle megokolással adott be kegyelmi kérvényeket, az ún. Keresztény Front egyik vezetője. Sokgyermekes, mezőgazdasági cselédsorban élő családból származott, gyermekségétől kezdve katolikus vonalon futott. Sajnálkozva néztük, mikor egymás után tépték szét a kérvényeit, hogy ez még kevés, egyre többet préselve ki belőle, de ha kiment a szobából, kivették a papírkosárból a szemé előtt széthasított kérvényt, és összeragasztva eltették, mert még jó lehet az is valamire. Olyan fájóan sajnálatos dolgok voltak ezek, mert valamit akkor is tönkretettek kívül-belül, ha végül sikerült is valami kis időt kegyelmi úton megtakarítani.

d/ Nem egy esetben láttam a pszichés nyomás elindulását már a börtönben, ami börtön után teljesedett ki komoly gyógyintézetben, ami azonban legtöbbször csak a vegetáláshoz juttatta el az áldozatot, de színes és értékes egyéniségét már nem tudta visszaadni. Akadt persze olyan is, ami már odabenn kiteljesedett. Fiatal, alföldi káplán volt, aki rémült arccal mesélte, hogy az Ávón diódákat ültettek be az agyába, és most olvasnak a gondolataiban. Nem tudom, mi lett vele.

e/ A félelem váltja ki a *menekülési effektust* is. – Az egyik paptestvéremet gyakran ugrattuk benn, hogy primás akar lenni, mert már harmadszor van benn, – mint Mindszenty is. Az ilyesmihez azért kell némi kitartó hűség. Ennek ellenére harmadszori szabadulása után – aposztatált. Ugyanennek a menekülési effektusnak engedett az a másik, annak idején országosan ismert lekipásztor is, aki az ÁVO fenyegetéseire sem volt hajlandó kiadni a benne bízók és rá támaszkodók adatait, viszont rettenetesen félt a börtöntől. A problémáját ő is aposztáziával oldotta meg: *elmenekült a pszichés nyomás elől* – hisz az aposztázia után békében hagyták, céljukat elérve – egy többtényezős értékrendtévesztés árán.

f/ A pszichés nyomás eredője lehet – a félelemtől függetlenül is – a hűségnek valami katonán merevségbe való átcsúsítása. *Embertelenül merevvé és irgalmatlanná* lehet válni, értelmetlenül mechanikussá, aki mindig csak egyetlen állítást fúj, mintha más nem is lenne,

vagy mintha az idő nem is múlt, és a dolgok nem is változnának. Biztos, hogy rendkívül kényes terület, mert egyrészt az óvatlan ugyan egyszer csak nyakig benne találhatja magát az elkenésben, a szituációs etikában, másrészt viszont akár valami szélsőséges eretnokségben, és abban is hallatlan öntudattal, mint az igazság kizárólagos birtokosa. Valami olyan Lefébvreszerűségben. Azt is tudjuk, hogy minden eretnokségben van valami igaz, sőt legtöbbször nem is az az eretnek, amit állít, hanem *amiről hallgat*, amit kihagy, amit elutasít. És bár a magatartás hibás is, még mindig lehet mögötte sok fájóan tiszteletreméltó és árva hűség. És lehetséges, hogy a felettük ítélkezőknek is igaz minden szavuk, de ők is elhallgatással manipulálnak. És az is lehetséges, hogy a „jogosan” elítéltek egyszer még mindig nyugodtabban nézhetnek majd az egyetlen és igazi Ítéző szemébe, mint elítélőik. Mert aki azt hiszi, hogy áll, ügyeljen, hogy el ne essék (1Kor 10,12).

g/ A hol félelem, hol stréberség alapján, de *önmagától* szolgálattételre jelentkező lélek, aki ezt úgy indokolta meg, hogy ***az adott helyzetben csak velük egyetértésben lehet az Evangéliumot hirdetni!*** Volt olyan, akiről az hírlett, hogy már kispap korában eljutott erre a korszakalkotó meglátásra, más külföldi tanulmányait befejezve, a tulajdonképpeni munkáját kezdte meg ezzel a lépéssel. Az ember mindenképpen döbbsent megilletődéssel és a Jóisten irgalmába vetett hittel áll meg ezek előtt a félelmek, torzulások, és megsiratnivaló görcsök előtt.

* * *

Bár itt tulajdonképpen magunkról, a katolikus hívők társadalmáról van szó, téves értelmezéshez vezethetne, ha megfeledeznénk arról, hogy ez a puha hívő társadalom egy még *sokkal puhább laikus nemzeti társadalomba* volt beépülve. Ennek is voltak hős egyedei és hősies kis csoportjai, de a társadalom nagyja és egésze legtöbbször nyakig belemerült a maga pillanatnyi hasznába, kényelmébe. Aki nyitott füllel és lélekkel olvassa az elmúlt évtizedek emlékiratait, az előtt ez vitathatatlan. Csak rendszertelenül, példaképpen kikapott egy-két tanúságtétel a sokból, elsősorban szellemi-erkölcsi látású emberektől, és nem politikusoktól, mint Márai: Ami a naplóból kimaradt, Rácz István: A Semmi partján, Schöpflin: Szélkiáltó, Tardy: Szaggatott krónika stb.²⁶ Bóbiskoló korokban még elcsúszik egy s más, de lángoló időkben, a történelem országútján, és ráadásul egy kis nemzet akár még meg is semmisülhet, ha nem hősies. *A keresztények is a társadalomból kerülnek ki, és önkéntelenül is visszahatnak a társadalomra.* Ha annak egésze sárbaragadt, gyakorlatilag nem nagyon lehet azon csodálkozni, hogy a keresztények is besározódtak. És ha egy társadalom szellemileg szűk és kicsinyes, akaratvilága fölött jórészt az ösztönök, szenvedélyek, vagy a gyűlölet uralkodnak, és ennek megfelelően önfegyelmről, áldozatkészségről és közösségi érzésről alig-alig lehet szó, akkor mit lehet várni a sokkal finomabb, sokkal mélyebb világnézeti területen és kérdésekben?

Igaz, hogy az Egyháztól, a keresztényektől joggal lehetne elvárni, hogy elpogányosodott, elanyagiasodott társadalmakban is fűjják Isten megbízásából a próféták kürtjét (Ez 33,1-9), a történelem szemlélője azonban tudja, hogy ennek tényleges valósulása az Isten kegyelmének ritka csodája. A valóságban legtöbbször a keresztény egyén és közösség általában véve csak nagyon kevéssel emelkedik ki jobban a sárból, mint a környezete. Az általános fejlődéssel persze a helyzet is javulhat valamicskét, és az egymáshoz való viszony is valamicskét, de ennek az esetlegesen magasabb szintjéről sem lehet számon kérni a korábbi összevisszaságokat. A közösség olyan nagyon is reális valóság, hogy teljesen igazságtalanok

²⁶ Márai: Budapest, Vörösváry, 1992.; Rácz: Budapest, Magvető, 1991.; Schöpflin: Budapest, Magvető, 1991.; Tardy: Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986.

lehetünk az egyes egyének, események és helyzetek megítélésénél, ha földrajzi, történelmi, társadalmi, szellemi környezetükből kiemelve, mintegy sterilen, elszigetelten *önmagukban* próbálnók megvizsgálni és megítélni őket. Viszont nem is relativizálhatjuk a helyzetre hivatkozva az erkölcsi elvárásokat. Elutasítjuk a szituációs etikát, ugyanakkor nélkülözhetetlennek tartjuk a keresztény epikáit. És ez nem szófacsarás, hanem hűség és lelkiület kérdése. Mindezen megközelítések bonyolult finomságát éltem át 1992 nyarán, mikor lehetőséget kaptam arra, hogy ezekre a témákra irányulttan tudományos kutatást végezhessenek a börtönök iratanyagában. Azokban, ahol magam is fogoly voltam hosszú évekig, ahol rólam is szóltak iratok, amiket kezembe adtak olyan emberek, akik annak idején még gyermekek voltak, vagy pedig olyan nagyanyakorú őrtisztelő, aki visszaemlékezett az arcomra az utolsó szabadulásom idejéből, mikor ő készítette hozzá a szükséges iratok egy részét. Persze hogy nincs kollektív felelősség, de az emberi közösség valóságára vall, hogy az egykori gyerek ma mégiscsak viszolyogva kérdezte tőlem: Volt maga is a vendégünk? – mint ahogy én is valami rossz érzéssel szégyelltem magam, mikor papirosokon valami keresztény, akárcsak ügyetlenséggel is találkoztam. Még a szánó szeretet is valami belső kötelékről tanúskodik. Mindezekben a helyzetekben csak a teljes belső erkölcsi *érettség és önállóság* biztosítja a maradandó egyensúlyt!

* * *

Ezek után nézzünk még szemébe a *pozítívumoknak* is, amik nélkülözhetetlenek a belső helytálláshoz és a külső hűséghez. Ez a gondolatmenet nem nyújt teret semmiféle lelkiéleti biztatásnak, még ha a következők annak is tűnnének valaki előtt. Mindössze csak a magam bőséges élményanyaga alapján tételszerűen fel szeretném sorolni azokat a magatartási elemeket, amelyek nélkül, tapasztalataim szerint, tartósan és nehéz körülmények között helytállásról és hűségről nem lehetett szó.

a/ Elsőként az *Istennek adottság*, amihez nem ér fel a „túlélni”, a „megmenteni” szemléletnek morzsája sem. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy bármennyire gyér számban is, de voltak olyan mélyen humanisták, mint Demény Pál, vagy Weishauss Aladár, vagy Gábor Áron, akiket azonban ismét csak példaképpen emelek ki, akiket a maguk őszintén követett eszménye – Demény: Zárkatársam Spinóza, Gábor Áronnál a Polgár – közelhozott a keresztények Istenre támaszkodó magatartásához, s ezért hűségből és helytállásból volt, hogy ők sem adtak kevesebbet, mint a keresztények.

b/ Az *egészséges psziché*, belső kiegyensúlyozottság nélkülözhetetlen volt mindenkinél. Könnyűszerrel kellett tudni bármiről *lemondani*, mert minden kötöttség, elvárás, ragaszkodás csak kiszolgáltatta az egyént és a közösséget az ellenségnek.²⁷

c/ A *lényegre irányuló szellemi látókör*, ami mindig is alaptétel, de az adott éles helyzetben még inkább! A szükség, korlátoltság, monómánia épp oly mértékben kiszolgáltatta az embert, mint az előzők, csak más módon.

d/ Vérére vált *fegyelem*, ami magától értetődőnek tartja az életben a rendet, és azért az esetleg összeomlott korábbi rend helyébe azonnal felállítja az aktuális, de képlékeny és hajlékony újat, ami mindjárt neki is biztosítja a tartás egy fajtát, egy részét.

e/ *Közösségi, szociális, affabilis lelkiület*, amelyik másféle irányultságú emberek között is gyakorlatilag érvényesíteni tudja mindnyájunk istengyermekségét és testvériségét.

f/ Ennek következtében *szánó szeretettel* néz másokat, távol minden antipátiától és gyűlölettől.

²⁷ Lásd pl. Gedényi Mihály: A fogoly száma: 1551 c. művének 14., 48., 55. és 78. oldalait.

g/ De azért *reálisan is nézi* önmagát is, a többieket is, a helyzetet, és távol tartja magától a nosztalgiát éppen úgy, mint a vágyálmokat.

h/ Nem foglalkozik *ítélkezéssel* annak bonyolultsága miatt, hisz úgyis tudja, hogy mindnyájan csak Istenünk irgalmából élünk meg, és így tud távol maradni a gőgtől.

j/ Világosan látja, hogy *ami számára egzisztenciális kérdés, az az Isten Országá hullámverésében csupán egy páracsepp*, s így önkéntelenül sem gondolja a maga ügyeit a világproblémák gyökerének.

k/ Végül szembenézett azzal, hogy mindnyájunk hűsége gyöngyszem ugyan az Isten kezében, de végső fokon az Isten Országá *egészének a menete nem függ* sem az én egyéni hűségemtől, de még a gyöngeségeimtől sem! A hűségnek különben három fokozata van: egyszerű, csendes helytállás, szükség esetén kifejezett tanúságtétel, s végül irgalom minden és mindenki felett!

Azt gondolom, hogy mindezeket végigelmélkedve kitisztulhat az ember előtt az a belső arc, ami a keresztények image-át adja. Az ember ráébredhet arra, hogy ez egyúttal a *korszerű keresztény életszentség* olyan átfogó, általános kereteit is jelenti, amik nemcsak forrongó korunkban való helytállást teszik lehetővé, hanem azt is, hogy a Hitvallásnak a fentiekben idézett *szent* jelzőjéhez elevenen ható illusztráló anyagot is szolgáltatasson. Élő anyagot, amelyiknek nemcsak ragyogóan pompázó színe van, hanem baloldala is, ami térbelivé, reálissá, foghatóvá teszi, hitelt ad neki. Mert az elfogulatlan néző szemében az árnyék csak kiemeli az alak pozitívumait!

katolikus

„Katolikus”, ami a szó értelmében átfogót, teljeset, s így közösségit jelent, szellemiekben, anyagiakban, személyekben, intézményekben, tárgyakban stb.

* * *

*...védekezésem alkalmával senki sem állt pártomra. Mindenki cserben hagyott. Ne rovassék föl nekik. Ám az Úr pártomra állt, és erőt öntött belém...
(2Tim 4,16-17)*

* * *

Ki kit hagyott cserben?

Hétköznapi értelemben ma akkor használjuk a cserbenhagyás fogalmát, ha a cserbenhagyó ludas is az áldozat bajában, például ha a gépkocsivezető hagyja az útszélén azt, akit ő ütött el.

A kereszténység finomabban áll a kérdéshez. Érezhetően elítéli az irgalmas szamaritánus példabeszédében (Lk 10,30-37) az egyszerűen csak továbbmenő papot és levitát, aztán Péter tagadását, amit mind a négy Evangélium hoz, a tanítványok szétszaladását Krisztus elfogásakor (Mt 26,56; Mk 14,50), vagy akár az emmausziak elcsüggedését is (Lk 24,13-25). Ez érthető, ha meggondoljuk, hogy a **hűség** az Isten Országának egyik *alapvető* fogalma, akár az Isten és az ember, akár az emberek egymás közti viszonyára vonatkoztatva. A hűség-hűséges-hűségesen fogalomgyűttes több mint négyszázszor szerepel a Szentírás szövegében. A fogalomnak fenti hétköznapi használata pusztán és nyersen **jogi** értelmű, míg a keresztény használat **erkölcsi** jellegű. Amiből az is következik, hogy aki magatartásában megmarad a jogi keretek között, az lehet hogy maga nem kerül börtönbe, de nem is fogja látogatni a börtönlakókat, és így Mt 25,43 értelmében kimarad az Isten Országából.

Hogy az elmúlt évtizedekben mi keresztények hogyan viselkedtünk ebben a problémakörben, annak tisztázásához első pillanatban ez a két sarokkö elégségesnek látszanék. Az emberi lélek törekenysége azonban bonyolultabb ennél. Magam kezdetben úgy véltem, hogy a **felőtt kereszténynek nyugodt és biztos erkölcsi önállósággal kell rendelkeznie**. Aki érett fejjel és lélekkel marad egyedül, az, ha kell, akár élete végéig is rögzül, és adott esetben másokat is rögzít a Krisztus elgondolása szerinti viselkedésben. A sokéves háborús benyomások azt a képet keltették bennem, hogy ha az előőrs tüzet kap, nem várhatja el, hogy a tábornok szolidaritásból oda rohanjon. Sőt nagyon furcsán nézne ki, ha ezt megtenné, mert *neki más a dolga az egész együttesben*. Csak később jöttem rá, hogy ez az **átfogó evangéliumi szolidaritás-tudat századunk egocentrikus társadalmában legfeljebb csak nyomokban található meg**. A hűségesek is túlnyomóan *magányosan élték meg a hűségüket*, csak ha már ropogtak a csontjaik, hördültek fel, hogy senki sem siet segítségükre, arra sem gondolva, hogy korábban ők sem hallották meg mások csontja ropogását.

A pócspetri ügynek – statáriális lévén – 72 óra alatt le kellett zajlania. Czapik, egri érsek, akinek egyházmegyéjébe ez a falu tartozott, csak 24 órás késéssel tudott Pestre jönni. Addig

én voltam kijelölve az ügy gondozására. Az érsek a második nap délelőttjén az Actio Catholica székházában vett fel a kocsijába, s míg a Markó utcába beértünk, referáltam neki az előző nap történéseiről. Magától mondta: de hiszen én akár püspöki reverendában is odaülök Asztalos mellé a vádlottak padjára is, – mikor az a kérdés merült fel, hogy bemenjen-e a tárgyalóterembe, vagy se? Én az előző napi, a püspökökre célzó kiszólásokra hivatkozva, azt az álláspontot képviseltem, hogy ezt nem kellene megkockáztatni, mert megjelenése csak olaj lenne a tűzre. Ezért aztán le is mondott róla. Később, mikor már magam is börtönbe kerültem, és a Gyűjtőben személyesen is találkoztam *Asztalos Jánossal*, mondta el nekem, hogy mennyire rosszul esett neki, hogy az érseke nem jött el a tárgyalásra. Nem ecseteltem neki, hogy ebben én lehetek a ludas, mert úgy éreztem, hogy ha a dolgot a fenti magyarázattal mondom el neki, akkor ezt valamiféle megminősítésnek érezné. Pedig előttem csak az a személyesen ismert, konkrét eset lebegett, mikor a katonák *saját testükkel* fedezték megsebesült tisztjüket.

Én a magam ügyében senkit sem kívántam magam mellé a vádlottak padjára. (Arról nem is beszélve, hogy későbbi tapasztalataim rámutattak az *egyedüllét* gyakorlati *előnyeire a védekezésben*, mikor a másik jószándékú ballépése sem tehet kereszttbe!) Mikor a nyomozás idején közvetlen felettesemnek, *Mihalovics Zsigmond* prelátusnak sikerült idejében távoznia az országból, volt letartóztatott paptársam, aki rosszalva mondta: na, a főnököd szépen cserbenhagyott téged! És gyanakodva és értetlenül nézett rám, mikor azt válaszoltam, hogy örülök, hogy sikerült neki, mert igazán felesleges, hogy ugyanazért a dologért ketten is ülünk itt, míg így a maga lehetőségeivel *tud dolgozni* az Evangélium és a magyarság ügyéért. Úgy nézett rám, mint aki nem hisz nekem, s azt gondolja, hogy csak megjátszom magam.

Hogy a témát reálisan közelíthessük meg, azt a *másik oldalról* kell kezdeni. Aki nem látta közelről, el sem tudja képzelni, hogy milyen *szédületes elhagyatottságba zuhant letartóztatásakor a sztálinista baloldaliak legtöbbször*. Emlékszem egy ávós alezredesre, aki állítólag külföldön adta el a magyar kémhálózat egy részét. Őt aztán valami furfanggal hazalopták, halálra ítélték, majd kegyelemből életfogytot kapott. Eleinte azt gondolta, hogy ezt ő úgyse tölti le, a barátai majd kiviszik, de ebből csak annyi történt, hogy a felesége azonnal elvált tőle, és körötte az egész világ mindenki mással együtt belesüllyedt a semmibe. S róla csakhamar az hírelt, hogy az idegrendszere már felbomlóban van. Vagy az a két 56-os nagy kamasz testvér, akiknek a szülei rendőrtisztek voltak, mindketten. Azt mondták nekik: vagy a rendőrségtől válnak meg, vagy a gyerekeiket tagadják ki. Az utóbbit választották. Az első halálos ítélet után a fiúk itt is életfogytra szóló kegyelmet kaptak, s az ítélet után talán egy évre a szülőknek is megengedték, hogy meglátogathassák gyerekeiket a börtönben. A fiúk azonban a kitagadásra utalva, elutasították szüleiket és nem voltak hajlandók lemenni a beszélőre. A szülők hazamentek, és együttesen főbelőtték magukat. Ezek az emberek nyugatot a földgömből is leradírozták, s mikor kelet meg őket radírozta le magáról, a *legüresebb semmi* várt csak rájuk. Míg közlünk az is, aki a legelhagyatottabbnak tudta és érezte magát, az is számolhatott azzal, hogy szerte a világon egyének és szervezetek *tartják számon* az üldözött keresztényeket, évente visszatérő imnapok vannak a vasfüggöny mögött élőkért és az ottani rabokért, s a világ minden részén keresztény kicsik imádkoznak esténként a keresztény rab bácsikért és nénikért. S ebben az értelemben felettünk lebegtek Izajás szavai (60,15): ...bár elhagyatott voltál, mindenki csak gyűlölt és cserbenhagyott, mégis *büszkeség tárgyává tesznek örökre*, öröm forrásává nemzedékről nemzedékre... vagy a 2Kor 4,9 verse: ...üldözést szenvedünk, de *elhagyottak nem vagyunk*...

Mielőtt azonban tovább mennék, be kell vallanom, hogy a bennem élő szakmai historikus máris fejet csóválva nézi ezeket a lapokat. Történelmi eseményekről beszélni anélkül, hogy az ember megmondaná ki, mikor, hol – ez teljes sarlatánságnak tűnik.

Bizonyos, hogy a következő nemzedéknek egyszer majd *forráskiadványként* kell bemutatnia mindazokat az iratokat, amiket még, vagy már meg fog találni. Reméljük, hogy

valami ilyesmi egyszer még lehetséges is lesz. Mi csak romok között tudunk turkálni, vagy azok között se. Akár a pontos adatok, akár a személyes élmények, amikhez ma hozzájuthatunk, csak véletlenül kezünkbe kerülő bizonytalan roncsok. Rájuk támaszkodva pontos, hiteles és elfogulatlan eseményrajzot legfeljebb egy-egy részletben lehet adni. De ha átfogásra nem is, arra képesítenek a részletek, hogy az *események irányultságát* meghatározzuk, s erre támaszkodva a *történesek általános erkölcsi jellegét* körülírjuk. Hogy pl. az események során ki, mikor, milyen ügyben és milyen mértékben volt *hűséges az Evangéliumhoz, vagy hűtlen hozzá*, ezt ma még csak a Magasságos Mindenható tudhatja. De ami csak a kezünkben van, az is tanúskodik már arról, hogy *voltak megrázó és szívmengető hűségek, és voltak siratnivaló árulások*. De még az ezekért való *felelősséget sem lehet pontosan megállapítani*. S ezért teljesen méltatlan lenne, ha a kutató előtt beigazolódik Kis Jóska egy botlása, és ő ezt teljes névvel és adatokkal közli, mikor ő is tudja, hogy akár egy tucat ennél sokkal súlyosabb és piszkosabb dolog is lehetséges, mindössze ezekről még, vagy végérvényesen nem lehet tudni. De akkor Kis Jóska magányos leleplezése az igazság átfogó ismeretéhez nemhogy közelebb vinne, inkább eltávolít tőle. Hisz a közlés önkénytelenül is azt sugallja, hogy ez van, pedig mi minden van még...!

Az is igaz, hogy egy-egy esetben ez a magatartás csak fügefalevél az igazi szereplőn, akinek a személyét a hozzáértők előtt a körülmények teljesen világossá tehetik. A kutató erről nem tehet, és a nagyközönség felé nem ez a helyzet, és végül ez az, amit egy erkölcsi jellegű történelemszemlélet egyáltalán megtehet. És mert mindenre nem képes, az nem jelenti azt, hogy azt se tegye meg, amire még képes.

Amire viszont képesek vagyunk, azt komolyan kell tennünk. Akit például neurotikus félelmek nyugöznék le 1992-ben is, az maradjon csöndben. Mert ha egy börtönviselt nem közli egykori ávós kihallgatónak nevét, az elfogadható, hisz még a vélt tudás sem minden esetben helytálló. Hogy a nevük monogramját közölje, az gyerekes dolog, de hogy ezt fordítva közölje (amit persze az ügyben járatos ügyis azonnal észrevesz), az beteges. Arra azonban jó illusztrációnak, hogy a mai olvasó előtt felderengjen nemcsak azoknak a tragédiáknak a mélysége, amikről az ilyesféle írások szólnak, hanem az a véres veríték is, amiknek árán a tragédiákról beszámoló írások is megszületnek!

* * *

És ne gondoljuk azt, hogy akár a tényleges cserbenhagyás is nem került magának a cserbenhagyónak is sokba, nagyon sokba! Akkor, ha alapjában véve mégiscsak becsületes szeretett volna lenni. Külön, és nem idetartozó feladat az olyan nyilvánvalóan és egyértelműen hűtlennékként elkönyveltek szerepe, mint Beresztóczy, Horváth Richárd, Máté János, Várkonyi Imre, és hadd ne folytassam a sort. Ezek nappalai és éjszakái sem voltak irigylésre méltók. Azok, akik valójában becsületesek voltak, de kötelességüknek vélték a személyi, vagy intézményes „túlélés” biztosítását, éltek állapotszerűen a legfelölőbb feszültségben. Annak idején a kezemben volt az egyik rendi előjárónak másfélsoros aláírt és lepecsételt rendelkezése. Így szólt: „X.Y.-t z.-i rendházunkból azonnali hatállyal *elhelyezem*”. Az egyházjog csak áthelyezést ismer, nem elhelyezést. Ha valahová átkerül egy rendtag, akkor valahonnan szükségképpen el is kerül. Egyházjogi perrel bebizonyított *rendkívül súlyos* és megbotránkoztató erkölcsi *vétség kell ahhoz*, hogy valamelyik szerzetesrend egy fogadalmasát csak így a kapu elé tegye, nem pedig az Állami Egyházügyi Hivatal, vagy a rendőrség követelődzése. A rendőrség fegyveres beavatkozása ellen mit sem tehetünk. De még ettől a népszerűtlen feladattól is megkímélni őket, csakhogy mi magunk és az intézmény jó fiú maradjon, ez a hűtlen sáfárok okossága, „a maguk nemében” (Lk 16,8), mert Krisztus csak arról tud, hogy „ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak” (Jn 15,20). Ezzel számolva, viszont a fenti stílusú dolgokat megélve, töprengett előttem egy szerzetes

mondván, hogy növendék korában az egyházjogban részletesen megtanították arra, hogy mi mindent jelent az, ha valaki hűtlen a rendjéhez. Arról nem volt szó – mondta elgondolkodva – , hogy akkor mi van, ha a rend lesz hűtlen valamelyik tagjához?

Pedig: tényleg!

Egy nálam fiatalabb rendtársam leveléből idézek, aki kispap korára emlékezik: „Azt írod: a Vízműveknél vízóra leolvasó voltam... hát erről eszembe jutott egy apró eset. Egy alkalommal édesanyám meséli, hogy képzeld el, egy új ember volt nálunk vízórát leolvasni, elbeszélgettem vele, mondtam, hogy te piarista vagy, mire azt mondta, hogy ő is piarista tanár. Először nem akartam elhinni, de olyan szimpatikusan és kulturáltan beszélt, hogy talán mégiscsak lehet. Kérdezd meg a rendházban, hogy lehet ez? – Hát ez bizony egybevág, csak Te lehettél ... megkérdeztem Előd urat, ő pánikba esett, Albert úr pedig... valami olyat mondott, hogy erről nem szabad beszélni. Ott maradtam egyedül a problémámmal, hogy valami nagy gonoszsgot tettél-e, vagy esetleg megnősültél, azért vagy a renden kívül. Mindenesetre, arra emlékszem, hogy napokig imádkoztam érted, hogy a dolog rendbe jöjjön... Amikor szabadulásod után az első szentmisédet mondtad az ötödik emeleti kis kápolnában, ott voltam én is, de a két dolgot csak most tudtam összekapcsolni.”

A levél kelt 1991 novemberében. – Nem az a hazugság, gyanúsítás, rágalom érdekes, amit kívülről szórtak ránk, de ami a magunk mulasztása, puhasága, gyávasága következtében szállt a szélben, mint a kutyatej bóbitás magvai!

A cserbenhagyás levegőjét árasztó esetek túlnyomó része nyilván abból az evilági okoskodásból eredt, hogy a bajbajutottat előljárói gyorsan leírták a többiek és az intézmény „érdekében”!

S ennél az átfogó megállapításnál az ember kissé levegő után kapkodva megáll, felsóhajt, fohászkodik és kéri a Mindenható irgalmát. Mert mit tud mást tenni? Cyprián-szindrómának szoktam nevezni azt az ellenkező magatartást, amit a Decius-féle üldözésben, a harmadik század közepén kivégzett Cypriánnál, mint az akkori keresztény vértanúknál általában, találunk: még a kiomló vérüket is felitatják kendőkkel, eltemetésükről gondoskodnak, tárgyalásukról jegyzőkönyvet (acta) vesznek fel, s őket az *Egyház kincseinek és jövője biztosítékának látják*. A mieink szeme előtt *csak az Egyház jelene* forgott! (Esetleg csak a *saját maguké?*) A fenti „elhelyező” előjáró szimpatikus idegrendszeri összeomlásban halt meg, ami tipikus halálnem volt azoknál, akik tényleg *két* malomkő között őrlődtek, tehát akik számára a *hűség is követelődző valóság* volt. Mert a fent névvel megjelöltek számára már csak a „másik” malomkő létezett. Ez hol örölte, hol kiszolgálta őket.

Az egri érsek, főpap létére, a XX. században még – tubákolt. Már 1948 előtt mesélte nekem elgondolkodva Mihalovics Zsigmond, az A.C. akkori igazgatója, hogy az érsek milyen kellemesen volt meglepve, mikor az államiakkal való tárgyalás egyikén helyére oda volt készítve egy csomag külföldi tubák. És attól kezdve rászokott, hogy – bármi történetük is közben az Egyházzal – őt az ÁEH ellássa az itthon beszerezhetetlen tubákkal. Amit az készségesen meg is tett, amiről annak Elnöki iratai tömören tanúskodnak.²⁸ Aki számára a tubák ilyen fontos, az nyilván jóval *megértőbb lesz az azt beszerző cég óhajaival szemben!* – És jusson még az eszünkbe, hogy egy évtized előtt, a kereszténység felé ugyan tapogatózó, de magához a megkeresztelkedéshez el mégsem jutott Simone Weil Londonban éhenhalt, mivel már csak annyi táplálékot volt hajlandó ott is magához venni, mint amennyit az övéi ugyanakkor Auschwitzban kaptak! Táplálékot, nem tubákot!

De hát azért azt se higgyük, hogy a másik oldalon nem voltak gondok. Egyik kihallgatásom alkalmával, négyszemközt, hangosan töprengett előttem a börtönviseltek előtt közismert Svejek. Svejek akkoriban órnagy volt, évekkel később a Gyújtófogház ún. operás

²⁸ Pl. az 1953. XI. 3-i 406/1953/ Eln. sz. akta. Lásd: I/C Tábla.

tisztjeinek – beépített ávós nyomozók, nevüket az orosz mintára használt operatív megjelölésről kapták – főnökeként, alezredes. A rabok közvéleménye szerint az egész világirodalomból csak a Svejket ismerte, azt magánál hordta, szélesek nevetett rajta, amikor a „nyomozási tervben” az értelmetlenül hosszúra kiszabott nyomozati időt valamivel ki kellett töltenie. Mint egy kisdíák, a könyvet az íróasztala kihúzott fiókjában tartva, olvasott belőle nekem is, nagyokat kacagva, s készen arra, hogy belökje a fiókot, ha valaki belépne a szobába, s akkor elkezdjen valamit gépelni az íróasztalán álló írógépbe fűzött üres papírlapra. Ebben az összképben válik érthetővé szóban forgó töprengése is. Valamikor, valami címen letartóztattak egy domonkos szerzetest, és ő utasítást kapott felülről arra, hogy hallgassa ki az ügyre vonatkozólag annak rendfőnökét is.

De hát hogyan – morfondírozott előttem. A törvény eltörölte a domonkos rendet. Még domonkos szerzetes sincs, még kevésbé lehet annak előjárója. Ezért az illető vagy nem előjárója a letartóztatott szerzetesnek, de akkor minek hallgassam ki. Vagy tényleg előjárója, de akkor nem kihallgatnom kell, hanem letartóztatnom, mert akkor ez maga is államellenes összeesküvés. De a „terv” és az utasítás szerint letartóztatni nem lehet, de hát akkor hogyan viselkedjek vele szemben? Bohócot kell csinálnom magamból!

Nem tudtam a gondjain enyhíteni, mert hisz az egész helyzet valóban cirkuszi volt. Ők is tudták, hogy minden becsületes szerzetes lelkiismeretében *továbbra is annak tudja magát*, az előjárói is előjárójuknak, legfeljebb nem merik, vagy taktikából szándékosan nem élnek meg nyilvánosan. S amellet ezek a *lelkiismereti dolgokon változtatni* az egész szocialista világrendszer *sem lett volna képes*.

A mi oldalunkon – emberi gyarlóságunk mértékében – szélsőségesen eltérő intenzitásban alakult az egyesek magatartása. ***Voltak nagyon keményen végiggondolt és megszervezett góccok***. Az egyik legmesszebbre mutató elszántság volt az, mikor *1949-ben a jezsuitáknak* sikerült szinte a teljes növendék-állományukat, több mint félszáz embert egyenként *külföldre juttatniuk*. Idők folyamán közülük vagy két tucat egyetemi, főiskolai tanár került ki, s mikor már az utolsóknál lebukott a vállalkozás, és ezért az „illegális” rendi vezetőség börtönbe került, senki nem drágálta a lényegében sikeres akció árát. Ma pedig a rend magyar vonatkozásban *rendelkezik azzal a kemény szellemi irányító maggal*, amivel az „óvatosak” nem! Mint ahogy egy hosszú börtönidőket ült szerzetesnek mondták a helyzettel ismerősök:

– Te, ezek meg ezek, mit nem adnának azért, ha akár havonként eladhatnád nekik a börtönidődet!

Viszont nem egy olyan egyházi előjáró volt, aki pár száz méterre lakott csak börtönviselt régi jóbarátjától, egykori beosztottjától, és évtizedeken keresztül nem lépte át annak lakása küszöbét, azzal az ürüggyel, nehogy ezzel veszélyeztesse a *saját* még meglévő lehetőségeit. Hány esetben történt, hogy a szabaduló jelentkezik a lelkiismerete szerinti illetékesnél, aki azonban csak gyorsan lerázza, azt se mervén tőle megkérdezni, hogy délben hol kap a másik egy tányér levest? S ezek után természetes, hogy a *keresztény társadalom egésze még kevésbé verte a mellét, hogy mi vagyunk az Egyház*, mint ahogy itt-ott ma teszik sokkal ártatlanabb egyházközségi üléseken.

Ebben a vonatkozásban az *egyik legelképezetőbb dolog* az 1961-es perhullámmal kapcsolatosan a *magyar püspöki karnak 1961. március 15-én kiadott II. számú körlevele*, amelyben „...úgy magát, mint a ...katolikus papságot elhatárolni kívánja az ilyen felelőtlen egyházi személyeknek cselekményétől”. Mondva mindezeket *még a nyomozati időszak alatt*, minden bírói eljárás előtt, prejudikálva az ítéletnek, ami Európában az ilyen súlyú közéleti személyiségektől mindig is a lemondást és visszavonulást követelte meg. Igaz, hogy az a hír járja, hogy a körlevél Beresztóczy hamisítványa volt, amiről maguk a *püspökök is csak utólag szereztek tudomást*, csak hogy ezt a körlevelet *azóta sem vonták vissza*, vagy utasították el.

Viszont annak idején hány letartóztatottnak vágták a szemébe, és zavarták meg azzal, hogy „hiszen magukat a saját püspökeik is elítélik!”²⁹

Én is annál a kis letartóztatott asztalnál olvastam először ezt az írást. Aztán szó nélkül letettem az asztal sarkára.

– No, mit szól hozzá? – esett nekem éhes várakozással a nyomozótiszt.

– Semmit!

– Hogyhogy semmit?

– Mert lehet, hogy ezt az írást a püspökök tényleg aláírták. Végeredményben megfelelő eszközökkel mindent alá lehet írni az emberekkel. Az azonban lesír a szövegről, hogy fogalmazni *nem ők fogalmazták*. Ennyi szimatom már nekem is van az egyházi dolgokhoz. Nincs ennek semmi jelentősége.

A tiszt szó nélkül sülyesztette el a papiroost, és előttem soha többé nem is emlegették. És mindez teljesen áll, akkor is ha a Beresztóczy-feltételezés igaz, amiről persze abban a pillanatban fogalmam se volt. Viszont tudok olyan paptestvérről, aki elhitte és komolyan vette mindezt, és tökéletesen elvesztette a talajt a lába alatt. Ugyanide tartozik annak a szerzetesnőnek az esete is, akit mikor a maga evangéliumi magatartásától sehogy sem tudtak eltéríteni, így szidalmazták:

– Mit akar maga? Mit akar megvédeni? Hisz maga egy nagy senki! A püspökeinek kellene itt ülniük a maga helyén! (Lásd 50. old.)

Milyen sajnálatos, hogy mindez így történt. És nem föltétlenül kellett volna így történnie, mert egészen másként indult. Serédi Jusztinián, esztergomi bíboros-érsek 1944. október 6-i egyházmegyei körlevelében, a 7779. sz. utasításban közli papjaival, hogy „bármilyen lenne a helyzet a *lelkipásztoroknak ott kell maradniuk híveik között*, hogy éppen a legnagyobb megpróbáltatás idején teljesítsék lelkipásztori kötelességüket, *még vértanúság árán* is” (ez utóbbi kiemelés tőlem).

A primás 7451/1944.sz.a. szeptember 19-én kereste meg a püspöki kar tagjait azzal, hogy „a mostani bizonytalanságban... szokásos őszi konferenciánkat az idén nem tartjuk meg... püspöki kar tagjai az alább megjelölt kérdésekben szíveskedjenek... véleményüket velem közölni, illetve szavazatukat *per vota dispersa* leadni.” A latin kifejezés azt jelenti, hogy a püspökök nem jönnek össze, hanem ki-ki a maga részéről egyedül dönt, s döntését, mint szavazatot valamilyen úton eljuttatja a primáshoz, aki azokat összesíteni fogja.

Azonban 1944. október 6-án – tehát a fenti körlevéllel azonos napon – újabb levelet küld a püspöki kar tagjainak, mert közülük többen mégis óhajtották a forma szerinti összejövetelt, és ezért most október 17-re összehívja a püspökkari konferenciát. Erre az összejövetelre azonban mégsem került sor, nyilván, mert közben egyrészt a front átlépte az országhatárt, másrészt a két nappal korábban történt *nyilas hatalomátvétel* egyáltalán nem javallta a püspököknek akár, hogy csak órákra is otthagyják székhelyüket, akár hogy valahol valamennyien együtt találhatók legyenek.

Azonban a primás már ebben az október 6-i levelében is írja, hogy „az Apostoli Szentszéktől is érkezett számunkra olyan figyelmeztetés, amilyent én körlevelemben már előzőleg megadtam papjaimnak, hogy

'parochi, administratores, capellani praesentibus et imminentibus quoque tempestatibus in sua quisque paroecia cum fidelibus suis maneant.'

a plébánosok, káplánok a fenyegető, vagy jelenlévő veszedelmek esetén is saját plébániájukon, a *híveikkel együtt maradjanak*.

²⁹ Lásd: II. tábla.

A konferencia elmaradása ellenére is, ez a közlés megtette a maga hatását. A váci püspöki levéltárban található 2340/1944 sz. iratnak csak épp a felzetlapja van meg – az elmúlt évtizedek súlyát levéltáraink is megszenvedték. A felzetlapon belül azonban még ott van annak a fogalmazásnak a vége, ami nyilván magát az iratot tette ki. S mivel a felzetlapon alul kívül még az a szó is rajta van: „Circularis”, nyilván egy egyházmegyei körlevél fogalmazványával van dolgunk: aki kiemelte a tartalmát, meghagyta az utolsó lapot, hogy a számozott sorrend sértetlen maradjon, gondolván, hogy a rajta lévő két és fél bekezdés – összesen vagy harmadoldal – már se nem szoroz, se nem oszt. Az utolsó bekezdés azonban a maga teljességében így hangzik:

(oldalt az alcím:) „Tilalom az állomáshely elhagyására.”

A szöveg: „Bár nincs tudomásom arról, hogy valamelyik paptársunk állomáshelyét – még a legnagyobb veszélyben is – elhagyta volna, de más megyéspüspökök és állami tanügyi hatóságok hasonló intézkedéseivel kapcsolatban (úgy rendelkezem – ez a két szó tintával, kézzel kihúzza, s kézírással a következő négygel helyettesítve) – mégis közlöm azon rendelkezésemet, hogy az egyházmegyében alkalmazott papok (plébános, káplán, hittanár, hitoktató stb.) előzetes és kifejezett főpásztori engedély nélkül állomáshelyüket el nem hagyhatják.”

Erre az átfogóan *önfeláldozást elváró* felső magyar egyházi rendelkezésre, amely az akkori viszonyok közt párját ritkítja, méltán lehetünk büszkék, hisz a szerb partizánok rémtettei következtében ez a magatartás csak a *Délvidéken 36 tényleges papi vértanút* jelentett.³⁰ Csak az a kár, hogy ez a fellángolás olyan rövidéletű volt!³¹

* * *

Ahogy fentebb már esett szó róla, *más a cserbenhagyás erkölcsi ténye, és a cserbenhagyatás élménye*. A kettőnek semmi köze egymáshoz. A tényleges cserbenhagyás mellett is rendíthetetlen nyugalommal mehet el az áldozat, és gyötrődhet valaki a cserbenhagyatás élményétől akkor is, ha semmi cserbenhagyás nem történt. Az alapkérdés mindkét oldalon az, hogy mennyi emberi „okosság” és mennyi evangéliumi készség vezeti a szereplőket.

1948-ban, amikor az Actio Catholica felett már sötétedett az égbolt, a munkatársaimnak egyenként mondtam: ha nincs készen arra, hogy Szibériában éhenhaljon, menjen innen idejében. Volt férfi, aki elsírta magát, hogy velünk van a szíve, de ő már másfél évet töltött orosz hadifogoly táborban, ő ezt nem bírja, és elment békével. A fiatal, beteges titkárnóm azt felelte: kitüntetésnek tartom, hogy ilyen időkben segíthetek atyáéknak, és kiment a szobámból. Őt is letartóztatták, de bizonyíték hiányában sikerült felmentetni. A nemsokára bekövetkezett letartóztatásunkról Mihalovics prelátus úr azonnal jelentést tett Mindszenty primás úrnak, aminek a szövegében csak évtizedek múltán olvashattam, mikor már egyikük sem élt, hogy „...kezet nyújtott, megöleltük egymást, letérdepelt elém, és megáldottam őt”.³² A kocsiiban, amiben vittek, még felajánlottam magam a Krisztusnak, azzal a gondolattal, hogy kit vigyenek el, ha engem nem? Arra gondoltam, hogyha egyáltalán napvilágra kerülök még egyszer, legfeljebb roncs leszek, s ez csak a Kegyelem dolga, ha nem úgy történt. De az biztos, hogy a túlélés gondolata nem fordult meg a fejemben.

* * *

³⁰ Szántó Konrád: A meggyilkolt katolikus papok kálváriája, Mécses kiadó, 1991, 25-29. oldal.

³¹ Lásd a III/A-D Táblákat.

³² Prímási levéltár, 1948/4562 sz. iratcsomó.

Majd 19 évi börtönidőm alatt egyszer kaptam, társaimmal együtt, egyházi előjárói látogatást, Brezanóczy, akkori egri érsek személyében. Persze ő is azért jött, mert a kormány küldte. A kormány pedig azért küldte, mert az európai püspöki konferenciák akkori elnöke, *Feltin párizsi érsek*, hivatalosan járt az országban, és az a nálunk szokatlan ötlete támadt, hogy *meglátogatja a börtönben lévő papokat*. Hát ezt ugyan nem engedték, de hogy valahogyan kihúzzák a szőnyeget a probléma alól, gyorsan beküldték Brezanóczyt. És ő jött! Utána lehetett hallani a smaszerektől, hogy az a fekete Mercedes, amin jött, az aztán kocsi! Egy természetszerűen sokat utazó főpaprak szüksége is lehet megbízható kocsira. Csak a foglyok meglátogatását Krisztus aligha így gondolta (Mt 25,36)! Végeredményben a Gyűjtő nem az egri egyházmegye valamelyik távoli sarkában leledzik, ki lehet oda menni villamossal is, busszal is. Az érsek úr így nem a mi oldalunkról jött testvérként, hanem az ateista hatalom megbízottjaként, az ő felükről. Hozott is mindegyikünknek két-két olyan doboz cigarettát, amit különben nem engedtek oda be – különben sem cigarettáztunk –, és két-két tábla csokoládét, amit egyébként egyáltalán nem engedtek be. S a parancsnok az ő füle hallatára adta ki nekünk az utasítást, hogy ez csak nekünk szól, ebből senki másnak nem adhatunk. Az érsek nem szólt hozzá, mi meg szétoztottuk, de ennek a képtelen utasításnak szó nélkül hagyása mutatta, hogy milyen messze is voltak ezek az urak a valóságos élettől!

De ez csak a dolog egyik fele. – A 61-es perhullám után voltunk, aminek már a nyomozati szakában is a fent említett körlevelében a püspöki kar elhatározta magát tőlünk. A nyomozás alatt ezzel bennünket akartak megtörni, utána voltak próbálkozások arra, hogy hát akkor mi is forduljunk el a püspökeinktől. Amellett Brezanóczy személye és magatartása különben sem volt olyan, hogy a keresztények hűségét tiszteletre gerjessze. A helyzet alkalmas lehetett arra, hogy a találkozás után az őrség elégedetten somolyogjon, az érsek viszont megsértődve, korábbi magatartását önmaga előtt igazolva lássa. – Még a zsinati egyszerűsítések előtt voltunk, és így a körünkben általános tiszteletnek és tekintélynek örvendő *Halász Piusz*, ciszterci, kiadhatta a jelszót: találkozáskor az általános előírások szerint féltérdre ereszkedünk és megcsókoljuk a püspöki küldetést jelképező gyűrűt. Mindegyikünk egymás után így járt el, s a jelenlévő smaszertisztek döbbszent csöndje érzékeltette az Egyház szuverén levegőjének jelenlétét. Egyike volt a börtönéletünk mellbevágó pillanatainak!

* * *

Enélkül az eleven belső hűség nélkül azonban és a túlélésre szegezett szemekkel a cserbenhagyás magától adódik. A titkárnőmet, hiába sikerült felmentetnem, az elárvult A.C. féllői azonnal kitétek. De már a Gyűjtőből tudtam érdekében a primáshoz fordulni, aki rögtön vissza is vétette. De egy fél év múlva, mikor a primást is letartóztatták, az A.C.-ban neki is felmondtak. Cserbenhagyás? Minősítetten! És mennyi ilyen kis piszkosság is volt! Ha a börtönben valamelyikünket a fent emlegetett operás tiszt hívott kihallgatásra, és valaki más után érdeklődött, mikor az ember visszajött, legelső kötelességének tartotta, hogy valami módon az érintettnek tudtára adja, hogy ezt kérdeztek rólad tőlem, ezt feleltem rá, hogy számolni tudj a dologgal. Az ottani helyzetben és körülmények közt is!

1966 elején ismét megsűrűsödni éreztem a levegőt magam körül. Akkoriban reggel 6 órakor miséztem a rendházi kápolnában. Az előjáróm 1/2 6-kor szokott misézni, úgy hogy rendszeresen találkoztunk a sekrestyében, mert amikor ő bejött a kápolnából és éppen levetette a liturgikus öltözéket, én akkor kezdtem öltözni. Az adott napon ezen a korai időben más nem is volt kettőnkön kívül a sekrestyében. Amint végzett a dolgával, elment mellettem, aki épp öltözködtem, és halkán, de átfütötten egy mondatot mondott, ami így hangzott:

– Téged is jól el kéne fenekelni, hogy nem tudsz a bőrödbe fégni!

Szegény, már ő is letette a Jóisten elé minden félelmét. Mert ebből nyilvánvaló volt számomra, hogy helyesen érzékelem a dolgokat, őt már gyötörték azért, hogy mit tud rólam, amit ő nem a krisztusi hasonlóság felett (Jn 15,20) érzett örömmel fogadott, még csak nem is a rendőrség számlájára írt, hanem kizárólag nekem rótt fel. – 1976-ban az A.C. akkori főtitkára, az *Amnesty International* hivatalos érdeklődésére azt felelte, hogy szabadon vagyok, amikor pontosan tudta, hogy börtönben ülök. – Egy régi ismerősöm érdeklődésére volt aki a saját rendházamban is letagadta, hogy ilyen nevű tagja egyáltalán lenne a rendnek, még a nyolcvanas években is!

Cserbenhagyás? Az, még ha én nem is tudtam róla!

És amikor az 1950-es „megegyezés” tárgyalásakor a ferences Schrotty Pál kihízelgi magának Rákosi bizalmát, „akit őszintén csodálok” mondja, és akinek ismételt emlegeti a „profétai tehetségét”³³, akkor lehet hogy csak azon a bizonyos túlélésen dolgozik a maga és rendje érdekében, s eszébe sem jut, hogy ő most tulajdonképpen cserbenhagyással vétkezik. Minden más testvére, az Evangélium és Krisztus ellen. Fedje be az Úr irgalma egocentrikus rövidlátását!

* * *

S az élet még egy furcsasága, ami nem is jutna eszébe az embernek, s amit úgy neveznék, hogy pozitív cserbenhagyás.

Mikor *Werner Alajos*, a nemzetközi hírű egyházzeneész és zeneszerző, annak idején a Zeneakadémián az egyházi zene tanszékének professzora meghalt 1979-ben, Lékai bíboros, mindenkin túllépve, maga temette el. Pedig addig nem sokat törődött vele, hisz börtönviselt és a Regnum papi csoporthoz tartozó valaki volt, akik három perben is tettek tanúságot a maguk hűségéről, és semmi közük sem volt Lékai „kis lépéseihez”. A bíboros azonban reálisan felmérte, hogy a Regnum mögött egy széles társadalom áll, és Wernernek magának is nagy volt a tisztelői és baráti köre. Várható volt, hogy a temetésen nagy tömegek lesznek, ami be is jött. S a temetési menetben rózsafüzérét pergető bíboros a tájékoztatlanokban azt a látszatot kelthette, mintha ez az ő tömege lenne, holott az emberek *nem miatta, hanem ellenére* vettek részt a szertartáson.

Hasonló dolog történt *Emődi László* temetésén is. Egy fiatal ismerősöm vitt ki kocsival a ravatalozóhoz. Emődöt is egy sok lében megfürdött egyházi személyiség temette, nem saját regnumi társai. A visszaúton a fiatal arról faggatott, hogy nem értette a búcsúbeszédet. Mintha valami sajnálat, valami bocsánatkérésféle lett volna benne, de csak úgy sejtetve, nem kimondva, nem elmagyarázva. Én mondtam el, hogy míg *Emődi a hűségéért többször volt börtönben*, azután éppen ezért egyházi peremhelyzetbe szorítva, az aki temette, azt a BM a maga részéről is gondozta. Most, a nyolcvanas évek végén a halottakkal már a rendőrség nem törődik, a másik egyházi oldal is tiszteleg azoknak, akik már nem tudnak ez ellen tiltakozni, és megnyugtatja a saját lelkiismeretét azzal, amit ő magában bocsánatkérésnek nevez, s amiről gondoskodik, nehogy valaki megértse.

Bizony cserbenhagyták őket, mikor a viharok idején elfordultak tőlük, és most újra cserbenhagyják őket, mikor a szélsőoldalon feléjük fordulnak, s úgy tesznek, mintha azokkal életükben is együtt meneteltek volna. Ezeket azzal hagyták cserben, szégyenítették meg holtukban, hogy melléjük tolakodtak!

* * *

³³ Gergely Jenő: 1950-es egyezmény, A szerzetesrendek feloszlata Magyarországon, Vigília, 1990. 115-116. oldal.

Az eddigiek azt a benyomást kelthetik valakiben, mintha cserbenhagyáson csak azt érteném, mikor valakit az előjárója hagy benn a pácban. Erről azonban szó sincs. Először is *alapjában véve mindenki*, ha kicsi, ha nagy, *nem a másik embert hagyja cserben, hanem a Krisztust*. A másikat a nehézségek csak mint a Krisztus hűséges hordozóját érik, ezért is tudja azt békével, nyugodtan elviselni. S ezért az előjárói tévedések sorába tartozik az is, mikor valaki azért lépett fel a beosztottjával szemben, mert „különben a rendőrség elvitte volna”. Ismerve bennünket, a rendőrség linkre is fenyegetőzhetett ezzel, hogy egy egyházi felettséssel végeztessen el a népszerűtlen és piszkos munkát. De még ha ez minden esetben reális alternatíva lett volna is: szabad a személyi érdeket az Isten Országáé érdekei elé tenni? Viszont arra is újra emlékeztetek, hogy itt *elvi tisztázás folyik*, a személyes felelősségre vonásra csak az Ítéző illetékes! Hiszen bárki szenvedhetett akkor legyőzhetetlen információs beszűkülésben, pszichés elbizonytalanodásban, félelmi sokkban, minden erkölcsi felelősséget feloldó befolyásoltságban stb.

És van bizony „cserbenhagyás alulról is”! A pócspetri pörben például állami részről elhangzott, hogy garantálnák *Asztalos János* életét, ha a püspöki kartól olyan biztatást, vagy engedélyt kapna, aminek értelmében átháríthatná a felelősséget a főpapságra, mondván, hogy ő kénytelen volt a kapott utasításoknak engedelmessé válni. Csak az a bökkenő, hogy ő, mint keresztény, az Egyháza világnézeti jellegű intézményeit a maga lelkiismerete alapján is, utasításoktól függetlenül is tartozott védeni. Ezért egy ilyen látszólagos felelősségáthárítás – *nem történt meg!* – „alulról való cserbenhagyás” lett volna, amikor tehát az alárendelt hozza kényes helyzetbe a főnökét, önmaga önző védelmében. És itt is ugyanarról a Krisztusról van szó, akit az aposztata is cserbenhagy.

De még jóval az aposztázia előtt is vannak az „alulról való cserbenhagyásnak” finomabb formái is. A rendek feloszlata idején élt az a, bár gyér számú, típus, amelyik *magasrendű és különleges szellemi képzettségére*, pl. nyelvtudására támaszkodva állt be egy megfelelő állami vállalatba. Ott őt ismerve, jól *kizsákmányolták, alulfizették, lenézték, éreztették vele, hogy csak megtűrik*, ő azonban mindezt vállalta, mert így mégiscsak kivülesett a viharzónán. Helyzetének megóvása érdekében nem érintkezett egyháziakkal, nem végzett semmiféle papi munkát, esetleg titokban, otthon misézett. Cserbenhagyta – jogi áruulás nélkül – azt, amire ő maga adta, szentelte életét. Példa a régi tételre: propter vitam perdere vitae causas: az élet megóvása érdekében elveszíteni az élet értelmét! (l. 49. old. is)

Ennek pár-csoportja **„az ájtatos manók társasága”**: akik nem tudtak templomszag nélkül élni, akármilyen folyók is abban a templomban. Ezek mentek el a legvadabb békepapok mellé is kántornak, sekrestyésnek, mert a főnökük akár emberszámba se vette őket, de kiszolgáltatta magát velük, s ezért *meg is védte őket* – tehát ugyanott vagyunk. Ezekből az ismertebbek akár még olyan dugi-kisegítők is lehettek, hogy a templomot (és a perselyeket) mégiscsak megtöltsék a hívek, akiket különben a templom gazdájának sem az egyénisége, sem a munkája különösebben nem vonzott. Végző fokon itt is a Krisztus a cserbenhagyott, és itt is alulról való cserbenhagyás történt.

Ugyanebbe a kategóriába esik társadalmunk egészének a puhasága, lazasága, gyávasága. Egy alkalommal a Gyorskocsi utcában vágta röhögve a szemembe, hogy az emberek nem fognak idejönni tüntetni magukért – és én tudtam, hogy tökéletesen igazuk van! Mert társadalmunk mai világnézeti érettségi fokán hajlandó otthon, behúzott függönyök mögött imádkozni, sőt akár könnyes szemekkel jönni ki a Gandhi-filmről, de kiállni, harcolni és *kockáztatni, no azt nem!* Neki a kereszténység arra kell, hogy a földi élete legyen minél nyugodtabb, biztosítottabb, ezért az Evangéliumot is csak szelektáltan olvassa. Ilyeneket, hogy ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak (Jn 15,20), vagy: nem azért jöttem, hogy békét hozzak, hanem hogy kardot (Mt 10,34) „az ő Evangéliumuk” nem tartalmaz. De továbbmenve ide tartozik mindaz a hittanról, templomból való elmaradás, kereszték, érmek

levétele nyakból, vagy lakásfalról, amely folyamatnak 1991-1994 között most viszont a megfordulását élhetjük meg. S ez aligha történik több hittel és elszánt meggyőződéssel, mint az előző fordított folyamat történt.

De még sokkal hétköznapibb, kevésbé észrevett és számon tartott formái is vannak ennek a szürke alulról való cserbenhagyásnak. Hivatalos ügyekben jártam 1946 tavaszán, tehát éppen csak a háború után, még teljes szegénységben és szétesettségben, a főváros egyik peremkerületi plébániáján. A plébános – már nem él – tele volt panasszal. Megmutatta a nappali-fogadó szobáját azzal, hogy képzeljem csak el, az egész bútortozatot neki kellett kiskocsin hazahúznia a budai sziklapincéből ide Pest szélére. Mert a bombázások elől oda vitette, hisz ez egy párizsi bútorkiállítás díjat nyert nagyértékű készlet. Igen, azokban a háború előtti években készült divatos kommersz árú volt az egész. Rengeteg fából, rengeteg – és felesleges – faragással, amitől a könyvszekrényben éppen csak a könyveknek alig jutott már hely. Én csak néztem, és magamban azt gondoltam: megérdemled a sorsodat. Az őrangyalod jól kitolt veled, bár úgy látom nem sokat tanultál belőle. Hát azokban az időkben az volt egy pesti, külterületi plébános dolga az Evangélium szerint, Krisztus szeme előtt, hogy esztelen divatbútorokra pazarolja az energiáit? Hát nem magától értetődő, hogy a hívei a Gandhi-filmre esetleg még elmentek, de a Gyorskocsi utca honnan jutott volna eszükbe? De az akár így, akár úgy cserbenhagyókról nem szól az Írás biztatása, csak azokról, „akik nem imádták a vadállatot és bálványképét, és jelét nem viselték homlokukon és kezükön” (Jel 20,4).

* * *

Végül érdemes még szembenéznünk azzal a **lépcsőzetességgel, amiben a cserbenhagyás szerkezeti alapformái** mindmáig tartóan kiépülnek.

a/ A kiindulás a **túlélésre irányuló belső elhatározás**. Ez alapjában véve **értéktévesztést** jelent: a **feltétlen hűség helyére más kerül**.

Tudom, hogy a „**túlélés**” fogalmának itt képviselt félretételét – aminek becse az elmúlt évtizedekben társadalmunkban széles és értékelt volt – esetleg nem könnyű az olvasónak elfogadnia. Ezért idéznék abból az 1949. évi január 11-én kelt *pápai levélből*, amit Mócsy Imre jezsuita páter hozott el Rómából az akkori magyar püspöki karnak: „...gondoljatok arra, hogy az Egyház szabadságaiért és szent jogaiért nemcsak fáradtságot és szorongatást kell elviselni, hanem, *ha szükséges, még az életet is fel kell áldozni.*”³⁴ – Ugyanő szóbelileg hozta azt az üzenetet: „Az egri érseket senki sem bírta meg tárgyalások kezdeményezésével az állam és Egyház közti kérdések ügyében.” Valamint Tardini, a különleges ügyek akkori vatikáni titkára üzenetét ugyancsak a püspöki kar számára: „Siano forti ed uniti”³⁵ – *legyetek bátrak és egységesek*.

b/ A következő lépcső a **lapulás**. Dehogyan akar a lélek áruló lenni, sőt azt hiszi, hogy egy újonnan megtalált érték, a túlélés, irányítja. Azt a problémát, hogy ezt össze tudja egyeztetni régebbi önmagával, úgy oldja meg, hogy *nem csinál semmit*. Bebújik egy vakondlyukba, s mivel első lépésben ez rendszerint kifelé is elég, a lelkiismerete megnyugszik, hogy ez az irány jó.

c/ Ebben a téves nyugalomban aztán megindul vele szemben a **szalámiszeletelés**. Mindig csak egy kis szelet kívántatódik tőle. Az ellenállással kockáztatná az addig elért eredmények összességét, ami mindig aránytalan és esztelen dolognak tűnik fel. Viszont visszatekintve, ha már az elején egy csomóban látta volna az összes meglépett és odaadott szeletet, – úgy

³⁴ Pálos Antal S.J.: Viharon, vészen át – a Jézus Társasága Magyar Rendtartományának kiadása, 1992., 36. oldal.

³⁵ Lásd mint fent.

sohasem lett volna minderre képes. Ezért méltatlannak is érzi, hogy mások egyszerűen *kollaboránsnak* tartják.

d/ A helyzet változása után ezek képviselik a lehangosabban a *túllégni rajta* tételét. A jövőt kell építeni, nem a múltat piszkálni – mondják –, mintha lenne terápia diagnózis nélkül! Az Evangélium világában persze nincs helye semmiféle bosszúállásnak, még visszavágásnak sem. Megértéssel és irgalommal kell a *tényeket és felelősségeket tisztázni*. De tisztázni, azt kell. Az embernek van egyéni és közösségi oldala, ennek megfelelően egyéni és közösségi lelkiismerete. Így van egyéni és közösségi lelkiismeret-vizsgálat is, bűnbánat is, elégtétel is, hogy ezek után megkaphassuk a feloldozást is. A magunk lelkiismeretétől is, Mennyei Atyánktól is, és földi vonatkozásban a társadalomtól is.

* * *

Ennek a helyzetnek pozitív irányú megközelítését viszont a kétszeresen börtönviselt *Timár Ágnes O.Cist.* állásfoglalása tartalmazza. Az őt érintő rendőrségi vizsgálatok folyamán három magatartási tényezőt dolgoz ki a maga számára. Ezek:

a/ Az életem lényegét: hitemet, szerzetesi elkötelezettségemet *nem tagadom meg*, sem szóval, sem cselekedettel, sem mulasztással.

b/ Nem akartam szem elől téveszteni egy pillanatra sem azt a tényt, hogy az üldözést nem mi okoztuk, hanem mindnyájan *üldözöttek vagyunk*, keresztényeket üldöznek minden lehető és lehetetlen eszközzel.

c/ Misszióink az, *ahová az Úristen állított*, és ez erősebb küldetés minden önként vállalt missziónál.³⁶

Aki ezeket végiggondolja, és magatartásában hű marad hozzájuk, az az előző négy lépcsőnek közelébe sem kerül, nem környékezi meg a *túlélésre és mentésre* való iparkodás, sem elhatárolni nem fogja magát testvéreitől, sem ítélni nem fog felettük, a Jóisten békéjében hordja el a keresztyét, ami általában egészségesnek is őrzi meg testben-lélekben.

* * *

A legszélesebb, el nem csúszott tömegeink azonban korántsem ilyen öntudatossággal élték meg a hűségüket. *Ellenállásukban* általában *sokkal több volt az érzelmi, hangulati elem, mint az értelmi*. A bulik, kirándulások jórészt ennek a jegyében zajlottak le, legalábbis az azokon résztvevők emlékeiből ma azok bukkannak fel nagyobb súllyal. Maga az egész titkolt összetartás minden formájában jelentős akarati, fegyelmi (aszketikus) összetevőket is megmozgatott és igényelt, de az értelmi vonalnak csak ritkán volt jelentős súlya. Ez pedig komoly hiány volt, hisz a résztvevők nagyobb része került ki az értelmiségből, részben tudatosan őrzött családi hagyományok révén, részben mert értelmiségi mivoltánál fogva jobban átlátta az egész világnézeti helyzet súlyos emberi következményeit. Az adott helyzetben a legtöbb energiát ez az értelmiségi munka követelte volna meg. Ennek elégtelen mivolta magyarázhatja akár a későbbi lekopásokat, akár azt, hogy valakiknél a *hűségből inkább görcs lett, mint megalapozott, egészséges meggyőződés*. Innen ered az is, hogy az első hű generáció a maga gyerekeinek általában már kevésbé hatékonyan és nívósan tudta csak továbbadni hitét és életét. Valójában legtöbbször inkább *csak zárt együttéléstről volt szó*, ami eszköznek jó, de csak szilárd belső meggyőződés mellett, amit helyettesíteni azonban nem képes. Az együttélés pedig görcsbe és katatóniába is átválthat, ami kifelé riaszt, belül pedig csak békétlenséget szül.

³⁶ Vigília, 1992. november, 870. oldal.

Igaz, a mi adott körülményeink közt a zárt együttélés **biztonsági előfeltétel** volt, s mint ilyen, nélkülözhetetlen, aminek elhanyagolása az életet csírájában fojtotta volna meg. Csakhogy ez a biztonsági, tehát szervezeti, **formai előfeltétel** nem egyszer **tartalmivá is lett**, s a katolikum helyébe a mi sejtünk, egyesületünk, mozgalmunk, rendünk, plébániánk stb., már más oldalról is jól ismert dicsősége lépett. Az *Evangélium helyébe* leplezetten és áttételesen, de mégiscsak a *mi, az én!* Ténylegesen nem volt nálunk a társadalom egészét, vagy annak csak egy átfogó részét érintő felső vezetés. Biztonságból is, meg a felső és alsó szintű résztvevők óvatosságából is, egy-egy esetben akár idegi félelemből, jórészt azonban az egyes csoportok tudatos magukra zárkózásából is. Mi csináljuk a legjobban, legóvatosabban, legfegyelmettebben! És lehet, hogy valahol, valamikor gyakorlatilag így is van. De ez még mindig csak formai kérdés. A helyzet változásával tudnak-e az illetők is újszerűen eljárni? Mert ha minden körülmények között, még érdeklődésben, tanulásban is megmaradunk a magunk kis csapatának a keretei között, ez azt jelenti, hogy a keresztényüldözés forró drótja Moszkváig ment ugyan, az szabta meg a mikort, a hogyan és a meddiget, de nekünk **nem volt gyakorlatilag élő, forró drótunk az Egyházig, Krisztusig**, hanem nemegyszer mindössze **jószándékkal indultunk el a magunk kútfejétől**, amelyik tagadhatatlanul hordozott evangéliumi vonásokat is – sok más egyéb mellett – és amelyiket így sohasem volt módunk ellenőrizni és korrigálni. Lehet azt állítani, hogy az akkori fejlettségű, érettségű és mélységű katolikus társadalom nem is volt képes többre, sok mindenre hivatkozva a felelőség jórésztétől is mentesíteni lehet őket, magán a tényen, annak minőségén, sőt következményein ez nem változtat.

Kétségtelenül hüek voltunk, sajnos kétségtelenül nyárspolgárok is, ami azt is jelenti, hogy **a hűségünk általában egyedi volt, nem közösségi!** Ki-ki csak magára vigyázott, arra még igen, de a segítségre szoruló másik mellett nem készségesen, hanem bosszankodva ment el! Ez is a túlélési bálvány következménye: már az Egyházat is nehezen láttuk – könnyen beszélnek ott Nyugaton! –, de a másokban végképp **nem láttuk az Egyházat!** Ezért az árvíz elvonultával is általában csak magányos vándorköveket lehet találni, amik megszokták ezt az állapotukat, és alig képesek egészséges, szerves kapcsolódásra. A cserbenhagyás komplexumának egész problematikája – annak valóságától az attól való irreális félelemig – az Evangélium közösségi színének teljes elhalványulásáról tanúskodik.

* * *

Bár fentebb is történtek utalások **társadalmunk egészének puhaságára**, lazaságára, a sietős olvasó esetleg nem fogta ezt fel a maga teljességében és súlyában. A történetek illusztrálására ugyanis természetüknél fogva a valami módon kiemelkedő események, helyzetek és emberek kíváncsítottak, és így valakiben önkéntelenül az a téves benyomás alakulhat ki, hogy valójában a kisebb-nagyobb irányító pozícióban lévők vitték félre a szekér rúdját, és az azon ülő „kisemberek” pusztán csak áldozatai az előbbieknak. De ez bizony annak az egocentrikus „kisembernek” a rövidlátása, aki azt várja vezetőitől, hogy azok ingyen biztosítsák neki a lehető legnagyobb kényelmet, aminek fejében ő viszont gátlás nélkül kritizálhassa őket. Ezzel a felfogásukkal azonban csak az ember és a kereszténység közösségi természetét negligálják.

Emlékezzünk csak arra a régi tételre, hogy minden népnek, nemzetnek, társadalomnak, közösségnek **olyan vezetői vannak, amilyeneket érdemel!** A vezetők ugyan irányítják, nevelik a társadalmat, de azt a társadalmat, amelyik őket is kitermelte magából! **A vezetők és vezetettek kölcsönösen hatnak egymásra**, és ha kezdetben eltérő értékeket, vagy színeket képviseltek is, ezek nagyjából csakhamar kiegyenlítődnek egymással, vagy a két fél, így, vagy úgy, de megszabadul egymástól. Az egyéni és egyedi felelőség kérdése a „kisemberek” esetében épp úgy túl van a történelem szemlélőjének az illetékességén, mint a nagyokéban,

de a típusról, az átfogó helyzetről velük kapcsolatosan ugyanúgy beszélhetünk, mint a vezetők szintjén.

A típus viszont nem mutat lényegi eltérést, legfeljebb nagyságrendbeli szintkülönbséget. Amíg Mindszenty szabadon volt, egy-egy beszédére százezren gyülekeztek össze, öntudatlanul is faltörő kosznak vélvén őt a maguk evilági érdekei védelmében – tisztelet a kivételnek. Utána viszont, mint már szó volt róla, az emberek levették a keresztet a nyakukból, a szobájuk faláról, a gyerekeket nem írták be hittanra, hanem visszahúzódtak önmagukba, mint az őszi kikerics a hagymájába a tavasz elmúltával, hogy ott csöndben megvárják a jobb időket. És hányukra nem köszöntöttek már rá a jobb idők! És akikre még igen, azok közül hány keresi elő ma a fiókja mélyéből pusztá nosztalgiából a régi keresztet, és csak újra csalódik, hogy az sem hozza neki vissza azokat a bizonyos „Ferenc József-i aranyidőket”!

S az ok itt is a „*túlélni*”, „*menteni*” jegyében a *jelen pillanaton való soha túl nem nézés*. Nem kell kalandornak lenni, az ember megpróbálhat valamiféle modus vivendit is, de az 57. oldal Ratzinger idézete szól arról, hogy bizonyos határon túl minden tárgyalást meg kell szakítani. *Fel kell állni – és kész!* A gyakorló katolikus Szombathelyi vezérezredes nem is tudott az újvidéki vérengzésekről. De ha azonnal feláll, amikor rájön a védett bűnösökkel szembeni tehetetlenségére, biztosan nem a szerbek karóján végzi. Ha az őt a szerbeknek törvénytelenül kiszolgáltató Ries inkább feláll az igazságügyi miniszteri székből, minthogy ezt megtegye, attól halhatatlan ugyan nem lesz, de nem az Andrássy út pincéiben fogják a pribékek pár év múlva agyonverni. Mikor 1948-ban, a Földművelésügyi Minisztérium 83 vezető beosztású tisztviselőjét ítélték el, mi lett volna, ha az egész minisztérium feláll az íróasztalok mellől? Hát ha indulatoktól és dühtől vezérelten éveken, évtizedeken keresztül tarthat a palesztinok intifádája, a balkániak, a kurdok, a baszkok, az írek, afrikai, amerikai népek gyilkos és halálos birkózása a maguk lehetőségeiért, nem lehet ilyesmit csinálni meggyőződésből és békés eszközökkel? No, persze, az önfeláldozást bele kell számítani, mint azoknál is!

Az 1963-as amnesztia után az utcán találkoztam egy olyan édesanyával, akinek a családja katolikusnak számított a fővárosban. Gyermekei hittantanulásához is volt közöm. Megkérdezett: maga most mit csinál? Azt, amit eddig – feleltem. *Hát van még, aki meri hittanra taníttatni a gyermekét?* – kérdezte, s úgy nézett rám, mint aki egy hibbanttal találkozott. – Van – feleltem. Azóta sem láttam, de több rokona forog ma is a katolikus közéletben ezekkel a híg színekkel.

Viszont a központi szeminaristák az ötvenes évek végén egy tömbben „álltak fel”, mikor békegyűlésre akarták elhajtani őket. Persze utána megvolt a maguk kálváriája, áldozataik is, de a nagyobb része ma mégiscsak felszentelt papként élhet a hivatásának. Ez a rövidlátó szemlélet átejthet még komoly koponyákat is. Annak idején Szekfű Gyula négy szemközt magyarázta nekem, hogy azért fogadja el a moszkvai követséget, nehogy különben egy csirkefogót küldjenek oda helyette. Nem ismerte fel, hogy az oroszok úgylis csak azt csinálják az adott helyzetben, amit a maguk belátása szerint tudnak is, akarnak is. Ha nem egy csirkefogó van ott, hanem ő, akkor a mögött a függöny mögött, amit az ő személye jelenthetett, esetleg még többet. Ugyanaz a helyzet, mint mikor a püspök azért helyezi el valamelyik papját, hogy annak ne gyűljék meg a baja a rendőrséggel (94-95. old.). A nagy *mentési szándék* csak *elvette az emberek realitásérzékét*, és helyette naivitással töltötte be őket. Tudatunkban ma már közhelyként él Szabó Zoltán tétele, hogy Szekfű úgy került Moszkvába, mint annak idején Török Bálint a konstantinápolyi Héttoronyba.³⁷ Annyit is tudott csinálni. Csak Török Bálintot vitték, ő maga ment. Török Bálint dolga nem ámíthatott

³⁷ Czigány Lóránt: Nézz vissza haraggal! – Gondolat, 1990. 24. oldal.

el senkit, Szekfüé igen, bármilyen jószándékkal tette is, amit tett. A szerzetestanároknak sem volt könnyű dolguk, mikor az iskolák államosítása idején a Prímás utasítására felálltak a katedrák mellől. Az a kevés, aki ezt mégsem tette meg, a maga lassú elcsúszásával, csalódottá, zavarossá, vagy akár neurotikussá válásával csak azt a kérdést veti fel, hogy egyáltalán *érdemes-e túlélnie annak, aki valamit feltétlenül túl akar élni?* Ez a kérdés viszont egyformán érinti a kicsiket és a nagyokat! A katolikum, a közösségi mivolt, nincs csupán a jókra specializálva. Ha gyengék vagyunk, a gyengeségünket lengi be.

De újra és újra hangsúlyozni kell azt is, hogy emellett a sajnálatosan átfogó igazság mellett az *Isten iránti hűségnek számtalan apró kis mécske is lobogott*. Sokszor szélfűtta, ferdére égett csonkok, füstölgő, irányt nem mutató, naivul magukba fordultan égő, ügyetlen lángocskák, amiket valójukban csak Mennyei Atyjuk látott, s akiknek gyér viaszmaradványait a történelmi kutatás csak lassacskán tudja felszínre hozni.

Az olvadás kezdetén jelentek meg, nem egyszer az író saját költségén, olyan önéletrajzi írások, mik szerzőjüknek ezen a történelmi áradaton való átkeléséről számoltak be. A dolog természete szerint, ezek legtöbbször rövidlátó írás, melynek szemhatárát teljesen *betölti az egyéni sors* és vergődés, mely nem is bírhat rálátással a történelmi sors egészének méreteire.

Az átfogónak szánt írások pedig a legutolsó időkig az irat- és levéltárak hermetikusan elzárt ajtaiba ütköztek, amik csak a rendszerváltás révén kezdenek lassacskán megnyílani. Így ezek a munkálatok mérhetetlen szellemi és anyagi energiák ráfordításával nem egyszer a föld egészéről iparkodtak összegyűjteni a szenvedők és túlélők emlékeit és vallomásait. Bár tökéletes emberi munka nincsen, ez a módszer, amely ellenőrző írásbeli forrásoktól elzárva, szinte kizárólagosan az emberi emlékezetre épít, az átlagosnál jóval több adathibát is tartalmaz. De hozzá a *szubjektív élményanyagot*, ami nélkül viszont az iratok jelentenek egy csupán szárazon zörgő, embertelen papírhalmot. A becsúszott tévedésekért pedig az írók nem felelősek.

Annál megrázóbb annak a megtapasztalása, hogy – ellentétben bizonyos másoldalú közéleti harcokkal – ezekben a sok szenvedésről szóló, és legtöbbször egy-egy ugyancsak megszenvedett embernek tollából kikerülő írásokban vannak tévedések és egyoldalúságok, de indulattal, bosszúállási vággyal nemigen találkozhatunk bennük. Ez pedig a *közösségi jellegű felelősségérzetnek* napjainkban egyik igen ritka megnyilvánulása. Ilyenek: Fehérvári István: Börtönvilág Magyarországon, Németh Lajos: Papok a rács mögött, Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései, Szántó Konrád művei: Az egyházügyi hivatal titkai, A meggyilkolt katolikus papok kálváriája, A kommunizmusnak sem sikerült, és legfőbbként Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában c. négy nagy kötetre tervezett műve, melyben azonban még így sem kaphattak helyet például a civilek és a nők. Részterületeket ölelnek fel a jezsuiták kiadványai saját rendtagjaikról: az Anima una sorozat, a regnumiakról Dobszay János: Így, vagy sehogy című kötete, valamint Tölgyesi Ágnes két filmjének szövegekönyve: a női szerzetesekről az ...evilágból..., és a férfiakról ...a kövek fognak kiáltani... Jelen írás pedig a *széles társadalmat*, az átlagot akarja bemutatni, azért szükségképpen kimaradtak belőle az önmagukban és önmagukért helytálló teljesítmények, mint Mindszenty, Ordass, Ravasz, Ispánki stb. kötetei, de ez nem jelent mellékezelést, csak a téma logikus következménye. Azóta megjelent Mészáros István: ...Kimaradt tananyag... I., II. és III. átfogó műve a hatalomról és az egyházzal (1945-1990-ig) (A szerk.).

Ezt a pár sort pedig azért kellett még ennek a fejezetnek a végére idebiggyeszteni, nehogy a csődök és lemaradások reális látványa öntudatlanul is egyoldalúvá fordítse egész szemléletünket. Egy régi felismerés mondja: ha a vihar kicsavar egy fát a hegyoldalban, annak hangjától visszhangzik az egész föld. De ha tavasszal *körös-körül minden sarjad és nyílik, abból senki nem hall semmit*. A rossz láthatóan és harsogóan rombol: ez természetellenes természete. *A jó* sokszor kicsiben, csöndben és észrevétlenül, viszont *szívósan és életerősen építi* az Isten Országát. Nem volna természetes, ha nem fájának az

embernek a ledőlt oszlopok, az Isten Országának egésze azonban mérhetetlenül több és tágasabb náluk.

apostoli

Az „apostoli” ami a lélek és erő bizonyosságából áll nem meggyőző szavakból (1Kor 2,4) – szervezésből és erőszakból –, hanem a sugárzóan önfeláldozó elkötelezettségéből.

* * *

Hitben hunytak el ők mind, anélkül hogy elnyerték volna az ígéretet. Csak messziről látták és köszöntötték, s ezzel megvallották, hogy vándorok és jövevények a földön (Zsid 11,13).

* * *

„A vallástalanság, amelyben egész tudatos életemet leéltem, nem engedte, hogy kereszténnyé váljak. De a hívőknél tiszteletreméltóbb emberekkel nem találkoztam a lágerekben. A romlottság mindenkinek átította a lelkét, csak a vallásosokét nem.”³⁸

* * *

„...a hívők... jobban ellenálltak a hatalom csábításainak... jobban viselték a láger megpróbáltatásait és az átlagosnál nagyobb volt közöttük az életben maradtak száma.”³⁹

* * *

Salamov elborult elmével, Primo Levi öngyilkosként halt meg.

– Kit üldöztek: A Krisztust, vagy téged?

– Akkor most kiért ágálsz: A Krisztusért, vagy magadért?

Az agitátor vagy megfizetett, vagy megszállott, de mindenképpen anyagi, vagy szellemi befolyásoltság irányítja.

Az apostol tüze *saját lelkében* ég, onnan belülről sugárzik, nem képes hallgatni, de nem magától, magáról és magáért beszél (ApCsel 4,19-20).

Az *agitátor*, mint a hangosan beszélő, sorozatban készül és a szükséghez képest cserélhető.

Az *apostolnak belső image-a*, belső arca van, mégpedig egyedi, és először az van benne és belőle.

³⁸ Varlam Salamov: Kolima 185. oldal.

³⁹ Primo Levi: Akik odavesztek és akik megmenekültek, 184. oldal.

Az apostolnak ez az egyedi belső arca azonban teljesen megközelíthetetlen a napjainkban divatos humanista és egocentrikus antropológia felől. Ez magától értetődő, ha feldolgozzuk napjaink egyik legkomolyabb teológusának a szavait:

„Die Person des Menschen lässt sich also nur von Gott her und auf Gott hin definieren; Gott selbst gehört in die Definition der menschlichen Person hinein. In diesem Sinn spricht die Schrift vom Menschen als 'Bild und Gleichnis' Gottes”.⁴⁰

Végül is az emberi személy csak Istenből kiindulva és Rá irányulva határozható meg; az Isten maga is beletartozik az emberi személy meghatározásába. Ebben az értelemben beszél az Írás az emberről, mint Isten képmásáról.

– Ez a tétel azonban azt jelenti, hogy minden antropológiának – az apostolénak is – kiindulása és megalapozása – a *teológia!*

A másik része, a kiteljesedése, pedig a *történelem*, hisz az ember (Istentől leválasztott) *embersége* a maga teljességében ott fogható meg. A biológia, pszichológia, szociológia *önmagukban* csak a történelem materialista ízű részletei. A történelem ilyen átfogó jellegét tanúsítja például Chaunu:

„Seul existe le passé. Le présent n'est que passé au moment où j'écris cette ligne et le futur un passé qui se forge.”⁴¹

Csak a múlt létezik. A jelen csak annak a pillanatnak a múltja, mikor leírom ezt a sort, a jövő pedig a magát épp formáló múlt.

Azért a keresztény legelső és legkisebb apostoli moccanása előtt is a *saját belső tisztulását* látja a legégetőbb feladatnak. – Egy bájos eset: egy kisgyerek kérdezi a templomban az édesanyjától, hogy kik azok az emberek a templom üvegablakain? Az édesanyja azt feleli, hogy azok: szentek. A legközelebbi hittanórán véletlenül az a kérdés hangzik el, hogy kik a szentek? A kicsi jelentkezik, és azt mondja: szent az, akin átsüt a nap! A felnőtt hozzáteheti a Mt 5,14-et: ti vagytok a világ világossága!

* * *

Ez a tisztaság és világosság először is *értelmi feladat*. – Senki sem csodálkozik azon, mikor a napilapokban a legkülönbözőbb továbbképző tanfolyamok hirdetéseit olvassa. Azon sem, ha az orvos, a mérnök, a vállalkozó munkahelyén kapkod a szakmai folyóiratok legfrissebb számai után. A történelmi fejlődés során az életünk ugyancsak felgyorsult, s aki nem tart lépést vele, kihullik. Ehhez a lépéstartáshoz azonban állandó *reflektált élet* kell, mikor ki-ki tudja, hogy a maga szellemi kocsiján együtt kell futnia a többiekkel, ha nem akar reménytelen helyzetbe kerülni.

Az előbbieken azonban önmagukban még csak az Ortega-i szakbarbárságot jelentik. A *katolikusnak*, hogy ma ténylegesen is az lehessen, a *reflektált életet is a maga katolicitásában kell élnie!* Ez elképzelhetetlen a Szentírás, a II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak, valamint a pápai enciklikáknak állandó forgatása nélkül! És akkor még nem esett szó a vallási élet klasszikusairól, egy a lélekben és nemcsak nevében katolikus sajtóról, sem olyan katedrális megnyilatkozásokról, melyek nem elvontak és nem hivatalosak,

⁴⁰ Ter 1,27 – Walter Kasper: Jesus, der Christus. – Mathias Grünewald Verlag, 6. kiadás, 1977., 292. oldal.

⁴¹ P. Chaunu: Reflets et miroir de l'histoire. Paris, Economica, 1990. 35. oldal.

nem szárazak és nem giccsesen ájtatoskodók, hanem nívósan széles és mély szemlélettel és felelős és átélt elkötelezettséggel süt rajtuk keresztül a kegyelem napja!

Annak a bizonyos belső image-nak a kialakulásáról csak mindezek megléte nyomán lehet beszélni. Az ne ejtsen át bennünket, hogy ma bárki, bármilyen címert akaszthat magára, büntetlenül. Amiből azonban az is következik, hogy önmagában még nem jelent semmit, hogy *ki minek nevezi magát*: hívőnek, keresztény művésznek, tudósnak, közéleti embernek stb. Nagyon helytálló az alábbi meghatározás:

„Christliche Literatur ist Schrifttum, gleich welcher Gattung und welcher Thematik, das *aus christlichem Verständnis von Gott, Mensch und Welt entstanden ist* und ohne Berücksichtigung dieses christlichen Verständnisses nicht adäquat interpretiert werden kann.”⁴²

Az az írásmű tartozik a keresztény irodalomba, amelyik műfajától és tárgyától függetlenül, *Isten, ember és a világ keresztény értelmezéséből született*, és ennek a keresztény értelmezésnek a tekintetbevétele nélkül helytállóan nem is értelmezhető.

Ez a szerencsés átfogó meghatározás – megfelelő áttételekkel – a keresztény élet minden területére alkalmazható, lévén a meghatározás nem formai, hanem tartalmi!

Ezek nyomán a belső image *dinamizmus*a végső fokon természetfölötti lesz, és nem evilági, nyárspolgári, szolgálni akar majd és nem érvényesülni, hűségcentrikus lesz, és nem eredménycentrikus. Önmagában ugyanis az értelmi feladat teljesítése semmit sem jelent, bármennyire fontos és elengedhetetlen mint előkészület. A páli szó: „tanításom... nem emberi bölcsesség meggyőző szavaiból állt, hanem a *lélek és az erő bizonyításából...*” (1Kor 2,4) – örökérvényű!

* * *

Ez a páli dinamizmus, ez a hiteles apostoliság az a bizonyos „*jel*”, ami régen magától értetődő volt, és amiről ma azért beszélünk annyit, mert – hiánycikk.

Az elmúlt évtizedekben történt, hogy letartóztattak egy papot és egy fiatal munkatársát. A bírósági tárgyaláson persze együtt voltak, de külön-külön vezették el és fel őket. Az elvezetéskor azonban egy pillanatra egymás mellé kerültek, s akkor a fiatal lehajolt és *megcsókolta a pap bilincseit*. Mikor távolabb, már csak a saját visszavezető őre volt mellette a folyosón, az megkérdezte tőle:

– Mi volt ez? A szolidaritás jele?

– Igen – volt a válasz. Az őr némán bólintott, megértette, maga is úgy gondolta. Ha mellé fektetjük Szent Cyprián vértanú-püspök sorait a harmadik századból, nem érezzük azt a több mint másfél évezrednyi időtávolságot, ami köztük ténylegesen fennáll.

Nam quantum perniciosa res est ad sequentium lapsus ruina praepositi, in tantum contra utile est et salutare cum se episcopus *per firmamentum fidei* fratribus *praebet imitandum*.

Mert amennyire veszélyes dolog az alárendeltek elbukása szempontjából az előljáró bukása, ugyanoly mértékben hasznos és üdvösséges az, ha a püspök *hitének erejével példát ad* a testvéreknek.

⁴² Gisbert Kranz: Lexikon der christlichen Weltliteratur, Herder, 1978. 4. hasáb.

Ecclesia stat fortiter in fide, licet quidam terrore ipso compulsi, sive quod insignes personae, sive apprehensi timore hominum, ruerunt: quos separatos a nobis non dereliquimus, sed ipsos exhortati sumus et hortamur agere paenitentiam, si quo modo *indulgentiam poterint recipere* ab eo qui potest praestare, ne si relictis fuerint a nobis, peiores efficiantur.

Videtis ergo, fratres, quoniam et vos hoc facere debetis, ut etiam illi, qui ceciderunt, hortatu vestro corrigentes animos eorum, si apprehensi fuerint iterato, *confiteantur*, ut possint priorem errorem corrigere, et alia, quae incumbunt vobis, quae etiam et ipsa subdidimus, ut si hi, qui in hanc tentationem inciderunt coeperint apprehendi infirmitate et agant paenitentiam facti sui et desiderent communionem, utique subveniri eis debet: sive viduae, sive thlibomeni qui se exhibere non possunt sive hi qui in carceribus sunt sive exclusi de sedibus suis *utique habere debent qui eis ministrent*: sed et catechumeni apprehensi infirmitate decepti esse non debebunt, ut eis subveniatur.

Salutant vos fratres qui sunt in vinculis et presbyteri et tota ecclesia, quae et ipsa cum summa sollicitudine excubat pro omnibus qui invocant nomen Domini.⁴³

Viszont ha visszalapozunk az előző fejezetekben leírt cserbenhagyásokhoz, elhatárolódásokhoz, merev távolságtartásokhoz – akkor egy egészen más világban találjuk magunkat. Igen, mert az előző *keresztény*, az utóbbi pedig szekularizált, egocentrikus, a jánoszi értelemben *evilágból való* (Jn 8,23). Az előbbi világban a „*szolidaritás*” például jel, ami mellett a másik megáll és elgondolkozik. Az egység is csak ebből a szolidaritásból fakadhat, különben csak időszerű és ezért múló közéleti taktika, ami nem jel senki számára sem, mert evilág fiai is ugyanígy járnak el. Nem jel a kosztümös történelmi tablókban

Az Egyház keményen kitart a hitben, még ha egyesek csődöt is vallottak, akár a megfélemlítés hatása alatt, akár rangjuktól, vagy az emberi tekintetektől befolyásolva. Ezeket, bár elkülönültek tőlünk, *nem hagyjuk magukra*, hanem biztattuk és biztatjuk őket, hogy *tartsanak bűnbánatot*, hogy bocsánatot nyerhessenek Attól, aki azt adhatja, nehogy csak rosszabbakká legyenek, ha mi is elhagyjuk őket.

Látjátok tehát testvérek, hogy nektek is így kell eljárnotok, hogy még azok is, akik elbuktak, biztatástokra rendbehozzák lelküket, hogy ha újra elfogják őket, *hitvallók legyenek*, s ezáltal helyrehozhassák korábbi hibáikat, és egyebeket is, mik rátok nehezdednek, vagy amivel mi terheltünk meg benneteket, hogy ha ezek, kik ebbe a kísértésbe beleestek, és elfogta őket a gyengeség, bánják meg tettüket, vágyódjanak a közösség után, és lehessen rajtuk segíteni, akkor is, ha özvegyek, akkor is, ha maguk nem tudnak helytállni, ha börtönben vannak, vagy akiket otthonukból űztek el, hogy *mindnek legyen valakije, aki törődik velük*, és hogy az elfogott katechumeneket se ejtse át a gyengeség, rajtuk is segíteni kell.

Üdvözölnek benneteket a fogságban lévő testvérek, a presbyterek és az egész Egyház, mely maga is nagy gonddal őrködik mindazok fölött, akik az Úr nevét hívják segítségül.

⁴³ Szent Cyprián püspök és vértanú levele Szent Fábían pápa vértanúságáról. Brevárium, vatikáni latin kiadás, 1972. III. k. 1068. oldal Szent Fábían ünnepének második olvasmánya.

gondolkozó nosztalgia, sem az irreális, naiv tündérmesékben élő romantika. Ezeknek az üres hangulatoknak semmi köze sincs az Isten Országá valódi jeleinek élő dinamikájához.

Mert *jel volt* például az Ószövetségben a *körülmetélés*, ami ellenőrizhető anyagi formában kötött hozzá valakit egy életformához. Ugyanígy *jel volt* – az Isten és ember összetartozásának a jele – a *szombat* megszentelése (Ez 20,20). A zsinati dokumentumok is élőként, érzékelhetőként emlegetik a jelet: a keresztény *közösség élő jele* annak, hogy itt van a világban az *Isten*⁴⁴ – *Krisztusra mutató jel*, mind az *egyes hívőknek*, mind pedig a *közösségnek* magának *tanúságtevő élete*⁴⁵. A celibátust is jelként emlegeti a Papi szolgálatról és életről szóló határozat⁴⁶. És azt se felejtjük el hogy az Isten Országának jele mellett lehet hordani „a vadállat jelét” is (Jel 13,17; 14,9; 14,11), ami nélkül viszont „senki sem adhat és vehet”: vagyis nem tartozik evilág zürzavarába. Már kezdetben elhangzik a Szűzanya felé a jóslat, hogy Fia „jel lesz”, amelynek ellenszegülnek (Lk 2,34), viszont az Úr is jelet ad azoknak, akiket elküld a nemzetek közé (Iz 66,19), és akik az Isten Országának örömhírét hirdetik majd (Mt 24,14).

* * *

Mi olyan történelmi idöket éltünk, amikor ritkán lehetett próféta kürtszót hallani, de akinek volt szeme és lelke hozzá, megláthatta azt a számtalan jelet, mécsset, szentjánosbogarat, amik a „vadállat” sötét erdejében szanaszét pislogva öntöttek erőt a lankadókba. Ilyen biztos, szívós és kemény *jelek* voltak a *keresztény szamizdatok*. A nagy közvélemény alig tud ezekről, hanem inkább csak azokról a politikai írásművekről, melyeket azért a némi háttérrel is rendelkezők állítottak össze olyankor, mikor ez már nem volt halálveszedelem. De a keresztények az ötvenes évektől kezdve mindvégig üzték ezt az ipart, *hogy elkerüljék a lelki-szellemi megfulladást*, újra és újra gépelve a számukra hozzáférhető ócska masinákön, a sok ügyességgel megszerzett indigóval és kalappapírral esetenként legfeljebb 7-8 példányban az életükhöz nélkülözhetetlen *régi klasszikusokat és új írásokat*, vagy a világegyház aktuális mondanivalóit. A munka vég nélküli volt, a lehetőségek sohasem érték el az igényeket, és a bensőséges lelkek egész sorozatának ment el az élete arra, hogy gépel, és gépel, és gépel...

És tényleg *mekkora jel volt ez!* Fegyvereket nem is kerestek nálunk, dollárt általában ott találtak, ahová ök hoztak magukkal, de a „*brosúrák*”! Másra valójában nem is voltak kíváncsiak, de azt ök is képtelenségnek érezték, hogy egy kereszténynek tudott ember lakásában tartott házkutatáson ne találjanak ilyen. Ez volt a házkutatás főcélja, s egyúttal az államellenes összeesküvés elégséges bizonyítéka is. Akinek nem elégségesek az állami nyomdatermékek, söt még a ványadt-bágyadt hivatalos vallásos könyvkiadás sem, aki nem sajnálja az ezekben fektetett állati munkát, az se kérdés, hogy ö csinálta-e, olvasta-e, egyetért-e vele, ha van, épp oly felesleges minden további magyarázat, mintha egy géppisztoly kerül elő. Ezek *szellemi robbanóanyagoknak számítottak*, minden puskapornál veszedelmesebbeknek.

És csakugyan estek remek históriák is. Mikor elkapták például a regnumiak egy ifjúsági szellemi olimpiájának egyik díjnyertes pályázatát, ami nem volt egyéb, mint egy magnószalagon rögzített hangjáték. A meséje, hogy Oroszországban megbukott a kommunizmus, és most keresztény misszionáriusok járnak arra! 1960-ban! Vagy felháborodott dühöngéseket váltott ki az akkori keletnémet Püspöki Karnak a Zsinatra, az ENSZ chartájára és a keletnémet alkotmányra hivatkozó körlevele, mely a bérmlás helyére

⁴⁴ Ad gentes – Az egyház missziós tevékenységéről, 15. pont.

⁴⁵ Lásd mint fent: 20. pont.

⁴⁶ Presbyterorum ordinis: 16. pont.

szánt „ifjúavatás” erőszaka ellen tiltakozik, és általában *hitvalló életre szólít fel*. Bár ez már jóval későbbi (1974) volt, a keleti blokkon belülről eredt, de a hivatalos tényezők a rávaló hivatkozástól is tüzet okádtak. Egy „másik” ország dolgait emlegetni a mi szuverén viszonyaink közt!

De jel volt az is, amikor az egyik regnumi perben a fiataloknak sikerült a tárgyalás megkezdése előtt *virágba borítaniuk* a termet, s a hivatalosan megidézett tanúk a terembe belépve a vádlottak padján ülő atyákat köszöntötték a *Laudetur Jesus Christus*-szal, amire azok feleltek is, a tanácselnök nagy bosszúságára. S az **egyszerű névtelen jelek sokasága**: a karácsonyi csomagokban beküldött fenyőgallyak, amiket a fegyőrök mind kidobtak, s amit a rabok a szemétből itt-ott mégis ki tudtak szedni, vagy annak az asszonynak a hűsége, aki tudta, hogy melyik zárkában van a férje, s *karácsony este* egy szemben fekvő üres telek egyik bokrán meggyújtott a férje számára egy karácsonyfagyertyát, s amikor leégett, sorban sötétedésig egyiket a másik után – s a férje nézte a börtönablakból...

S a társadalom egészének minden puhasága mellett is, **voltak a társadalomban is jelek** – más helyzetben másfélék. **Jel volt**, hogy mertek járni *hittanra*, s állandó gondot okoztak ezzel az éber állami hatóságoknak. **S jel volt** az a tizenötéves kamaszlány, akit félénk szülei eltiltottak a hittantól, de az *titokban a saját felelősségére* is járt. Voltak olyan hittant titokban tanítók, akik elvileg képviselték azt az álláspontot, hogy a még önállótlan kicsit csak a szülei beleegyezésével és közreműködésével lehet tanításra elfogadni, de a kamaszkortól kezdve, ahogyan az egyéniség erkölcsileg is önállóvá válik, még a szülei tilalma ellenére is joga van a hittan tanuláshoz, mert az *isteni jog* (a kinyilatkoztatással való találkozásra) *megelőzi* ez emberi korlátokat. **Jelek** voltak a *titkolt kisközösségek*, a táborkok, kirándulások – ma még felmérhetetlen mennyiségben és kiterjedésben – a papok, akik titkon surrantak be a kórházakba, s mindaz amit minden részletében csak a Jóisten tud.

Nagy és letagadhatatlan jelek voltak a püspöki kar, bármennyire a velük szemben álló zsványokhoz képest felkészületlen, mégis elvileg hű és jószándékú *harcai az üldözöttek érdekében*, azután 1944 őszén a *papság helybenmaradását szolgáló* rendelkezések! Hisz milyen tömegpusztulás lett volna abból, ha csak az őt fenyegető veszedelemmel számolva, tömegesen elmenekül a papság; már csak a biztatás és propaganda hatása alatt is a társadalmunk fele lódult volna utána! Ugyanígy megrázó **jel 1948 végén Mindszenty és a püspöki kar egyik utolsó szabad megnyilatkozása**: „A magyar katolikus hívek nagy lelki kínok között gyötrődnek, minden lélek minden fájdalma az én lelkemnek is mérhetetlen szenvedése.”

„Kegyetlen választás elé állít ma az élet sok katolikus lelket: *választania kell* az emberi lét fenntartásának lehetősége és az emberi tisztesség, a keresztény becsület, a katolikus hűség között.

Akinek megadatott a *szent hősiesség* kegyelme, menjen a katolikus jellem egyenes útján. Isten, az igaz Bíró, megjutalmazza érte.

Én magam a hívek lelkiismeretén szeretnék könnyíteni. Kijelentem: nem kívánom azt, hogy személyem miatt egyetlen egy hívő is kenyerét veszítse. Ha a katolikus hívek ellenem tiltakozó íveket aláírnak, abban a tudatban tehetik, hogy ezt *nem szabad elhatározásból* teszik.”⁴⁷

A legtisztábban fellobbanó jelek egyike, szellemében utal az arénákban egymást még utoljára megölelő őskeresztényekre, akikről a pogány nézők mondták: Nézzétek, ezek mennyire szeretik egymást. És méltó hozzá a Prímás *szabadtéri gyűléseinek* száz és százezres tömeges hallgatósága, akik maguk részéről szintén *összeölelkező jelek voltak*.

⁴⁷ Prímási levéltár: 7698/1948 sz. és kalocsai érseki levéltár: 7059/1948 sz. – Lásd: IV/A-B Táblák.

A jel fogalmával a gondolatmenet logikusan kapcsol vissza az „egy”-hez, mutatva a kérdés zárt és szerves mivoltát. Egy a világítótorony, egy a jelzőtűz, amik ténylegesen is „jelek”: mutatnak is valamit, irányítanak is valami felé. Az imbolygó lidércclángok, a jel ellentétéként, pusztulásba csalogatják a naiv barangolót.

Még visszacseng a római intés: *siano forti ed uniti!* – 1947 nyarán Zamárdiban voltam előadó az A.C. egyik ifjúsági vezetőképző táborában. Az egyik nap valamilyen ügyben az ott lévő atyák közül valakihez beállított az akkori veszprémi püspök, Bánáss László. Amíg ő tárgyalt az illetővel, a fiatalok természetesen kíváncsian vették körül a kocsit, amivel jött, beszédbe ereszkedtek a civil sofőrrel, aki szívesen és enyhe fölénytel mesélt nekik püspök-gazdája dolgairól. A hátsó sarokban szótlánul figyeltem én is. A mondanivalójának a lényege az volt, hogy „a püspökök minket küldenek (így, szerényen önmagát is beleértve) a kormányhoz, a miniszterekhez, és minden hivatalos helyre, ahol valami komoly dolgot kell elintézni”. – Szomorúan gondoltam: honnan tudja ezt? Ő nyilván nem vesz részt a püspöki konferencián. Csak a gazdája hengegette úgy előtte, amivel aztán ő tovább domborít. De hát a püspöki kar egy tagja kezelheti így magát, a munkáját, csak belül a saját lelkiismeretében is, nemhogy másoknak beszéljen róla? És igaz, hogy annak idején a társadalmunkban az is elterjedt, hogy Bánáss, a korábbi debreceni plébános a frontátvonulás utáni első debreceni idők hangulatában olyasmit is el tud intézni hivatalosan, amit a püspöki kar más tagja nem, de hát az egész világnézeti helyzet mutatta, hogy ezek legfeljebb *lényegtelen fontosságú dolgok* lehettek. Az ateizmus tankjait egy pillanatra sem tudta megállítani. És ha tudta volna? Krisztus nem Egyházat alapított, s a Szentírás az apostolokról nem úgy beszél, mint a „tizenkettőről” (Mt 26,14.47; Mk 14,10.43; Lk 8,2; 9,12; 22,47; Jn 6,71; 20,24; ApCsel 6,2), szerves egységről? Eleve elhibázott, az Evangélium szellemiségéből kilógó minden olyan jószándékú, és esetleg még sikeres is, próbálkozás, ami nem az Egyház egységes fellépésére alapozódik, hanem *egyéni ügyeskedésekre*. És mennyi ilyen volt! Egyénileg lobogtatott apró sikerecskék, csalik a fogóban naiv gyerekek számára! De jelnek senki sem fogta fel őket!

A következő időkben ilyen nyíltan már csak a „*vadállat jelei*” voltak észlelhetők. A megverem a pásztort, és elszélednek a nyáj juhái (Mt 26,31) ideje jött el. Azoknak a *véka alá rejtett jeleknek* – mécseneknek (Mk 4,21) – évei sorjázta, miket természetük szerint csak a Gondviselés tud számon tartani, amik a kegyelem világában tovább sugározhattak, de amik már nem voltak jelek napban, holdban és a csillagokban (Lk 21,25).

A fentiek ellenére is a *mai ember már el sem tudja képzelni* azokat a viszonyokat, azt a levegőt, amelyben küzdöttünk mindnyájan – a püspökök is – az Evangéliumért. A börtönben élőknek még akárhányszor több nyugalma volt, mint azoknak a *báboknak*, akiket hol a dísztribünön szerepeltettek, hol négy szemközt „instruáltak”. Két részletet mutatnék be a „Párt” legfőbb testülete, az országot valóban kormányzó Politikai Bizottság üléseinek jegyzőkönyveiből. A vezető elvtársak itt maguk közt vannak. Érdemes megfigyelni a koncepciók vonásait: „...*elhatároztuk*, hogy fontos *csapást mérünk rájuk*. Májusban akartuk megcsinálni, azonban el kellett egy hónappal halasztani...” Ezt az ülést 1951. június 28-án tartották⁴⁸ a szöveg Rákosi Mátyás politikai információja a Politikai Bizottság tagjai számára. A *csapás*, az *ügy*, amiről szó van, a *Grösz-per*. Az idézett részlet előtt Rákosi a kitelepítésekről beszélt, ez magyarázza az idézet első szavait. Szédületes az a durva, erőszakos, egyáltalán nem európai, diplomáciai stílus, amivel itt nemcsak a mai olvasó szembesül, hanem a szöveg tanúsága szerint az akkori főpapok – Hamvas, Czapik –, akik amellet még sokkal jobban keresték velük a kompromisszumot, mint azt a keresztény közvélemény elbírta. Külön érdekesség a *placetum regium* – királyi tetszésjog – emlegetése.

⁴⁸ Országos Levéltár, VII. osztály, MSzMP iratok, 276. fond, 53. csoport, 78. őrzési egység, 12-13. oldal. – Lásd: V/A-C Táblák.

Korábbi századok zűrzavaraiban nemcsak királyok, sokszor még a nagyurak is előzetes ellenjegyzésükkel engedték csak kihirdetni a római egyházi rendelkezéseket. Ezek ellen a hatalmi visszaélések ellen az Egyház akkor is tiltakozott (lásd: „A pápaság elvben most sem ismeri el a magyar királyi kegyúri jog oly extenzív interpretációját...” stb.⁴⁹), mikor a hibázók legalább hívő keresztények voltak. De hogy ateisták, és a királyságok elvi ellenzői próbálják igénybe venni ezt a jogtalan jogot, az a történelmi helyzet derűs pikantériája!

A második, rövidebb szöveg Gerő Ernő politikai információja a Politikai Bizottság 1951. augusztus 23-i ülésén.⁵⁰ Ebből jellegzetes, ahogy szemben állnak az Egyház „egységével”, aláhúzzák, „hogymint továbbra is a differenciálás politikáját kell vinni”. Tehát az ellenfél is bizonyítja számunkra, hogy mennyire elhibázott a külön-külön való ügyeskedés, hogy mennyire tűzön-vízen keresztül meg kell maradnia minden katolikusnak az egységben, az apostoli közösségben. Mennyire nem lett volna szabad külön jelentkezgetni javaslatokkal, nem engedni magunkat egyéni állásfoglalásokba belerángatni, hanem: majd a *püspöki kar egésze*...

Viszont azt se higgyük, hogy a püspöki kar valami kényelmes biztonságban egyszerűen cserben és faképnél hagyta a papságot, a hívőket, az Egyházat, a nyűglődőket...

Nekik is megvolt a Golgotájuk, a keresztjük, még ha annak a fajtáját maguk is választották maguknak...

És most jöjjenek a *szövegek*:

„Ezeknek az előrelátásával vettük elő az egyház ügyét. A burzsoázia mozgósította az Egyházat is. Bár a papi reakció most is mozog és aktív, de hol van attól, amikor Mindszenti⁵¹ vezette őket. Ennek dacára elhatároztuk, hogy fontos csapást mérünk rájuk. Májusban akartuk megcsinálni, azonban el kellett egy hónappal halasztani a francia és olasz választások miatt. Nem akartuk, hogy egy ilyen nagy port felverő ügyből a két katolikus országban az ellenség valami hasznot húzzon. Ha megnézzük *milyen balhét csapnak* rádiójukban, újságaikban, fel lehet tételezni, hogy az elvtársak politikai munkáját is megnehezítették volna. Hátránya, hogy bizonyos fokig beleesik az aratásba, amikor nem annyira a rádiót hallgatják, mint a kalászkok zizegését.

Azt hiszem, hogy a csapás, amit a reakcióra mértünk, elég tűrhetően elő volt készítve *politikailag és bűnügyileg is*. Elmondhatjuk, hogy az ÁVH ezúttal megtette, amit vártunk tőle és semmi kétség, hogy a burzsoáziára igen komoly csapás, különösen arra a részre, amihez nehéz egyébként hozzáférni, a *papi reakcióra*. Mi már megbeszéltük, hogy fogjuk ezt továbbvinni. Szociális vonatkozásaiban, abban, hogy az egyszerű munkásember, a dolgozó paraszt látja, mit jelent a papi reakció, sokkal alkalmasabb az agitációra mint a Mindszenti ügy. Abban sok volt a nemzetközi vonatkozás, de ebben Hagyó Kovács, a halastóban megsérült gyerek, a látástól vakulásig dolgozás, felidéztek a múltat az elé a réteg elé, amely szívesen elfelejti. A fő agitáció ezzel kapcsolatban augusztusban, szept.-ben fog kezdődni. Véleményem, hogy belső kihatásaiban ez a csapás nem kisebb, mint amit a Mindszentivel mértünk. Mindszentinél az volt a fontos, hogy *megtörtük az egyház varázsát*, kiderült, hogy a hercegprímást is dutyiba lehet tenni és rajta is remeg a gatyája, ha a népi demokrácia bírósága előtt áll, az istenek alkonya őket is elérte.

Papi körökben meglehetősen pánik van. Hamvas írt egy levelet Dobinak. – Meg kell mondanom, hogy nem jókedvében írta és nem szerelemből.

⁴⁹ Hóman-Szekfü: Magyar történet, IV. k. 242. oldal.

⁵⁰ Országos Levéltár, VII. osztály, MSZMP iratok, 276 fond, 53. csoport, 81. őrzési egység, 8-9. oldal – Lásd: VI. Tábla.

⁵¹ A közlés betűhív!

Ma beszéltem Czapik érsekkel, aki eljött Kossa⁵² elvtárshoz, hogy megszagolja, merről fúj a szél. Czapik azt mondotta, hogy minden hónap első napján⁵³ püspöki konferencia van, amelyen ki akar hozni egy nyilatkozatot, amelyben a püspöki kar elítél mindenkit, aki a népi demokrácia ellen bármit tesz, és a parlamentben át fogja adni. Azt mondtam, szavak nem elegendők, nekem tettek kellene. Mindjárt felvettem, hogy megnézzük a kánoni törvényeket, amelyben az van, hogy minden pap ellen, aki a népi dem. ellen nyilatkozik, el kell járniuk. Hét esztendeje vagyunk legálisak és eddig egyetlen egy pappal szemben sem jártak el. Elkezdte magyarázni, hogy a kánonjog értelmében az érseket csak a pápa vonhatja felelősségre. Nem tehetnek semmit a többiekkel szemben sem, mert azok ügye összefügg az érsekével. Mi van a békepapokkal? Ha valaki kiáll a béke mellett a papok közül, bélpoklosként kezelik. Vegyék be a vezetőiket az 50 vezető pap közé. Ezt sem teheti. Megmutattam neki Hamvas nyilatkozatát. Megmondtam, hogy magára is veheti. Maga is kaphat tíz évet. Lemondhat-e Hamvas és helyette kinevezik Beresztóczyt. Paragrafusaink nekünk is vannak, de mi nem megyünk utána. Akit a pápa kinevez, elvihetjük az internáló táborba. Esküdzött, hogy meg leszünk vele elégedve...

Visszaállítjuk a placetum regiumot. A magyar állam illetékes szerveinek előzetes hozzájárulása nélkül nem lehet püspököt stb. kinevezni.

Utána megyünk tovább. Ennek a lépésnek tulajdoníthatjuk, hogy ezekben a napokban folynak a hittanra a beiratkozások és igen kis számban. Azt hittük, hogy fokozatosan kell lezorítani. Vigyázzunk, hogy ne csináljuk esetleg erőszakkal.

Ennek a pernek a belpolitikai jelentősége azért is nagyobb, mert a Mindszenti per óta két és fél év telt el és a nép fejlődött. Hogyan fogjuk ezt továbbvinni. Az egyházi részen tovább fogunk menni, lépésről-lépésre vissza fogjuk szorítani. Hozzá kell fogni és fel kell rázni a Pártot ezekkel a tényezőkkel szemben. Egyik ez, a másik a jó termés. Ellensúlyozni fogja a nehézségeket, melyeket a jegyekkel kapcsolatban a proletariátusnak el kellett viselni. Ősz elejére fel fogjuk rázni, mert jönnek a nagy feladatok. Újra kölcsönt jegyzünk, újra választjuk a vezetőségeket. Itt van az 5 éves terv második évének befejezése. Szeptember közepén fogunk tartani egy nagy pártaktivát, ahol megmondjuk, hogy tessék komolyabban fogni és legyőzni a nehézségeket. Erre már most fel kell készülni, ha azt akarjuk, hogy megforduljon ez a vonal. A Grósz ügy bizonyos fokig határkő. Ahogy a prolik írják, ahogy beszélnek róla, érthető is, hogy igen komoly csapás. Gondoskodni kell, hogy az aratás jól menjen, legyen bőséges étel, késő őszi a húskérdést is megoldjuk és amikor az objektív nehézségeket csökkentettük, politikai téren is nagyobb követelményekkel lépünk fel.”

„A klerikális reakció elleni harc feladatai. A Titkárság értékelte a kongresszus óta a klerikális reakció ellen folyt harcunkat. Megállapította, hogy a katolikus klérus elleni harcunkban jelentős eredményeket értünk el s, hogy különösen a *Grósz-per komoly sikert képez*. Ehhez járult egy sor állami intézkedés, majd a *püspökök esküvétele*. A Titkárság azonban szükségesnek tartotta figyelmeztetni vezető funkciót betöltő elvtársainkat s általában Pártunkat, hogy *fokozni kell a harcot* a reakciós papokkal szemben; hogy a papi békemozgásban nem kell törekedni a papok tömeges belépésére, hanem az egyéni csatlakozásra kell irányt venni. A Titkárság megállapította, hogy a nagy vereség után a klerikális reakció megkísérli rendezni sorait és az Egyház „egységének” helyreállítását. Megkísérli felszámolni a politikai izolálódást. A Titkárság aláhúzta, hogy továbbra is a differenciálás politikáját kell vinni. Ezen kívül a Titkárság számos konkrét gyakorlati

⁵² Kossa akkor az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője volt.

⁵³ Tévedés. Régen évente két rendszeres püspökkari konferencia volt, a tavaszi és az őszi. Ebben az időben rendszertelen sűrűséggel tartották őket, ahogy a szükség – az állami nyomás – rákényszerítette a püspököket. Olyan, hogy „minden hónap első napján” eleve lehetetlen, hiszen az liturgikus ünnepekkel stb. is ütközhetne.

határozatot hozott ennek az elvi-taktikai vonalnak sikeresebb gyakorlati megvalósítása érdekében.”

* * *

De aki ma véli tövig égett gyertyája üres tartóját „jelként” lobogtatni – az mélyen csalódik. Ha *bened a Krisztust üldözték*, akkor vigyázz, hogy ma is *csak érte küszködj! Ma a jel az engagement, az elkötelezettség, a diakónia, a szolgálat*. Nem a nosztalgia, és nem a romantika! Úgy kell mennünk, mint az autósoknak a tejködben: megfontoltan, csak a következő válaszvonalat figyelve, a ködtől független objektív jelet, különben baj lesz. Ha valaki a köddel törődik, annak oszlását sürgeti, ami úgyse tőle függ, ha a kényelmetlenségeitől akar szabadulni, a másikat megelőzni, látványos eredményeket elérni, akkor lehet hogy annak idején tényleg a Krisztusért üldözték, de *ő most annak a dicsfényében* bizony csak a saját pecsenyécskéjét sütögeti! Amikor olyasmi hangzik el, hogy a mi „profilunk” az iskola, a kórház, a sajtó, mindegy hogy mi – ez legjobb esetben is melléfogás. ***A mi profilunk az Evangélium!*** Ennek persze sokféle munkaeszköze lehet, de az orvosnak se a fogók, vagy a kések, vagy a gyógyszerek a „profilja”, hanem az ember testi egészsége. A mienk a léleké, amit az Evangélium biztosít, ezer munkaeszközzel, ami azonban mind esetleges, átmeneti, de a „profil”: a változtathatatlan Evangélium! Azt még lehet mondani, hogy egy külső erőszak szórt szét, félemlített meg, vagy deformált bennünket, hogy ki-ki megbújt a maga egérlyukában, és boldog volt, ha legalább azon belül égve tudta tartani a mécsét, de most mi választ el, mi deformál? Ha a Krisztusért üldöztek, most mért ágálsz magadért?

Aki apostoli módon él, annak a belső alakulásában három típusos szakaszt lehet megkülönböztetni: a kérygmát, a kegyelmi lökést, *indítást*, felébredést, mint Pálnál a damaszkuszi kaput, ***a katechézist***, a tanulás, *felkészülés*, lelki kialakulás idejét, mint Pálnál az arab sivatag három évét, végül a ***diakóniát***, az apostoli *szolgálatot*, mint Pálnál az apostoli útjait. Még azzal is kell számolnunk, hogy ez az alakulási, érési folyamat mindegyikünkön az életében többször is, és több síkon is végigfuthat.

Ma a kérygma jelentheti a múlt tudatosítását magunkban. Józanul, hóbörgés és vádaskodás nélkül, de szembenézve a kialudt mécsék sorával. És ezt a társadalom sokszor nem akarja, benne mi katolikusok sem! Nem akarjuk elhinni a szörnyűségeket, a butaságainkat, bűneinket, mert kényelmetlen lenne szembenézni lelkiismeretünk vádjaival. Mások, a melegszívű jószándékúak, vagy a tapasztalatlan fiatalok szívük naivitásának dőlnek be. Érdemes felfigyelni az olyan reális fogású szemlélőkre, mint például König bíboros, vagy Szabó Ferenc jezsuita, a vatikáni rádió magyar részlegének annak idején volt vezetője, ők hívják fel a figyelmet arra, hogy az egykori, a marxistáktól propagandaokokból erőltetett marxista-katolikus párbeszédben a mi oldalunkról való résztvevők mennyi naivitással ültek le a tárgyalóasztal mellé!⁵⁴ Viszont a helyesen ***tudatosított múlt hallatlan dinamizmust jelenthet a léleknek a következő időkre!*** S a szívesen felejtők nagy táborában maga is jel!

Katechézisünk úgyszintén jel lehet önmagában is. Ennek a történelmi kornak rengeteg nyomora után érthető, ha a társadalom vigaszt akar, meleget, érzelmeket, csak magukban, függetlenül minden értelmi, akarati tényezőtől. Persze ekkor már az ösztönvilágnál vagyunk, a kikezdett embernél, mert értelem és akarat nélkül az igazán emberi nem képzelhető el. A szubjektív érzelmi átmenetileg nagyon forró együttléteket is jelenthet, de az objektív értelmi, akarati összetartó erők hiányában ez mindig mulandó. Éppúgy nem időtálló azonban napjaink ellentétes irányzata, az állandó kritikába fúló racionalitás sem. Ez ugyan objektív szín, de ha nem egészíti ki, nem teszi simulékonyá a szubjektív empathia, a beleérzés, akkor irreális

⁵⁴ Vigília, 1992. november, 844. és 852-853. oldal.

papírizúvé és embertelenné válik. Magunk körül, különböző arányokban, de itt is kizárólagosan csak a szélsőségeket tapasztalhatjuk. – Szekularizált világunkban egy édesanya a harmadik gyermekét jelenti be az illetékes fórumon. Az eljáró hivatalnok naivul durva indiszkrécióval kérde: maguk cigányok, vagy hívók? – Ugyanígy állunk a szubjektív és az objektív, az empathia, a beleérzés és a kritika, a kívülről való bíráló szemlélet közti *egyensúly* kérdésével. Elszabadulva mind a kettőt megtaláljuk a társadalomban, *élő, szerves egyensúlyban szinte csak nálunk*, azt azonban éppúgy nem szabad hinni, hogy nálunk meg mindig. Ahol azonban megvan, ott találkozunk a „*láss, ítélj, cselekedj*” szintén katolikus eredetű (a JOC-ból származó) munkamódszerével, ami lényegileg átfedi a kérygma, katechézis, diakónia hármását.

A diakónia, a szolgálat teszi teljessé a jelként jelentkező evangéliumi magatartást! A régi elnyomás hirtelen megszűnt a keszonbetegség sajátosan szellemi jeleit hozta magával. Egy csomó keresztény ember összetartásáról kiderült, hogy csupán a külső nyomás passzírozta őket a többiek közé. Mikor ez megszűnt, mikor a társadalmi mozgásból kiiktatódott a félelmi koefficiens, a hűség és összetartozás helyébe is az érdekes és felelőtlen szanaszét való kalandozás lépett. Ha nem a még rosszabb: pótolni kell, amivel lemaradtam, a keresztény sem hitványabb a pogánynál, meg kell mutatni, hogy mi is meg tudjuk keresni azt, amit a pogányok, mi is el tudunk jutni azokra a magas rangokra, mint az istentelenek, nem gondolva végig, hogy ez azt jelenti valójában: mi is tudunk olyan evilágiak lenni, mint ők! Persze semmi kétség efelől, csak éppen akinek sikerül bebizonyítania, hogy ő pogányabb a pogányoknál, az értelemszerűen nem lesz keresztény! De ehhez a célhoz sokkal egyszerűbben is el lehet jutni!

Az igazi szolgálat nem eredménycentrikus! Emlékezzünk az Urat bosszantó dávidi népszámlálásra (2Sám 24; 1Krn 21), ami a király büszkélkedéséből eredt, s ezért az Úr helytelenítésével találkozott. Manapság is mondható: a keresztények vagy vannak, vagy számlálják – szervezik, mozgósítják stb. – őket. *A szolgálat meghatározója* ugyanis, hogy *addig tart, ameddig a kezem ér!* Ez az üldözés ideje alatt szinte jobban, már eleve is biztosítva volt, a mozgási korlátozások és a feltűnés tudatos kerülése révén. Az enyhülés szele ezeket elfújta, s most bár például olyan igazi nívós, átfogó, a katolikum szellemét sugárzóan képviselő lap után még inkább csak *áhítózunk*, viszont egy sereg góc és centrum nem tudja elképzelni önmagát saját lap nélkül, országos hálózat nélkül, bár ettől a szellemi energiáink nem sokasodnak, csak lesz egy csomó erősen közepes fajsúlyú megnyilvánulásunk. És arról sincs szó, hogy idők folyamán sok minden nem futhat fel, de van „ideje a hallgatásnak és ideje a szólásnak” (Préd 3,7). És mindig akad jószándékú, áldozatkész, fiatal pap is, aki azonban nem gondol azzal, hogy nem neki kell a világot megváltania, s buzgalmában úgy szaladgál, mint a vízipók Óbuda és Rákosszentmihály között, míg a túlterhelésből származó idegösszeomlás sokkal hosszabb nyugalomra nem fogja, mint amennyit addig „feláldozott”.

Ahogy az egyén számára a paradicsomi öskísértés – olyanok lesztek, mint az Isten – mindenki minden későbbi kísértésének ősfarmája, ami változó tényezőkkel ugyan, de ugyanazon alapképlettel tér vissza mindhalálig mindünk lelki életébe; a közösségi kísértéseknek ős-, és alapformája Krisztus megkísértése tanításának megkezdése előtt. Van olyan vélemény, hogy ennek a résznek talán épp ez az időtlen mondanivaló biztosított helyet az *Evangéliumban*.

Az első kísértés – a kenyerekké változtatandó kövek – az az emberi *szociális nyomorúság*, aminek a csapdájába az Evangélium hirdetői újra és újra belesnek. Már az apostoli időkben azért kerül a diakonusok megválasztására sor, mert a tizenkettő azt mondja: „nem volna rendjén, hogy az asztalnál szolgáljunk, a közben elhanyagoljuk az Isten igéjét” (ApCsel 6,2). A diakonusok beállítása igazolja a szociális munka szeretetteljes vállalását, de korántsem annak elsőrendűségét, még kevésbé kizárólagosságát, akár csak addig is, míg a

szociális helyzet megéri az Evangélium hirdetésére, mert ez a helyzet sohasem jön el. *Szegények mindig lesznek veletek* (Mt 26,11; Mk 14,7) – a szociológusok és emberiségmegváltók nagy megbotránkozására –, s kell is velük a Krisztus meleg szeretetével törődnünk, de az Evangélium hirdetése ettől független, más feladat.

A második kísértés – a templom tetejéről való leugrás – a cirkusz, az *emberek elszedítésének a kísértése*. Napjainkban a szervezés, a rendezvények, a médiák kísértése. Ismét: ezek nem elhanyagolandó eszközök, de csak *eszközök*. Amellett csak helyes használat mellett hasznosak. De azt hinni, hogy rajtuk fordul az Isten Országának a sorsa, és ezért összekötni magunkat velük, akkor is, mikor nyilvánvalóan egészen más szellem tölti meg őket – kísértés és csapda.

A harmadik kísértés – neked adom a világot – *a hatalom kísértése*. Mikor az Emberfia azért jött, hogy *szolgáljon* (Mt 20,28; Mk 10,45), akkor nehéznek tűnik annak az álláspontnak a képviselője, hogy a hatalom segítségét vegyük igénybe az Evangélium érdekében. A történelem ismerői tudják, hogy a keresztények hányszor dőltek be mégis ennek a kísértésnek! Pedig Gertrud le Fort híres regényében, a Gettóból jött pápa címűben⁵⁵ egy ilyen jószándékú, hatalommániákus keresztény számára olyan találóan megfogalmazza: a mennyországban kegyelem van, a földön kereszt, igazság – amit a hatalom birtokában mindig meg akarnak teremteni – csak a pokolban van. Ami épp azért pokol, mert ott már csak a nyers, tiszta igazság van, kegyelem, kereszt nélkül. – És ezek a kísértések csapdák maradnak akkor is, ha az átejtettek jelet látnak bennük. Ez a nemzedék nem kap jelet (Mk 8,12).

A mécses ugyan tartóra kell tenni, hogy „világítson a ház minden lakójának” (Mt 5,15) – ez az alapvető és természetes helyzet, mindegyikünk helyzete. Külön hivatás, ha valakiből hegycsúcson rak tüzet az Úr, és az is külön, ha világítótornyot emel belőle. Megnyújtotta a karjukat, ha püspökként, ha pápaként, ha államférfiként, egyetemi tanárként, gondolkodóként, művészként stb. állítja az emberek közé. Mindez lehet gyönyörű hivatás, de akkor is kegyelem dolga, és nem az emberi akarnokságé. ***Minden mécs, minden tűz a neki szánt természetes helyén szolgálat és jel***, míg aki bedől a médiák szenzációhajhász felhajtóinak, az cirkuszt csinálhat, de jel sosem lesz!

Az apostoli mivolt sok mindent követelhet tőlünk, de mindezzel együtt ilyen, olyan, kisebb vagy nagyobb, de jelnek kell lennünk. A jel szükségképpen szolgál, épp mert szolgálata lesz a jel. S a szolgálatának helyén lévőknek, *természetesnek kell lennie*, mert a mutatvány cirkusz lehet, de jel nem. Az üldözés minden lángot – ha meg akart maradni annak – mindenképpen visszacsavart a maga magjára, paraszára. Ez haszna is volt az üldözésnek. Aki ebből tanul, az tudja, hogy a katakombákból az út kis föld feletti kápolnába vezet, amik lassan, az idők folyamán tágulhatnak majd – ha úgy is állunk hozzá a dologhoz – katedrálisokká. Aki rohanva rohan szervezésbe, közéletbe, médiákba, cirkuszokba, azt lehet, hogy üldözték, de katakombában sosem volt!

* * *

A jel és a diakónia értelemszerűen másoknak, a közösségnek szólnak, közösségi momentumok. Az apostoli szó csak keresztényi összefoglalása a fentieknek. Hisz előfordulhatnak ezek nem keresztényi vonatkozásban is – a „vadállat” jelei! –, és akkor lehet belőlük propaganda, társadalomszervezés, csak éppen apostoliak nem lesznek soha. A propaganda egyedi, vagy horda-érdekeket szolgál, nem közösségi és nem apostoli. De jó számolnunk azzal, hogy mert valakire rácsurgott a keresztvíz, attól önmagában még se közösségi, se apostoli, és még sok egyéb se lesz!

⁵⁵ Gertrud le Fort: A gettóból jött pápa (Vigília, 1934), 136. oldal.

Említettem már Hetényi Varga Károly könyvét: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. Az író nyugdíjas történelemtanár, kutató, aki a feleségével együtt évek óta gyűjti az anyagot, saját költségén utazva itthon és külföldön, egyedül birkózva egy olyan feladattal, amivel Németországban például egy egész tudományos intézet dolgozik lexikális kötetek nagyságú kiadványsorozatokkal. Mi persze nem rendelkezünk ekkora lehetőségekkel. De azért... A könyv első két oldalán az anyagi támogatók névsorát hozza, összesen 64-et. Ezek egyformán oszlanak világiakra és egyháziakra, *köztük egyetlen főpapi „Hivatal”* szerepel. Tehát ott sem személyi melléállás csak a hivatal. És az „egy”-től is elszomorodnék az ember, ha nem gondolná tovább, hogy arányaiban a kétszer 30 sem több annál az egynél, mert valójában vannak, akik tudják, hogy csak innen elkezdve lehet életerős jövőt építeni, de puha társadalmunk egésze máig is a Széchenyi-féle „magát szüntelen álmokba ringató Hunnia”, amelyik ilyen kemény dolgokkal, és ilyen keményen nem szívesen néz szembe. Aki kinyitja a könyv 9. oldalán a szerző előszavát, találkozik az eléggé ismert lidicei történettel. Az a része már kevésbé köztudott, hogy Lidice német nevű – Sternbeck – plébánosát a nácik nem akarták kivégezni, csak azt kívánták tőle, hogy tagadja meg 35 éve vezetett híveit. S mikor erre a 73 éves ember *nem volt hajlandó*, kegyetlenül megkínozták s végül őt is kivégezték. – Hasonló jellegű, csak éppen sokkalta apróbb méretű hűség helytállásokra az elmúlt évtizedekben is, és ma is nálunk azt mondják: forrófejű, kit ment meg ezzel, józanul kell élni, – lehet, de az Evangéliumon kívül. Mert „józanul” ki küldene bárányokat a farkasok közé (Mt 10,16), „józanul” útra bot, tarisznya, kenyér, pénz, váltó ruha nélkül (Lk 9,3) – és ha ma ezeket csak jelzésnek, stílusnak vesszük is, mikor veszi ez a puha társadalom olyan határozottan a maga „meggyőződését”, hogy „a port is lerázva a lábáról” (Lk 9,5) kockáztatná a kényelmét egy tiszta meggyőződés kialakításával és képviselésével? Alig lehet átfogó állásfoglalásokkal, józan, de messzenéző és látó tervekkel találkozni, mert aki nem nosztalgiába, vagy romantikába merül el, az is csak a saját kis csigaházát akarja pucolgatni. Ami önmagában véve mind nem rossz, csak kevés! Nem közösségi, nem apostoli, és így nem is tisztán evangéliumi. És az apostoliság épp azért fontos, mert a hitvallás köre is itt zárul, itt teljesedik ki, itt válik valósággá. Az előzőkért lehet könyörögni, biztatni rá a testvéreket, de teljes emberi – tehát egyszerre természetes és természetfeletti – valósággá mindez csak az *apostoli* fogalmi keretében lesz. És persze az előző fogalmakhoz való hozzáállásunk lemaradásai is itt tetőznek: ha az *egységet* elhanyagoltuk, arra a szentségnek már csak a töredéke épülhet rá. Ezen viszont a katolicitásnak még kisebb töredéke fér el, aminek tetején aztán az evangéliumi apostolság számára már legfeljebb csak egy reklámtáblányi hely marad.

* * *

Egy lehetőség azonban mindig nyitva van az ember számára, ugyanúgy mint hétköznapi ügyeiben is: szembenézni vele, elfordulni tőle, a maga módján letenni az Úristen elé, és újra, előlről kezdeni begombolni azt a bizonyos Deák Ferenc-i mellényt. És miért esnék ez nehezebb bárkinek is, mikor szent Pál a bűnösök közt is magát vallja az elsőnek (1Tim 1,15). Az ő árnyékában melyikünknek derogálhatna valami ilyesmi?

Vannak ugyan naiv lelkek, akik azt gondolják, hogy a hitetlen bűnözik, a hívőnek, éppen mert hívő, nem lehetnek bűnei! Alapvető tévedés, *a hívő épp olyan esendő ember, mint hitetlen testvérei*. A különbség másutt van. Abban, hogy mit csinál bűnével, annak elkövetése után, az egyik és a másik?

A hitetlen – típusosan – tagadja, hogy bűn egyáltalán történt, lévén neki egészen más az erkölcsi kalibrációs skálája. Vagy, mint a szituációs etika híve, megmagyarázza, hogy persze, persze általában, de *ebben az ő helyzetében?* Hát csak nem kockáztathatja a karrierjét? Vagy harmadik esetben elismeri a bűn megtörténtét is, akár súlyosan el is ítéli, csak mossa a kezét,

mint Pilátus, hogy mások hozták létre a helyzetet, ő már csak úgy került bele a credóba tehetetlenül, nem volt mit csinálnia, a bűn ugyancsak súlyos, csak éppen – másoké!

A hívő szembenéz a bűnével, elfordul tőle, leteszi az Úristen elé, és újra kezdi az életet. Bűne következményeit nem mindig tudja, vagy nem teljesen tudja megszüntetni, de megteszi azt, amit lehet, s már csak az előzők miatt is iparkodik hűségét annál jobban felforrósítani.

Az előzők után, és a továbbiakban még itt van ennek az írásnak a feladata. Illetve, ennek csak kisebb jelentőségű, első részében. Mert a korábban történtek és mulasztottak következményeivel és beteljesüléseivel még itt a papiroson és közösen szembe tudunk nézni. De aminek a szembenézés után még következnie kell, vagy kellene, azt már ki-ki csak *a maga lelkiismeretében* tudja elvégezni, Mennyei Atyja színe előtt. És ez már csak rájuk, kettejükre tartozik.

Söma Izrael⁵⁶

Nem vagy próféta, de azért csak menj, menj,
hisz úgy fortyog bennük a fekete szenny,
nem érdeklék meg, hogy utcalányt végy el,
fattyúdat hívd majd „Irgalmatlan” névvel,
nem érdeklék, hogy nappal ássad a falat,
ahogy ők keresik majd a patkánylyukat.
Dehogyan vagy próféta, de csak gúnyold őket,
a puha ruhákba öltözőket,
az én nagyon-okos szolgálóimat:
csupa kocsi, csupa balatoni lak!
a tolmácsokat, kutatókat, átvedletteket,
kik a pokolban is berendezkednek!
Ha nem is vagy próféta, mutasd meg nekik:
enyéim ma vackukat priccseken vetik,
hajnalban, este járnak ismeretlenül,
amerre az emberár folyik, szétterül,
csajkából, tasakból esznek nagy sietve
millió szolgáló közt durván elkeverve.
S mert nem vagy próféta: ne büntess, ne jósolj,
de jelet lásson benned, ki jelemnek hódol!
Nem kapsz állatbört, nyíratlan fejet,
a jeltelenség lesz döbbenetes jeled!
Mert felmutatlak nekik az utolsó percben:
a rongy, a semmi, az nem árult el engem!
Nem volt tán próféta? Száz termett egyszerre!
Jelet vártatok? Azt adtak reggel, délben, este!
Jel volt, amint ettek, dolgoztak, aludtak,
szava volt csöndjüknek, tüzüknék, bajuknak!
Népem előtt a tenger egyszerre vált ketté,
s ez a szám most megnőtt százszá, ezerré!
Igaz, hogy senkik, s hogy leköptétek őket!
Mózesre mondtátok, hogy: taposd szét, öld meg?
Szemetek se bírta rajta el a fényem!

⁵⁶ Az ószövetségi prófétai megnyilatkozások szokásos kezdete: Halljad, Izrael!

S e kócbábuk hordtak vállon és tenyéren,
ha bután, ha rogyadozva, ha röhögtetően,
de erő, csodák, jelek nélkül, s csöndben
lehunyták szemüket, ha testük elkopott,
– Én se tartom sokra őket –
de más prófétám nem volt, se nagyobb, se jobb!
Gyűjtő, 1973.

Logikus beteljesülések

„Jaj a lázongó fiaknak...
 Olyan terveket szőnek, amelyek nem tőlem valók,
 és olyan szövetséget kötnek, amelyet nem én sugalltam...
 A fáraó erejétől remélnék oltalmat,
 és Egyiptom árnyékában bizakodnak.
 Bizony lázongó nép ez...
 A látnokoknak azt mondják: ne lássatok,
 a prófétáknak meg: ne jövendöljetez nekünk igazat,
 mondjatok inkább hízelgő dolgokat,
 prófétáljatok csalárdságokat...
 Hagyjatok nekünk békét Izrael Szentjével.
 Ezért most ezt mondja Izrael Szentje:
 mivel megvetettétek szavamat,
 és inkább az elnyomásban és a hazugságban bíztok,
 azért olyan lesz számotokra ez a gonoszság,
 mint egy megrepedt és leomlani készülő fal,
 amelyik hirtelenül omlik össze...”
 (Iz 30,1-13)

* * *

...s döntéseid minden időben
 maradjanak meg Óbenne...
 (Tób 4,19)

* * *

Így beszéltek: Rajta! Szőjünk összeesküvést
 Jeremiás ellen, mert nélküle sem fog hiányozni
 a törvény a papnak, sem a tanács a bölcsnek,
 sem a beszéd a prófétának.
 (Jer 18,18)

A cím maga is éreztetheti az olvasóval, hogy ne várjon ettől a fejezettől valami radikálisan újat, hanem a 44. oldalon idézett Garrigou-Lagrange mű munkamódszere értelmében, valójában csak teljes összerendeződését, végső lehetőségeinek kifutását mindannak, ami az előzőkben látszólag elszigetelt töredékként jelentkezett. Hiszen minden ember, de alapjában véve minden helyzet, minden történés valami egységes dolog, csak az emberi szemlélet természete az, hogy külön-külön és egymás után, a maguk teljességéből ki is szakítva, vesz kézbe egyes darabokat. Ez magában véve nem tragédia, ha az egyes részismeretek valahol végül is összefutnak, és rendezett teljességük feltárja igazi gyökereiket és végső valójukat. – Ez a fejezet ezt az összegezést szeretné elvégezni, és tárgyát egy magasabb evangéliumi világosság fényében a végső helyére tenni.

* * *

A magyar társadalom, majd később a katolikus hívők szemléletében is viszonylag hamar válnak két ellentétes pólus megtestesítőivé *Mindszenty* és *Czapik*. Az első – a szemlélő

hajlandósága szerint – kapja a hűséges, hagyományhű, jellemes, akaraterős, mozdíthatatlan, merev, kompromisszumra képtelen, egyoldalú, reakciós stb. színeket, míg Czapik – ugyancsak a szemlélő szája íze szerint – lesz ügyes, taktikus, életrevaló, ravasz, diplomata, dörzsölt politikus, haladó, megalkuvó, eladott stb. A minősítések és a megminősítések, kitüntető, vagy elítélő hangsúllyal egyképpen és egyidejűleg is szóhoz juthatnak, de minősítésük súlyát és tartalmát a megszólaló személyiség, és annak irányultsága szabja meg. Alig van szó adatokkal alátámasztott, világos és átfogó, elvi, *erkölcsi-történelmi megközelítésekről*, hanem csak többé-kevésbé naiv és elfogult, rosszabb esetben önigazoló, aktuálpolitikailag megszínezett állásfoglalásokról. És sokszor gyakorlatilag a keresztények is beleállnak az idők politikai szféráiba, ahol a szubjektív indulatok és érdekek, félelmek és stréberségek nem sok helyet adnak az objektivitásnak.

A mai, történelmi-erkölcsi alapon álló szemlélő azt mondhatja, hogy *Mindszenty* minden külön, az egyes adott helyzetekre tudatosan kidolgozott elvi, világnézeti, vagy taktikai megalapozás nélkül, evangéliumi egyénisége spontaneitásával élte és képviselte a semmire nem néző, föltétlen *evangéliumi hűséget*. *Czapik* ugyanúgy a maga földibb, evilágibb belső struktúrájával a *túlélést*. E két szemben álló alapszemponthoz mellett, tévedés a két ember egyéni emberi vonásainak összevetésében keresni a gordiusi csomó felfejtésének a lehetőségét. Hisz a fenti (57. old.) Ratzinger-idézet arra is utal, hogy *kiindulásában* még egyik sem elvetendő, de eljöhét az a pillanat, mikor ***tudni kell felállni a tárgyaló asztaltól!*** S a bajnak ott van a gyökere, hogy ezt nem tudták!

Mindszenty személyes tragédiájával halálos sebet kapott a hűség egész vonala is, míg a párhuzamos vonal által, ha félelem és kényszer hatása alatt is, de mégiscsak elfogadott 1950. évi megegyezés átfogó és kizárólagos játékszabállyá tette a túlélést. Hűsége és tragédiája héroszi magasságba emelte *Mindszentyt*, míg a keresztény kegyelet mindig meg fogja menteni a túlélés bajnokát attól, hogy mérlegének serpenyője olyan mélyre süllyedjen, mint amilyen magasra emelkedik az ellenpárja. Az viszont vitathatatlan, hogy az olvadás kezdetéig, sőt elég sok berozsdásodott és begyepesedett ponton azon túl is, ***túlélés volt az alapja nemcsak keresztények tudatos életének, de önkéntelen álmaiknak, vagy pszichés reakcióiknak is!*** És bár tudjuk, hogy a tanítványok nem egyszer típusosan rálicitálnak mesterükre, mint szokták is mondani, hogy Darwin nem volt darwinista, sem Freud freudista, így a közismert és *kiugró békepapok is messze túlmentek Czapikon*, de azért a zászlóvivő sem feledkezhetnék bele annyira a maga eszméibe, hogy ne reflektálna arra, hogy miféle népség gyűlik köréje.

Amellett a *vértanúság az Evangélium egyik alapfogalma*, és nem *Mindszenty* hobbyja. A fentebb említett (89-90. old.) 1944. október 6-i körlevelében Serédi említi ezt a fogalmat, míg a *túlélést a négy Evangélium öt helyen ítéli el*: aki meg akarja menteni életét, elveszti azt, de aki érettem elveszíti életét, megtalálja azt (Mt 16,25; 10,39; Mk 8,35; Lk 9,24; Jn 12,25). Végül már valójában nem is a túléléstről volt szó, hanem csak a nyárspolgári perc-emberke pillanatnyi gyávaságának és puhaságának megnyugtatójáról – bármilyen áron is!

A túlélésre való pusztá iparkodásnál azonban sokkal nagyobb pusztítást okoztak ennek logikus következményei. Mert ennek következtében részben kipusztult, részben maradványaiban és csökevényeiben eleve ostobának, fegyelmetlennek, *forrófejűnek*, szektásnak, eretneknek *tűnt minden koncepció, kezdeményezés, életteli mozgás!* Sok minden egyébbel együtt zárójelbe kerül az a krisztusi szó is, hogy azért jöttem, hogy tüzet gyűjtsak a földön (Lk 12,49). Ennek nyomában *lázadónak*, a sorból kilógónak, értetlennek és zavart keltőnek *minősült* minden ***dinamizmus!*** S végül messze a kényszerítésekén túl a keresztények széles köre *stílust csinált* a gondolattalan, érdektelen, érzéketlen és mozdulatlan ***embertelenségéből.***

A hatvanas évek második felében jártunk. A Gyűjtőben akkor mi papok, néhány kivételtől eltekintve, munkára típusosan a cipésműhelybe voltunk beosztva. A műhely akkori kb. százas létszámában persze jutott azért még hely másoknak is. Ilyenek voltak a később elövelt kisnyilasok, azután dühükben, vagy italosán őszintén megszólaló – izgató – kisemberek. A nyilasok közt volt egy, még börtönkörülmények között is, hatalmas termetű, széles vállú férfi, aki azonban állandóan féloldalasan, ferdén tartotta magát, s úgy tűnt az embernek, mintha valami gerincsérülése, vagy hasonló baja lenne. Egyszer aztán megkérdeztem valakitől, aki közelebbi kapcsolatban volt velem, úgy enyhén szánakozva, hogy ez valami betegség, sérülés, netán genetikus nyomorúság lenne?

– Te, ugye, nem vagy jártas a birkózósportban? – felelte a másik, aki persze jól tudta, hogy ki vagyok. Ugye, nem tudod, hogy mi a „zsák”? Tényleg nem tudtam, a másik magyarázta el.

– A birkózósport a veszélyes sportok közé tartozik. Az első osztályú versenyzőkre, például, nagyon vigyáznak, mert ha egy komoly sérülés folytán versenyképtelenné válnak, a beléjük fektetett vagyonyi pénz elúszott. Tréningezniük azonban természetesen kell, de nem a rájuk veszélytelen kezdőkkel, mert az nem jelentene nekik munkát és fejlődést. Egymással azonban szintén nem birkózhatnak, mert ők kárt tehetnek egymásban. Ezért van a „zsák”. A „zsák” olyan másodrendű birkózó, akiről az edzői tudják, hogy elérte a határait, soha nem lesz belőle komoly versenyző. Tehát nem is nagy kár érte. Viszont másodrendűnek azért másodrendű, és így munkát is jelent a futtatott elsőrendűnek, és ezért megfelel a célnak. Persze, ha az emberen mindig nálánál fejlettebbek gyakorolnak, az azért meghúzza az illetőt. A barátunkat is meghúzta.

S ekkor belém villant a hatvanas évek bizonyos katolikus köreinek egyik slogan-je: No persze, hogy nem vagyunk kommunisták, birkózunk is velük. De *birkózni csak a ringen belül lehet!* Ezzel igazolták volna „békés”, vagy egyéb kollaborációs tevékenységüket! (Lásd: 51. old.) A „zsák” képe és fogalma viszont feltárta a valódi helyzetet: a fenti állítás csak akkor felelne meg a valóságnak, ha ők egyenértékű és szabad versenyzőkként szálltak volna be a ringbe. De hát erről szó sem volt! Csak azt és annyit csinálhattak, vagyis azt csinálták, amire a másik félnek szüksége volt. *Szó sincs arról, hogy birkóztak! „Zsákok” voltak!* Bele is nyomorodtak! A dolog természete szerint elsősorban nem a testi, hanem a szellemi, idegi, erkölcsi gerincük ferdült el. Mert *aki közülünk a ringbe lépett, csak „zsáknak” léphetett be!*

* * *

A ring hivatalos megjelölése a „keret” volt. Amennyire ismeretlen a ring megjelölés, olyan ismert mindmáig a keret.

A keret azt jelentette, hogy az *ateisták meghatározták*, hogy mennyi papra van szüksége az Egyháznak, ezen belül püspökre, tanárra, kispapra, szerzetesnőre stb. Ezt számszerűen lefixálták, és az illetőknek érdemeik szerint némi bért is juttattak. A *számon túliakat* egyszerűen *nem ismerték el azoknak, akik voltak*, és ha az érintettek ezt nem vették tudomásul, hanem lehetőségeik szerint továbbra is papként éltek, azt egyszerűen *államellenes összeesküvésként* kezelték. Az igazán visszataszító a dologban azonban ezen túl van. A keret ugyanis felállításakor az adott valóságnál jóval szűkebb volt. Eleve kiestek belőle a feloszlott szerzetesrendek tagjai, de a meghagyottaknál is a rájuk vonatkozó számot meghaladókat, esetleg az akkori létszámnak majd két harmadát, rekesztették ki. Ezt csökkentette az apránként Nyugatra menekülők, a börtönben lévők száma. Másokat, különösen a még kispapokat, átjelentettek az egyházmegyékhez, de a felszenteltekénél már ezt

is csak egy zárt szám keretében nyelte el a hatóság, amely szám körül is hosszú birkózás folyt, és ahová szintén messze nem mindenki tudott beleférni.⁵⁷ És ez is csak szalámszeletelés volt, mert az egyházmegyék rövidesen újabb utasítást kaptak, melynek értelmében *meg kellett szabadulniuk a „volt” szerzetesektől.*⁵⁸ És amellet később is, ha valaki nem volt elég hajlékony a számukra, *saját egyházi feletteseivel lökették ki ebből a „keretből”.* Ennek volt áldozata pl. az a 84. oldalon emlegetett X.Y., akinek⁵⁹ korábban leírt *összeomlása* is ebből a gyökérből indult el. – Szoktam mondani: nem egy esetben nyugodtabb szívvel állnék a Bíró elé a jogilag csődöt vallott lélek bőrében, mint feddhetetlennek tűnő előljárójában, aki azt formalizmusával, félelmével stb. a csőd felé indította!

És épp ez az egész keret-ügy egyik legvisszatartóbb része, hogy a végrehajtást magukra az egyházi előljárókra bízták, és azok ezt vállalták is! Persze nem rossz szándékkal, hanem ismét azzal a balhittel, hogy ha ők csinálják, még mindig jobb, mintha az ÁEH, vagy az ÁVO! Amellett az is jogtalan, méltatlan és embertelen lett volna, ha a hatóság megakadályoz egy újonnan jelentkező fiatalat abban, hogy olyan egyházi körülmények között éljen, amilyenben ő maga óhajt. De amikor már kölcsönös elkötelezettségek történtek, amik között telt el nem egyszer az illetők életének első frissebb és akcióképesebb része, ebben a helyzetben távolítani el egy embert, ez már teljesen erkölcstelen és embertelen. De hogy adott esetben a kiválogatást maguk az előljárók végezték el, a kisebb rossz erkölcsi elvére hivatkozva – ami azonban erősen kérdéses volt – és hátat fordítva az egyházjognak⁶⁰ – erre valójában az összes erkölcsi kategóriák közül legfeljebb az isteni irgalmat vehetjük igénybe. Mert megtörtént, hogy nem az Evangéliummal, hanem a politikai kacsákkal számolva, valahol az is a kiválasztás döntő szempontjai között szerepelt, hogy „ezt el lehet küldeni, mert ez megél a jég hátán is”, viszont „a másikat benn kell tartani mert gügyeségében éhen pusztul az alatt az öt év alatt is, míg ez az egész megbukik!” Az öt év alatt aztán legfeljebb annyit történt, hogy az egyik *felőrlődött a katasztrófájában*, míg a másik a bennmaradás tényétől nagy mellényt kapott. S az évek múltával ennek az *antiszelekciónak* a hatása szépen kivirult, és ma nem egy helyen azoké a döntő szó, akiket ezek az önállóságra stb. képtelenek neveltek. Mire? Döntőképes iránymutatóknak?

Egy manapság élő és hűséges fiatal esetleg a fejét fogja, és képtelen megérteni, hogyan kerülhetett ilyesmikre sor, és méghozzá olyanok részéről, akik, ha nem is voltak zsenik, de alapvetően becsületes és hűséges lelkek akartak maradni? Nem is érthetőek a dolgok, *az akkori idők egész levegője* nélkül.

⁵⁷ Gergely Jenő: Az 1950-es egyezmény (Vigília, 1990, 308-316. oldal.)

⁵⁸ A volt szerzetesek Golgotája egy külön önálló tanulmánynak lehetne a tárgya. Itt és most csak annyit, hogy már az 1952. június 20-i püspökkari értekezlet kénytelen tudomásul venni, hogy „a volt szerzetes kispapok a szemináriumokban nem tanulhatnak.” (Prímási levéltár, 4005/1952.sz.iratcsomó) Ugyanez év novemberében csak az esztergomi egyházmegye kénytelen egy 101 nevet tartalmazó névsort felterjeszteni az ÁEH-nak, mint „egyházmegyei szolgálatból elbocsátott volt szerzeteseket” (uo. 4962/1951. sz. iratcsomó), és nemhogy 1953-ban még egy vastag iratcsomó tartja számon plébániák és esperesi kerületek szerint teljes személyi adatsorral, mint egy rendőrségi adatgyűjtés, részben azokat a „volt” szerzeteseket, kik egyházi alkalmazásban vannak, részben azokat, akik csak a szóban forgó területen laktak (!) – (uo. 868/1953. sz. iratcsomó), de 1958-ban is Földes József, Vörösmarty utcai lelkész, még havi 200 Ft-os részletekben levonandó 1200 Ft büntetést kap a budapesti általános érseki helytartóságtól, mert nem vette figyelembe azt a rendelkezést, hogy „csak az egyházmegyei szolgálatba átvett szerzetesek” vehetnek részt a lelképásztorkodásban – vagyis maga az egyházi hatóság tiltja a lelképásztorkodást! Persze: „Az elintézés módját Gálik István egyházügyi megbízott helyesnek tartja... azzal a kéréssel, hogy a legközelebbi egyházmegyei körlevélben az ügyet leközljük” (uo. 2631 sz. iratcsomó – kiemelés tőlem.)

⁵⁹ Vigília 1991/6. sz.-ban Koncentrált támadás a „hallgató Egyház” ellen: Bírni idegekkel c. alfejezet.

⁶⁰ Lásd az 1389. kánont az 1983-as Codexben. A korábbi, az 1917-es Codexben a 2404. kánonban még kevésbé éles.

A háború vége felé suttogtak a társadalmunkban egy sztálini kiszólásról, hogy az egész magyar ügy végeredményben csak *vagonkérdés*. Akkor ezt általában komolytalannak vélték, de amikor később látták az emberek a zsidókat vivő, majd a hadifogoly, a kitelepítő vonatokat, akkor teljes *realitást kapott az idegeikben* ez a lehetőség. Ezt a kommunista propaganda is kellően felhasználta. A már régóta vergődő, aztán 1950-ben befejeződéshez ért állam-egyházi tárgyalások előtt a kormány a *szereztesek százait deportálta*, összezsúfolva néhány kiválasztott rendházba, ellátásukról sem gondoskodva, arról azonban igen, hogy benne legyen a levegőben: ha nem egyezünk meg, legfeljebb kivisszük őket Szibériába! Ez mint félelmetes és *valós lehetőség* ülte meg a tárgyalók lelkét, azzal a benyomással, hogy ők lesznek a felelősek ezeknek a szerencsétleneknek minden külső-belső elnyomorodásáért!

Talán közelebb hozza a dolgot a megértéshez egy egészen más területről való analóg esemény. – Német nyomás alatt, kellő felszerelés nélkül, amit ugyan a németek megígértek, de nem teljesítettek, került az orosz frontra a 2. magyar hadsereg. Aztán a felszerelés hiányossága miatt, az amúgy is óriási mértékű orosz támadás súlya alatt összeomlott és szinte *megsemmisült*. Ennek benyomása alatt adta ki parancsnoka Jány Gusztáv az 1943. évi január 24-én kelt hírhedt hadparancsát, ami olyan kitételeket tartalmazott, hogy „a magyar hadsereg elvesztette becsületét”, ami azután, mikor a kommunisták perbe fogták, nem kis súllyal esett latba elítéltetésénél és kivégzésénél. A mai hadtörténész azonban⁶¹ azt mondja: „*Rettenetes szavak ezek, melyek csakis egy pillanatnyi idegösszeroppanás következtében születhettek meg*, hiszen ha egy hadsereg elveszti becsületét, parancsnoka éppúgy elveszti, mint a legutolsó közlegénye.”

Azt merem feltételezni, hogy annak az időnek a levegője éppen olyan *idegösszeroppantó sokkot* váltott ki a megegyezést aláíró illetékesekben, mint aminek, más helyzetben ugyan, de Jány Gusztáv esett áldozatául.

Az igazi bajt itt is abban látom, hogy később sem következett be az a Ratzinger-i asztaltól való felállás, amikor már sokkról nem lehetett beszélni. A „megegyezés” szövegében is elgondolkodtató, hogy a négy rövid és nagyjából általánosságokból álló (hisz így lehet aztán mindent belemagyarázni) pontból, mindjárt az elsőben olvashatjuk, hogy a Püspöki Kar „kijelenti, hogy az Egyház törvényei szerint eljár azok ellen az egyházi személyek ellen, akik a Népköztársaság törvényes rendje és kormányának építő munkája ellen fellépnek.”, ami körülbelül annyi, mintha a meggyónt káromkodónak egy rendőr a gyóntatószék ajtajában még egy idézést is kikézbésítene. De ezt talán még megmagyarázza a sokkos idő.

Ezeket a *hűségnyilatkozatokat* azonban *újra és újra kikövetelik* és meg is adják, ami lehet annak is a jele, hogy valójában egyik fél sem hisz bennük. Így már alig egy évvel később a Gröss-féle „összeesküvés” után, 1951. július 3-án, az azévi VIII. püspökkari körlevélben, 2978 sz.a., Isten parancsaira hivatkozva követelnek engedelmességet az államnak, és egyebek közt kijelentik, hogy „különösen elítéljük és megbélyegezzük azokat az egyházi személyeket, akiknek bűnös működésére a legutóbbi napok folyamán fény derült”, tehát például Gröss kalocsai érseket, valamint, hogy „fegyelmi úton eljárunk mindazon egyháziakkal szemben, akik a Népköztársaság törvényeinek áthágásában bűnösnek találtak.”. És néhány nappal előbb (lásd fentebb: 115 és 117. oldalak) még maga Czapik magyarázza Rákosinak, hogy az *érseket csak a pápa vonhatja felelősségre!* És mikor pár év múltán mindezek ellenére Czapik halála folytán Grösszt visszahozták az érseki székre, természetesen újra elhangzik, hogy „abban a szellemben kíván működni, mint amelyet az elhunyt érsek képviselt az Egyház és állam békés viszonya érdekében” (lásd részletesen lejjebb: 150-151. old.) Ebbe a sorba aztán egészen természetesen illik bele a fentebb már emlegetett az 1961. II.sz. március 15-i püspökkari körlevél (88. old.), utána az 1962. március 8-i esztergomi körlevélben, 481.sz. a.,

⁶¹ Györkei Jenő az Új Magyarország 1993. július 16-i számának 10. oldalán. Kiemelés tőlem.

13 pap, 3 teológus és 2 kántor elítélése stb. – Remélhetőleg a Jóisten irgalma már kisimogatott az aláírókból minden félelmi sokkot!

Ezek a dolgok aztán részben tovább koptatták a szereplők idegeit, részben hozzászoktatták őket az ÁEH pórázához. Egy-egy kivételével a főpapok még csak iparkodtak megőrizni méltóságukat, de az ún. „középkáderek” mindennapi ügyeikkel úgy *szaladtak az ÁEH-hoz*, mint unoka a jóságos nagymamához. S az ÁEH el is intézett nekik mindent, postán, vámon, lakáshivatalban, a pénzügyeknél stb.

Például a 93. oldalon már szó esett az Actio Catholica 1976. évi főtitkáráról. Ez az ember 1961-ben Miskolcra került Pestre, a főtitkári székbe. Másfél év múlva már azért fordul az ÁEH-hoz, hogy *az szerezzon neki mentességet* a pesti illetőséghez szükséges ötévi Pesten lakási kötelezettség alól, mert egy házráépítésbe akar betársulni. Az ÁEH elnöke ezzel a megokolással támogatja a Fővárosi Tanácsnál, hogy *„egyházpolitikai megfontolásból* került Budapestre, és tölti be azóta is – az állam és az Egyház közötti megegyezés szellemében – jelenlegi munkakörét.” A tanácselnök a kérésnek helyt is ad *„egyházpolitikai érdekből”*.⁶²

Ugyanez az úr ugyanebben az évben egy *új VW 1500-as személykocsit akar magának behozatni*. Az egri érsek vállalta, hogy az árat nyugati támogatásból lefedezzi. Ő azért sír az ÁEH-nál, hogy *kapjon 50%-os vámkedvezményt*, amibe az bele is menne, erre a főtitkár úr vérszemet kap, és már 75%-osat kér. A dologból azonban mégsem lesz semmi, mert a nyugati segélyszerv csak a püspököknek és néhány nagybeteg rokkantnak tud ilyet küldeni, s a kivételezéssel csak *„a paptestvéreket elkészerítő látszatba kerülnek”*. De a jelzett összeget az akkori devizás támogató szerv, a magyar állami IKKA-n keresztül is át tudják utalni, és azon keresztül lehet autót is venni – csak hát persze nem nyugati kocsit. A főtitkár úr nemcsak felháborodottan válaszol a segélyszervnek, hanem *fel is jelenti azt az ÁEH felé*: *„Érthetetlen módon azonban részéről (a segélyszerv részéről) az ügyben teljes negativitást tapasztaltam. Meggyőződésem az, hogy a megbízott urat (Paulai Károly) nem lehet pártatlannak tekinteni és munkájában politikai indokok vezérlik. Negatív magatartása az Actio Catholica Országos Elnöksége felé hivatalos tudomásul szolgál.”*⁶³

A harmadik húzása ugyanebben az évben, hogy *a Szent István társulat tagjai sorába akar bekerülni*. Az elnök, Esty Miklós ezt ellenzi, mondván, hogy őt már mindenünnen kitűrték, ez az egy helye maradt meg, és ez az ember csak az ő helyére pályázik. És az ÁEH elnökét a főtitkár úr tényleg nyilván maga mögött érezheti, mert az ezt írta az irat felzetére: *„Hagyjuk egyenlőre Estyt megnyugodni. Nem lehet vele értelmesen beszélni.”*

Ki csodálkoznék azon, hogy 14 év után ez az ember, ha börtönben lévő papról van szó, csak hazudni tud?

Egy másik úr, ismert katolikus újságíró, a *lakásügyét* rendezteti az ÁEH segítségével, amit az elnök, Miklós Imre *„fontos egyházpolitikai okok miatt”* támogat is.⁶⁴ Ugyanezen az úton jut az illető *telefonhoz* is.⁶⁵ Ennek egyik kollegája, sajtónk akkori *„szürke eminenciása”* azért veszi igénybe a hivatalt, hogy a gyereke biztosan bejusson az *egyetemre*. Igaz ugyan, hogy jeles diák, de nehogy a felvételi bizottság ferde szemmel nézze azért, mert hitvallásos iskolába járt, s az apja katolikus újságíró. Az ÁEH elnöke meg is nyugtatja az illetékes dékánt, hogy az apa *„egyike azoknak a világi katolikus személyeknek, kik helyzetüknél és széleskörű befolyásuknál fogva jelentős mértékben hozzájárulnak az állam és a rk. Egyház közötti jóviszony kialakításához és megszilárdításához.”*⁶⁶ – Mindenesetre szeretném én látni

⁶² Új Magyar Levéltár, V. oszt., XIX-A-21 1963. év, 12694 és 12883 sz.-k.

⁶³ Lásd mint fent 1963, 12356, 12834, 459, 1189 és 1190 sz. iratok.

⁶⁴ Lásd mint fent 1961, 4507 sz. irat.

⁶⁵ Lásd mint fent 1961, 4988. sz.

⁶⁶ Lásd mint fent 14675/1963.

azt az írást, ahol *Emődi, Tabódy, Szigeti, Mócsy, Pálos Antal, Halász Piusz* – és még folytathatnám a sort oldalakon keresztül – magatartásáról állítanak ilyet!

A fenti csokorra a koronát az Ecclesia bolt illetékesének a feljelentése teszi rá⁶⁷; ahol *név szerint jelent fel papokat*, akik elsőáldozási és bérnyújtási képeket forgalmaznak, mert „pénzügyi büntetést követnek el”, „vétenek a sajtótörvényben meghatározott sokszorosítási törvény ellen is. Az elmúlt esztendőben nyomozócsoporthoz már adtam hasonló tárgyban feljelentést... szeretném kérni, hogy az ügyek pénzügyi befejezése után... adják tovább az ügyet a belügyi büntető hatóságoknak” ... „Mivel a szöveg ezen cikkben most éri el csúcspontját, *kérem igen gyors és hathatós beavatkozásukat.*” És ez az ember kereszténynek és nem ávós besúgónak vélte magát!⁶⁸

A főpapok még legalább a lelkekért aggódva követtek el balfogásokat, de ezek a középkáder laikusok csak a *maguk peccenyécskéjét* sütögetik az Evangélium parázsán!

Ebben az egyházkormányzati és pasztorális helyzetben melyet végső fokon a „keret” és az ÁEH teremtettek meg, súlyosan sérült az evangéliumi magatartás egésze. A „*semmiről sem akarok tudni*” és a „*csinálni kell, nem jelenteni*” modellkapcsolat az Egyháznak a *gerincét* támadta meg. Ezért mindmáig gyengén állunk a friss, bátor és újszerű vezetési stílust kívánó problémák megoldásánál. – Vagy nem nevetséges helyzet az, hogy Pesten, a Ferenciek terén egyetlen épületben van a különböző katolikus könyvkiadók kezében egy üzletnek és hat butiknak mondható helyiség, ahelyett hogy lenne egyetlen katolikus könyvárúháza, ahol viszont tényleg lehetne kapni minden katolikusnak mondható kiadványt? Most nevetve-bosszankodva hét egymás mellett fekvő bolton jár végig a jámbor lélek, hogy végül esetleg üres kézzel menjen haza.

És hol van ez még az országos problémáktól?

Egyrészt tehát vezetési kihagyásokat észlelhet az ember, ugyanakkor a másik oldalról megkérdőjelezi az engedelmisségnek magának még a fogalmát is, eltekintve minden szentírási felszólítástól, keresztény gyakorlattól, beleszédülve szekularizált közéleti divatokba. És érveket merítve az elmúlt évtizedek ilyen irányú, hibás lemaradásaiból.

Megismétlem: mindezek következtében aztán részben kipusztult, részben maradványaiban és csökevényeiben eleve ostobának, fegyelmetlennek, *forrófejűnek*, szektásnak és eretneknek *tűnt minden koncepció, kezdeményezés*, az Egyház agyának életteli moccanása. Az 1950. évi megegyezés 20 évre számolt csökkenő mértékű állami támogatással az Egyházak számára. Nem véletlenül. Később lassan kiszivárgott, hogy az állami hatóságok úgy gondolták, hogy a szocializmus szédületes fejlődése nyomán, *hol lesz már a vallás húsz év múlva? Az egyháziak viszont úgy vélték, hogy ennyi időn túl úgysem kell gondolkodni, mert hol lesz már akkorra a kommunizmus? Mindketten csalódtak, de a magunk csalódásának most is fizetjük az árát. A húsz év alatt egyetlen hivatalos irányító szempont csak az volt: túlélni! Várni, nem csinálni semmit, nem mozdulni, mert minden mozgás veszedelmes. Az időszak végén az ún. „kis lépések” politikája csak önámítás volt, mert szó sincs róla, hogy mi léptünk volna akármilyen kicsit is, a másik fél léptetett, a maga szempontjából előnyösnek véelve valamit a maga számára. A palifogás csodálatos példáit produkálhattuk, mint azon a főpapi dokumentumfilmen (és könyvben), ahol a bemondó így kérdez: „Elmondhatjuk-e azt, hogy a világnézeti különbségek ellenére a mai társadalom (1983-ban vagyunk) sikerrel megvalósította a szociális enciklikák elveit?” S a hosszú válasz a munkanélküliség, a betegellátás és a nyugdíj rendezésére utalva mondja: „Mindezt a mai államrend napjainkra megvalósította”⁶⁹, – mintha abban, amit csinált a pápai enciklikákat*

⁶⁷ Lásd uo. 1962, 7627 sz.

⁶⁸ Lásd: VII/A-B Táblák.

⁶⁹ „A meggyesett fa kizöldül” – Portré dr. Lékai Lászlóról. – RTV-Minerva Szt. István, 1984, 13-14 (számozatlan) szövegoldal.

akarta volna valósítani. Nem is beszélve a valóságról magáról, hisz 1976-ban magam olvastam a rabútságban, hogy országunkban *több mint félmillió nyugdíjkorú ember nem kap nyugdíjat*, és szabadulásomkor a számukat eggyel én is gyarapítottam.

A helyzetnek megfelelő, élő és új formák koncepciói a gyanúval kísért *lelkes káplánok* és az *üldözött kisközösségek* körében alakultak ki, persze nem egyszer a mindebből származó egyoldalúságokkal is megterhelve! Az átfogó koncepciók hiányát mindmáig megszenvedjük. Helyettük legtöbbször két irreális pótlékkal szembesülünk, a ***nosztalgiával és a romantikával***. Az első tökéletes irrealitással kikapcsolja a létből az elmúlt évtizedeket, és ott folytatná, ahol az, mondjuk 1944. március 19-én, abbamaradt. Igaz, hogy ehhez hiányoznak az emberek, tárgyak, anyagiak, helyzetek, viszont mérhetetlen lepusztulás grasszál – ő azonban behunyt szemmel követeli és roskatag erőivel *építené azt, ami volt*. A másik viszont előrenézve, úgy látja, hogy itt a lehetőség egy soha nem volt tündérvilág felépítésére, gyönyörűeket álmodik, a saját felhőiből leesve naponta megüti magát, míg végül keserűvé és cinikussá válik.

Megismétlem: azzal, hogy annak idején lázadónak, a sorból kilógónak, értetlennek és zavartkeltőnek ítélték minden moccanást, ***kiölték társadalmunkból a dinamizmust!*** Sőt, messze túl a kényszerítésen a keresztények szinte ***stílust csináltak a gondolatnélküli, érdektelen, érzéketlen és mozdulatlan embertelenségéből***, amelyből való kilépésre úgy tekintettek, mint a kereszténység és a jövő kockáztatására, amit ők oly szépen bebiztosítani véltek a keresztény élet csíráinak hibernálásával.

Egy konkrét példa ennek a dinamizmusnak a hiányára *Meszlényi Zoltán*, esztergomi segédpüspök elhúzódo exhumálása. – Meszlényit 1950. június 17-én az esztergomi káptalan helynökévé választotta. Egy hónap múlva internálták, majd népellenes magatartás címén bíróság elé állították, ahol ismeretlen tények alapján ismeretlen ítéletet kapott, majd nyolc hónapra rá 1951. március 4-én ismeretlen körülmények közt meghalt. A Rákoskeresztúri köztemető 249. sz. parcellájában temették el. Ezt azonban hivatalosan csak 1954. június 5-én, húgának a megkeresésére közli vele a Legfőbb Ügyészség. Hamvas 1957 novemberében írja, hogy már az elmúlt évben készült az exhumálás megindítására, de közbejött események meggátolták. 1958 januárjában Schwarcz-Eggenhoffer kéri a káptalant intézkedésre. Azután újra csönd, csak 1962-ben írja Hamvas, hogy „foglalkozom a gondolattal”. 1962 júliusában Csepregi személyesen ad át illetékes helyen az ügyben egy Pro memoriát. 1966. májusában írja újra Hamvas, hogy Rómából hazatérve újra felmerült benne a kívánság, megkerestette az ÁEH-t, és onnan üzenetet kapott, hogy egyszerű keretek közt az exhumálás megtörténhet, ami aztán júniusban meg is történt.⁷⁰ Az iratok nem utalnak semmi erőszakos akadályoztatásra, a dolog mégis egy évtizeden keresztül nyúlik, mert „készülnek”, „foglalkoznak a gondolattal”, „felmerül a kívánság”, csak mozgásra, tettekre nem kerül sor, csak a *dinamizmus hiányzik*.

Van, aki gyorsan kész a válasszal: nem tehettek róla, ilyen időket éltünk! Nem igaz! Nagyon sok mindenről tehattunk volna!

1948-ban ültük az Eucharisztikus Kongresszus 10 éves évfordulóját. A pesti Bazilika előtti nagygyűléssel akartunk megemlékezni róla. Ehhez persze például a közterület hangosításának az engedélye is kellett. Idejében kértük. Semmi válasz. Végül az előtte való napon, szombaton telefonon érdeklődik a minisztériumban az Actio Catholica igazgatója, hogy mi van az ügyben. Senki illetékes nincs benn. Miniszteri kihallgatást kér. Rajk László sincs benn. Utána újabb telefon: benn van, jöjjön azonnal. Bemegy: a miniszter nincs benn, nem is volt. Erre távirat megy a három elnöki palotába: Pestre, Leányfalura és

⁷⁰ Primási levéltár, 1726/1963 sz. csomóban az összes addigi iratok, továbbá az 1761/1966 és 1976/1966 sz. iratcsomók.

Balatonföldvárra, hogy a válasz elmaradását az engedély megadásának tekintjük. Másnap kora reggel mindenki benn van ugrásra készen az A.C. központjában, mikor jön a Bazilika plébániahivatalából egy telefon, hogy egy rendőrtiszti küldöttség van ott, és kéri a hangosítási engedélyt. Mivel azonban az ünnepélyt az A.C. rendezi, jöjjön valaki, és tárgyalja le az ügyet.

Mihalovics prelátus úr engem küld, taxival megyek, s a Bazilikánál kiszállva először a hangosító mérnökünkkel beszélünk. A két torony ablakaiból előre-hátra nézve összesen nyolc nagy méretű hangszóró nyúlik ki. Csökkentem-e a hangerőt, ha becsukjuk előttük a zsalukat, kérdezem. Egyáltalán nem – hangzik a válasz, de hát miért ne nyitottuk volna ki? És az a kis hangszóró, ami a Bazilika kerítésén lóg? Az inkább csak udvariasság a közvetlenül elől elhelyezett díszvendégekkel szemben, de a tornyokban lévő hangszórók mellett komoly szükség nincs rá.

A plébánia tanácstermében vagy másfél tucat rendőrtiszt üli körül a nagy asztalt, ki egyenruhában, ki civilben. Kérik az engedélyt. Elmondom nekik a fentieket. Ők megértik a helyzetünket, de ehhez nem tudnak hozzászólni. Nekik csak a hangosítási engedély ellenőrzésére van kompetenciájuk. Én is teljesen megértem az ő helyzetüket – mondom –, de én sem tudok kilépni a magunk kereteiből. Dermedt csend. Megszólalok: meg vagyok győződve arról, hogy egyikünk sem óhajt nyilvános botrányt, s nem akarjuk egymás szemét kikaparni. Mivel mi jelenlévők nem tehetünk az előállott helyzetről, próbáljuk közös erővel megoldani. Valaki megkönnyebbülten megszólal: tessék hát javasolni valamit. A következőket mondom: Szerintem a Bazilika kerítése mindenképpen a Bazilikához magához tartozik, és nem közterület, – de elismerem, hogy erről lehet vitatkozni. Azért az ott elhelyezett hangszórót leszereltetem. A toronyban lévő hangszórókat – bár azok már vitathatatlanul a templom területére esnek – behúzatam a toronyba és becsukatom előttük a zsalukat, hogy ne legyen a dolognak provokatív jellege. De hogy azon túl, a templomon belül aztán mit csináljak, szeretném látni, hogy abba ki szól bele? – Pár pillanatnyi pissenéstelen csend, aztán valaki megszólal: hát akkor tessék kiadni a megfelelő utasításokat. – Kérem minden rendben lesz, csak egy kis türelmet, mert mind a két toronyba külön-külön fel kell másznia valakinek. – És eleve történt megbeszélésünk szerint, ekkor belép a terembe a prelátus úr, akinek a jelenlévők előtt még lereferálok a történeteket, amit ő mosolygó fejbólintással hagy jóvá. – A dolognak nem is lett semmi további következménye, azon kívül, hogy másnap értesültünk arról, hogy Rajk dühöngött a minisztériumban, hogy minden ravaszkodása ellenére megtörtént a hangosítás.

Valaki tán azt mondja, hogy ez csak egy véletlenül bejött kalandorkodás. Nem így áll a dolog. A Politikai Bizottság 1947. augusztus 7-i ülésén ezt az utasítást adják a belügyminiszternek: „A Politikai Bizottság megbízza Rajk elvtársat, hogy folytassa tovább az egyházi hatóságokkal a Szent István-napi körmenetre vonatkozó tárgyalásokat, és kísérelje meg a felvonulás útvonalát lerövidíteni. **Szükség esetén engedje meg, hogy ott legyen, ahol kívánják.**”⁷¹ – A prímás letartóztatása után ugyan a mozgásterünk jelentősen beszűkült, de csak utána, és a fenti kisstílű és mindennapos jellemtelenségeket ez sem igazolja.

Az Egyház lerobbanása logikusan nem áll meg sem a gerincének sérülésénél, sem a koncepció és a dinamizmus kipusztulásánál. *A túlélésre való iparkodás* önkéntelenül is úgy *átsodorja embereinket a hatalom oldalára*, ahogy Brezanóczy börtönlátogatásának a stílusánál láttuk (91-92. old.) – Az 1963-ban szabadult papok közül az egyik esztergomi egyházmegyésnél a bíróság letilt 416 Ft-ot börtönköltség címén, és egyházi felettese jelzi, hogy azt a nyugdíjából két részletben vonja le.⁷² Egy börtöntől feldúlt életű, kifosztott nyugdíjastól! Vajon ezt az összeget nem fizethette volna ki az illető a saját zsebéből? Mikor

⁷¹ Kiemelés tőlem. – A Politikatörténeti Intézet levéltára, 274. fond 3. csoport, 100. őrzési egység.

⁷² Prímási levéltár, 3271/1964. sz. iratcsomó.

harmadszor szabadultam, Werner Alajos a karján hozott utánam vidékre egy öltöny ruhát – igaz, ő is börtönviselt volt! Vagy nem fizethette volna ki az Actio Catholica segélyezési keretének a terhére, ami abban az évben 140.000 Ft-ra terjedt?⁷³ Csak hát az illető, lélekben a túlélés, tehát a hatalom oldalán áll, nem az üldözött keresztényén! Ő *irgalmat gyakorol*, amikor csak két részletben vonja le azt, amit a hatalom követel, de azt egészen keresztüllépni *szembenállás*, ellenforradalom lenne! Pedig *lehetne másképp is!* Egy másik, ugyancsak esztergomi egyházmegyes papnak 16.687 Ft bünyügyi költségét is kifizeti az egyházmegye 1972-ben, igaz, ez már az előzőleg ugyancsak *üldözött Kisberk püspök úr* nevéhez fűződik.⁷⁴

S egy-egy ilyen részletnél sokkal súlyosabb volt az a pszichés teher, amit az üldözött papok hordtak, mert akiknek állapotbeli kötelességük lett volna a hónuk alá nyúlni, azok ugyanúgy a hatalom oldalán állva, csak távortartó tenyerüket szegezték szembe velük. A téma minden részlete külön kötetet töltene meg. Elgondolkoztatónak csak egyetlen börtönviselt papnak a főhatóságához írt két leveléből idézek 1973-ból és 1976-ból! Az első: „...tizenhárom év alatt soha, egyetlen egyszer sem jött úgy létre köztem és Főpásztorom között egy személyes kapcsolat, hogy azt Főpásztorom kezdeményezte volna irántam való személyes érdeklődéstől indíttatva.” A másodikból: „...Az eltelt 15 és fél év alatt Főpásztoraim... soha sem üzenet, sem levél formájában önkezdeményezésűleg nem nyilvánították azt a szándékukat, hogy szeretnének találkozni velem, vagy legalább olyan levelet kapni tőlem, amelyben beszámolok életkörülményeimről... Bíboros úr nekem az irántam való érdeklődésnek soha a legcsekélyebb jelét sem adta...”⁷⁵

És lássunk egy laikus sorsot is. – *Gróh József* több mint 38 éven át volt az esztergomi egyházmegye, s így végül Mindszenty jogtanácsosa is. A primás elítélése után *őt is letartóztatják*, azzal az indokkal, hogy mint Mindszenty jogtanácsosa, tudnia kellett a dolgairól, és mégsem jelentette fel, holott más oldalról az ily minőségben megtudott tényeket büntetés terhe alatt tartozott megőrizni. Két év ítélet, utána internálás, teljes vagyonek Kobzás (családi ház, telkek), nyugdíjmegvonás, amire három különböző munkahely révén is volna joga. 1960-ban fordul az érsekséghez, ahonnan kap ugyan 1000 Ft segélyt, de a nyugdíjkérelmére azt válaszolják, hogy előbb forduljon az Igazságügyi Minisztériumhoz, hogy kegyelmi úton rehabilitálják. Megható ennek az öreg, beteg embernek a válasza: „...nem tudom bánni, amit tettem, s aki voltam, s nem tudok kegyelmi kérvénnyel...” S az ismert versidézzel zárja: Kegyelmet uradtól nem kér soha Szondy! Megalázkodás nélkül próbálkozik az ÁEH-nál is nyugdíjkérellemmel, de azok „hatáskör hiányában” visszadobják a labdát az egyházmegyének. 1963-ban kér újra valami segítséget az egyházmegyétől, miután nyugdíjat sehonnan nem kap, ingóságai abban az időben nem értek, 82 éves, és „...11 éve ápolom gyógyíthatatlan feleségemet börtönviselt, leromlott idegeimmel...” – kap is 500 Ft-ot!⁷⁶ – Vigasztalódásul az olvasó felütheti Balla András Esztergom című albumát⁷⁷ amelyben az egyik kép aláírása: A Gróh-féle ház homlokzatának részlete (Széchenyi-tér). A képen a falon egy bolthajtásos féldomborműben a Szűzanya imádja a Kisjézust. – Most már Gróh is imádja egy szebb és bensőségebb világban!

És most visszautalhatok a katolikus fejezet egész első felére, a *cserbenhagyás* témájára, és akkor látjuk, hogy tényleg logikus beteljesülésekről van szó: aminek a magvait az ötvenes évek elején vetették el, az akár még száz év múlva is szépen hozza virágját, gyümölcseit!

⁷³ Primási levéltár, 519/1964. sz. iratcsomó. VIII/A-B-C Táblák.

⁷⁴ Primási levéltár, 2258/1972. sz. iratcsomó.

⁷⁵ Primási levéltár. 1403/1976. sz. iratcsomó. – Lásd a 84., 91-93. és alább a 148. oldalakat.

⁷⁶ A vonatkozó iratok összegyűjtve a Primási levéltárban 282/1960. sz. iratcsomóban, továbbá az ÁEH iratai közt: Magyar Országos Levéltár, V. oszt. XIX-A-21, 1960, 16007. sz. a.

⁷⁷ Esztergom város önkormányzata, 1991.

* * *

Az eddigiek érthetővé teszik a két, korábban már emlegetett átfogó gyűjtőág kialakulását: a *hűségesek*, merevek, kereten kívüliek, forrófejűek és a *megalkuvók*, kompromisszumkeresők, elfogadottak és józanok, végső fokon: a *vértanúsággal is számoló*k, és a *túlélni akarók*. Az 1944. októberi püspökkari körlevél követői és az 1961-es – hamisított – körlevél kórusa. Az elnevezések általában minősítésjellegűek is, és nem sokat kell találgatni, hogy melyiket adták az emberek saját maguknak, s melyiket köszönhetik ellenfeleiknek. A dolog természete szerint elsősorban az élvonalban álló egyháziakra vonatkoztatottan alakulnak ki a címkék, de ugyanúgy és jogosan, használják őket az azok sodrásába betagolt hívőkre is. Az elnevezések belső tartalma egyéni és lelkiismeretbeli: végső fokon *csak a Jóisten ítélhet bárki felett is*. A rájuk visszavezethető jelenségek azonban kívülről és elfogulatlanul is megközelíthetők, mikor is – nem gondolva az illetők pszichés megtámadottságára, befolyásoltságukra, megtévesztettségükre, primitivitásukra – *csak az eseményeket* nézzük önmagukban, illetve kihatásaikban. Ezen kívül is még mindenki a saját csoportján és keretein belül is, esetenként szabadon néz szembe a jónak és rossznak percenkénti kihívásaival.

Az első csoportot alapvetően hűség és helytállás kötelezettsége önti el, annál is inkább, mert látja mások megbotránkozató magatartását. Ez a hűség azonban – esetleg pszichésen is megtámogatva – *átalakulhat görcsre, embertelen értetlenségé, mások irgalmatlan* (és esetleg elfogultan aaptalan) *megítélésévé* is. Láthatjuk: a nyilvános és felesleges, sőt akár agresszív imádkozás aposztáziába is átfordulhat. – *Ide tartozik a „mindent vissza” nosztalgiája is*, amely kizárólagosan csak a jogot és erkölcsöt nézi, de azt nem, hogy az élet a bűnökön keresztül is továbbmegy, és nem fordítható vissza. Az hódítható meg belőle, amit erőink reálisan bírnak, s ha lesznek új erők, azok magukhoz mérten kiharcolhatják majd azt, amire képesek. *A görcs egyik jelensége a magábfordulás* és megállás is, ami szintén életellenes. A hűség ugyan nem áll „be”, de meg sem áll, hanem a lehetőségei szerint ugyan, de él tovább. Aki a hűségéből múzeumot csinál, és bevonul oda teremőrnék, az kívül került az életen. Lehet, hogy a nosztalgikusok felhasználják, de ez nem jelent semmit, mert a nosztalgikusok is kívül vannak a valóságos életen. De arra is van példa, hogy valaki ebben a magábavonulásban, elzárkózva, ujjai közt pergeti tovább, amit kimentett az árból és magával vitt, és szintén önmagában, *utópiát épít utópiára*. Ahogyan ő helyesnek látná. Egyre közeledve egy keresztény Swifthez, Campanellához, önmagához, vélt hűségével az Isten Országától – távolodva. Ismét: aki azt hiszi, hogy áll... (1Kor 10,12).

A második csoport helyzeténél fogva is, önmagát igazolni akarva is, sokkal jobban, nyakig, *benne áll az életben*, s így aránylag többször huppan bele sajátos csapdájába, mint az előző. Ez az előző ugyan legtöbbször elítéli a másikat, de nem lévén pozícióban, ez az elítélés nem nagyon kelt feltűnést, ha igazságos, ha nem. A másiknak viszont *minden gesztusa történelmi és romboló*.

Az első csoport levegőjére jellemző pl. az a bizonyos regnumi szellemi olimpián szerepelt magnószalag a Szovjetunió misszionálásáról (112. old).

A másodikikat olyasmivel tudom illusztrálni, hogy az ÁEH 1961-ben már a perek lefolytatása előtt a kispapok szintjéig iparkodott ennek a bizonyos márciusi körlevélnek a szellemében maga mellé állítani az egyháziakat. De nem is ez az – érthető – törekvése a döntő, hanem az egyháziak naiv bedőlése. Erről tanúskodnak pl. Rátkai János egyházügyi főelőadó, miniszteri biztos „szigorúan titkos” feljegyzései, amiket 1961. ápr. 26-án készített

végzős szeminaristákkal.⁷⁸ Az egyik teológus pl. „igen pozitíve nyilatkozott a papi békemozgalomról” – „a ma papjainak feltétlenül aktív tagjainak kell lennie”. Viszont elítélte a februárban történt államellenes összeesküvéssel kapcsolatos letartóztatott személyek ténykedését. Mai olvasó jót derülhet a miniszteri biztos úr kapcsolódó, és nem túlságosan hízelgő megjegyzése részletein: „Általános műveltség terén nem nagy tájékozottsággal bír, az egyházi sajtón kívül csak a képes Szovjet-kultúrát olvassa, megfelelő vezetővel használható lesz.” – Egy másik évfolyamtárs a februári összeesküvéstről csak annyit tud, amennyit a rektor mondott és a sajtóban olvasott, „az ott résztvevő papokat elítéli”, „a papi békemozgalomban részt kíván venni”, „és szükségét érzi annak, hogy a haladó papsággal ő is együtt haladhasson”. – No és a miniszteri biztos további árulkodó adatai: „a sajtót nem szereti, csak a tiltott sportújságot olvassa titkon”, „nagyfokú kisebbségi érzése van, szolgai hűséggel végre fog mindent hajtani”, „az engedelmesség terén a világi vonatkozásokban sem lesz nála hiány, ha ezt megfelelő óvatossággal és tapintattal visszük feléje (a sportot, bort, nőt nem fogja megtagadni)”.

További részletek a körképből. – Először 1953-ban szabadultam. Nem óhajtottam letenni a Róma által ellenzett esküt, s törvényes egyházi előljárom tudtával és beleegyezésével fizikai munkát vállaltam. De azért be akartam köszönni az Actio Catholica központjába, hiszen onnan hurcoltak el, és amellet a régi vezetés – amelyhez ugyan az ekkorinak már semmi köze sem volt – még másfél éven keresztül folyósította a családomnak a fizetésemet, amivel a börtönellátásomat tudták feljavítani. Nemhogy kereszténynek, még európainak sem tartottam volna, ha ezt nem kísérem meg, bár tudtam, amit tudtam. De azért értek meglepetések. Mikor 1948-ban letartóztattak, naponta több száz ügyfél ment át a helyiségeinken, ezért minden poros, elhasznált volt, hiszen takarítani, megfelelően karbantartani, nem volt pénzünk. Most minden ragyogóan ki volt glancolva, mint egy népköztársasági hivatal, viszont én voltam benne az *egyetlen* „ügyfél”. Bár csak a magam rövid köszönetét rebegtem el, a hivatalvezető főpap arcára kiült a félelem, hogy mit akarok kérni tőle, és hogyan szabadulhatna meg tőlem. Nehezen tudtam magamba fojtani a kacagást, és kijőve onnan, gondoltam, hogy egy vagyonért sem cserélném el a magam békés kifutófiúi munkáját ennek az országos egyházi vezetőnek a görcseivel.

Egyébként ezt az „állást” is az öcsém szerezte nekem, akinek a pályája három peremmel kapcsolatban háromszor roppant meg, de ez őt nem zavarta. Egyházi részről viszont maguktól ígérték, hogy támogatásomra majd kapok pl. fordítanivalókat a Vigíliától, erről azonban a továbbiakban egyetlen egyszer sem esett szó. Csak az akkori házfőnök, *Szemenyei Laci* csöndben odasúgott biztatását őrzöm: Te, azért ha zavarba jössz, én mindig el tudom könyvelni, amivel segítelek. De ezt se vettem igénybe egyszer sem. Viszont az 1961-es második letartóztatásomkor a Vízműveknél voltam vízóra leolvasó. Persze tudták, hogy ki vagyok, de nem volt köztünk semmi „világnézeti kapcsolat”. Pusztá emberségük azonban annyira ment, hogy nem vették tudomásul a letartóztatásomat, továbbra is létszámban tartottak, fizették utánam a társadalombiztosítást majd három éven keresztül. Szabadulásomkor egyszerűen tovább dolgoztam. A munkakönyvemből ez a börtönidő így nem is állapítható meg, és ezért még a nyugdíjamba is beleszámított. Az is részben derűs, részben megkapóan emberi számomra, hogy mikor a nyolcvanas években rendezni lehetett a nyugdíjhelyzetemet, ez után nem én tolokodtam, arról nem is beszélve, hogy az egyházi hatóságok sem foglalkoztak ilyesmivel, hanem a börtönbeli jóbarát deményisták indították el.

⁷⁸ Az iratról xerox-másolat kiadását a levéltár még 1993 tavaszán is megtagadta! Pedig a bemutatás nem sérti a személyiségi jogokat, hanem éppen azok védelmét segíti, mikor igazolja, hogy az ÁEH micsoda embertelen brutalitással és lenézéssel kezelte, megerőszakolta és kihasználta a neki már kiszolgáltatott, de még meg nem állapodott fiatal lelkeket is! – Jelzete: Országos Levéltár, V. oszt. XIX-A-21 3.430. sz.

Az ötvenes években a magam ragaszkodását akarva mutatni, vasárnap délben rendszeresen megjelentem a rendházi ebédeken. Ez nem egyszer jelentett számomra nehézséget. A hétvége akkor a magunkfajtának drága idő volt: a lelki napok, csoportfoglalkozások, gyóntatások szűkös és zsúfolt ideje. És persze kinn valahol a budai hegyekben. Onnan rohantam be, majd vissza, a családiásan elnyúló ebédekre, ami kinn nem vett volna igénybe többet egy negyedóránál, de ezt olyan becsületbeli kérdésnek éreztem. Mindaddig, míg rá nem jöttem, hogy ezel az érzéssel jórészt magam vagyok. *Nincs rám szükség*, sokan csak behúzzák a nyakukat, hogy jaj, ez is itt van! Akkor lassan elmaradtam. – De nem egyetlen ilyen eset volt. Régi gyóntatómnak, aki akkor előljárom is volt, mondtam egy gyónásban, hogy én szívesen beszámolok arról, amit alapjában véve csinállok. Ez a lelkipásztori munkám volt, és az ajánlatom más körülmények közt egyszerűen kötelességem lett volna. És gyónásban voltunk. Az illető hátrahőkölt, két nyitott tenyerét fordította felém, ezzel: – Nem! Semmiről sem akarok tudni!

Az Egyház ma is olvastatja az évközi idő XXVI. vasárnapjának második leckéjében a papi zsolozsmában szent Polykárp vértanú-püspöknek a filippiekhez írt leveléből, hogy

„...magnopere congaivus sum
vobis ... quod prout decuit vos, *comitati*
estis eos, qui implicati sunt vinculis...”

„...nagyon örülök veletek együtt,
hogy amivel tartoztatok is, *elkísértétek*
azokat, akik bilincsek közé jutottak...”

Mit csináltak ezek az emberek, mikor kénytelenek voltak ezeket a szövegeket olvasni? Elpirultak, megdühödtek, átugrottak rajtuk, vitatkoztak velük? Ó kor-analógia⁷⁹, te is csak bosszantod a szegény halandót!

Hamvas, csanádi püspök és esztergomi adminisztrátor *Kollár Ferenc* jezsuitát 1950. szeptember 2-án, tehát rendjük feloszlatása után felveszi az esztergomi egyházmegyébe, és megbízza a régi jezsuita lap, a Szív, további szerkesztésével. De mikor egy év múlva a lap engedélyét visszavonják, Hamvas is menesztí az egyházmegyéből is Kollárt, sőt közli vele, hogy tilos számára minden lelkipásztori munka.⁸⁰ Az egyháztörténelem szélsőséges esete, hogy egy püspök a papjának minden további nélkül *megtiltja a lelkipásztorkodást*, – még ha nyomás alatt is!⁸¹ Arra viszont volt figyelme és energiája, hogy a Szent István napi ünnepélyes mise alkalmából külön engedélyt kérjen a *cappa magna* (ma már nem használt bíborszínű különleges főpapi uszály) *használatára*.⁸²

Grósz József kalocsai érseket 1951-ben tartóztatják le és ítélik el 15 évre. A kapcsolt perekben elítéltek közül, személyi titkárával, *Sztrilich Károllyal*, egyszer véletlenül futottam össze pár pillanatra a Gyűjtőben. Ő mesélte el, hogy Grósz letartóztatása után egy szerdai napon az AVH akkori központjában, a Margit-híd pesti hídfője mellett álló „fehér házban” helyezték el az ottani börtönrészlegben. Ennek legalsó szintjére az 5. pinceszintre vitték le, ahol a zárkák alján tenyérnyi magasságban állt a beszivárgó dunavíz. Aztán szombatig senki se nézett felé, ennivalót sem adtak be neki. Szombaton felvitték, elébe tették a kész jegyzőkönyvet, amit ő ezek után szó nélkül aláírt.

⁷⁹ A fogalom magyarázatát lásd a 174. oldaltól.

⁸⁰ Szabó Ferenc: Kortárs magyar jezsuiták. I. 296. old. Prugg Verlag, Einsenstadt, 1991.

⁸¹ Ezzel és más hasonló (pl. ebben az írásban is emlegetett „elhelyezési” – 84. old.) esetekben érdemes átélmélni az Egyház állásfoglalását, pl. az 1389 sz. kánonban: „Aki az egyházi hatalommal vagy tisztséggel *visszaél*, a cselekmény vagy mulasztás súlyossága szerint büntetendő, nem kizárva a hivataltól való megfosztást sem. – Erdő Péter: Az egyházi törvénykönyv, Szent István, 1985, 935-936. old. – Lásd továbbá a 135. old. 1. sz. jegyzetét.

⁸² Prímási levéltár, Esztergom, 2031/1959. sz. iratcsomó.

Mélységesen tévednek azonban azok, akik azt hiszik, hogy az akkori püspöki kar egyszerűen „beadta a derekát”, „eladta magát”. Elég végignézni csak Salacz Gábor rövid könyvét⁸³, hogy az ember belelásson abba az *iszapbirkózásba*, amit püspökeink állandóan folytattak a kommunistákkal, még ha érzékeli is az ember a Czapik vezette túlélést kereső irányt és az elvi álláspontokat hangoztatók különbségeit. És soká fog még tartani, amíg minden írás hozzáférhető lesz, és feldolgozásukkal átfogó összkép áll majd rendelkezésünkre. Eddig ugyan nem lehetett találkozni nálunk azzal az 1944. októberi római-Serédi magatartással, hogy „még vértanúság árán is”⁸⁴, de arról a szédületes rombolásról sem volt fogalmuk, amit magatartásuk külső vetülete okozott a hívek közt. A 15 évre ítélt Grószot még valamivel 5 év eltelté előtt a püspöki kar és az ÁVH összjátéka⁸⁵ kihozza a börtönből az időközben elhunyt Czapik pótlására, sőt 1957. december 7-én meg fogja kapni – és el is fogadja – a Magyar Népköztársaság Zászlórendje II. fokozatát.⁸⁶

Hogy azonban ez az „összjáték” is valójában milyen keserves és egyoldalú kínlás volt, az a ma már előásható iratokból is világosan kiderül.

Czapik Gyula egri érsek, 1956. április 25. meghalt, és ezzel az ország – *Mindszenty és Grósz börtönben lévén* – érsek nélkül maradt. Így a püspöki rangsorolás szerint *Shvoy, fehérvári püspök* vette át a püspöki kar elnöki tisztét és május 11-ére püspökkari értekezletet hívott össze. Az ÁEH Czapikkal a maga módján „kijött”, de most gondterhelte volt, hogy ki legyen a neki megfelelő új elnök. Salacz idézett könyve⁸⁷ írja, hogy ezen az értekezleten Hamvas már beszámol az ÁEH-val folytatott előzetes tárgyalásról. Ennek következtében a püspöki kar küldöttsége még aznap délután (!) megjelenhetett Hegedűs miniszterelnöknél, és írásban átadta neki a következő nyilatkozatot:

„A magyar püspöki kar május 11-én tartott értekezletén felmerült a püspöki kar elnökségének kérdése. A kérdés legsimább megoldásának látszik a kalocsai érsek visszatérése főegyházmegyéjébe. Hogy ez lehetővé váljék, *amnesztiát kérünk* a számára, hogy érseki székébe visszatérve, joghatóságát zavartalanul gyakorolhassa. A püspöki kar az ő elnöklete alatt továbbra is abban a szellemben kíván működni, mint amelyet az elhunyt érsek képviselt az Egyház és állam békés viszonya érdekében és előmozdítani kívánja a Magyar Népköztársaság építő munkáját és hazánk békés fejlődését. Minden olyan törekvést, mely népünk jólétének emelésére irányul, megértéssel vesszünk és a jövőben is támogatunk.”

A püspöki kar kérelmét az *Elnöki Tanács azonnal teljesítette*, „kegyelmi úton” elengedte Grósz büntetését s másnap már fogadta is őt Hegedűs miniszterelnök és közölte vele, hogy a minisztertanács nem emel kifogást az ellen, hogy elfoglalja a kalocsai érseki székét és betöltse a katolikus püspöki kar elnöki tisztét.

Valójában azonban szó sincs arról, hogy ez a kérdés a püspöki kar értekezletén „merült fel”. Nincs támpont Salacz feltételezésére sem, aki szerint: „Valószínű, hogy halála előtt maga Czapik vethette fel Grósz érseknek Kalocsára való visszaengedését.” Viszont *május 3-áról kelt Horváth Jánosnak, az ÁEH akkori elnökének* egy előterjesztése, amit Hegedűs András *miniszterelnök még aznap előjegyeztetett a másnapi Politikai Bizottsági ülésre*, elküldve az előterjesztést Rákosinak. A Politikai Bizottság az előterjesztést el is fogadta.⁸⁸ Ebből a szövegből egyértelműen kiderül, hogy a kezdeményezés és a *forгатókönyv az ÁEH*

⁸³ A magyar katolikus Egyház tizenhét esztendeje: 1948-1964, Görres Gesellschaft, München, 1988.

⁸⁴ 1944. okt. 6-i, VIII. sz. Esztergom egyházmegyei körlevél 7779. sz. utasítása, valamint Serédi körlevele a püspökökhöz: Pírmási levéltár, 7828/1944. sz., 1944. okt. 6. III/A-D Táblák.

⁸⁵ Salacz: i.m. 126-127. old. – Lásd: 87-90. old. – III/A-B-C-D Táblák.

⁸⁶ Magyar Katolikus Almanach II., Szent István, 1988. 39. old.

⁸⁷ Salacz: i.m. 126-127. old.

⁸⁸ Országos Levéltár, VII. oszt. MSZMP-iratok, 276. fond, 53. csoport, 284. őrzési egység, az 1956. május 4-i PB-ülés jegyzőkönyve. – Lásd: IX/A-B Táblák.

berkeiben született meg. A PB május 11-i ülésének a jegyzőkönyve tartalmazza, hogy Hegedűs még aznap fogadja a püspököket, hogy a kegyelmi rendelet a sajtóban másnap, május 12-én jelenjen meg, és hogy így az ügyet „egy héttel előbb” pörgessék le, mint korábban gondolták. A dolog Grósz számára sem jelentett meglepetést, mert vele az ÁEH elnöke, *Horváth János, május 6-án már beszélt*, felkeresve őt internálása helyén, Tószegen.⁸⁹

*Horváth János május 3-i előterjesztésének a törzsszövege a következőképpen szól:*⁹⁰

1./ Czapik érsek halálával megüresedett a Püspöki Kar elnöki tiszte. A jelenlegi viszonyok között Hamvas Endre csanádi püspök volna elfogadható erre a tisztségre. Ennek megvalósítása érdekében szükségessé válna három – őt korban és rangban megelőző (a negyedik Péteri József püspök működését nem engedélyezzük) – püspök lemondatása a Püspöki Kar elnöki tiszteről. Ezek: Virágh Ferenc pécsi, Shvoy Lajos székesfehérvári és Dudás Miklós hajdúdorogi püspökök. Ezek elkerülhetetlenül személyi sértődéshez vezetnének.

Javasoljuk Grósz József kalocsai érsek funkciójába való visszahelyezését. Ezáltal ő lenne a Püspöki Kar elnöke, mert rangban az érsek minden püspököt megelőz.

2./ Május 19-én a Püspöki Kar három legtekintélyesebb tagja a *Püspöki Kar nevében kérje a Minisztertanács elnökétől* Grósz József kalocsai érsek funkciójába való visszahelyezését. Ez alkalommal a Püspöki Kar képviselői a Kar nevében olyan írásos nyilatkozattal kérjék Grósz József visszahelyezését, amely nyilatkozatban kifejezik készségüket az állam és egyház közötti *megegyezés megtartását*, valamint a kormánnyal való *jó együttműködést* illetően.

3./ A Minisztertanács elnöke május 21-én fogadja Grósz Józsefet. Közölje vele, hogy kegyelemben részesült, *elfoglalhatja egyházi tisztét.* Grósz József ez alkalommal *adjon írásos nyilatkozatot, amelyben elkötelezi magát az állammal való jó együttműködésre*, továbbá hitet tesz a Czapik érsek által képviselt politikai irányvonal folytatására.

Mindezek közben azonban azok, akiket Grósszel együtt ítélték el, kiemelkedő papi egyéniségek és egyszerű kisemberek *ülnek tovább.* És sem ő, sem püspöktársai nem veszik észre azt a pasztorális csődöt, amit magatartásuk a hívők között okoz. Személyesen is találkoztam akkoriban az érsek úr egyik elítélttársának a családjával. Sok, hat vagy nyolc gyerekes család volt. A gyerekek abban az ifjúkorban voltak, ami leginkább a tanulás ideje, akartak volna is tanulni, csak éppen nem teheték. Részben apjukra hivatkozva sehová sem vették fel őket, részben minden munkára képes családtagnak dolgoznia kellett, hogy a rájuk nehezedő nyomás ellenére is meg tudjanak élni. És keserűen mondták, hogy mennyire *nem törődik velük* az érsek úr. Persze az is lehet, hogy kifejezetten meg is *tiltották* neki, de hát az ember akkor se fogad el ilyen körülmények közt kitüntetését, viszont semmi áron sem hagyja cserben az övéit. Ezekiel 33,6: *...ha az őr látva, hogy közeleg a kard, nem fújja meg a trombitáját, és nem riasztja a népet, s a kard odaérve elragad egyet közülük, akkor bár saját bűne folytán ragadta el, vérét mégis az őrtől kérem számon.* – Ez a szempont valahogy nem élt elég élesen az akkori egyházi vezetőkben. És nem döbrentek rá arra sem, hogy a „túlélésnek”, ennek az egész fogalomnak nincsenek sem bibliai, sem hagyománybeli gyökerei! Csak napjaink puha nyárspolgárságára megy vissza!

Éppen Grósszel kapcsolatos az alábbi eset is. Még 1947-et írtunk. A Zeneakadémia akkori egyetemi lelkésze, *Mojzes Péter*, nagyon hűséges, intelligens és bensőséges pap volt, maga is kalocsai egyházmegyés. Az Actio Catholica ifjúsági titkárságával karöltve vagy 120 zeneakadémikust vitt le azon a nyáron Kalocsára *képhetes világnézeti táborozásra.* Előzetes szervező munka révén az egyes fiatalokat helyi családok látták vendégül, ők pedig köszönetül

⁸⁹ Salacz: i.m. 126. old.

⁹⁰ IX/B Tábla.

a vendéglátásért, a napi előadások, viták stb. után, több este adtak a város közönségének szabadtéri hangversenyt. Az egyiket az érseki palota előtt. Teljes ének- és zenekar volt lenn, s a holdfényes augusztusi estén a fiatalok kotta nélkül játszották Mozart: Egy kis éji zenéjét, csak a karmester kottáját világította meg a kapu felett égő egy szem villanykörte. Mojzes Petivel együtt mély örömmel hallgattuk a magukfeledten játszó fiatalokat, akik közben felfelpislogtak a palota erkélyére, ahol az ajtók csak nem akartak kinyílni, s ahonnan a házigazdának kellett volna fogadnia a szerenádot. Végül Péter türelmét veszítve mondta nekem: felmegyek, és előrángatom az Öreget, hát nem lehet hallatlanra venni a fiatalokat. Be is ment, s mivel otthon volt, ismerte a járást, egyenesen az ebédlőből nyíló erkélyajtóhoz sietett, azt kinyitotta, és lenn mindenki az a benyomás támadt: no, történik már valami! Aztán hosszú időn keresztül semmi sem történt tovább, míg végül újra előkerül Peti lógó orral és vérvörös-dühösen.

– Képzeld, hátul ultizik az aulistaival, és azt mondta, ilyen későn (9 óra volt) ő már nem hajlandó kijönni. 1947-ben, 120 egyetemista elé. Hol él ez az ember? – kérdeztük egymástól.

A Czapik halála utáni helyzet bonyodalmai azonban még tovább gyűrűztek. *Hegedűs András* miniszterelnök a Politikai Bizottság július 25-i ülésén újabb előterjesztéssel él az üres egri érseki székkal kapcsolatosan. Ismét érdemes felfigyelni a manipulációs indítékokra, melyeknek semmi közük sincsen a vallási szempontokhoz: „...hogyan a kezdeményezés a mi részünkről legyen és hogy a Püspöki Karban erősödjének azok, akik az állammal való együttműködést szorgalmazzák...” De azoknak az időknek a levegőjét érzékeltetve, érdemes az irat egész törzsszövegét végigolvasni:⁹¹

„Tardini bíboros az elmúlt héten levélben felszólította Grösz Józsefet, hogy tegyen javaslatot az elhalt egri érsek helyett pápai vikárius kinevezésére, aki felváltaná Brezanóczit, akit – amint ez a Politikai Bizottság tagjai előtt ismeretes – Czapik halála után káptalani helynököknek választottak meg.

Azért, hogy a kezdeményezés a mi részünkről legyen és hogy a Püspöki Karban erősödjének azok, akik az állammal való együttműködést szorgalmazzák, javaslom a következő határozati javaslat elfogadását:

Az Állami Egyházügyi Hivatal útján el kell érni, hogy a Püspöki Kar, illetve annak elnöke Grösz József a *Vatikánhoz előterjesztést tegyen* Hamvas Józsefnek! egri érsekké és Brezanóczit Pálnak csanádi püspökké való kinevezésére.

Véleményünk szerint e javaslatnak a Vatikán részéről történő elfogadása a *Püspöki Karban erősítené az állam befolyását*. Amennyiben a Vatikán nem fogadná el, úgy ez mély sértést jelentene Hamvasra – aki jelenleg a Püspöki Kar egyik legtekintélyesebb tagja – és Brezanóczira is.”

A Politikai Bizottság ezt a javaslatot is magáévá tette már a következő napi ülésén, tehát 1956. július 26-án.⁹² Róma azonban nem hagyta magát sürgetni, hisz amennyire magáénak érzett egy-egy jelöltet az ÁEH, legalább annyira nem lelkesedtek érte Rómában. Csak *tizenhárom év múltán*, 1969-ben lett Brezanócziból egri érsek, Hamvas akkor maradt a helyén.

A püspökök belső tárgyalásai ugyan iparkodtak legalább elvben védeni legalább az elvi kérdéseket, és ehhez akartak jó pontokat szerezni a külső lojalitással, azt gondolván, hogy mindenkinek van józan esze is, lelkiismerete is, tudnia kell, min mit értsen. De ha ez így lenne, akkor arra a bizonyos „örre” nem is lenne szükség. És akiben még egyénileg is voltak puha pontok, az még tovább áltathatta magát!

⁹¹ Országos Levéltár, VII. osztály, MSZMP iratok, 276. fond, 53. csoport, 297. őrzési egység, 99. oldal. – Lásd: X. Tábla. – Jellegetes, hogy a miniszterelnök által aláírt irat Hamvas keresztnevét (Endre) is rosszul használja. Tardini nem volt bíboros, ez csak illetékeseink pontatlansága.

⁹² Lásd: 155. old. 1. jegyzet: 29-30. old.

Külön kiemelt és bőséges téma lenne pl. az ún. *katolikus sajtó szemforgatása*. (Nem egy olyan terület van, amit a sajtóhoz hasonlóan lehetne végignézni és elemezni! A sajtó a maga tömeghatása és közismertsége révén csak jól kínálkozó példa.)

Azt gondolom, emberileg érthető, ha a fentiek olvastán valakinek Churchill mondása jut eszébe, amit a müncheni egyezményt aláíró Chamberlainnek mondott: Ön választhatott a megalkuvás és a háború között. A megalkuvást választotta, és megkapja majd hozzá a háborút is! Nem egy ember van, aki egyszerűen így látja püspökeink magatartását az elmúlt évtizedekben, legfeljebb melléje teszi még a Vatikán úgynevezett keleti politikáját is.

És ha van is a dologban sok igazság, mégsem ilyen egyszerű. A véleménymondók ugyanis önkéntelenül is politikai kategóriákban gondolkodnak, hatalmi és érdekszempontok szerepelnek náluk öntudatlanul is, az Egyház dolga pedig az Evangélium hirdetése, tehát **magatartása lelkipásztori, és nem politikai!** Persze azért a földön él, és nem tud teljesen elvonatkozni ételtől, ruházattól, utcától és politikától, sőt emberi mivolta belebonyolódhatik történelmi hibákba is, de újra és újra iparkodik azokból kiküzdeni magát, és pedig az Evangélium irányába.

Az Egyház Róm 13,1-7 és 1Pt 2,13-17 alapján az átfogó földi rendet, így az *államrendet is, Isten teremtő akaratára vezeti vissza*, mellyel csak igen súlyos visszaélések esetén, amikor az már teljesen kiforgatja az Isten akaratát, száll szembe, és nem egyszer sokáig is vár a józan ész felülkerekedésére. De akkor is számol az esetleges, és az emberek számára elbírhatatlan üldözések lehetőségével. Az isteni, elvi elvárás, és az emberi teherbírás számontartása közti őrlődés – amelynek hordozásáért ugyancsak felelősek vagyunk –, a bármilyen szintű egyházi vezetés egyik drámai csapdája végig a történelmen. Az ember megdöbben azon, hogy ebből a szempontból a **mohácsi vész utáni magyar helyzet** szerkezetében mennyire azonos volt a második világháború utánival. Hóman-Szekfű: Magyar Történet IV. kötetének 235-287. lapjai kísérik végig ezt a fejlődést. Csak pár mondatot emelnék ki, ami alátámasztja ezt a megállapítást.

„Az új helyzetre legjellemzőbb a *püspöki szervezetnek szinte teljes kihalása*. A mohácsi vészből mindössze csak öt-hat magyar püspök menekült meg, akiknek száma is, halálesetek következtében, csakhamar megfogyatkozott⁹³ „A pápának – Ferdinánd és János között nehéz lett volna választania –, akinek egyházi szempontból úgyis arra kellett törekednie, hogy mindkét királlyal lehetőleg jó viszonyban legyen. Tehát politikai és egyházi lelki okok egyaránt arra készítették Rómát, hogy a püspöki kinevezések halasztásával a két király közt békét, megegyezést teremtsen. A pápaság a magyar Egyháznak éppen legkritikusabb évtizedeiben sokkal kevesebb információval rendelkezett a hazai viszonyokról, mint akár előbb, akár utóbb bármikor. A pápaságnak évtizedeken keresztül hiányzik a rendes, állandó képviselő Magyarországon.⁹⁴ „Miután ezek a nehézségek minden egyes kinevezésnél előjöttek, így szokássá vált a sorozatos püspöki kinevezés.” 1538-ban János számára 5 főpapot neveztek ki, 1554-ben Ferdinánd számára 10-et, és 1573-ban is sorozatos kinevezés történik. Az első sorozatos kinevezés előtt már csak három főpap volt az országban, 1572 előtt pedig már csak négy.⁹⁵ „Az állam beleegyezése nélkül még főpásztorokkal sem láthatta el a pápaság a magyar egyházmegyéket.”⁹⁶ Mindennek következtében „a hierarchiának szinte teljes megszűntével a régi Egyház évtizedeken át *teljes tehetetlenségben* lévén a német

⁹³ 236. oldal.

⁹⁴ Lásd mint fent 240. oldal.

⁹⁵ Lásd mint fent 243. oldal.

⁹⁶ Lásd mint fent 250. oldal.

városokból tovaterjedő új hitnek kellett átengednie a lelki szükségletek kielégítését.”⁹⁷ És így: „Évtizedek kellettek míg a katolikus Egyház a felemelkedés útját megtalálta.”⁹⁸

Ha az ember kihagyja, vagy behelyettesíti a korhoz kötött fogalmakat mint király, vagy Mohács, a szöveg gerince és egész mondanivalója pontosan jellemzi a magyar katolicizmusnak a második világháború utáni helyzetét, és azt a szorítót is, amiben Róma leledzett mindkét történelmi helyzetben, amikor alapjában véve csak a lelkekről szeretett volna gondoskodni, de *gúzsba kötötte* a rajta kívül álló történelmi helyzet.

A *püspököknek* ugyanezt a vergődését látjuk a náci rezsimmel való birkózásnál. A politikus könnyen mondhatja: tudomásul nem vétel, passzív ellenállás stb., amik a mi oldalunkon is lehetségesek, de az is kemény evangéliumi valóság, amit Bertram kardinális, a német püspöki konferencia elnöke, mondott az egyik fuldai püspöki kari ülésen, aki pedig egyébként szintén a „kemény vonalások” közé tartozott, hogy „ő végigcsinálta a (bismarck-i) kultúrharcot, s ezért nem tudja magát arra elhatározni, hogy legyenek ismét hívők, akiknek papi segítség nélkül kelljen meghalniuk.”⁹⁹ – Szeretném tudni, ki merné *ezt a gyötrődést* egyszerűen megalkuvásnak mondani? És ezek között a szempontok között oldódik fel mindaz a kérdés és probléma is, amit a Vatikán „Ostpolitik”-jával emlegetnek azok, akik épp ennek az átfogó szemléletnek a híján feleslegesen, de kínlódnak.

Casaroli mondta:

„Im höherem, sozusagen metahistorischem Sinne habe der ungarische Kardinal tatsächlich recht behalten... Gleichwohl sei es *aus pastoralen Motiven* notwendig gewesen, Entscheidungen zu treffen, die auch Papst Paul VI. *durchlitten habe*.¹⁰⁰

Egy magasabb, mondhatnám történelem feletti értelemben a magyar bíborosnak tényleg igaza volt... *Lelkipásztori okokból* azonban épp oly szükséges volt döntéseket hozni, amiket VI. Pál pápa is *megszenvedett*.

– Casaroli pontosan a fentieket hitelesíti meg!

Csak az is bizonyos, és itt visszautalnék Ratzinger szavaira (57. old.), hogy a fentiek után azt is kell tudni, hogy „mikor kell a tárgyalást megszakítani, és mikor kell megkezdeni az ellenállást”.

És nálunk a bertram-i leckét tudták ugyan, de Ratzingerét?

Ha ezek után folytatjuk a sajtó problémáját, ők is azt hitték, hogy a Szentlélek alszik, és nekik kell megmenteniük az egész magyar katolikus társadalmat, aminek viszont előfeltétele, hogy önmagukat mentsék meg. Már 1948-ban olvasható egy belső vizsgálati eredményben¹⁰¹: „Az Új Ember vezetői ha el is ismerték elvben az Actio Catholica fennhatóságát, vagy inkább ellenőrző jogát, az egész vállalatot gyakorlatilag inkább a maguk konzorciumának tekintették...”

A sajtókatolicizmusnak a sterilitásáról némi fogalmat adhat Rónay György kétkötetes napló-behemótja¹⁰², összesen 1562 oldal. Kétszerese a fentebb emlegetett (76 old.) Schöpflin (325 old.) és Rác (550 old.) együttes oldalszámának, de tizedannyi tartalommal se. A továbbiak előtt még hadd mentegetőzzem újra: nem vagyok Rónay ellensége, nem akarom támadni, és nem vonom felelősségre. Lehet, hogy külön odafigyelés nélkül, mint a már

⁹⁷ Lásd mint fent 235. oldal.

⁹⁸ Lásd mint fent 280. oldal

⁹⁹ Hürten: Verfolgung, Widerstand und Zeugnis, Grünwald, 1987, 87. old.

¹⁰⁰ Hansjakob Stehle: Geheimdiplomatie im Vatikan, Benziger, 1993, 304. old.

¹⁰¹ Primási levéltár, Esztergom, 7124. sz. 1948. okt. 15.

¹⁰² Magvető, 1989.

emlegetett Grósz és az alább következő Sík, csak egyszerű természetességgel szívta magába a túlélni, menteni, lapulni levegőjét, s csak azért „rühellé a prófétaságot”,¹⁰³ mert a naplójából az sem tűnik ki, hogy akár a fogalmat, akár a számára ebből esetlegesen származható feladatot egyáltalán ismerte volna. Pedig akkor felnőtt, katolikus körökben a *sajtóapostolság* állandóan emlegetett feladat volt. Naplója viszont pusztá önmaga körül való forgás: írásai, fordításai, irodalmi problémái – nem úgy, mint a fenti másik kettő, akik pedig ateisták –, és még csak nem is félelemből, ez nem érződik rajta, hanem egyszerűen az érdeklődése nem jut túl a maga irodalmi-játszóterei homokozásán! Ez jól érzékelhető pl. az I. kötet 410. oldalán, ahol ugyan kiugró kivételszerűen egy katolikus közéleti eseményt említ: „folyik a szerzetesek házaikból való eltávolítása”, de ez azonnal át is megy az egyoldalú kritikába: „lesz-e elég bölcsesség, önfegyelem és alázatosság főpapjainkban ahhoz, hogy megtegyék azokat a lépéseket, amelyekkel talán még megakadályozhatják...” – érdekes, hogy Néró és Décius idejéből nem ismerünk az őskeresztényektől ilyen szövegeket! Azok jobban tudták, hogy mi a dolguk.

De a szerzetesek iránti elszigetelt érdeklődéssel is tisztába jöhetünk pár oldallal hátrább¹⁰⁴, mikor alappal, vagy alaptalanul... – az Új Ember létét érzi kockán forgónak. Ekkor is csak a mások felé való kritika csendül fel, hogy „talán „illetékesek” tehettek volna, megelőzően, akkor, amikor a megegyezés tárgyalásai folytak; szólhattak volna, tárgyalhattak volna a sajtó érdekében is.” Azután a fájongás egy oldalon keresztül: „Nem egyszer úgy érzi az ember, hogy ezek a »legnagyobb helyek« a szeretetükkel is elhagytak, ha ugyan egyáltalán valaha mellettünk álltak. Gyanakvó kritikát kaptunk eleget...” stb. Nem mintha nem lenne igaza szinte mind abban, amit mond. Bizalmatlanok voltak velük szemben – de mivel szolgáltak rá a bizalomra? Hogy mások nem tették a dolgukat – igaz! De ők talán tették? Ők ugyanúgy kívül álltak az egész magyar keresztény- és embersorson! A börtönben találkoztam egy képzőművésszel, aki ugyan csak humanista volt, nem keresztény, de ez elég volt neki arra, hogy ne álljon be a Képzőművészeti Alapba, hanem a maga kenyerén éljen. S mikor ez a művészetéből származó kenyér ki-kifogyott, akkor elment a jéggyárba segéd munkásnak addig, míg újra csurrant-cseppent valami. Bírálni annak és azt van csak joga, aki és amiben maga is harcolt. Űlni a szerkesztőségi asztalnál, és elvárni, hogy az Egyház azt biztosítsa a számomra, ahelyett, hogy harcolnék – no, igen, a kibicnek semmi sem drága. A sajtó jó eszköz lehet, de Krisztus nem azért alapította az Egyházat, hogy az a sajtó fenntartásáról gondoskodjék. Hogy a sajtónk ügye sem egyszerű magától értetődőséggel rendezett, arra is utal, hogy innen-onnan megközelítve napjainkban is szőnyegen forog. Sajnos, a megközelítések is sokszor csak aktuálpolitikai és nem lelkiismeret-vizsgálati szinten mozognak. A támadóknak legtöbbször tökéletesen igazuk van – abban, amiben támadnak, és a védekezőknek is, védekezésük területén –, csak a kettő két különböző, egymással nem találkozó szinten folyik.

Ennek illusztrálására:

Jelen sorok írásakor például folyt egy sajtóvita, ahol az egyik fél támadta az Új Embert, az elmaradt helytállást, iránymutatást hiányolva tőle az ötvenes, hatvanas stb. évekből. Egy régi munkatársa viszont cikksorozatban hozta az ellenpéldákat – 1950 előtről. Ez a korábbi idő sem volt ugyan teljesen makulátlan, de biztos, hogy hűségesebb a későbbiekénél. Ettől függetlenül, a *különböző idősikokon* folytatott vita érvei így elmentek egymás mellett.

A sajtónk kétségkívül hordott evangéliumi ízeket, színeket és hangulatokat, hiszen másként meg se vette volna a közönség, kicsúszott volna az egzisztencia íróik talpa alól, sőt a központi egyházi feladatok számára az Actio Catholica tárcájából is hiányzott volna az

¹⁰³ Babits: Jónás könyve, I. rész.

¹⁰⁴ I. kötet 468-469. oldal.

átlagosan évi egymillió forint, amit a sajtó hozott. Persze, ez az íz és szín mindig pontosan annyira volt érezhető, amennyire az egyúttal a rendszernek is megfelelt. Ezt éreztettem az 1961-es perhullámmal kapcsolatos tanulmányban is¹⁰⁵. Különböző ez a cenzúra, sőt előzetes öncenzúra nem volt se kisebb, se nagyobb, mint az egész magyar szellemi élet egyéb frontjain, ami azt is jelenti, hogy épp az az előremutató, prófétai szín hiányzott belőle, ami átfogóan mégiscsak a kereszténység egészének lenne a hivatása. Mindszenty letartóztatásáig ez nem hiánytalanul, de nagyjából érvényesült. A sajtótörténész – a fenti időpontig – fel tudja sorolni a helyes lépések sorát, a kortárs utal a fent idézett belső revízió megállapítására, miközben emlékezik a hiányokra is. ***A Czapik fémjelezte korszakban és utána sajtónk annyiban és úgy létezett, amennyire a kormány a maga szempontjai szerint azt jónak látta.*** Mint minden más egyéb is. Csakhogy ez a sajtó – egy-egy ritka, és talán nem is szándékolt kivétellel, mint 1956-ban – ezt a helyzetet elfogadta, belesimult, nem került sor a hatóság újra és újra való közbelépésére, mint pl. a szociáldemokrata sajtónál a két világháború közt. ***Ennek a sajtónak nem voltak ügyeletes börtönben ülői,*** mint azoknál. S ezt a készséges szellemiséget biztosították, az olyan jellegű, apró személyi lekötelezettségek, amikről fent esett szó, s amiket sajtónk személyi állománya rendszeresen kért, kapott és elfogadott. Nem mindenki, nem is mindig, de olyan mértékben, hogy a lekötelezettség, és ezzel együtt a sajtó lépéstartása a kormány diktálta ütemmel biztosítva legyen. És aki hiányolja ezt a bizonyos prófétai szint, annak bizony alapvetően igaza is van, a reálisan felsorolható jópontok ellenére is. Aki viszont azt válaszolja, hogy különben egyáltalán nem lett volna keresztény sajtó, az nem ismeri azt a keresztény erkölcsi alapelvet, hogy a cél nem szentesíti az eszközt. És az egyháztörténelemből vagy nem ismeri, vagy a kor-analógia fogalmát elutasítva nem törődik az annak idején élt jezsuita generálissal, aki, amikor rendje fennmaradása érdekében a rendi szabályzat felvizezésére akarták rávenni, azt felelte: Sint, ut sunt, aut non sint! Legyenek, ahogy vannak, vagy ne legyenek!¹⁰⁶

Ugy 1948–50-től a sajtónk vitathatatlanul elérte azt az eredményt, hogy fenntartotta a saját szervezetét, bizonyos pénzüsszegekkel támogatta a központi egyházvezetést, fenntartott bizonyos vallásos hangulatot a jámbor és/vagy naiv lelkekben, bizonyosfajta segédeszközt jelentett a kormány kül-, és belpolitikája számára, az esetleges többit alig lehet elválasztani az önámítástól és öngazolástól. S a túlélésre való törekvés nemcsak személyeknél nem hoz elő olyasmit, amiről azután elmondható: ezért mégiscsak érdemes volt! Más területen is így van. Márai fájongásai is szólnak erről: „A hitleri terror múlásával a német íróasztalfiókokból sem került elő az a bizonyos kézirat, amit sokan vártak... A kézirat, amely a terror idejében titokban készült, menedékhelyen lappangott, és várta a pillanatot, amikor az író megmondhatja az igazat... A pillanat eljött, de az író és a kézirat valahol az asztalfiókban maradt. Most is híre jár az ilyen kéziratoknak a vasfüggönyön túl... De lehet, hogy most sem kerül elő semmi a vörös terror elől rejtegetett szellemi fedezékből – dokumentációs írások, talán”¹⁰⁷.

Anélkül, hogy tudták, vagy megfogalmazták volna, az ***Egyház bármilyen jellegű hangadói egyre jobban elfogadták az ateisták játékszabályait,*** egyre jobban távolodva az Evangélium levegőjétől. A Vigília például, mint szellemi kulturális fórum, 1948-ban és 1949-ben egyszerűen nem vesz tudomást sem az Actio Catholica peréről, sem a Mindszenty-perről. Egy későbbi generáció, a lapot olvasva, észre sem fogja venni, hogy ilyesmi is volt. Egyszer, 1953-ban történt első szabadulásom után, egy autóbuszon véletlenül szembetalálkoztam, az akkori „katolikus sajtó” „szürke eminenciásával”. Kisfiával volt, nem vett tudomásul, a legközelebbi megállónál határozottan terelgette leszállni a fiút, aki nyilván nem értette, hogy

¹⁰⁵ Vigília, 1991. szeptember, 691. oldal.

¹⁰⁶ Szántó Konrád: A katolikus Egyház története II. k. 265. oldal.

¹⁰⁷ Márai: Napló, 1968-75, Akadémia, 11. oldal.

miért kell nekik ott és akkor leszállniuk? Az 1961-es perhullám után a lap már szépen domborított is az állásfoglalásával. Így érthető, hogy mikor a korábbi kisfiú a hatvanas évek közepén már érettségizett, ünnepi ajándékkul egy autót kapott az apjától, a harmadikat a családban, mert édesanyja is rendelkezett már kocsival. Pedig akkoriban még egy kocsni sem volt mindennapos a családokban.

És hogy mindezek nem egyszerűen figyelmet nem érdemlő, a közéletre ki nem ható, jelentéktelen emberi kicsiségek, hanem éppen ellenkezőleg, egy gyökeres belső eladottság, a maga pozíciójában való megmaradni és túlélni akarás külső csillámai, arra az alábbiakban teljes terjedelmükben közlök két levéltári iratot.¹⁰⁸

Mindkettő egy Gál Ferenc nevű, nyilván hivatali beosztott, feljegyzése főnöke, Nógrádi Sándor, miniszterelnökségi államtitkár részére. Abban az időben a sajtóügyek a miniszterelnökségi államtitkárság hatáskörébe tartoztak. Az első irat kelte: Budapest, 1947. november hó 8-án. Szövege:

„Az Új Ember szerkesztősége részéről ... a lap *felelős szerkesztője* megjelent hivatali helyiségemben, és a következőket adta elő:

Az Új Emberben a legutóbb megjelent Mindszenty-levél kizárólag a primás személyes és terrorisztikus fellépésének következménye. A primás kb. 3-4 hónappal ezelőtt, mint az Actio Catholica díszelnöke a lap irányának megszabásában aktivizálta magát. A bizonyos levél közzétételét már egy héttel ezelőtt követelte, azonban a szerkesztőbizottság által vezetett küldöttség kérésére kijelentette, hogy a dolgot még meggondolja. A hozzá visszajuttatott levelet azonban vasárnap reggel személyesen adta át Mihalovics Zsigmondnak, a lap felelős kiadójának, és utasította a közzétételre. Ugyanakkor azt követelte, védje meg az Új Ember Schlachta Margitot, és bizonyítsa be, hogy a Házból 60 napra való kizárása törvénytelen. Ezt a kérését nem teljesítették. Néhány hónappal ezelőtt a szerkesztőség tudta nélkül levelet írt a felelős szerkesztő egyházi főnökének, és kérte őt, hogy az illetőt helyezze át Budapestről valamelyik másik városba. Ez a kísérlete azonban nem sikerült.

A szerkesztőség nevében kijelentette ... , hogy a szerkesztőség a betiltást jó alkalomnak tekinti aziránt, hogy megszabaduljon a Mindszentyvel való függőségtől. Az a kérése tehát, hogy a revízió során az Új Ember új lapengedélye ne az Actio Catholica nevére szóljon, hanem pl. az Új Ember Lapkiadó Kft. nevére, mint merkantil társaság. Ilyen körülmények között Mindszenty hatását teljes mértékben tudná a szerkesztőség közömbösíteni. Az egész változást a primás beleegyezése nélkül akarják végrehajtani, s őt csupán kész helyzet elé akarják állítani.

További terve a szerkesztőségnek az, hogy egyházi részről Bánáss veszprémi püspököt akarják közel hozni a laphoz, aki a primás esetleges beavatkozási kísérleteit egyházi vonalon is el tudja hárítani.

Amennyiben a fentebb vázolt lehetőség megvalósul, az új lap szerkesztősége kérelmet nyújt be a betiltás megrövidítése iránt.”

A másik irat kelte: Budapest, 1948. április 27-én. Szövege:

„**Feljegyzés Nógrádi államtitkár úr részére.**

Ma, ... az Új Ember szerkesztője megjelent nálam, és a következőket mondotta: Mindszenty hercegprímás hétfőn három olyan nyilatkozatot akart leközzöltetni az Új Emberben, amelynek közlésére a lap nem volt hajlandó. A szerkesztőségből három tag, akiket nem nevezett meg, még aznap felmentek a primáshoz, és kérték a nyilatkozat megváltoztatását. Erre a primás egy enyhébb hangú nyilatkozatot adott, de annak a közlése is még ebben a

¹⁰⁸ Az MSZP Politikatörténeti Intézetének Levéltára, 274. fond, 7. csoport, 251. sz. őrzési egysége, 1., illetve 6-7 lapok. – XI/A-B-C-D Táblák.

percben bizonytalan. A nyilatkozat szövegét nem ismeri még, de megérkezése után el fogja küldeni.

Ezzel az esettel kapcsolatban úgy látják, hogy Mindszenty hercegprímás az utóbbi időben arra törekszik, hogy „fait accompli” (!) a lapot olyan helyzetbe hozza, hogy a hatóságok a lap ellen eljárjanak. Miután sem ... nem hajlandók tovább elviselni Mindszenty politikai manővereit, és nem hajlandók sem a lapot, sem magukat az amerikai propaganda eszközüvé tenni, s miután úgy érzik, hogy a lap szerkesztősége *Mihalovics Zsigmond kivételével* mögöttük áll, működésüket tovább ilyen körülmények közt nem kívánják folytatni.

Véleménye szerint Mindszenty őket olyan helyzetbe akarja juttatni, hogy mint főpásztor léphessen fel velük szemben, abban az esetben, ha az engedelmisséget megtagadják (kiközösítés stb.). Másrészt pedig az amerikai propaganda szolgálatában rendészeti eljárással akarja a lapot tönkretenni. ... szerint Mindszentyt céljainak szolgálatában sem intézmények, sem emberek sorsa nem érdekli. Mindszenty legutóbbi próbálkozása a csehszlovák ügy volt. Erről a kérdéstről kijelentette, hogy azokat a cikkeket, amelyeket a csehszlovák kérdéstről leközöltek, Mindszenty erőszakolta ki. Kijelentette továbbá, hogy Mihalovics Zsigmond ebben a percben igen ingadozó, erről a beszélgetésről nem is tud, és amennyiben ők kiválnának a lapszerkesztőségből, egyedül próbálná vinni a dolgot, de véleménye szerint teljesen sikertelenül.

Megemlítette, hogy ... a legutolsó püspöki konferencia előtt végigjárta a püspököket, és ennek következtében Mindszenty ellenére a Püspöki Kar egy olyan határozatot hozott, hogy az Új Emberrel meg vannak elégedve. Mindszenty azonban nem respektálja a határozatot.

Az a kérése, hogy tegyék megfelelő formában lehetővé azt, hogy az Új Ember megszűnjön azon a címen, hogy az Actio Catholica nem jogi személy, és egy megfelelő testületnek a véleménye szerint, mint leghaladóbb rendnek, a Bencés rendnek adjunk új lapengedélyt.

Tekintettel arra, hogy a lapot így sokáig már nem hajlandók csinálni, az ügyben gyors döntést kérnek.”

A lap alján még külön két sor:

„*Révai József elvtársnak,
Budapest.*”

Az ügy nyilván őt is megjárta.

Az iratdosszié további illetékes, párt- vagy állami forrásból eredő állásfoglalást nem tartalmaz.

Ha végiggondoljuk a két szöveget, nyilvánvalóvá lesz előttünk, hogy itt egy intézmény kínálja fel a hatalomnak ugyanazt a „kivetkőződést”, amivel az egyeseknél is találkozhatunk (Horváth Richárd: 67. old., Máté János: 190. old. és a sor folytatható). A dolog válasz is lehet Rónay György panaszaira (159-160. old.). Egyébként személyesen is jelen voltam annak idején az Actio Catholica egy belső tanácskozásán, ahol a jövő lap szellemi arculatáról volt szó, és ahol az élvonalbeli munkatársak egyike azt az álláspontot képviselte, hogy az akkor közismert Vu és Lu párizsi érdekesen beszámoló bulvár-lapokat kellene mintának venni, tehát az első pillanatban sem akartak a szóvivők valami hűségesen hitvalló magatartást képviselni, hanem az itt is emlegetett „merkantil” stílust. A kereszténységből pedig csak annyit, hogy ebben a sivár világban tömjénszagot leheljen, és így a templomokban árusítsák, és ebből meglegyen íróik kényelmes haszna. Hisz csak a „maguk konzorciumának tekintették” (159. old.)

Önzésükben nem is gondoltak arra, hogy amiként az egyéni, úgy az intézményes „kivetkőződést” sem engedi meg a párt, hisz a nyílt színvallással megszűnne egyetlen hasznuk: a *csapda-jelleg a hívők felé*. Ezek mind azt hitték, hogy a párt lelkendezve szorítaná őket keblére, pedig csak: megfizetni igen, de kezét fogni vele...? (67. old.)

Az Új Ember gárdájának akkori egyházhűségét jól jellemzik azok a szavak, melyekkel Rónay György még 1977-ben is beszél Mindszenty magatartásáról: „mi az ő politikáját már akkor katasztrófa-politikának és utánam az özönvíz álláspontnak tartottuk.”¹⁰⁹ – Júdás is mondhatta volna virágvasárnapon Krisztusnak, hogy tárgyalni kell a farizeusokkal, mert a *hűség* katasztrófa-politika. És a saját boldogulási szempontjából igaza is lett volna.

Persze lehet, hogy a szerkesztőség egyszerű munkatársainak minderről fogalmuk sem volt. Elvégezték a dolgukat, amiket a lap főkörifeusai hol elfogadtak, hol kizsigereltek. Vannak erről is egykorú emlékeim.

Külön is felháborító a két jelentés igaztalansága. Ők vádaskodnak azzal, hogy a primás „akarja a lapot tönkretenni”, amire persze semmi bizonyítékuk nincs. Viszont mind a két írás a maga szövegében is azt a kívánalmat tartalmazza, hogy „az Új Ember megszűnjön”, és ők kaparinthassák meg. Azt mondják, hogy a primást „céljainak szolgálatában sem intézmények, sem emberek sorsa nem érdekli.” És ugyanakkor már a következő sorokban elfordulnak annak a csehszlovák ügyben való próbálkozásától, ami nem volt más, mint a Csallóközben a csehek által kitelepített magyarok védelmének kísérlete. De ugyanúgy említettem (91. old.) segítő próbálkozását a saját titkárnőmmel kapcsolatban. A hatalom üldözöttjeivel kapcsolatban viszont, ha egyáltalán megszólalt a szerkesztőség, legfeljebb egy árnyalattal szelídebben ismételte meg az ügyészi szövegeket.

Édes dolog az is, hogy „gyors döntést kérnek”, mert „a lapot így sokáig már nem hajlandók csinálni” – és aztán az egész társadalom tanú rá, hogy bizony mindvégig, vagy harminc éven keresztül, csinálták, mert a *valódi gazdáik* így kívánták tőlük.

Az biztos, hogy a „még vértanúság árán is” magatartásról nem lehet vádolni őket. Sőt arra is emlékszem, hogy annak idején komolyan hívők nem egyszer emlegették, hogy tisztább lenne a helyzetünk, ha az Új Ember nem is lenne. Nem vallottam ezt az álláspontot, és a sötét pontok mellett itt-ott fényfoltok is derengtek, de lelkiismeretvizsgálatot tartani talán mégsem lenne felesleges. Szerényebb lesz tőle az ember, és realisabb!

* * *

A játékszabályok elfogadása egészen a szóhasználatig, a stílusazonosságig megy el.

Amikor kihallgattak, csak úgy beszéltek velem: „kirúgott piarista”. Ennek tényalapja az volt, hogy ők soha nem vettek fel a maguk egyházi kereteibe. Ha hivatalosan is írtak rólam, akkor ez úgy hangzott, hogy a „volt” piarista. Elnevettem magam, mikor a primási levéltárban először került a kezembe a 868/1953. sz. iratcsomó, és aztán mások is, ahol ugyanúgy olvasom egy lapon: „volt” szerzetestanárok. Vagy az író feloldotta őket fogadalmaik alól?

Minden állami rendelkezés ellenére, az ötvenes években megindul valahol az országban egy *új szerzetesi együttélés*. Kerülő úton jelentkeznek Rómában, hisz itthoni egyházi fórumoknál ez lehetetlen lenne, de azért valami Egyházon kívüli szekta gyanújába sem akarnak esni. És kérnek Rómából valamiféle elfogadó visszajelzést, ami csak lelkiismereti jellegű, hisz az adott helyzetben semmiféle egyházi jogi lehetőség sincs. Kapnak is egy gyanútlan szokványos pápai áldást egyikük nevére családtagjai elhalálása esetére. Az még csak hagyján, hogy persze egyiküknek sincsenek „családtagjaik”. Az sem csodálatos, hogy a lap egyik sarkában iktatószám van, másutt is szokás ilyesmit használni. Hogy az iktatószám előtt három betű van – S.C.R. – az feltehetően az iktatórendszerhez tartozik. Igaz is. A dolgainkban kellően jártas ember fel is tudja oldani: *Sacra Congregatio Religiosorum* – szerzeteskongregáció, ami a szerzetesek ügyeivel foglalkozik. Viszont az ilyen ember azt is tudja, hogy az ilyen halálos ágyra szóló pápai áldással kapcsolatos teljes búcsú dolga a

¹⁰⁹ Vigília, 1993, 11. sz. 865. oldal.

Poenitenciáriához, a bűnbánati ügyekkel foglalkozó kongregációhoz tartozik, semmi köze a szerzetesekhez. Akkor itt valami nem stimmel. Nem is, mert ez csak titkolt visszajelzés a szerzetes-kongregáció részéről, szerzetesi ügyben. A dolog érdekessége azonban most jön. Bizonyos okokból ezt a lapot bemutattam egy alapjában véve hűséges egyházi vezetőnek, magam, személyesen és négy szemközt. Ő első pillanatban nem jött rá, hogy miről van szó, a fentiek szerint magyaráztam el neki. És akkor felkiáltott: Róma is ilyen eszközökkel dolgozik! ***Az észrevétlenné vált kollaboráció észrevétlen fertőzése.*** Miért ne lenne joga bárkinek a maga belső életére vonatkozó dolgokat titokban tartani, vonatkozzanak azok Istenére, szerelmére, tudományos problémáira stb. De hát a nyomozók nekünk is állandóan mondták, hogy minden olyan vallási dolog, amiről az ÁEH előre nem tud, és arra megbízást nem ad, az állam-ellenes összeesküvés. No, erről nem is tudott. ***De aki megbotránkozik ezen, az azt jelenti, hogy az illető az Isten országa oldaláról gyakorlatilag és észrevétlenül, de mégiscsak átállt az ellenfél oldalára.*** Érthető, ha az alsópapság hűséges tagjaiban erre egy olyan, az Evangélium ügyét védeni szándékozó magatartás alakul ki, hogy nem kérdezni, nem jelenteni, csinálni! Megfelelője a fentebb említett „Semmiről sem akarok tudni”-nak! Önmagában mind a kettő lehet jószándékú, de attól még két felől rombolják az Egyházat, mert *sem a felelősséget, sem az engedelmisséget* nem iktathatjuk ki az Evangéliumból!

A mindennapos engedélykérések és jelentések, valamint hogy a hivatal a maga részéről tényleg rengeteg jellegtelen, hétköznapi problémát intézett el az övéi javára, amiktől tízezrekre dagadtak az évi iktatószámok, valami különös légkondicionált létet biztosított a vonalnak, ami kiemelte őket az utca emberei közül. Persze ebben a liturgiában a kiemelték is részt vettek kérelemmel, hajlongással, köszönéssel. Messzemenően nem mindig volt szó önmagukban komolyan kifogásolható dolgokról. Csak ***ez a levegő megtartotta őket a hatalom oldalán, miközben teljes öncenzúrával éltek,*** hogy meg is maradjanak ott. Elidegenedtek az evangéliumi gondolkodásmódtól, és így következményesen minden államilag esetlegesen kifogás alá eshető embertől, helyzettől is, sőt társadalmunk nagyobb részétől is, mely nem egyszer nem is értette őket, hisz kívül élt ezen az ő levegőjükön. Ők csóválták a fejüket ezen az értetlen társadalmon, az viszont őrajtuk!

Csak hát az emberi lélek pszichés egység, és pedig egy közösségbe szervesen beágyazott egység. Azon kívül könnyen elveszti a talajt a lába alól, s áldozatul eshet egy átfogó lazulási tendenciának, ami aztán az egyénekenként való gyöngébb pontokon aktualizálódhatik. Hol az alkohol, hol a szex, a pénzügyi rothadás, vagy a stréberség, vagy olyan általános erkölcsi felfogásbeli lazulás áll be, hogy – ha papról van szó – akár a gyóntatószékben is, esetleg a saját megnyugtatóására is, belesegít a hasonló ösztönproblémák elkenésébe. Ez oly mértéket is ölthet, hogy egy országosan azonos helyzetben ki lehetett vívni az ateisták elcsodálkozását is, mikor azok a szóban forgó ügyben még valami püspökkari köriratra is hivatkozhattak. Például mikor egy alkalommal egy ilyen hivatkozásra valaki azzal felelt, hogy

– Kérem, én római katolikus vagyok, nem kalocsai katolikus!

A választ egyszerűen Grösz érsek úr személye ellen szólónak érezték, mert a szemléletükben a mi vonatkozásunkban mindig csak személyi keretben gondolkoztak, a dolgok *elvi része* mindig értetlen és felfoghatatlan maradt számukra – s nyomukban a mögöttük kullogó mieink számára is!

Mindezzel senki sem nézett szembe. Ennek egyik következménye aztán az élet minden, jelentéktelenül apró területén is, az *események eleve való elkenése, semlegesítése*, nehogy még valakinek eszébe jusson gondolni is valamire. Nevetséges szörszálhasogatásnak tűnhetik az alábbi esettel való foglalkozás, ha nem látná az ember a következményét: a teljes zűrzavart és tisztázatlanságot társadalmunk gondolkodásában. A jelentéktelen és a jelentős dologban egyformán. Mert akit jelentéktelen ügyekben rászoktattak az elkenés mechanizmusára, az észre sem veszi, mikor begyakorlottan használja ugyanazt akár élet-halál fontosságú ügyekben is.

Szolgáljon az *elkenés* mindennapossá válásának illusztrálására ez a személyes élmény.

1959-ben kapott Sík Sándor engedélyt egy verseskötet megjelentetésére. Ez volt az *Őszi fecske*. Mindenki örült neki, de azért... Négyszemközt kérdezett meg, hogy mit szólok hozzá? Így feleltem: – Ha elővesszük azt a régi megközelítést, hogy tegyük fel, elpusztul az egész kultúránk, s vagy tízezer év után az archeológusok csak ezt az egyetlen kötetet találják meg belőle, akkor így fognak felsóhajtani: Milyen *aranykorban* élhetett ez a költő, hisz más sincs ebben a kötetben, mint áprilisi szellő és virágzó májusi domboldal.

– Hát igen – volt a válasz egy enyhe vállvonással, és másról kezdtünk beszélni. Mert a lényegre tapintó szemléletnek észébe kellett jutnia, hogy ha áll a híres babitsi tétel, hogy *vétkesek közt cinkos, aki néma – mennyivel vétkeesebb az, aki szól ugyan, de – mellébeszél*. Tegyük ezek mellé ugyanennek a Sík Sándornak 1939. évi naplójegyzeteiből: „Mindenki gyáva... Ez a borzasztó: *hogy olyan kicsiknek bizonyulnak az emberek. Nagy emberek is! Nagy keresztények is!*” – Mindössze húsz év volt a két magatartás közt.¹¹⁰ A hetvenes években ennek az oldalnak a képviselői szívesen hangoztatták, hogy íme ők megtalálták a *modus vivendi*. A másik oldal egy szójátékkal azt felelte, hogy *ez a modus vivendi igencsak modus moriendi, a lassú kipusztulás módja*. De ahol egy ilyen vita lehetséges, ott már *prófétai magatartásról* szó sem lehet.

A próféta Isten jele a világban. Esetleg szavaival, de életével és magatartásával feltétlenül, még akkor is, ha nincs módja szólni. Viszont az élet, amíg egyáltalán tart, prófétai lehet. Azonban ***minden próféta-ság egyenes, egyértelmű, felelősségteljes, erkölcsi önállóság gyümölcse***, ahogyan az Úristen ihleti a lelkiismeretet. És ahogyan az ószövetségi Ámosz próféta pásztor volt, adott esetben a *próféta-ság* a maga egyszerű szerénységében ugyan, de *bármelyik keresztény, bármelyik istengyermek egyszerű életállapota is lehet*. Már persze azé, aki nem rühelli.

* * *

Az egyik oldal messzemenő elcsúszásai, vagy elcsúszási lehetőségei nem jelentik azt, hogy a *másik nem volt kísértéseknek és bukásoknak kitéve*, vagy, hogy nincs mindmáig. Ennek első, legkönnyebb és legáltalánosabb módja az általánosító, kemény és irgalmatlan ***ítélkezés a többiekkel szemben***. Az érdeklődő még számokkal is találkozhat: „a kereten belüli papság 80%-a eladta magát!” Ezt a számtani feladatot ki, hogyan végezte el? Honnan tudja, hogy nem 75, vagy nem 95%? Számszerű megállapításokat tán mégsem szabadna sejtések, benyomások alapján tenni! Nem evangéliumi, nem igazolt, botránkoztatja a társadalmat, és mélyen sérti mindazokat, akikre társadalmi helyzetük révén vonatkozatható. S egy-egy villanás arra is utal, hogy az ilyesféle ítélezéseknek társadalmi háttere is hiányzik. A Politikai Bizottság 1951. június 28-i ülésén, belpolitikai információjában mondja Rákosi: „ezekben a napokban folynak a hittanra a beiratkozások, és igen kis számban. Azt hittük, hogy fokozatosan kell leszorítani.”¹¹¹ – Ekkor hol voltak a mai nagy ítélezők?

De vannak bonyolultabb formációk is. A hosszú időn keresztül tartó, összeszorított fogú, *hűséges helytállás egy olyan kataton szellemi görcsbe mehet át*, ami csak rombolólag hat kívül és belül. Langyosabban, vagy forróbban, de ez a szélsőséges nosztalgiaik fűtőanyaga is. Ha hibásan, ha helyesen, de az élet megy tovább, egy az egyben a legnagyobb bűnökre hivatkozva sem fordítható vissza. A méltányosság könnyíthet valamit, de az eleven életerőt nem pótolhatja. A pillanatnyi tényleges lehetőségeket szalasztja el az, aki a múltak meséi után megy. *Jog és erkölcs nem tolhatók félre, de az élet folytonosságát sem képes*

¹¹⁰ Sík Sándor hagyatékából: A százgyökerű szív, Magvető, 1993. 212. oldal.

¹¹¹ MSZMP-iratok: Országos Levéltár VII. osztály: 276. fond. 53. csoport, 78. őrzési egység: 13. oldal.

megszakítani senki. Az eleven magokkal kell törődni, s nem múzeumokat őrizni. És a botrány csak annál nagyobb, minél kiemelkedőbb volt az illető hűsége a korábbi fázisban. De minden perc új csata, mindig újra felcsendül a napnak, a percnak szóló hívás, és az új körülmények közt újra helyt kell állni. *Minden korábbi hűséget felválthat egy más formájú hűtlenség* (Ez 33,12-13) és ha az előző küzdelemben megkopott lélekről le is simítja a foltot az Úr irgalma, a botránkoztatás, a rombolás valóság marad akkor is. És ezért szükséges a szeretetteljes, de mégiscsak határozott óvatosság a jelenséggel magával szemben.

Ennek a jelenségnek kiemelkedő formája, ha a *katatónia ideológiává válik*. A sok hűtlenség láttán valaki a *jövőre nézve biztosítani akarja a hűséget*. Ledöbbsentem, amikor egy nagyrabecsült, és keményen hűséges múltat magáénak valló lélek magyarázta nekem, hogy a jövő Egyházát kisközösségi formára kell alakítani, úgy hogy 10-10 keresztény alkot egy kisközösséget. Ezek megválasztják a maguk vezetőjét, és tíz kisközösségnek a vezetője fog alkotni egy magasabb rendű közösséget, amelyben ők úgy dolgoznak, mint a magukéi az ő vezetésük alatt. Ők szintén választanak egy vezetőt, aki viszont... stb. Így mindenki két közösségben vesz részt: az egyikben mint vezető, s a felette lévőben mint tag. S mikor a kereszténység egészét besorolták ebbe a láncba, a legutolsó, legfelső tízes közösség által választott vezető lesz a – pápa! Elhülten hallgattam ezt a teljesen papírizú, az embervilágon kívül eső, mechanikus utópiát, ezt a vallási falansztert.

Szekularizált korunk amúgy is melegágya a magukat kereszténynek valló *utópiáknak*, mélylélektani, szociológiai, gnosztikus és még ki tudja hány formában. Az embernek azonban külön fáj a szíve, amikor egy *áldozatos hűség deformálódik* a maga görcsbeszorultságán keresztül egy jellegzetesen katatón ideológiába. Fogalmak válnak így tabuvá, hol pozitív, hol negatív irányban. Ahogyan másutt a pápai főség, a celibátus, az interkommunió stb. úgy itt például a felső egyházi vezetésben való csalódás tabuizálja az engedelmesség fogalmát, ami az egész ügyben teljesen ártatlan. Kényes esetekre mindig is tanította a morális, hogy mikor, kinek és meddig kell engedelmeskedni, és ha az engedelmségből baj lett, az mindig csak az egyik fél bűnös önkényén, vagy a másik ugyanolyan bűnös gyávaságán, primitivitásán stb. múlt. De azért mert firkászok vannak, és tényleg vannak, senkinek sem jut eszébe megkérdőjelezni akár Dantét, akár az irodalmat magát. Viszont a hűségből kialakult katatóniás görcsöt szánó szeretettel és melegen simogató tenyérrel kell próbálni kisimogatni.

Ennél is rombolóbb a *cinikus keserűség*, mikor valaki valami spártai jellegű, csak azért is hűséggel végig kitart ugyan, hogy azzal a végszóval lépjen le a színről: nem volt érdemes! Semminek sincs értelme! Fentebb utaltam ilyen esetekre is. Ezek élő példái annak, hogy igazán hünek lenni nem lehet valami sportteljesítmény mintájára, hanem csak az Evangéliumba, a *Jóistenbe kapaszkodva*. Másrészt arra is rádöbbenhet a szemlélő, hogy a kegyelem átfogó misztériuma egy ilyen különleges helyzetben csak még inkább misztérium!

És ugyanezzel a szánó szeretettel kell szembenézni a megkérdőjelezhető sebeivel is. Azt is említettem már: a legigazibb eladottak, éppen mert mélyen azok voltak, ezt az állapotukat viszonylag jól viselték el. Akik két malomkő között őrlődtek, tehát akik szemében és szívében az Evangélium is számított azok pusztultak bele a szimpatikus idegrendszeri összeomlásba, vagy borult el a belső világuk. Milyen ősi elv az *amicus rei, inimicus causae* – *a bűnnel kell szembeszállni, de a bűnöst – szálni!* S a keresztény még kevésbé veheti hallatlanra a krisztusi szót: nem az egészségeseknek kell az orvos, hanem a betegeknek... tanuljátok meg mit tesz az: irgalmasságot akarok... (Mt 9,12-13)

* * *

Ha egy ilyen kényes kérdésben akar az ember konszenzusra szert tenni, nem egy ellenvetéssel kell szembenéznie. Akiben valamiért rossz érzést kelt a látásmód határozottsága, például azt mondja, hogy ez többszörösen is egyoldalú, mert börtönviselt,

papi emberé, és, például, ki kellene egészíteni egy laikus, és börtönön kívül maradt emberével.

A nehézség azonban történelemszemléletileg téves. A szemlélet helyessége ugyanis soha sem köthető valamilyen formális, mechanikus, strukturális tényezőhöz, így fajhoz, valláshoz, társadalmi helyzethez stb., hanem csakis a *szemlélő belső képességeihez*. Ilyenek: elfogulatlansága, információs anyaggal való ellátottsága, az adatokon keresztül hatoló lényeglátása, azokat felfogható rendbe állító formakészsége stb. Ha ettől a szemlélettől eltekintünk, akkor szükségképpen ki fogunk kötni a „népi német”, a szocialista, a felszabadító, a feminista stb. „történelemszemléleteknél”.

Továbbá az egyik szemlélő hibája soha sem semlegesíthető, vagy integrálható egy másiknak más jellegű gyengeségével: egy börtön-viselt klausztrófóbiás zavarai, és egy, bár börtönből kimaradt, de lelkiismeret-furdalásai miatt alkoholistává lett lélek összevisszaságai összeöntve sem lesznek egészséges szemléletté. Ezen a ponton sokszor a rosszul értelmezett pluralizmus és ökumené vezet felre az embereket. Így van, aki azt hiszi (megtörtént!), hogy ő csak akkor fog helyesen felfogni egy hívő megmozdulást, ha magával visz oda tíz ateistát, hogy azok véleményével is számoljon! Egy hangversenyre kritikusnak – süketeket! De ez csak korunk átfogó szellemi zűrzavara. Az öcsém laikus volt (banktisztviselő) és elkerülte a börtönt. Nemcsak hogy mindig teljes egyetértés volt köztünk mindezekben a dolgokban, de 30 üldöztetéses éven és nyolc börtönépületen keresztül kísért végig teljes lelki nyugalommal, mint három gyermekes családapa, aki minden letartóztatásomat megérezte a maga munkahelyén is. Szerinte is kizárólag a *hűség* volt fontos és döntő, amelyiknek természetesen az emberi világban igen sok alakja és változata lehetséges anélkül, hogy ez a lényegyet érintené.

Azért is kell az ilyesmit tudatosan végiggondolni, mert a történelem szemlélői előtt közzismert, hogy a nagy történelmi, társadalmi földindulások legtöbbször az emberek *belső világát* is próbára teszik. Sokan – hol tudva, hol csak tudatuk alatt – de többé-kevésbé megkérdőjelezzik akár Istenüket is, végső fokon őt marasztalva el a bekövetkezett tragédiáikért. Ennek az elmarasztalásnak két féle reakciója van. Az első: sokkal komolyabban kell venni az Isten dolgát, mert a lazaságok vezettek a bajokhoz. Ebből alakul ki valami ultrafundamentalista szindróma, mint nyugaton a Lefebvre-ügy, ami egy szélsőséges pszichés katonaiáig is vezethet. És ez a nem-vallásos világszemléletekre éppen így áll. Emlékszem, hogy 1948-49-ben a Gyűjtőben lévő nyilasok azt tartották, hogy ők csak azt az egy hibát követték el, hogy nem voltak elég következetesek. De legközelebb kérérlhetetlenül határozottak lesznek. A dolog értelmetlenségét az is bizonyíthatja, hogy vallóival együtt ma már a tétel is föld alatt van.

Veszélyesebbnek tűnik, mert nagy tömegek által is sokkal könnyebben elfogadható, ennek az ellentéte: az események azt mutatták, hogy nem érdemes annyira komolyan venni a dolgokat. A nyugati világ túlnyomó része ebben az irányban mozdult el: a marxizmus-rokonszenv, a 68-as mozgalmak, a gyors és szélsőséges szekularizálódás, teológiailag a Küng, Drewermann stb. féle álmódosítások, az *egyházfegyelemmel szembeszálló törekvések* stb. Nálunk, a mi adott helyzetünkben, mindez csak mérsékeltébb amplitúdóval jelentkezik, de általánosabb formációkban azért jól kitapintható. Minden egyértelmű, pontos meghatározást, minden határozott meggyőződést egykettőre elfogultságnak, erőszaknak, értetlenségnek, merevségnek minősítenek. Minél bizonytalanabban áll a lábán a minősítő maga, annál inkább ódzkodik a pontosságtól. Nálunk, az előző idő elkenései ugyan más táptalajon virultak ki, de mint elkenések, természetes könnyedséggel csúsznak át az új pályákra.

* * *

Hogy az emberi életben a dolgokat a maguk reális helyére tudjuk tenni, ahhoz nélkülözhetetlen a **kor-analógia** állandó szemmel tartása. Mit értünk ezen? Már az első ember számára erkölcsi magatartásában két lehetőség állt nyitva: mint gyermeke, állandóan a *Teremtőre figyelve*, vele állni dialógikus kapcsolatban, ráhallgatni, utána menni, vagy monologizálva, *önmagára figyelni*, a maga vágyai, elgondolásai után nyúlni. Így kerül sor az ösbűnre. A teológiai gondolkodás szerint azonban, később enélkül is valami módon minden egyes embernek a maga értelmes szabadsága birtokában le kellett volna tennie a garast az Úristen mellett. A soha elő nem állt helyzet mikéntjéről persze csak fantáziálni lehet, de ez a teológiai tényen magán nem változtat. Arra azonban rávilágít, hogy *minden ember és minden emberi helyzet egyetlen lényeges feladat előtt áll a földi létében: Atyjához húzó gyerek akar-e lenni, vagy a létben saját szakállára botladozó világ-csavargója?*

Az áteredő bűn után és a Megváltó eljövételével az erkölcsi kulisszák messzemenően eltolódtak, de a kérdés ugyanaz maradt. Valamilyen módon felel rá mindenki, és felelnek a közösségek is. Ezért lehet mondani, hogy minden egyénnel, házassággal, új közösségi formációval stb. előlről kezdődik a világtörténelem, mivel ennek lényege, tartalma, az új és új körülmények között *egyenként létrejött* egyéni, közösségi válaszok. Ezek a válaszok az általános fejlődés révén szükségképpen egyre újabbak, esetlegesen bűnös voltukban is egyre színesebbek, gazdagabbak lesznek, minthogy ilyen lesz kibontakozásuk útja, a történelem maga is. Vagyis **csak egyetlen kérdés cseng végig az egész világegyetemen és világtörténelmen!** És minden és mindenki csak ugyanazon két feleletlehetőség között választ! És bár a fejlődés és a szabadság révén ezek is mindig új és még soha nem volt formákban jelentkeznek, a reflektált életet élő, és ezért a dolgok mélyére látó, és ott a *lényegét szemlélő ember* végső fokon mindig *Sokrates keresztútján találja magát*. Ez jelenti a **kor-analógiát**. Nem ő formálja meg először a választ a világtörténelemben, hanem csak *beáll a válaszadók egyik, vagy másik*, de mindenképpen *hosszú sorába*. S ha ránéz a két sorra, mindjárt könnyebb is lesz számára a választás, hogy kik közé akarok kerülni? Ezért a történelemben bármin is keresztülnézni csak behunytt szemmel lehet, s aki teszi, a maga kárára teszi.

Aki ma azt mondja: „csak a kisujját kellett volna mozdítania” (54.old.), ha számolna a kor-analógiával, tudná, hogy az *őskeresztények idején* is esetleg csak egy szem tömjént kellett volna leejtenie, esetleg azt is csak egy függöny mögött, egy halk, akár félre is érthető és félremagyarázható szót mondania, esetleg még ennyit sem, csak megfizetnie egy hivatalnokot, hogy adjon írásos bizonyítékot annak megtörténtéről, ami nem történt meg, és szembe nézni azzal, hogy ezeket az őskeresztények úgy hívták, hogy *libellatici* – igazolványosok, és egészen máshová sorolták őket, mint a *hitvallókat*.

Nincs tisztázás a kor-analógia tudatos vállalása nélkül!

* * *

A fentiekből az is kitűnik, hogy a **kor-analógia** hallatlan *támaszt biztosít* a létben árván bóklandozó lélek számára. Aki viszont nem a természetes helyét keresi a kor-analógia révén létünk közös kérdésére már eddig is megfeleltek nyomában, abból lesz a **perc-emberke**. Ady óta ennek a kifejezésnek magyar földön pejoratív értékítélet jellege van, és nem helytelenül. De átfogó létértelmi síkon a pusztán természetes, emberi lényegét is kifejezi. Széles panorámát az embernek csak az Isten oldaláról szemlélt kor-analógia nyújt. Különben alig lát túl tér-, és időbeli pont-helyzetén, s az legtöbbször meghatározó súllyal nehezedik rá. Épp az elmúlt évtizedek egymás sarkába lépő világnézeti elvárásai támasztják ezt alá.

– Becsületes, Rómában végzett, fiatal pap, akiben a második világháború idején felébred a „germán vér”. Aposztatál, megnősül, arrafelé kötelezi el magát. Persze, mikor eléri a front, azonnal belép a „pártba”. Mindig csak a percnyi helyzetet oldja meg. Két év múlva

öngyilkosságot sejtető, gyanús körülmények közt hal meg. Megint csak egy kétségbeesett „pillanatot” vél megoldhatni?

– Egyházi iskola. A tantestület egyik tagja megtudja, hogy két kollegája városszerte zsidónak híreszteli, ami véletlenül még nem is igaz, csak a keresztény, nem jobboldali szellemű tanítását akarják kikezdeni. Mikor okmányyszerűen „igazolja magát”, az egyik támadója így szól:

– Ki sejtette volna ezt, mikor köztudomású rólad, hogy mindeddig nem tudtál átállni?

– Születésem óta katolikusnak és magyarnak tudtam magam. Nem mondanád meg, hogy ezek közül melyikről és mire kellett volna „átállnom”?

– Tudod te azt nagyon jól – volt a kitérő válasz. A másik még ennyire sem tartotta fontosnak aljassága rendbehozását.

A háború után azonban a megrágalmazott rövidesen börtönbe kerül, épp kereszténysége miatt, a két rágalmozó szépen megtalálja a maga helyét az új viszonyok között is.

A *perc-emberke*, ha úgy kívánják az idők, *különösebb lelkiismeret-furdalás nélkül lesz fregoli*, éppen mert mindig csak a percet látja és oldja meg. Csakhogy a perc: a természet, a növény-, és állatvilág, amelyik csak a pillanatnyi zsákmányszerzési, vagy menekülési benyomásokot fogja fel és oldja meg, úgy, ahogy tudja. A természetfölötti, a valóban emberi panorámát csak az Isten Országá kínálja fel. A perc-emberke ebből szükségképpen kimarad megoldási kísérleteivel együtt.

Viszont ezért nem hanyagolhatja el a keresztény a kor-analógiát. Azok, például, akik akármilyen ürüggyel de *nem akarnak a tisztázásokkal szembenézni, ismét csak a kényelmetlen pillanatot szeretnék lehető olcsón megoldani*. Csak holnapra toljuk el, csak ezt várjuk meg még, majd csak meghalnak ezek meg azok, majd csak időszerütlenné válik a dolog stb., s *a kártyaváron épül egy újabb emelet: a perc-emberké rezidenciája, amihez ismét semmi köze nem lesz az Isten Országának!*

* * *

Ha mindezzel számolva tömören *összefoglaljuk a logikus beteljesüléseket*, ez a körkép adódik:

A Czapik-érában *nem volt megfelelő hierarchikus egyházi vezetés*, pedig ez lényegesen hozzátartozik az Egyház arculatához.

Alig akadt olyan terület, olyan pont a magyar Egyházban, ahol semmi spontán alsó mozdulás ne lett volna, akár egy-egy karizmatikus egyén körül, akár lelkes kiscsoportok spontaneitása révén. Ezek, a maguk kezdetleges módján ugyan, de mégis csak *képviselelték a krisztusi ígéretet, hogy a pokol kapui sem vesznek erőt rajtunk* (Mt 16,18).

De mivel egyik oldal sem élt, vagy élhetett pontosan az Egyház isteni szervezetének modellje szerint, az *átlagosnál több emberi gyöngeség* is keveredett közéjük.

S ezért, ahhoz, hogy a világ előtt tiszta és egységes arccal, hitelt érdemlően tudjunk megjelenni, átfogó lelkiismeretvizsgálatra, és lelkiismeretünk rendbetételére van szükségünk. Enélkül, ha mindegyikünk csak tovább fújja a magáét, a mindkettőnkben valóban jelenlévő részgazságra támaszkodva, és a másik oldal ugyancsak valóságos gyengeségeivel eltakarva a magunkét, akkor követjük el a hibák hibáját. Mert tegnap még több-kevesebb joggal, de mégis csak hivatkozhattunk arra, hogy az elnyomás torzítja el a dolgainkat, *de ma...?*

Mi tehát a teendő?

Szembenézni azzal, hogy minden korban és helyzetben, a legvadabb fenyegetések, színe előtt is, *csak „a még vértanúság árán is” magatartás evangéliumi, és jövőt biztosító*. Ez a magatartás a kor-analógián is keresztül az őskeresztények hűségébe kapcsol bele, és az örökkévalóság levegőjét hozza magával.

Míg a másik, a „*túlélni*”, „*menteni*” magatartás nem ment meg a haláltól, de előtte még *le is alacsonyít*. Ez kilép a kor-analógia elvárásaiból, és perc-emberkévé tesz. A szituációs etika lidércfénye nyomain „zsákká” válik, belesimul az ellenség játékszabályaiba, és akár észrevétlenül is de belecsúszik a többé-kevésbé való kollaborálásba. A hívei attól kezdve mindmáig verik a mellüket, hogy „ők nem vonulnak gettóba”, mert felelősek a társadalomért, mert emberhalászok stb. Attól eltekintve, hogy egyetlen lélekkel sem sikerült még találkoznom, aki valóban ezek révén tért volna meg Krisztushoz, az Evangéliumhoz és nem valamiféle szekularizált fél-szektához, – a történelemben a *gettót* mindig egy hatalmi kényszer állította fel és hajtott bele másokat, a *katakombákat* viszont az öskereszténység a maga spontaneitása szerint alkotta meg, életének tiszta, megalkuvás nélküli fenntartása érdekében.

De az alapján véve hűséges magatartás is nem egyszer hallatlanra vette a Miatyánk könyörgését: ...bocsásd meg bűneinket, *miképpen mi is megbocsátunk* az ellenünk vétkezőknek...! Az ember így a katatóniáig menően keményvé, érzéktelenné válhatik, irreális nosztalgiának, vagy katatón ideológiának élhet, peremegyházat teremt, vagy cinikus keserűségbe fúl.

A másik oldal alapmagatartása viszont az *elkenés*, amelyik elhallgatja, letagadja, bagatellizálja a múltat, mindmáig, mint a neonácik Auschwitz-ot, félretol eseményeket, vagy embereket, mint a pápalátogatás magyar kalauzának¹¹² kronológiája, amely két kényes évtizedet egyszerűen kihagy a magyar Egyház történetéből. Vagy nemrégiben volt közelmúltunk egy részét bemutató egyházi kiállítás, mely saját területének valójában csak az állam által szabadalmazott, az ÁEH kereteiben megőrzött részeit mutatta be, mint teljességet. *Mintha üldözés, áldozatok, katakombás munka nem is lettek volna*. És ha valaki az ilyesmire megcsóválja a fejét, akkor a mulasztó általában még meg is sértődik. Különböző magyarázatokkal *megtizedelik a saját múltunkat, szellemileg elgázosítják a hűségesek és önfeláldozók egy egész nemzedékét*. A túlélés ószövetségi divatprófétája Hananja volt (Jer 28), mai utódai azonban nemegyszer túltesznek rajta, mikor a hamis próféciaát akkor is hajtogatják még, amikor a történelem túllépett már az egész helyzeten.

Ez azonban – ha komolyan vesszük – sokkal nagyobb feladat, mint első pillanatban gondolnók. Igaz, hogy XI. Pius a nácizmus ellen szóló enciklikájában (*Mit brennender Sorge*) már mondja, hogy „...*minden kornak nemzedéke... köteles őszinte lelkiismeretvizsgálat tartani... tisztulásra... megújulásra...*”¹¹³ Majd a II. Vatikáni Zsinaton a *Dignitatis humanae* dokumentumban fogalmazódik meg, hogy „minden embernek pedig kötelessége, hogy... *keresse az igazságot...* ez a kötelesség az embereket *lelkiismeretükben* érinti és *kötelezi*” (1. pont).

Primitív körülmények közt – például nálunk a népvándorlás idején és közvetlenül utána – a népek még inkább hordák, alig-alig fejlett szubjektív erkölcsiséggel. Erre inkább csak az újkorban lesz képes az ember, bár a *XX. században a szemünk láttára szabadult fel az ember állatiassága*. Egy félévezreddel ezelőtt még értették az emberek, hogyha egy vándorkereskedő adósságot hátrahagyva tűnt el egy városból, a szülőhelyéről származó többi kereskedőt tették ezért felelőssé, úgy hogy velük fizettették ki az adósságot. Az emberi öntudat és személyiség kialakulásával azonban – bár a társadalmi klíma hatásával is mindig számolni kell – lényegileg a bűn egyénivé lesz, és a kollektív felelősséget a barbarizmus jellemzéseként tartják számon. Az egyest pedig semmiféle társadalmi befolyás sem menti fel saját döntései vállalása alól.¹¹⁴ II. János Pál pápa pedig mai fogalmazásokra utalva mondja

¹¹² Az esztergomi pápalátogatás kalauza. 1991. aug. 16., 47. oldal.

¹¹³ XI. Pius pápa a Katolikus Egyház helyzetéről Németországban, Szent István, Budapest, 1937. 17. oldal.

¹¹⁴ Günther Biemer: Glaube zum Leben, Herder, 1986. 552-555. oldal.

ugyan, hogy „jogosan beszélünk a bűn struktúráiról”, amelyek azonban „a személyes bűnben gyökereznek, és ezért mindig összefüggésben vannak a *személyek konkrét tetteivel...*”¹¹⁵

És ezek bizony nem túlhaladott problémák és állásfoglalások. Elképedve olvashatja az ember a második világháború utáni tisztázási állásfoglalások közt, hogy „a háborús viszonyok nem engedélyezik az egyénekig lebontott különbségtételt.” Az idéző Rózsa Péter¹¹⁶ joggal mondhatja, hogy „a kollektív felelősség fent idézett értelmezése a kollektív tudathasadás állapotát tükrözi.”

Amily mértékben azonban igaz ez, ugyanúgy kell képviselni a *közösségi lelkiismeret-vizsgálat eredményének közösségi vállalását*, mint az ember teremtett közösségi természetének letagadhatatlan következményét, másrészt azonban legtisztább és legmélyebb átélését is!

Ennek ma komoly akadályja sokszor a *személyi jogok* fogalmának tisztázatlansága. Mivel teljesen ki-, és elhagyják mellőle a *közösségi jogok* fogalmát, az egész csak az önzően egocentrikus, szélsőséges liberális individualizmus megnyilatkozásává fajul. Aki egy tettet nem a szobája négy fala közt visz végbe, hanem azzal a közösségi létbe is beleszól, az a *közösségi reakcióval szemben nem hivatkozhatik egyszerűen személyi jogaira*. A Nobel-díját senki sem titkolja, az örültségeit, a gonoszságait, a védhetetlenségeit viszont védené! De mindezek mégiscsak beleépültek a közösségi létbe, és ha a személyi jogok címén kivesszük a közösségi reakciók, a közösségi védekezés alól, csak kiszolgáltatjuk a közösséget minden bűnnek és rossznak.

Továbbá lehetetlenné válik minden humán tudomány, mert vagy állításai igazolatlanok, ezért ellenőrizhetetlenek és így felelőtlenek, következképpen érdektelenek is lesznek, vagy a személyi jogok címén megfojtják és hallgatásra kényszerítik. A múlt század is ugyan erősen pozitívista és individualista volt, de még becsületes: nem engedte ürügyekkel takargatni a kifogásolhatót. Ma megjelenik egy széles körű memoár-kötet, ahol a fejezetek végén abc-rendben megtalálhatók ugyan az egyes informátorok nevei, de a fejezet állításai maguk így, pontosítás nélkül teljesen a levegőben lógnak.

Így amennyire igazságtalan a *kollektív felelősségre vonás* (az egyéni tettek általánosítása), annyira természetes az ellenkező, a pozitívum, a *kollektív jogok*, akár egy kisebbségé, akár a társadalom egészéé. És mert az ember közösségi lény is, vannak közösségi megnyilatkozásai, és ezért szükségképpen van *közösségi kihatású felelőssége* is!

A *megoldás* tehát az, ha *szembenézünk hibáinkkal*, amiket úgyis tudunk magunk is, az Úristen is, sőt a társadalom is, köztudhatóan *elhatároljuk magunkat tőlük*, hisz a hibákat is közismerten követtük el és mint már volt szó arról, hogy az erkölcsi világ követelménye, hogy megtagadjuk azt, amit már nem tudunk visszacsinálni (56. old.)! Járjunk el emellett reális történelemszemlélettel, megbocsátó evangéliumi szeretettel, és *fogadjuk el egymást mindazzal a gyengeséggel együtt*, ami ebbe a keretbe belefér – és azért aránylag sok fér bele! Az biztos, hogy *aki eddig más zászlót lobogtatott, az ne akarja most a körmeneti keresztet vinni!* Nem mintha bármelyikünk is kizárhatná azt a lehetőséget, hogy az illető őszinte pálfordulással is teheti ezt, hanem mert *nem botránkoztatjuk meg a körülöttünk lévő, amúgy is zavart lelkeket.* (1Tim 3,6) S ez sokszor nem is valahonnan való kiakolbólitást jelent, hanem a mindennapi élet és viselkedés egy olyan szerénységét, amelyik tudatában van és számol a maga módján is körülírt erkölcsi határaival.

Nemrégiben történt, hogy az egyik média valami közvetítésben való közreműködésre akart rábírní egy szerzetesközösséget. Ezeknek azonban nem volt kedvük a médiák mai közismert erkölcsi-szellemi összevisszaságába bekapcsolódni és elzárkóztak az ajánlat elől.

¹¹⁵ Sollicitudo rei socialis enciklika, 36. pont.

¹¹⁶ Ha túléléd, hallgass! Szabad Tér kiadó, 1989. 61. oldal.

A tárgyaló riporternő élesen mondja a telefonba:

– Mikor lesztek már hajlandók kibújni a magatok elefántcsonttoronyából?

A kérdés azért érdekes, mert az, akinek feltette, az elmúlt évtizedekben *kétszer ült hosszú éveket börtönben*, nyilván nem azért, mert nagyon elefántcsonttoronyban élt! A kérdező viszont korábban is, *ma is jól fizetett média-alkalmazott*. Még az sem fejezi ki eléggé a helyzetet, hogy bagoly mondja a verébnek...

És ebben a szeretetben egyformán oldódjanak fel azok is, akik már korábban és másutt oldódtak fel tévesen és elhamarkodottan, és azok is akik ömiattuk elhúzódtak és megmerevedtek. Mert „egy az Isten mindnyájunk Atyja, aki minden fölött áll, mindent átjár, és mindenben benne van” (Ef 4,6), és azért Hitvallása egy, *szent, katolikus és apostoli* színeit várja el tőlünk!

* * *

Mondanivalóim vége felé még hangsúlyozottan szembenéznék azzal a kérdéssel, hogy mit hozhatnak ezek a sorok mindnyájunknak? Mert nemrégiben történt, hogy egy hasonló témájú könyv megjelenése előtt egy kiemelkedő súlyú katolikus egyéniség így foglalt állást: mi úgys tudjuk, hogy kik voltak börtönben, a nagyközönség úgysem kíváncsi rá, felesleges az egész könyv.

És ez a baj. A középiskolából nem emlékszünk már a Walesi bárdokra, és Arany magyarozatára hozzá, hogy Edwárd király akciója révén a nemzeti múlt tudatának kellett volna az üldözöttekben elhalványulnia? Ahogyan be van ágyazva egyéniségünk a közösségbe, ugyanúgy a tér és idő kereteibe is, egészségesen egyikből sem tudunk kiszakadni. *Korunk diktatúráin is látjuk, hogy épp ezért akarják mindig elszakítani társadalmukat annak múltjától, hogy gyökerek nélkül ellenállásképtelen és kiszolgáltatott legyen velük szemben*. Ha nem tanultuk ezt meg Orwell 1984-jéből, még mindig megtanulhattuk Rákosiéktól, akik a magyar történelmet 1945-től, tehát saját maguktól, akarták elkezdeni. Akkor mi katolikusok most viszonzásul 1989-től kezdjük majd? Ahogyan nem eshet ki a magyar nemzettudatból Muhi, Mohács, vagy Trianon, a maguk összes előzményével és következményével együtt, úgy sem a magyar, sem a katolikus gondolkozásból Rákosi és annak minden körítése. Csak nem lehet bosszúsomj az emlékezés alapja, hanem *a dolgokkal való reális szembenézés*, és elszánt új kikezdések. A latinok mondták: *historia est magistra vitae* – az élet tanítómestere a történelem –, és nem a kényelmetlen számon kérő emlékek magunkról való gyors lehántása!

A következő lapok egy speciális szempont során mutatnák be, hogy mennyire súlyos is lehet az emberi sorsokra, az a múlt, az a történelmi talaj, amiből kinőttek. Konkréten: ***nagyon sokan, nagyon sok mindent nem csináltak volna meg, ha rendezettebb szociális viszonyok közt nőttek volna fel.***

Nálunk itt elsősorban a ***trianoni sokkot*** kell említeni. Trianont átélői olyan esztelenségnek látták, ami úgysem maradhat így, s azért valójában alig tettek mást, mint vártak a visszarendeződésére. Ezért nem *végezték el azt az alapvető társadalmi átforgalmat* sem, amit, igaz csak mindenki összefogásával, de a két világháború közt elvégezhetek volna. ***De inkább választották a pillanatnyi alacsony színvonalú rendet, mint a keserves, de korszerű átrendeződést.*** Erre épült rá a ***második sokk: a harmincas évek fiataljainak szociális lázadása.*** Számukra az egészségesebb társadalmi rend kialakítása lett életük egyetlen értelme. Voltak kik hol családot, hazát, hol emberséget, Istent hagytak faképnél azért a bálványért, amelyik ezt a rendeződést ígérte nekik. Kit-kit, történelmi-társadalmi helyzete szerint, hol jobbról, hol balról, hol egymás után mindkét oldalról kezdett ki a Kísértő. S a kísértés annál nagyobb volt, mert megalapozott volt. És bár Krisztus szavai szerint is „szegények mindig lesznek veletek” (Mt 26,11; Mk 14,7) – ez a társadalom emberi

fejlődésének szükségképpen velejárója –, de nem a társadalomból kiszorultak, elhanyagoltak, s ebbe belenyomorodottak! Nem egy olyannal találkoztam, aki *egy szebb világ révületében indult el akár a náciizmus, akár a kommunizmus felé*, s mire kinyíltak a szemei már késő volt. Másoké sosem nyíltak ki, s csak a Mindentudó mondhatná meg, hogy hányé a mi mulasztásunkból, naivitásunkból, primitivitásunkból! Ez a téma is akár egy önálló kötetet is megtölthetne. Itt csak három meghökkentő vázlattal szeretném az ébredést szolgálni.

A társadalom elég széles körben ismerte meg **Décsi Gyula** nevét. Már ávós alezredesként volt szerepe a *Pócspetri*, a *Mihalovics* és a *Mindszenty perekben*. Azután tovább avanszált, államtitkár, majd rövid időre igazságügyi miniszter is lett. A Rajk-ügy egyik árnyékperébe került bele, mint minisztert tartóztatták le, és véletlenül a kezembe került, már az *ÁVO pincéjében készült lemondása a miniszterségről*.¹¹⁷ Mivel ő volt első kihallgatóm, személyesen is ismertem: jogot végzett, intelligensnek mondható ember volt. A lemondó irat kézírása viszont jól tükrözi a pinceprébékek gumibotjainak, vagy saját pszichés összetörésének a hatását.

Első szava az volt hozzám: – Én ismerem már magát valahonnan. – Megjegyzem a nevemet sem tudták, mikor kerestek az Actio Catholica hivatalos helyiségeiben, csak felmutatták a Katolikus Szülők Vallásos Szövetségének az iratait, azt kérdezve, hogy ez a dolog kihez tartozik?

– Mi sohasem találkoztunk még – feleltem.

– De kellett valahol találkozunk.

– Én nem járok olyan helyekre, ahova Önök.

– Megvan! – kiáltott fel. Maga ott volt a Pócspetri-ügy tárgyalásán, s mindjárt le is írta, hogy hol ültem a tárgyalóteremben.

– Ez igaz, mondtam, mert a tárgyaláson én voltam az egyházi kiküldött. – Mellesleg könnyű volt neki rám felfigyelnie: egyetlen ember voltam aki *reverendában* ült a teremben. Én viszont hogyan emlékezhettem volna a sok nyüzsgő civil között pont őrá?

– No, mit szól a perhez? – volt az első kérdése.

– Pócspetriben nem gyilkosság történt, hanem tömegverekedés folyt, ami közben elsült egy fegyver, és megölt egy embert. Ezért Önök egy ártatlant akasztottak föl, a plébánosnak pedig annyi köze volt az egészhez, mintha ugyanezen idő alatt Borneó szigetén tartózkodott volna.

Mikor ezeket mondtam, még nem tudtam, hogy a Pócspetri-ügy nyomozati részében neki is, és nem is kis szerepe volt. De mindenképpen azt vártam, hogy jó esetben legyint azzal, hogy elfogult, kívülálló, naiv vagyok, nem értek hozzá stb. Rosszabbik esetben dühöngeni fog, és mint ellenséges, „klerikó-fasiszta”, imperialista, reakciós – és ami még a szótárukból kitelik – magatartást kezeli. A legnagyobb csodálkozásomra azonban megrántotta a vállát, cinikusan elkaccantotta magát, azt mondva:

– Hát igen! – És utána részletesen elmagyarázta, hogy nem engedhető meg, hogy mikor az iskolák államosításának gyakorlati végrehajtása kezdődik, ilyesmi történhessék. *Példát kellett statuálni!* Hisz a rendőröket úgy okítják, hogy mindig csak egyes gazemberekkel kerülhet szembe, de soha nem a néppel, mert ő a nép oldalán áll, ott kell állnia. Pócspetriben azonban a néppel került szembe.

Mivel ez kettőnk között, négyszemközt történt, más nem is tudhatott róla. Mikor a rehabilitáció folyamán a Legfőbb Ügyészség újsághirdetéseken keresztül is kereste azokat, akik hozzá tudnak tenni valamit a dologhoz, lelkiismereti kötelességnek véltem a jelentkezést. Jegyzőkönyvbe vették amit mondtam, de azt már éles hangon utasították el,

¹¹⁷ XII. Tábla – Országos Levéltár – VII. oszt. MSzMP iratok. 276. fond, 65. csoport, 182. őrzési egység, 121. oldal. – 1953. január 17.

amikor én is akartam kapni egy példányt a jegyzőkönyvből. És arról sincs tudomásom, hogy a fentiek bárhol nyilvánosság elé kerültek volna, már csak azért is le kellett itt írnom őket.

Egyébként mindössze kilenc napig voltam az Andrassy úton, hihetetlenül jó körülmények közt. Nem vittek a fogdába, hanem egy földszinti irodában őriztek. Az első éjjel ugyan csak egy íróasztal tetején aludtam, de a második nap már beállítottak egy rekamiét is.

Megkérdezték, hogy mit akarok enni, mert vendéglőből hozatnak nekem ételt. Amire azt feleltem, hogy ez már mégiscsak túlzás a jelen helyzetemben, hozzanak, amit akarnak. Décsi a lakásomról hozott el nekem általam kért olvasnivalót, nálam volt a karórám egy manikűröllő, aki járt arrafelé, az tudja, hogy ez milyen képtelenség. Kellő pillanatban hangot is adtam ebbeli csodálkozásomnak, mire valami olyasmit feleltek, hogy ők arra számítanak, hogy ha egyszerre mutatnak erélyt is, udvariasságot is a primás vonalával szemben, rá fogják bírni a „megegyezésre”. Engem már egy központi egyházi szervből, az Actio Catholicából hoztak el: ez az erélyük, viszont a velem való bánásmódjuk az udvariasság. Érthető, hogy nem tartottam feladatomnak, felvilágosítani őket arról, hogy rosszul számolnak.

Mikor kilenc nap múltán Décsi átadott az ügyészségnek; az utolsó hozzám intézett mondata így hangzott: Egyszer rá fog jönni arra, hogy elrontotta az életét, mert bedőlt egy amerikai tipperekre ugró főpaprak! A helyzet nem adott akkor lehetőséget valami vitafélére. Mikor több mint öt év múlva szabadultam, megtudtam, hogy Décsi még bent van! Nevetve mondtam, ha most találkozhatnánk, megkérdezném tőle, hogy azt ugyan tisztáztuk, hogy én hol rontottam el az életemet, de hát *alezredes úr, ön hol rontotta el a magáét?* De ilyen találkozás soha nem jött létre. Én jártam a magam további börtöneit, őt később szabadulása után állítólag az Akadémia szótárszerkesztő bizottságának az élére állították, a recski film felsorolta azok közt, akik nem voltak hajlandók nyilatkozni, pedig nyilván nem kevesen lettek volna kíváncsiak rá, hiszen az internáló és kitelepítő végzések ezrein szerepel az aláírása. Azóta pedig elment közülünk.

De amiért mindezt leírtam, az csak most következik. Ugyanis Décsi (*Damvéber*) Gyula is felőlünk indult el. Szentgotthárdon járt gimnáziumba, mint szegény gyerek (özvegy édesanyja mosással tartotta el a családját) az ottani *ciszterci monostorban kapott enni, s ezért ministrált*. A gimnázium utolsó éveiben került kapcsolatba egy kommunista sejtrel, ekkor viszont – és ez becsületére válik – lemondott a monostori étkezésről. Egy hónapig Halász Piusz is tanította, aki nem őrzött meg róla akkorról rossz emlékeket. Nem történhetett volna ez másként is?

Még ismertebb a *hitvallásos iskolákat államosító Ortutay Gyula* neve. És még szélsőségesebb a pályája.

Mikor már egyértelműen közveszélyessé vált, az Actio Catholica a primás tájékoztatására összegyűjtötte a pályájára vonatkozó adatokat. Az eredményt tartalmazó 1947. évi áprilisi felterjesztésből idézek¹¹⁸:

„Középiskolai tanulmányait – *osztályismétléssel* – a szegedi piarista gimnáziumban végezte. Ismert tény, hogy gyenge érettségire számított, s ezért VIII-os korában felvételét kérte a rendbe. Így, mint piarista papnövendék, jól érett lett.” – Későbbi tudomásomból ehhez kapcsolódik, hogy mikor az iskolák államosítása idején két iskolát meghagytak a rendnek, az akkori kultuszminiszter Ortutay azt szerette volna, hogy a pesti mellett a rend, az ő ottani diákságára való tekintettel, második intézetének a szegedit válassza. A piaristák azonban ennek ellenére rendi megfontolásokból a kecskeméti intézet mellett döntöttek. – Folytatom a jelentés szövegét:

„Mint bölcsészhallgató, Szegeden végezte tanulmányait. Az Emericana-ban (katolikus egyetemi diákszövetség volt) vezető szerepet vitt. Csak szegény özvegy édesanyja élt, akire

¹¹⁸ Primási levéltár, 7215/1948. sz.

két fiú és egy leány neveltetésének gondja nehezedett, s mindössze varrásból tartotta fenn magát – az alsóvárosi plébánia, valamint a belvárosi egyházközség *Karitasza állandó támogatásban* részesítette. Az ún. Szent József akció részéről 1926-1933 években körülbelül 800 aranypengő pénzsegélyben részesültek. Ezenkívül természetben élelmiszert és ruhaneműt is juttattak a családnak. Ez csak egy részlete az állandó segítségnek.

Ortutay nehéz anyagi körülményei folytán Glattfelder püspök ajánlására elnyerte a Vásárhelyi József pápai prelátus féle városi alapítványi helyet a szegedi Szent Imre kollégiumban. Ezzel ő lett az első *ingyenes* 1931. évi február 1-től 1934. évi június 30-ig, vagyis egyetemi tanulmányainak befejezéséig. Így II. éves bölcsészhallgató korától fogva volt a kollégium növendéke.

A nyilas kormány idején feleségét származása miatt a Szent Szív intézet apácai rejtegették.”

Mivel magam 1937 őszén kezdtem szegedi rendi intézetünkben tanítani, egy egyéni élménnyel is ki tudom egészíteni ezt a képet. – Szent Imre kollégium papi prefektusai akkor még ugyanazok voltak, mint Ortutay idejében. Egy beszélgetéskor arról panaszkodtak, hogy a fiatalok nem egyszer átejtik a már öregedő Glattfelder püspököt, amit aztán ők alig győznek helyrehozni. Így Ortutayról mesélték, aki akkoriban kezdett az irodalmi életben feltűnni, hogy egyszer bement a püspökhöz azzal a panasszal, hogy mennyire nincs pénze, s az megszánya őt, adott neki tíz pengőt. S Ortutay a bankót lobogtatva, hencegve jött vissza a többi fiúhoz, hogy sikerült megvágnia a püspököt, és most „a püspök pénzen megyek el a lányokhoz”.

Egymás után rakva a színeket, a fenti ifjúság után érdekes az a fogalmazás is, ami a primási levéltár fenti számú csomójában található, 1947. IV. 15-i keltezéssel, aminek első bekezdése így szól:

„Vallás-, és Közoktatásügyi Miniszter Úr!

Értesítem arról, hogy az Egyházra és a nevelésre szoruló gyermekekre sérelmes fakultatív hitoktatásról, a világi erkölcs tanításáról készülő törvényjavaslat benyújtása, vagy a rendelet kibocsátása napján hatálybalépően Címedet az *Egyházból kiközösítem*, az Egyházi Törvénykönyv 2220-2222 canon-jában gyökerező jogomnál fogva a 2334 és 2344 canon alapján.”

Végül is, a fakultatív hitoktatás ügye akkor még lekerült a napirendről. Aki azonban a fentieket mai szemmel nézve, és az akkori idők levegőjét már nem érzékelve, valahogyan erősnek érzi a rendelkezést, annak számára hadd idézzem a Magyar Kommunista Párt Titkársága **1945. március 7-i ülésének jegyzőkönyvéből** (nem tévedés a dátum!) a 8. pontot: „A titkárság elfogadja Ortutay Gyula... titkos belépését a pártba úgy, hogy a tagsági könyvüket más névre állítsák ki.”¹¹⁹

És még ilyen áron is tiszavirág életű a hatalom. – A párt Szervező Bizottsága 1948 októberében határozza el Ortutay minisztériumának felülvizsgálatát. Az erről szóló jelentés az ő személyéről ilyesmiket tartalmaz: „Ortutay magatartása... nem egyértelmű. Kifelé általában határozottságot mutat, de a minisztériumon belül gyakran ingadozik. Kényesebb feladatok megoldása idején szeret beteget jelenteni, vagy szabadságra menni. Hatáskörét féltékenyen őrzi... Nyomatékos és határozott kívánságunkra eltávolította angolszászbarát titkárnőjét... Az eltávolítást azonban úgy oldotta meg, hogy 6 hónapos fizetési szabadságra küldte, és azóta már több ízben kísérletet tett, hogy visszahozza a minisztériumba... összehívta az egyetemek rektorait és dékánjait és előttük politikailag nagyon is félreérthető „megnyugtató” kijelentéseket tett... vezető elvtársaink előtt szeret arra hivatkozni, hogy

¹¹⁹ A Politikatörténeti Intézet levéltára, 274. fond, 4. csoport, 20. őrzési egység. – Lásd XIII. Tábla.

bizonyos kérdéseket Pártunk vezetőivel már közvetlenül megtárgyalt. Ez sok esetben nem fedi a valóságot.

Havonta körülbelül 30.000 forintnyi összeget kap kézhez a Jointtól (*akkori nemzetközi zsidó segélyszerv*). Ezzel teljesen szabadon gazdálkodik. Egy részével művészeket, írókat támogat, másik részét borítékpénz formájában közvetlen munkatársai között osztja szét. Nagyobb összegeket kap a mellette dolgozó Radnótiné... Radnótinével régi baráti viszony köti össze. Radnótiné jóformán semmi kapcsolatot nem tart a párttal... Ortutaynak mindent elmond... Mindez azt illusztrálja, hogy Pártunk határozatainak keresztülvitelében Ortutayra nem lehet határozottan számítani.”¹²⁰

A dolog folytatását régi szegedi egyetemi társának a közben római követté avanszált, és onnan szintén elmozdított Tolnai Gábornak az önéletrajzából tudhatjuk meg¹²¹: „...március elején lehetett (1950), Rákosi hívatta... Barátságos közvetlenséggel fogadta Ortutayt ilyesféle szavakkal: Nézd, Gyula, barátsággal, bizalommal vagyunk irántad, de most... Egy időre a kardot visszatesszük a hüvelyébe...” – Az „egy idő” most már az örökkévalóságig tart...

Ez után az ugyancsak hosszú és szomorú anyag után térjünk vissza a történet elejére. Ifjúságának ugyanilyen stílusú vonatkozásaitól eltekintve, az egyetemista Ortutay Sík Sándor legszűkebb tanítványai körébe tartozott. A korábbi Szerb Antalt követték Szegeden Budai György a nagyszerű fametsző, Radnóti Miklós, Erdei Ferenc, Baróti Dezső, a tanszékén is utóda és a fent idézett Tolnai Gábor is. Valamennyi tehetséges ember és ugyanakkor világnézetileg valamennyi bizonytalan, nyárspolgár, stréber, titkos, vagy nyílt kommunista stb. Az a Sík Sándor, akinek későbbi lelkigyakorlatai a főváros egész katolikus társadalmát megmozgatták, akit karizmatikus egyéniségnek tartottak, hogy nem gyakorolt a maga egyénisége szerinti mélyebb hatást mindezekre? Köztudomású volt, hogy az akkori *peremreszorítottak védelmet találtak benne*, nem egyszer anyagilag is. Bátor és áldozatos védelmük csak dicsősége professzoruknak. De az érthetetlen, hogy nagyjából ezek alkották azt a bizonyos családi és szellemileg nívós szűkebb kört. Hogy tanítványainak, és most csak azokról van szó, és nem a későbbi lelkigyakorlatok hallgatóiról – az alkotó tudomány és művészet sugárzását el tudta közvetíteni, *az alkotó evangéliumi emberét* nem? És emlékszem, hogy ezt a kérdést már annak idején is feltették nekem a szegedi társadalom katolikusai köréből.

És itt ismét arra a *naivitásra* kell gondolnom amiről fentebb (71-72. old.) már szó esett, és ami a felelősségének és szeretet kötelességének tudatában élő keresztény egyik állapotbeli csapdája. A magvető példabeszédében is csak *25% esik a jó földbe*, és ennek ellenére a magvetőnek nagylelkűnek kell lennie és nem számolgatnia. Egyszer a Gyorskocsi utcában is röhögve vágták a szemembe, hogy a harmadik világ kommunista vezetői mind a misszionáriusi iskolákban nőttek fel! Valóban, másutt nem is nőhettek fel, mert más nem volt. És ha *Krisztus mellett is felnőhetett egy Júdás*, akkor mi még kevésbé adhatunk biztosítékokat. De aki mellett valamilyen területen látványos negatívumok születnek ellentételezés nélkül, és mikor az különben jeles és bensőséges ember, akkor magyarázatnak csak a naivitás marad. És ezt Sík Sándorról annak idején való rendtársai is emlegették. Ortutay már 1941-ben azt írja neki egy személyes levélben, hogy „csak szomorúbb, ziláltabb lett életem, barátaim élete. Egyik napról a másikra élünk: saját régibb hitünkben sem merünk már hinni!”¹²² Aki 1941-ben nem egyre jobban élt már a hitéből, hanem nem merte azt tenni, az – *elzüllött*. Az Evangélium kemény realitás, és kemény realitásérzékét kíván tőlünk is!

¹²⁰ A Politikai Bizottság 1949. február 3-i ülése jegyzőkönyvének az anyaga. – Országos Levéltár VII. osztály MSzMP-iratok, 276. fond, 53. csoport, 20. őrzési egység.

¹²¹ Szóbeli jegyzék, Magvető, Tények és tanúk sorozat, 1987. 451-452. oldal.

¹²² Sík Sándor hagyatékából: A százgyökerű szív, Magvető, 1993. 250. oldal.

Még egy harmadik arcél: életének delelőjén a papi békemozgalom egyik korifeusa és *kiközösített országgyűlési képviselő* volt: **Máté János**.

A középiskola három utolsó osztályában osztálytársam volt, így személyesen ismertem, bár az érettségi után soha sem találkoztunk már. Szorgalmas, de igen *szerény tehetségű* fiú volt. Ma is látom, amint felelt: összeráncolt homlokkal, félig behunyt szemekkel, erőlködve préselte ki magából, amit előző délután bele tudott sulykolni a fejébe, de a kezdetleges memórián kívül az intelligencia írmagját sem birtokolta. Évtizedek múlva azt tudtam róla – fentebb is elhangzott – hogy a *papi békemozgalom egyik – szürke – vezetője* volt, ilyenként lett országgyűlési képviselő, s ennek révén esett kiközösítés alá, aminek részletei itt közömbösek.

A Politikai Bizottság Titkárságának az anyagain dolgoztam, mikor annak 1952. augusztus 21-i iratai között kezembe került az Állami Egyházügyi Hivatal 1952. augusztus 1-jén kelt Eln. 1/84. sz., Rákosi Mátyásnak címzett irata.¹²³

Az irat arról számol be, hogy Bécsben osztrák katolikus napot rendeznek, amelyet a népi demokráciák elleni uszításra akarnak felhasználni. Ezért az osztrák kommunista párt Katolikus Demokraták Közössége címen egy nagygyűlést akar rendezni, és szeretnék, hogy a „rendezvényeiken egy magyarországi, katolikus, lehetőleg magas rangú pap is részt vegyen.” Máté ekkor már a *veszprémi püspök általános helynöke*, igaz, hogy váci egyházmegyés, de ez a hivatal a maga erőszakában nem zavarta, és őt javasolta erre a kiküldetésre is.

Rendkívül érdekes szembesülni azzal, ahogy a hivatal bemutatja Mátét a saját feletteseinek:

„...a Hivatal csinált belőle főpapot. A papi békemozgalomban kezdettől fogva aktívan részt vesz. Jelenleg is az Országos Papi Békebizottság tagja.

Politikai felfogása megfelelő, ő már ki is akart vetközni és megházasodni, a mi kérésünkre maradt továbbra is papnak. Nekünk messzemenően le van kötelezve. Kapott tőlünk pénzt, decemberben, mikor beteg lett, a Kútvölgyi úti kórházban kapott elsőrangú kezelést és karácsonyi ajándékot, ezen kívül mi ismerjük egy kecskeméti tanítónővel való kapcsolatát, amely 1944 óta fennáll és ezt a püspöke nem ismeri és nem is tételezné fel róla.

Máté János fellépése komoly, politikailag tájékozott, és mint pap is igen komoly fellépésű. Badalik püspök előtt is komoly tekintélye van. Nyugodtan küldhetjük Bécsbe, egészen biztosan vissza fog térni.

Máté János ugyan nem tud németül beszélni, de szerintünk ez előnyös, mert lehet mellé tolmácsot állítani, aki mindenhová elkíséri, és minden beszélgetésénél jelen van.

Ismert katolikus világi személyiség nincsen szabadlában, ilyenre javaslatot tenni nem tudunk.”

Fentiek jól mutatják a hivatal egész mentalitását, eljárás módját, és a szolgálatukba állók kialakuló jellemtelenségét is.

De azt is tudom, hogy Máté János is teljesen egyszerű körülmények között nőtt fel, és egy rendezettebb társadalmi helyzetben talán soha nem jutott volna eszébe, hogy papként próbálja életét megoldani, és így talán abba a helyzetbe se került volna, hogy ilyen mértékben aljasodjék el. Mert az érettkori elcsúszások már nem kamaszos nevetlenségek, és ha fáj is a másik embertelensége, a csőd többé nem kenhető el.

De az is érthető, ha a szemlélő felsóhajt, hogy ó, ha akkor több szociális rend és kevesebb kilátástalanság lett volna a társadalmunkban, – akkor is így történt volna minden?

* * *

¹²³ Országos Levéltár, VII. oszt. 276. fond, 54. csoport, 207. őrzési egység, 208-209. oldal. – XIV. Tábla.

A háború után, 1946 nagybőjtjén az Actio Catholica egy átfogó rendszerben végig-
 lelkiigyakorlatoztatta a főváros összes plébániáit. Valami ilyen *korszerű lelki-szellemi
 fertőtlenítőn* kellene egymás kezét fogva végigvinni magunkat. Ennek során összeállítani egy
 átfogó, a jövőre is iránytmutató lelkiismereti állásfoglalás sorozatot. Az alábbiak, mint egy
 javasolt kezdeményezés, szolgálnak ehhez például.

1./ Annak idején csak kéziratban keringhetett a társadalomban az a Mécs-vers amelynek
 még emlékszem ezekre a soraira: „Megöltek 50 milliónyi embert, de senki nem megy érte
 gyónni!” A helyzet mindmáig ez: egy *félévszázados erkölcsi-szellemi genocídium után* csak
 okos ártatlanokkal lehet találkozni. Mindenki fel tudja sorolni, hogy ő mit írt, mit mondott,
 kit mentett meg, miközben a genocídium nyilván csak úgy magától történt. – A nürnbergi
 perben annak idején a náci vezetők sorban álltak elő azzal a mentséggel, hogy ők ezt, meg
 ezt, meg ezt a zsidót mentették meg! Kitől, önmaguk elől? Végül is a dolog közderűbe fűlt,
 amikor az ügyész komoly formában azzal a kéréssel fordult a bírósághoz, állapítsák meg,
 hogy egy zsidó megmentése hány másíknak az elpusztítására jogosít fel?

Ma is le kéne tennünk arról, hogy vitathatatlan helytállásainkra hivatkozunk, ahelyett,
 hogy az épp olyan vitathatatlan mulasztásainktól fordulnánk el! (Lásd 56. old.)

2./ Eljutni ahhoz, hogy a „*túlélés*”, „*menteni*” fogalmakat minden következményeikkel
 együtt *félretegyük*, mint ami nyárspolgárságból, stréberségből, egocentrizmusból, ösztönös
 hangulatokból táplálkozik.

3./ Egyszerű, evangéliumi, nem hóbörgő hanem *szolgáló hűség*re van szükség, és nem
 eredménycentrikusságra, sem munkát nem igénylő, szellemi-lelki „gyorshízlaló” bódulatokra.

4./ Az adott hely, helyzet – nemcsak földrajzi, hanem erkölcsi is, egyfajta kegyelem.
 Tudatos spontán megváltoztatása, mint disszidálás, pártba, békemozgalomba stb. való
 belépés csak az Istenben gyökerező szabad és erkölcsös lelkiismereti döntés alapján
 képzelhető el.

5./ Nincs olyan, önmagában véve erkölcsös helyzet (pl. börtönben élni, vagy szabadon,
 itthon vagy emigrációban stb.) ami önmagában igazolná, vagy elítélné a benne leledzőt. Egy
 hibátlan helyzet pl. nem teszi hibátlanná a benne lévő egyén hibás magatartását. *A hibás
 helyzet viszont önmagában is megminősítheti az azt vállaló személy jószándékú magatartását
 is.*

6./ A minősítés és megminősítés mindig csak a tipikus helyzetnek és típusos
 magatartásnak szól, de nincs sem kollektív pokol, sem kollektív mennyország, mert bárki
egyéni felelősségének súlyozása csak az Úristenre tartozik.

7./ Aki azonban a típusos helyzetekből és magatartásokból, valamint a történelemből nem
 tanul, a kor-analógiát nem használja fel, azt, mint bukott diákot, a történelem
 osztályisméltésre utasítja. Lehet, hogy új kulisszák között, de *újra végig fogja járni* az adott
 problémáknak időközben még göröngyösebbé vált útját.

8./ Minden emberi felelősség kettős, *egyéni és közösségi*, minden olyan esetben, melynek
közösségi kihatása is van. A közösségnek is joga van – az Isten elgondolása szerinti keretek
 között – az életét, sorsát ért hatásra elismerően vagy bírálattal reagálni, akkor is, ha ez
 valakinek becsületes egyéni lelkiismeretével nem egyezik meg.

9./ Viharos történelmi korok után, *egészséges újrakezdés* nélkül eleven élet nem sarjadhat.
 Épp az újrakezdés követeli meg a fenti erkölcsi tisztázást, aminek viszont át kell mennie egy
 letisztult küldetéstudatba.

10./ Ez a küldetési újrakezdés nem helycsere a börtönökben, vagy a pénztárcák körül.
 Nem a múltat újraálmódó nosztalgia, sem a jövő tündéralmait festegető romantika. A sorba
 beálló szolgálat, nem alapítási mánia. Objektív problémákkal való birkózás, nem
 személyiekkel: klerikalizmus, laikusok, nők szerepe stb., önmagukban csak közéleti,
 egocentrikus fontoskodások. A reális – és megoldandó – probléma bennük *csak az
 Evangélium oldaláról* közelíthető meg, mert a velük kapcsolatos problémák is az Evangélium

hiányából erednek. Átfogó érvényű: Isten Országá nem eszem-iszom (gazdasági, szellemi, társadalmi, közéleti stb. sem), hanem *igazság, béke és öröm* a Szentlélekben (Róm 14,17).

11./ Ez az Isten Országá – sőt az emberek világa is – rendkívül gazdag. A *harsogó próféta* és a *hangtalan szolgáló*, az igazság és a szeretet hordozói egyképpen megférnek benne a maguk feladataihoz való hűségben. Megfér az őszinte békességszerző is, aki önmaga felörlődésével próbálja az emberi világban is összehozni azt, ami Mennyei Atyánk Országában elválaszthatatlanul együtt van. – Nem fér bele viszont a *taktikus*, aki ezt önmaga és érdekei szolgálatában teszi, akár ér el némi eredményt, akár nem. Az ügyesen megfogalmazott címkék: „kis lépések”, „hintázás” stb. csak a gyanút kell, hogy felébresszék a mögöttük lapuló manipulációval szemben.

12./ Kétségtelenül ki kell kristályosodnia valamilyen góc körül a Toynbee-i „alkotó elit”-nek, annak a kemény magnak, mely reálsan számol ugyan az adott történelmi, társadalmi és emberi helyzettel, de ez számára nem kényelmes cél, hanem nehéz *kiindulópont*. S munkája vezércsillagát Ezekielnél találja meg: Homlokodat olyan keménnyé teszem mint a gyémánt, ami keményebb a sziklánál. Ne félj tőlük, és ne remegj előttük, mert hiszen lázongó nemzedék ez (3,9)!

* * *

Lehetséges, hogy valaki, végére érve ennek az írásnak, azt gondolja, hogy az író (nem szólva esetleges elvbarátairól) valójában hősnek véli magát, és erre a piedesztálra állva, intézi el a nálánál pechesebbeket. Ez a vélemény azonban több, ellenőrizhető tévedést tartalmaz.

Először maga a „hős” fogalma. – A börtönben magasrangú katonatiszektől tanultam meg, hogy a hős és a gyáva között az a különbség, hogy a gyáva fél, és elszalad, a hős fél, és ott marad. De félni mindenki fél, mert emberi idegrendszerrel rendelkezik, ami egyikünkénél sem áll danulon-fonalból! Az ember: „állat, aki élni akar”!¹²⁴

Ezért először is nézzünk szembe azzal, hogy puha társadalmunk ma egyszerűen összekeveri a *hős* és a *becsületes ember* kategóriáját, pedig a két kategória között nagyságrendi különbség van.

Első letartóztatásom idején 1949-ben édesanyám már tíz éve vergődött egy ekcémában, ami időnként fél testét elborította, és vándorolt rajta. Sehova nem tudott kimozdulni, s naponta kétszer kapott két-két órás kezelést. Ennek megfelelően soha sem tudott a börtönben meglátogatni. Az egyik látogatási lehetőség előtt aztán a húgom kijött a Gyűjtő parancsnokságához, azzal a szándékkal, hogy elmondja a dolgot és valamiféle megoldást kérjen.

Szerencséjére a parancsnok házon kívül volt, így a helyettese, egy nő fogadta. Mint nők, talán jobban megértették egymást, így a parancsnokhelyettes azt mondta neki, hogy képtelenség, hogy egy édesanya másfél éven keresztül immár ne is láthassa a fiát, ő gondoskodik róla, hogy érkezéskor soron kívül beengedjék a kísérelőjével együtt, hisz akkoriban hosszú sorok álltak a börtön előtt esőben, szélben órákon keresztül várakozva. Hozzanak magukkal egy összecsukható széket is, hogy a beszélő alatt le is tudjon ülni az édesanyám. Boldogan készülődtek erre a találkozásra, mígnem a megelőző napon, a parancsnokságtól sürgönyi értesítést kaptak, hogy az egész dolog elmarad. Ezeket a részleteket magam, csak magán a beszélőn tudtam meg öcsémtől.

A beszélőt követő hétfőn aztán engem hívtak a parancsnokságra, ahol ugyancsak ez a nő fogadott, ismét a parancsnok távollétében. Ő is elmondta a történeteket a maga oldaláról.

¹²⁴ Czeszlaw Milosz: A rabul ejtett értelem, Európa, 1992. 174. oldal. Különben ez a könyv az itt tárgyalt témakörben messzemenően tágíthatja és reálisabbá teheti az ilyesfajta élményeken át nem esett szemlélő látását!

Hogy tudniillik, mikor a parancsnokot tájékoztatta a dologról, az ráförmedt, hogy miért avatkozik bele ilyen dolgokba, „annak az embernek” semmi ilyesmi kedvezményt nem lehet adni. S a parancsnoknál azzal a felém irányuló kérdéssel folytatta a beszélgetésünket, hogy ő ezt nem érti, „történt valami a parancsnok úr és maga között?” Mert ő szívesen közvetítene, ha lehet. Azt feleltem, hogy magam részéről semmi ilyen személyes dologról nem tudok. Ekkor elkezdődött a szokásos börtön-anamnézis, hogy miért is van maga itt? Mire felelek: az iskolák államosítása. Ja úgy, hát mi baja van vele, hisz ez mindenkinek jobb, ez modern stb. az akkori központi brosúra-szöveg. Én minderre egyszerűen, támadás stb. nélkül mondtam: a *mi állásfoglalásunk* ez és ez. És persze az évszázadok alatt kiérlelt és gyökerükben evangéliumi álláspontok minden téren zártak, logikusak és kikezdhetetlenek, azt az ember számtalan esetben tapasztalhatta, minek következtében az ellenfél leszorul a pályáról s ha érvényesíteni akarja magát, nem tehet mást, mint hogy erőszakhoz nyúl. A mi helyzetünkben, akik a túlélésre tettek, de eladni magukat mégsem akarták, ilyenkor legalább olyan taktikai elkenéseket engedtek meg maguknak, hogy hát tetszik tudni... engem már így neveltek... de a maguk álláspontja is nagyon szép... érdekel is engem... iparkodom majd utánanézni és elgondolkodni rajta... addig is nézze el nekem, hogy én ilyen vagyok... és ez mindjárt lehetővé tette a még el nem embertelenedett másoknak, hogy élvezhesse a saját irgalmasságát. Én azonban sosem léptem túl a szentírasi tételen: beszédetek legyen: igen, igen, nem, nem. Ami ezt meghaladja, az a gonosztól van (Mt 5,37; Jak 5,12), ahogy nem engedtem meg magamnak udvariasságot, úgy elkenést sem. – S a jelenet végén a parancsnokhelyettes nő mélyet lélegezve mondta: *Most már értem a Parancsnok urat!* – Elküldött, s minden maradt a régiben. S ilyen jellegű élményem sorozatban volt. De ez a dolog nem hősi, pusztán becsületes. Mint mikor azt kérdezték tőlem:

– Hát a pénz magát nem érdekli? – Még a hüvelyk- és mutatóujját is összedörzsölte az illető, mint mikor valaki bankókkal számol.

– Gyermekkorom óta sose érdekelt – válaszoltam. De ez egyszerűen így igaz, így volt becsületes, minden más a tények alapján, elkenés, hazugság, tehát becstelenség lett volna. Így becsületes volt. Becsületes, de nem hősi!

A *becsület*, a hűség, alapja lehet a hősiességnek, de az messzemenően túlmegy rajtuk. A ***hősiességhez*** spontán kezdeményezés is kell, *és pedig tudatos, tehát erkölcsi, kiemelt nagyságrendben, legalábbis erősen kockázatos, ha nem kilátástalan helyzetben.* Általában túl is van az ember általános lehetőségein, s a Jóisten indító kegyelmi segítsége nélkül nehezen képzelhető el. Ilyen volt például **Kolbe** életáldozata, mikor önként jelentkezik egy kivégzésre kijelölt családapa helyére, a náci megsemmisítő táborában, abszolút kilátástalan helyzetben, tudva a kivégzési mód kegyetlenségéről is: lassú éh- és szomjhalál egy zárt, föld alatti bunkerben. Szomjhalál a teljesen kisebesedő nyálkahártyákkal sokkal súlyosabb mint az éhhalál. És a csoportban ő élt legtovább, míg két hét múlva, utolsóként egy injekcióval vetettek véget életének.

Alátámasztanám ezeket *Becket Szt. Tamásnak* 1170. évi karácsonyi beszédének szavaival: „A keresztény vértanúság nem véletlen. A szenteket nem a véletlen teszi szentekké. Még kevésbé fakad a keresztény vértanúság az olyan ember akaratából, aki szentté akar lenni... A vértanúság sohasem az ember szándéka, mert *az igazi vértanú az, aki Isten eszközévé lett, aki elveszítette akaratát az Isten akaratában...* A vértanú többé semmit sem kíván magamagának, még a vértanúi dicsőséget sem...”¹²⁵

És hogy ez a szentség és vértanúság a maga természetfelettségében és a mi gyöngeségünkben számunkra milyen nehezen megközelíthető dolog, hadd idézzek abból a pápai szózatból, amivel a Szentatya 1993 januárjában fordult a magyar püspöki kar tagjaihoz,

¹²⁵ Eliot: Gyilkosság a székesegyházban, Európa, Budapest, 1966. 225-226. oldal.

azok akkori ad limina látogatásának idején: „Papjaitok sokszor hősiessé teljesítményeket vittek véghez a negyvenéves kommunista uralom alatt. Sokuknak kellett keserűen megtapasztalniuk azt is, hogy *emberileg magukra hagyták őket*, aminek következtében nem ritkán belsőleg és külsőleg egyaránt elzárkóztak és másoktól visszahúzódtak. Ezt a tapasztalatot megerősítették néha azokkal a paptestvérekkel kapcsolatos kiábrándulások, akik papi szolgálatukat nem mindig a felelős főpásztorokkal való kívánt összhangban és nyílt egységben végezték.”¹²⁶

Igen, voltak hőseink, de ne siessünk túl gyorsan, se egymást, se magunkat csak úgy egyszerűen hősöknek kinevezni!

* * *

De az is csak járatlanságáról tesz tanúbizonyságot, aki azt hiszi, hogy csak becsületesnek, *jellemesnek megmaradni* is egyszerű és magától értetődő dolog. Voltam olyan cigány lókupeccel együtt, aki 46 éves korára huszonhatodszor volt börtönben, olyan közeg volt ez már számára, mint hálnak a víz. De a szabadság, az *önrendelkezés* az átlagembernek úgy a létehez tartozik, hogy amikor a letartóztatással tökéletesen megfosztják attól, valami sajátos szellemi-erkölcsi súlytalansági állapotba kerül. Mert a kommunisták általi letartóztatással nem egyszerűen egy bár más, bár keményebb, de mégiscsak kiszámítható, és az emberi mivoltot legalább nagyjából megőrző jogi állapotba került az illető, mint például egy behívott kiskatona, hanem akkor és ott *tárggyá lett*, amivel mindenki azt csinálhatott, ami eszébe jutott, míg ő maga csak a *saját kínládására őrizte meg emberi öntudatát, szellemiségét, erkölcsiségét, felelősségérzetét*. A két állapot – a tudatos és az erkölcsileg súlytalan – a magányban lázasan váltogathatta egymást, az illetékesekkel való szembesülések esetén jelentkezhettek egyszerre, egyidejűleg, egymást zavarva, és annál jobban kikészítve a lelket, minél hűségesebb és finomabb volt az. *Ebből az örvényből csak állandó, erre irányított belső munkával* (elsősorban a Jóisten színe előtt való hűséges istengyermeki étellel) *tudhatta magát a lélek lassan kidolgozni*, és akkor különösen, ha ehhez a külső körülmények is „kedvezőek” voltak a számára, például, ha *különböző időkben járt meg különböző börtönöket, s így a börtönvilág panorámája szelvében-mélyében megnyilhatott előtte*. Ez azonban csak néhány közismerten kemény egyéniségnek, mint pl. Tabódy Istvánnak, és ugyancsak világnézetileg kemény magoknak, mint pl. a *jezsuitáknak*, vagy a *regnumiaknak* jutott osztályrészül. A hűségesek túlnyomó része egyszer esett át ezen a megpróbáltatáson, és így legtöbbjüknek nem volt lehetősége egyéniségük szerinti, de egyébként szilárd és egyensúlyos magatartást kialakítani. Mindnyájan kínlódtunk ügyetlenségeink és átejtségeink későbbi felismerésekor.

És ma azt is gondolom, hogy mindez nem is lehet másként. *Épp a becsületes embernek van szüksége a sorozatos élmények vitathatatlan pszichés biztonságára*, ahhoz, hogy teljesen a maga lábán álljon. A harmadik letartóztatásomkor már nyugodtan kijelenttem, hogy semmiféle vallomást nem óhajtok tenni, védelemre nincs szükségem, azt csinálnak velem, amit akarnak, és ami úgyis el van már döntve. És ha valaki felháborodott, vagy megbotránkozott ezen, annak nyugodtan mondhattam, hogy nem éppen most léptem le a falvédőről, adatszerűen idézhettem előző élményeimet, amiről ők is tudták, hogy reálisak. Három hétig nem is szóltak hozzám, ami legalább nyugalmat jelentett. Azután elkezdtek elibém rakni környezetem tagjainak vallomásait, akik hűségesek és becsületesek voltak, de az én múltammal nem rendelkeztek, és így számítottam is rá, hogy ugyanúgy vallani kényszerülnek, mint én annak idején, hisz nem akarták ellenforradalmi, politikáló, az állami rendet eleve elutasító anarchisták benyomását kelteni, aminthogy az Egyház, melynek

¹²⁶ L'Osservatore Romano, 1993. január 29. 4. oldal.

tagjaiként vallatták őket, szintén nem az. Elibém tették tehát a vallomásaikat, amikben egy-egy félrefogást, hangsúlyt helyesbítettem csak, azt sem gondolva, hogy a vallomástevők tévedtek, legfeljebb nem vették észre a szövegező nyomozó rafinériáját. Utána ezek mondták is, hogy én nem is tettem vallomást, csak mások vallomásaihoz szóltam hozzá. No és, kérdezhettem, követtem el valami jogsértést? Amire csak azt válaszolhatták, hogy rossz színben tüntetem fel magam a bíróság előtt. Az erre adott enyhe vállrándításomat is értették, hisz mindketten tudtuk, hogy a bíróság számára az a jelző, hogy marionette-figurák, még megtiszteltetés. Igen, de ez első letartóztatásom után 18 évvel történt, amik mind a börtön és az üldöztetési életállapot tapasztalataival voltak tele. Az ember azonban mindvégig magában hordja az első alkalom hűségéhez mégiscsak odatapadó kevésbé tiszteletreméltó ügyetlenségeinek az emlékét is. Ezért **kapaszkodik a magunkfajta pusztán az Úristen előtti igaz hűségébe, remélve, hogy ezért bocsánatot kap az ügyetlenségeiért.** A dobogókat pedig könnyű szívvel átengedi azoknak, kik az Ítéelő elé nem is tudnak mást vinni, mint önmaguk gyártotta pedesztáljait. Ha kézbe vesszük Máté 26. fejezetét, a 62-64. versekben megtaláljuk az ideális megoldást. A hamis tanúk vádjai után a főpap megkérdezi Krisztust: Semmit sem felelsz arra, amivel ezek vádolnak? **Jézus hallgatott.** A főpap folytatta: Esküvel kényszerítelek az élő Istenre: mondd meg, te vagy-e a Messiás, az Isten fia? **Én vagyok, felelte Jézus.** – Két teljesen tiszta és elhatárolt momentum. 1/ A manipulációkat az ember még olyan mértékben sem veszi tudomásul, hogy elutasítsa őket. 2/ A hitvallás, a hűség felkérdezésére viszont feltétlenül válaszol, frappáns röviden. – És ha egyikünkötől sem várható el magának Krisztusnak a magatartása, de aki éppen az üldözések közt kiérett és elmélyült, az tudja, hogy nem kell már azzal vesződni, hogy mit, vagy kit ment meg, hogy anarchistának, neurotikusnak, félhülyének fogják-e tartani őt magát, és rajta keresztül az egész kereszténységet, mert tudja, evilágnak és a Sátánnak ebben a misztériumjátékában úgyis tud már mindenki mindent, csak egyetlen dologról van szó: *vállalom-e föltételek nélkül Mennyei Atyámat magát, Országát, elvárásait, gondolatait,* s mindenki azt mond és azt gondol ehhez, amit akar. Minél többet felel, beszél, magyaráz valaki, annál több csapda állítására nyújt lehetőséget az ellenfélnek. Krisztus persze az első pillanatban tudta azt, amit mi emberek, a Jóisten különös kegyelmeitől eltekintve, csak lassan tanulunk meg, ha kapunk hozzá időt. Ha nem, a *magunk ügyetlenségeivel szolgáljuk az Isten Országát, megnyugodva abban, hogy az ezt is kibírja.* Mint a mi történelmünk, és a történelem egésze is, mutatja. Itt visszautalnék még Tímár Ágnes három tételére (98. old.), vagy az alább következő Virágvasárnap, 1973. című írásra.

Virágvasárnap 1973.

Jelentkezett a gerincében a fáradságot kétségtelenül jelző fájdalom. Kicsit tehermentesítette a jobb lábát, eligazította a testsúlyt. Homlokával lehellelnyit megtámaszkodott a szószék alsó faragásain. Márk evangélista lába hüvös volt és megnyugtató.

A recehártya még őrizte a dalmatika bársonyát. A gazdag arany merev vonala fölött, maroknyi fiúarc erősödött elszánt kőkeménnyé. A levegőben még állt a mélyből kilökött szó: „A hallásomat megnyitotta Uram, Istenem, én meg nem ellenkeztem, s tőle nem fordultam el...”

A szentély szűk torkában pirosan lángolt a tegnap, ma, és holnap. A kétévezredes dráma pergett a fejek fölött, a homlokok mögött.

Belemerült a passio hullámaiba. Megmártódott a hangok, színek, formák, arcok zuhatagában. Kibillent egyensúlyából az idő.

És ekkor, váratlanul, élesen, sivítón, rákiáltott a szolgáló:

– Te is együtt voltál a Názáreti Jézussal?

– De ő tagadta.

A Szolgálo, szolgáló volt és eseményszomjas. Puffadt arca mélyéből öregedő szemei rutinosan mustrálták az új szállítmány száználmas figuráit. Nyelve azonos ritmusban mozgott körbe, fogatlan szájában, íráshoz nemigen szokott ujjáival. Sorakoztak a letéti kenderzsákok, teltek a rubrikák. Az asztal, a golyóstoll, a vasalt, hibátlan csíkos hangsúlyozott fontossága mellett, még esetebb volt a most szállítottak tétova sora. Homályos raktár, polcok, zsákok. Ormótlan bakancsok, lötyögő szűk, foltos, ócska rabgöncök... arcok... arcok... A lábak mellett a civil életek vedlett törmeléke kupacokban. Fehérnemű, blúz, zsebkendő, elvértve egy könyv, toll...

A letéti kenderzsák egykedvű torka szemérmetlenül fogadja be az undorral leltárba vett embersorsot. Rab, és fegyőr, cinkos összeröhögése lemérte és könnyűnek találta a szállítmányt.

Vajon mikor lett száználmassá és nevetségessé a hősi? Melyik pillanat volt az, amikor a „hitvalló” törzskönyvi szám lett?

Harmadik volt a sorban. S míg a tizedes megvető két ujjá dobálta: 1 blúz, 2 zsebkendő, ...igen, a zsebkendő és a pulóver között, egyszerre kiverte a verejték. A félelem hideg verejtéke. Tudta, egészen pontosan tudta: majd, egy töltőtoll és egy zokni között, ez a kéz lóbálni fog egy fekete rózsafüzért, és akkor... akkor, majd nyerítve felröhög a Fogatlan és a Másik és a Szolgáló megkérdezi: Te is együtt voltál a Názáreti Jézussal?

Görcsös, félelemtől remegő ujjak tapogatása cipő és zokni között. Surlódó gyöngyszemek, nedves tenyérben. Éget a Krisztus fém teste, karcos az érem a kapcsolásnál. Elvetett és új ötletek sora, tört percek lázas óráiban... Leejteni, odébrúgni, megszabadulni... jaj, csak megszabadulni... A fuldokló ujjak partot érnek egy téli kesztyű prémjén... A kesztyű átkerül a szomszéd holmijára... ó gerincet roppantó aljasság...

Neve, törzsszáma... jöhet a másik kenderzsák. Unottan nyeli el, egy cipő és egy kesztyű közben a tanúságtevést. „De ő tagadta.” Nem kérdezték... de ő megtagadta.

Milyen jó, hogy hűti égő arcát az evangélista márvány lába. Márk, kérlek Márk, mondd, hogy nem késő, évek után sem késő könnyekre fakadni.

* * *

Nem, kedves olvasóm, nem voltunk hősök, nem voltunk szentek, csak *hűségesek szerettünk volna lenni*, emberi törékenységünk, ügyetlenségünk azon is ejtett néhány foltot, hogy a Jóisten irgalma se maradjon munka nélkül. De kétségtelenül iparkodtunk egyszerűen becsületeseknek megmaradni, amilyenek például a spártaiak is voltak, még a kereszténység előtt. De hogy amikor még szabadok vagyunk, alkalmazkodásból, félelemből ne hazudjunk magunknak, az Egyháznak, a Jóistennek, testvérek, ez olyan rettenetesen nagy dolog lenne a XX. században? Hisz már a spártaiak is tudták...

* * *

A befejező vers 1975-ben született a budapesti Gyűjtőfogházban. Talán meg tud valamit mutatni a múltak hangulatából, sebeiből, s azokból az ugyancsak szakadékos, örvényes mélységekből, amelyekből mindnyájunknak fel kell merülnünk, rajtuk túljutnunk, s közös Mennyei Atyánk színe előtt önmagunkra is, egymásra is újra rátalálnunk. A „püspök” azonban itt csak jelkép – kiemelkedő helyzeténél fogva – de a vers nemcsak nekik szól, hanem mindnyájunknak: papoknak, szerzeteseknek, nővéreknek, laikusoknak, fiataloknak és reszketeg öregeknek. Az édesapának, aki átment az utca túloldalára a „fekete bárány” unokabátyja elől, az édesanyának, aki ijedten fogta vissza kamaszgyerekeit a hittantól, s a gyerekek magának is, aki már ekkor elkezdte gyűjtögetni a „pontokat” az egyetemi felvételihez. – Az Úr legyen irgalmas mindnyájunkhoz!

A püspök egy (bűnbánati) zsoltárt mond el: a 37.-et.

*Uram, haragodban meg ne vádolj,
s engem ne bántson kemény dühöd;
jobb, ha azoknak jut a korholásból,
kik Téged figyelnek, s nem a püspököt.*

*Pedig, ha nyilaid belém is álltak,
s a Kezed rajtam ugyancsak súlyosul,
engem akar, ha akar, pásztorának
a világ, s ki benne az erő, s az úr.
Háborgásod miatt mindenem beteg,
bajaim szétmarják a csontomat:
tudod, ma az ember mennyit igyekezhet,
míg egy elsőosztályú autót kap?*

*A zűrök a fejem fölé nőttek,
és szörnyű súlyok nehezedenek rám;
ami pénz jó: gyérülő csöppek,
s alig köszöntenek páran az utcán!*

*Búzló, senyvedő hullőnek néznek,
esztelennek, de ártalmatlannak,
ki ittmaradt, múltjából a földtekének,
s kit a háta mögött ki is kacagnak.*

*S mennyit kell hódolnom, hajlonganom,
mikor egész napom olyan szomorú;
szűk helyem van az asztalsarkon,
csak hogy a taps legyen dörgő és hosszú!*

*Tagjaimat lázaim emésztik,
minden idegszálam szemébe való;
amit teszek, lent és fönt lenézik,
s az esti imám: egy marék altató.*

*Hogy kiszáradtam, s hogy összetörtem,
üvölthetnék, a bensőm úgy háborog,
lelkiismeret, te zajonghatsz könnyen,
de két úrnak szolgálni, nem tréfadolog.*

*Uram, vágyaimat mind elődbe öntöm,
sóhajtozásom előtted nem titok,
úgy lennék valaki, de itt a földön,
kapaszkodom, és sehogy sem bírok.*

*A szívem kihagy, infarktus les rám,
a szemem előtt ködös éjszaka;
s ha hosszútávon nincs igazam tán,
hát nem elég a napnak a maga baja?*

*Volt társaimat a zűrök nem érdeklik,
s kikben megbízhatnék, távol maradnak,
elhúzódnak a börtön sötétjeig,
én őket, s ők engem tartanak vaknak.*

*Csapdák lapulnak minden kis zúgban:
ezt kerülgetem, azt én állítom fel,
itt valaki botlik, ott valami huppan,
ki imádkozik, ki meg jajveszékel.*

*De én, mint a süket, meg se hallom őket,
s ki nem nyitom a szám, akár a néma,
vagy őre legyenek bőrükbe nem férőknek,
s kik nem látják: hol a szalma, széna?*

*Mindig is úgy teszek, mint aki nem hall,
s kinek a szája nem hord feleletet:
rám dülleszkednétek mind-mind egyhamar,
de én ki nem állok mellettetek!*

*Bízom benned Uram, hogyne, hogyne,
Te vagy a nagy-nagy Meghallgató;
de hogy tanítványod csak az volt-e,
ki keresztet hordott? – hát ez kacagtató!*

*Azért mondom: ne csóváld a fejed,
s ha megbotlottam, ne hajtsd az igazad;
csak a fafejű csökönyös és merev,
s elvégre Te juttattad keresztre magad!*

*Valahogy mégis egyre csúszom,
s a szorongás el nem hagy sohasem;
csak rettegek: megúszom? nem úszom?
s hol kötök ki végül: odafönn, odalenn?*

*Lefekvéskor én is tudom a bűnöm,
s a vétek akkor nyugtalanít,
de másnap a piac zsongító-nyüzsgőn
csak úgy kezel, mint jólmenő palit.
Hát csak ok nélkül ellenkeznek velem,
és igaztalanul kárhoztatnak,
kik naponta szemrehányják nekem
egy-egy szavát az Evangéliumnak!*

*Kik rosszal fizetnek a jóért,
s elítélnék holott csak jót akarok:
kisírok nekik stallumot, meg jobb bért,
s úgy néznek engem, mint Bál-, s Mammonpapot!*

*Miért hagysz el hát te is, Uram?
Ne maradj tőlem olyan nagyon messzi,
hisz mi megrekedt itt sárban, kátyuban,
a megváltásodat én menekítem ki!*

*Jöjj most Te a támogatásomra,
Uram, üdvömnek Istene,
hisz, ha én meg nem mentettelek volna,
neked itt ma már nyomod sem lenne!*
(Gyűjtő, 1975.)

Mert a végső szó, a végső elkötelezés mégiscsak ez:

a nemzetek világosságává tettelek...

(Iz 49,6)

És a lelkes, fiatal Sík Sándor 1916-ban tudja is, írja is, vallja is:

*A testvéreknek, kik az éjben járnak
az Isten küldött, szentjánosbogárnak.*

Csak őt? Nem mindnyájunkat? És csak 1916-ban, 1950-ben, 60-ban, 90-ben már nem? És jó, nem „prófétának” a szó szoros, kiemelt és bibliai értelmében.

De legalább szentjánosbogárnak mégis!

Függelék

Henri de Lubac S.J.: A püspökök magatartása a megszállás alatt

Az alábbiakkal még szeretném bevezetni de Lubac atya írását.

Lehet, hogy az eddigiek elolvasása után – ha már nem közben – az olvasónak hajlandósága támad falhoz vágni ezt az egész írást. Ezt teljesen megértem, mert ebben én is sors- és szenvedő társa vagyok. Hisz olvasáskor az emberben a következő reakciók is feltámadhatnak:

a/ Mindez olyan *szomorú*, hogy valahogy, valamilyen okból, de talán nem is igaz az egész!

b/ Ez olyan *hitvány* dolog, hogy én veszem a kalapomat erről az egész tájékról.

c/ Az író érthetően ugyan, de olyan sérült pszichésen, hogy a látása és ennek megfelelően az adatgyűjtő munkája is, *egyoldalúan és betegesen depresszív*.

És mit felelhetek mindezekre? Mondhatnám, maga az a tény, hogy én is felvetem ezeket a kérdéseket, és ennek ellenére is megírtam, amit írtam, cáfolat és elutasítás a kérdések problémáira. De bármennyire erősen él is bennem ez a meggyőződés, szubjektív mivolta miatt másokat is *meggyőző erejéről* nem vagyok bizonyos. Ezért láttam jónak Függelékként közölni az alábbi *Lubac-írást*.

Ez a Lubac szöveg csak a közelmúltban lett közismert: a *Revue des deux mondes* közölte 1992. februári számában, a 67-82. oldalakon. Az írás a Kolbsheim-i Maritain-központ anyagából került elő. 1944-ben már ugyanazzal a lelkiismeretet vizsgáló magatartással néz szembe a *francia katolicizmus a maga közelmúltjával*, mint ez az írás szeretné tenni a magunkéval. Csakhogy ez a francia közelmúlt a tizedrésze a mienknek: mindössze *négy év náci megszállás* a mi több mint negyven évi kommunista rabságunkkal szemben. Mégis: *látvány lényege semmiben sem különbözik az itthon élénk tárulkozótól!* Pedig „Franciaország az Egyház legidősebb leánya”, kb. kétszer annyi idős a kereszténysége, mint a miénk! S az idők folyamán mennyi keresztény szellemi indítást kaptunk onnan!

Azt hiszem azonban, ez a megközelítés elégtelen. Minél mélyebben néz bele az ember a náciizmus és a bolsevizmus párhuzamos szakadékaiba, annál nehezebben tud elzárkózni az elől a benyomás elől, hogy *mindkettő* mélyeiben valahol *ugyanaz a démoni* dolgozik. Lehet, hogy ez az első pillanatban meghökkentően hangzik, de az nem változtat a látás komolyságán. Külön tanulmányra lenne szükség ennek az állításnak illusztrálására, aminek itt nincs helye, de az valószínűleg csak pontosítaná az elnagyolt állítást.

Ez pedig mindjárt egész más összképbe helyezi a tényeket is. *A démonival való közvetlen megbirkózásra az ember természete átlagosan és tipikusan nincs berendezve.* Krisztus mondja Jeruzsálem pusztulásáról és a világ végéről szólva, hogy „akkor olyan nagy gyötrelem lesz, amilyen még nem volt a világ kezdetétől mindmáig, és nem is lesz. *Ha meg nem rövidülnek azok a napok, egyetlen ember sem menekülne meg. De a választottak kedvéért megrövidülnek azok a napok.*” (Mt 24,21-22). Az akkori aktuális helyzeten túlnézve a krisztusi szó reálisra teszi a fenti megállapítást: lehetséges olyan erkölcsi helyzet, amivel az ember valamiképpen nem azonos síkon áll. Ez persze nem tesz lehetővé valami általános erkölcsi amnesztiát, és így is minden egyes ember felett az Ítéző mondja ki a végső szót, csak éppen azt az elképesztő döbbenetet magyarázza meg és oltja ki, ami a fenti felháborodott téziseket váltotta ki az emberből.

És ha ez a francia katolikus társadalomra már négy év alatt így hatott, hát nálunk negyven év alatt nem pusztíthatott úgy, mint ahogy pusztított? Biztos, hogy nincs helye a manipuláló magamentésnek, sem a szerecsenek kölcsönös egymásmosdatásának, bizonyos, hogy fel kell számolni a rommezőket, és végiggondolni és végigimádkozni a teendőket. Az ember bűneiből is tanulhat, és ha nincs is semmi okunk valami derűs nyugalomra, azért az elsötétülésre sincs. Ennek igazolására szólaltattam meg Henri de Lubac-ot!

Végül az angol történésznek, *Alan Bullock*-nak bár más vonatkozásban, de jórészt ugyanezekről az időkről írt szavaival zárhatom le a témát:

Die Jahre, die ich geschildert habe, haben gezeigt, *zu welch tiefer Bosheit* und Verworfenheit menschliche Wesen im Umgang miteinander fähig sind. Doch das historische Material weist auch auf etwas anderes: selbst unter den ungünstigen Verhältnissen, sei es an der Front, sei es in den Gefängnissen und Lagern, sei es auch in der Verfolgung, unter der Folter oder im Angesicht des sicheren Todes, gab es auf allen Seiten Menschen, die beweisen, *zu welcher Größe der Einzelne sich zu erheben* vermag.¹²⁷

Azok az évek, amelyeket ábrázoltam, bemutatták, hogy emberi lények *milyen mély gonoszságra* és elvetemültségre képesek az egymással való érintkezésben. De a történelmi anyag még valami másra is utal: arra, hogy akár a legkedvezőtlenebb viszonyok közt is, akár a fronton, akár börtönökben és lágerekben, üldözésben, kínzás alatt vagy a biztos halál színe előtt, minden oldalon voltak emberek, akik azt is megmutatták, hogy *mekkora nagyságra tud az egyes ember felemelkedni*.

Más arányok közt és áttételesen, de ebben az írásban is ez a kettős irányzat dereng fel. Messze nem ilyen élesen és mélyen, nem ilyen alapvető szétválásban, sőt nem egyszer a lelkek bizonytalan ide-oda való tántorgásában, de végül mégiscsak a Második Törvénykönyv alapvető kettőssége (30,19) marad mindig valóságos: „életet és halált, áldást és átkot tártam a szemetek elé – *válaszd az életet*”.

* * *

És most következék Henri de Lubac szövege.

E sorok írója semmiképpen sem szándékozik átfogó, mindenre kiterjedő beszámolót adni arról, amit ma Franciaországban a „püspökök kérdésének” neveznek. A kérdés olyannyira kényes jogi oldaláról nézve, mint amilyen fájdalmas a katolikusok lelkiismerete előtt. A szerzőnek sincs hozzá sem ideje, sem indítása. Nem akar egyebet, mint feljegyezni röviden a kérdés néhány lényeges jellemzőjét. Erre is csak *magasabb felkérésre* szánta rá magát, melyet, szándéka ellenére sem tudott egészen visszautasítani. Minthogy nincs kezeügyében semmilyen dokumentáció (akire a jövőben az a kínos feladat hárul majd, hogy összegyűjtse, bizony túlságosan bő anyagot fog találni!), úgy döntött, hogy a tények felsorolása helyett inkább egyfajta *magatartást* jelez, és az események, melyeket felidéz, csak illusztrációként szolgálnak.¹²⁸ Másrészt, sokkal kevésbé szól a maga nevében, mintsem inkább azokat a reflexiókat ismerteti, melyeket oly sokszor lehetett hallani a nyilvánosság előtt vagy bizalmas körben. A reflexiók közül nem egy mély belső aggodalomról tanúskodott, melyet a szerző tőle telhetőleg igyekezett orvosolni. És mielőtt ma feltárná ezeket, ezeken a szigorúan

¹²⁷ Alan Bullock: Hitler und Stalin. Parallele Leben, német kiadás: Siedler Verlag, 1261. oldal.

¹²⁸ „Magatartás”, mint az enyém is: lásd: 44., 83., 87., 96. oldalak.

bizalmas lapokon, előrebocsátja, hogy igen sokszor a lehetőségek határáig és majdnem azon túl is a püspökök *védelmére* kelt akkor, amikor tévesen vagy okkal felháborodtak, vagy megbotránkozni látszottak a körülötte lévők.

Megjegyzendő, hogy a „püspökökről” szólva nem megkülönböztetés nélkül beszélünk valamennyiről, anélkül, hogy kivételeket tartanánk fenn. Távól álljon tőlünk! Nem ismeretlenek továbbá az egyéni gesztusok sem, melyek azt mutatják, hogy még azok is, akiknek a magatartása csalódást okozott, mindennek ellenére *atyák és pásztorok* voltak. De az a magatartás, melyet igyekezni fogok leírni, annyira általánossá vált, hogy felhatalmazva érzi magát az ember arra, hogy ezt a kollektív kifejezést használja.

Hogy valamiféle rendet, és pedig egészen gyakorlati, pragmatikus, rendet teremtsünk az elmondandókban, először felsoroljuk a francia püspökökre vonatkozó legfőbb szemrehányásokat, majd nagy vonásokban elemezzük azt a rossz közérzetet, melyet magatartásuk a megszállás négy éve során okozott, vagy elmélyített az emberek tudatában.

Azon szemrehányások között, melyekkel a francia püspököket illetik, vannak olyanok, melyek abból erednek, hogy többé vagy kevésbé félreismerik az *Egyház küldetését*, összekeverik a lelkieket és az ideigvalókat, vagy éppen valamiféle partizánszemléletből fakadnak ezek a szemrehányások. Ilyesmire nem érdemes figyelmet fordítani. A komolyabb szemrehányások a következő öt fő pontban foglalhatók össze:

1. Püspökeink általában nincsenek eléggé tudatában az *Egyház függetlenségének*. Nincs meg bennük a püspök mivoltuknak megfelelő és kívánatos szent büszkeség. Ennek következtében, jóllehet legtöbbször se nem politikus, se nem karrierista, hanem őszintén vallásos és buzgó főpap, könnyedén engedi a köz hatalom vontató kötelén vontatni magát, amint az nyomást gyakorol rá.¹²⁹ Amikor megértik, hogy az emberek azt szeretnék, hogy függetlenebbek legyenek, úgy vélik, hogy ellenálló magatartást várnak el tőlük. Annyira nem tudják elképzelni azt, hogy kiemelt pontról tekintsék át az eseményeket, néhány olyan ismert formula ellenére is, mint „a lojalitás alávetettség nélkül”! Pedig nem várnak tőlük mást, mint hogy *püspökök legyenek*... Tény az, hogy közülük sokan a Vichy rezsim kezdetétől feladták lelki auctoritásukat néhány végig nem gondolt gesztus miatt, és később már nem tudták függetlenségüket visszaszerezni anélkül, hogy ne tűntek volna az ellenálláshoz csatlakozóknak.

Ez a hiányosság okozta, hogy sok püspök szinte hipnotizáltan tekintett a politikai hatalom problémájára és Vichy „legitimitására”; minthogyha e kérdés megoldásával az összes többi is megoldódna, és mintha a leg törvényesebb és leg tökéletesebb kormány is érinthetné az egyházfők lelki elkötelezettségét... Ugyancsak ebből következik a szervilizmus számos cselekedete: X. püspök áthelyezi papjainak valamelyikét, akinek vétke az, hogy plébániája egyik csoportjának felolvasta a bíborosok és az érsekek egyik deklarációját, mely nem egészen nyerte meg a prefektus tetszését; Y. püspök megtiltotta a szerzeteseknek, hogy egyházmegyéje területére lépjenek, előzetes tájékoztatás vagy értesítés nélkül, engedve egy abszurd prefektoriális parancsnak; Z. pedig szó nélkül tudomásul vette, hogy legionáriusok megakadályozzák egyik papját abban, hogy folytassa egy fiatal izraelita nő hitoktatását, aki már a háború előtt is készült a keresztségre stb. stb.¹³⁰ Ide tartozik az a számos körlevél vagy rendelkezés a gabona vagy a fémek beszolgáltatására vonatkozóan, sőt a kultikus tárgyakig menően, mely körleveleket a polgári hatalom *zsarolt ki* tőlük. (Egyelőre még nem szólunk bizonyos, még súlyosabb nyilatkozatokról, deklarációkról, melyek a megszálló hatalom óhajainak feleltek meg.) Ide sorolható az a sokféle áldás és ceremónia, melynek lelki értéke nulla, de hatása vészes. Azok az alkalmak, mikor a püspököket inkább beidéztek, mintsem

¹²⁹ Lásd nálunk: 115. oldal és folyt.

¹³⁰ Lásd nálunk: 134-137. oldal.

meghívták, és így személyükben az Egyház kapott a legindiszkrétebb módon felszólítást egy rezsim lefedezésére¹³¹, és nem rendelkezett azzal a szabadsággal, hogy *szavát hallassa*. Innen származik az a hajmeresztő elv, melyet csaknem kivétel nélkül készségesen elfogadtak, hogy a püspöki aktákat vessék alá az állami cenzúrának¹³². Ez oly mértékben vált elfogadottá, hogy sok püspök, hogy úgy mondjam, *előre cenzúrázta saját magát*, és ezek soha nem tettek komoly kísérletet arra, hogy közzé tegyék akárcsak azon halvány megnyilatkozásait is a bíborosok és érsekek testületének, melyeket a cenzúra megcsonkított. Mennyire kívánatos lett volna, hogy mindenütt egy olyan egyházi ember elszánt magatartását tegyék magukévá, mint *Mgr. Bruno Solages-é* volt, aki bár nem volt püspök, de mindig visszautasította azt, hogy egy megcsonkított doktrinális szöveget nyomtassanak ki tőle!

2. Püspökeink jó része pontos adminisztrátor¹³³; akik gonddal ügyelnek a sokféle érdekre, melynek sokszor nyomasztó súlyát viselik – de közülük sokban nincs meg ugyanilyen mértékben *evangéliumi küldetésük tudata*. Az Egyház „teste” (nem teológiai értelemben véve a szót) lelkének elhanyagolására viszi őket. Az eszközök, melyek nagyon súlyosak, elnyelik őket, és valamelyest elfeledtetik velük a célt. Nagyon érzékenyek mindarra, ami veszélyeztetheti, vagy ellenkezőleg, ami kedvez a működő Egyház szervezetének, mindig készek arra, hogy védjék a veszélyeztetett javakat, vagy hogy elfogadjanak olyan engedményeket és szubvenciókat, melyeket iskoláink vagy intézményeink bizonytalan helyzete tesz kívánatossá.

De azt nem látják mindig világosan, hogy feladatuk messze túlnyúlik ezen. Nem értik meg az alapokig menően, hogy a lelkiismeret hangját kell hallatniuk, és ki kell állniuk az Igazságosság Istenéért, minthogy arra hivatottak, hogy **„kormányozzák Isten Egyházát”**. Innen ered e négy esztendő botránya, mikor is bennük oly gyakran az *Egyház meglegedettnek tűnt*, amikor az igazságot mindenfelé megerősakolták, az emberek lelkiismeretét megkínózták, és a kereszténységből gúnyt űztek. Bennük, a francia Egyház tűnt úgy mindenki szemében, mint aki gyűlöletesen hasznot húz egy gyűlöletes helyzetből. Az értelmezés téves volt ugyan, de kikerülhetetlen. Különösképpen azok a szubvenciók, melyeket egy kissé megalázó processzussal adtak meg a katolikus iskoláknak, és amelyek ahhoz az egészen külsőséges presztizshez kapcsolódtak, melyet némely főpapnak biztosítottak (Gerlier bíboros spanyolországi utazása stb.), és amelyek nemegyszer arra vezettek, hogy a lényegest feledtessék el. Ezzel kapcsolatban valaki nagy keserőséggel – és nem egészen alaptalanul – ezt mondotta: „Amikor Júdás megkapta 30 dénárját, az üzletben nem volt kikötve, hogy a pénzt ne fordíthassa jámbor célokra, pl. hogy iskolát ne nyisson.”

Mennyivel nemesebb a német püspöki kar magatartása! Ők soha nem gondoltak arra, hogy az alávetettség, mellyel az államnak tartoznak, megakadályozhatja azt, hogy bármely ponton felemeljék szavukat. Megannyi erőszakos zsarolás ellenére sem használták soha a konkordátumot és annak anyagi előnyeit ürügyül arra, hogy ne kelljen protestálniuk a hitell ellentétes tanok és cselekmények ellen, vagy azon dolgokkal szemben, melyek egyszerűen a

¹³¹ Lásd fentebb: 151-154. oldal: a Grösz-ügy egésze.

¹³² Lásd nálunk: Szakács Gyula, Bács-Kiskun megyei Tanács egyházügyi főelőadójának a jelentése a budapesti ÁEH főosztályvezetőjének 1962. július 30-ról. (Magyar Országos Levéltár Jelenkori Gyűjteménye, V. oszt., XIX-A-21, 9866/1962. sz. irat.) – „F. hó 26-án Kalocsán a többi között ide mellékelt, Bárd János s. püspöknek címzett küldeményt is megtekintettem. Miután *Bárd valamennyi postáját rendszerint magamhoz veszem*, az ide mellékelt anyagot is elhoztam, s én bontottam fel Kecskeméten. Az anyag a II. Vatikáni Zsinattal foglalkozik... Tanácsot kérek az anyag további sorsát illetően.” – Viszont Mindszenty 1948. február 9-én még azt írja, hogy olyan jelentést kapott, hogy „a körleveleket ezentúl a miniszterelnökségre kell küldeni, akár nyomtatás, akár más úton sokszorosítják. A miniszterelnökségről a belügybe továbbítják, s a végső placet-et az adja meg.” Október 8-án határozatba ment, hogy ilyen cenzúrának elvi okokból nem vetjük alá magunkat. Erről a miniszterelnök átiratot is kapott; válasz nélkül hagyta. (Prímási levéltár, 1132/1948.sz.)

¹³³ Lásd nálunk: 56. oldal.

természeti törvénybe ütköztek! Soha sem vélték azt, hogy hallgathatnak, mert a hívek nem közvetlenül szenvednek ettől. Nem úgy tekintették magukat, mint akik egy testület vezetői vagy védelmezői, hanem, mint akik Isten és az Ő Igazságosságának tanúi a világban.

Túlságosan sok katolikus hajlamos azt hinni, hogy *rendben van a vallás dolga, ha őket nem zaklatják*, és amikor az, amit az ő pártjuknak neveznek, diadalmaskodik. Ha pl. üldözik a zsidókat és kommunistákat: nemde ez számukra kettős győzelem? Szomorúan kell megállapítani, hogy a francia püspökök magatartása ahelyett, hogy az Evangélium szellemére figyelmeztetett volna, hagyta elmélyülni ezeket az ösztönös érzéseket; nem úgy, hogy erre felbízott volna, hanem azáltal, amit elhallgatott. Tény pl. az, hogy a „katolikus körök” túlnyomó részében, beleértve számos kolostort is, süketek maradtak a szeretet legparancsolóbb kiáltásaira. A tények részletezése végtelen hosszúra nyúlna.

3. Az, hogy a katolikusok lelkiismeretét nem világosították fel, abból is következett, hogy a püspöki testület egésze *doktrinális* szempontból súlyos hiányosságokban szenved. Kevés kivételtől eltekintve a püspöki eligazítások és rendelkezések szegényessége általánosan ismert. Egy olyan történelmi korban, mikor a rossz nemcsak az elszabadult szenvedélyekből ered, hanem *kereszténység-ellenes tanításokra* is feljogosítva érzi magát, olyan zavaros időben, amikor a homályban a legkényesebb problémák kuszálódnak össze, az ilyen hiányosság különlegesen végzetes. Mindennek csak néhány megnyilatkozását idézzük fel.

A hitleri propaganda országunkat rengeteg könyvvel, képes folyóirattal, újsággal, brosúrákkal, mindenféle kiadvánnyal és konferenciákkal árasztotta el. E propaganda nagy része – mely gyakran kifejezetten hitellenes volt – elérte a katolikusokat; jelentős részük határozottan erre is irányult, nem ritkán tartottak erőszakolt kurzusokat is.¹³⁴ Ezeket az előadásokat néha elkentebb formában katolikusok, még papok is tartották. Példaként csak P. Gorce brosúráját idézem, ami 1941-ben jelent meg, „Hogy jól használjuk ki a vereséget” címen. Márpedig ez az írás, tudomásom szerint, soha nem került indexre, se nem tiltották, nem került sor bármiféle megfeddésre, sem figyelemfelhívásra. A püspökök többsége nem ismerte ezt a fajta irodalmat, vagy ha ismerte, nem látta meg benne a mérget, vagy nem tulajdonított neki nagy jelentőséget. Ugyanakkor az általuk okozott károk jelentősek voltak. A társadalom nem egy rétegét, különösen a *fiatalokat fertőzték* meg. Voltak aposztáziák, de még sokkal többször következett be a *hit belső perverziója*, a hívő gyakorlat fenntartása mellett.

Nem találták összeegyeztethetetlennek, hogy katolikusokat, sőt papokat is elküldjenek tanfolyamokra, ahol kioktatást kaptak „a nemzeti forradalomról” egy olyan ember révén, aki bár személy szerint jelentős volt, csak éppen már rég fanatikus propagálója lett Dr. Crouchoud Jézus nem-létéről szóló tanainak. Engedték megtéveszteni sok fiatal vezető ember lelkiismeretét, akikkel elhitették, hogy egy embernek tett eskü feltétlen és lelkiismeretben kötelező, mindig, minden körülmények között, anélkül, hogy azontúl bármikor is tekintettel kellene lenniök az erkölcsi követelményekre. Volt püspök, aki az Egyház tanítása felől – az antiszemitizmusra vonatkozóan – tájékozódásul azokra a gyalázatos értekezésekre támaszkodott, melyeket a Zsidó ügyek Bizottsága intézett hozzá... Az Egyház és az állam, a hit és az ész, a „hívő” és az „állampolgár” fogalmak szerencsétlen összekeverése miatt néhány püspök egy „új protestantizmus” miatt nyugtalankodott, mely – mint mondták – megszállta az Egyházat, mivel a katolikusok *nem voltak hajlandók* minden lelkiismereti jogukat feladni a politikai hatalommal szemben. Egy köztisztelőben álló teológussal, – aki egyik teológiai fakultásunk dékánja volt, és aki igen okos és kiegyensúlyozott állásfoglalást fogalmazott meg a megszállókkal és a Vichy kormánnyal szembeni kötelezettségekről, – a püspökök úgy bántak, mint egy zavarosfejű diákkal, és nevetségessé tették. Ők maguk

¹³⁴ Mint nálunk a békepapi mozgalom politikai előadásai a papok számára.

inspirációikat az Action française hasábjából merítették. Ugyanakkor minden nehézség nélkül megadták az Imprimatur-t a Lesaunier-brosúrára, amit még csak nem is helytelenítettek stb.

Tény, hogy a püspökök többsége, az esetek szerint többé vagy kevésbé határozott formában, de olyan magatartást tanúsított, akár a földalatti nyomtatványokról, akár a németországi munkáról stb. volt szó, mellyel gyakorlatilag elítélte az ellenálló keresztényeket, még akkor is, ha ezek nem ragadtatták magukat semmiféle erőszakra, és ha nem is helyezkedtek a politikai ellenállás oldalára. Az indokok, melyekkel ezt a magatartást igazolták, mindig, végeredményben a „*törvényesség*”, a legitimitás érvére támaszkodtak.¹³⁵ Amde – nem beszélve az alkalmazásának vitatható eseteiről – a törvényességnek, a legitimitásnak ez a fogalma semmiben sem támaszkodott a hagyományra. Az Egyháznak a tekintélyre vonatkozó tanítása a *közjó* fogalmára épül; a törvényesség, a legitimitás csak ebből eredő fogalom, mely meglehetősen pontos előfeltételeket kíván meg; ezek a feltételek meg is változhatnak, el is veszhetnek stb. Nem úgy tűnt, mintha ebben kételkedtek volna.

Sok esetben – látszólag arról sem volt fogalmuk, hogy vannak a vallásos tiszteletnek bizonyos formái, melyeket egyetlen katolikus sem engedhet meg magának, még a legtökéletesebb hatalom irányában sem. Itt a „Marsall kultuszára” célzunk, mely ugyan a leginkább nevetségesnek tűnhet, de épp ez volt egyik módja annak, hogy a náci tanítás és szellem legfélelmetesebb elvei behatoljanak közénk. Nagyon kevés egyházmegye kivételével soha nem lehetett tiltakozást hallani a szentségtörő ceremóniák, beszédek és írások ellen; sohasem hangzott el figyelmeztetés a túlzások ellen, nem történt hivatkozás a keresztény ember méltóságára. Ellenkezőleg. A megzavarodás a szentélybe is behatolt. Ez és ez a püspök nemde odavolt a csodálattól, mikor elmesélte, hogy a Marsall kijelentette, hogy kinyilatkoztatást kapott?¹³⁶ Amaz meg, nemde azt vallotta be, hogy vissza kellett fognia magát, nehogy térdre hulljon és az áldását kérje? Ismét egy másik meg, nemde világgá kürtölte meghatottságát azon, hogy a Marsall ezt mondta neki: „A Szent Szűzet a vértanúk királynőjének hívják; én pedig a vértanúk királya vagyok”? Az ilyesfajta megnyilatkozások megszámlálhatatlanok. Nem volt-e látható egy ismert szentélyben egy olyan üvegablak, mely a Marsallt ábrázolta, a kabinetje egyik tagjának hódoló ajándékként?

A kevésbé hízelgő egyéni motívumoknál sokkal messzemenőbben a tanbeli hiányosság ad magyarázatot arra, hogy egészében véve, a francia hivatalos Egyház a nyilvánosság előtt hallgatott a náci veszedelemmel szemben. Néhány, olykor harsogó kivételtől eltekintve ez a hallgatás magában véve is reális, nagyon reális tény. Kiszámíthatatlan következményei voltak. Annál is inkább, mert a rettenetes elnyomás idején, amit elviseltünk, egyedül a püspökök voltak azok, akik szólhattak volna, ha akartak volna szólni. Erre nemcsak az illetékességük volt meg, mint mindig, hanem csakis ők érhatték volna el, hogy hallgassanak rájuk. Hallgatásuk következménye közül csak egyetlen különösképpen súlyosat említek meg. Igen sok helyen a *papjaik védelem nélkül voltak kiszolgáltatva* a propaganda és az elnyomás erőinek, mely rájuk nehezedett. Nem lehet megkívánni minden paptól, hogy helyes kritikai érzéke legyen, mélyrehatóan ismerje a világ problémáit, és kifinomult szellemisége is legyen. A hitlerizmus a papság számára távoli dolog volt, némelyek számára csak valamiféle mítosz. Azt tudták, hogy a püspökeik jó kapcsolatban vannak a pillanatnyi hatalmasságokkal. Ők maguk a plébániájuk területén megszabadultak egy-egy szabadkőművestől vagy antiklerikális tanítótól, kaptak egy kis pénzt a szerény iskolájukhoz; a szerzetesek újra felöltötték habitusukat... Miért is ne hittek volna a regionális Croix c. lapjuknak (sajnos *csaknem*

¹³⁵ Lásd nálunk pl. az 1961. március 15-i körlevelet – II. Tábla –, aminek a levegője meghatározta az egész időszakot.

¹³⁶ Lásd a 93. oldalon a Schrotty-nyilatkozatot.; A Marsall: *Pétain marsall* a nácikkal általában kollaboráló Vichy-kormány feje.

minden katolikus újság nemcsak konformista, hanem „*kollaboráns*” volt, néha olyan cikkeket lehetett olvasni ezekben, melyek Hitlert, mint a keresztes-háború vezérért dicsőítették stb.) vagy a Voix-françaises-nek vagy a kifejezetten számukra szerkesztett újságnak, a Soutanes de France-nak vagy egy Creyssel rádiójának vagy Philippe Henriot-nak? Így történt, hogy jó és tisztességes papok nem egy tartományban odáig jutottak, hogy nyilvánosság előtt tettek fogadást Hitler győzelmére, és heves szavakkal kikeltek mindenféle ellenállás ellen – és, sajnos, néha még rosszabbakra is. Voltak véres drámák. Ezek a dolgok nem fordultak volna elő, ha helytállnak a püspökök. Közülük többnek a kezéhez *papjaik vére* tapad...

4. A helyzet nem súlyosbodott volna el ilyen mértékben, ha legalább az *ország életével* jobban kapcsolatban maradt volna a francia Egyház. De az egyházi vezetés körmezeje, szokások, egy sereg előítélet és a rutin következtében túlságosan eltávolodott a néptől. Ha tanbeli hiányosságaik és függetlenségük feladása következtében a püspökök készséggel lesznek opportunisták, akkor az uralkodó hatalom szerint fognak igazodni, a hivatalos körök véleményére támaszkodni, vagy méginkább ezeknek egy meghatározott zárt körére, mintsem a nemzeti öntudatra. (Valaki, igaz, meglehetősen túlzással ezt mondta róluk: „*Az idejüket az esélyeik számításával töltik ki.*”) Így történt azután, hogy a szakadék egyre mélyült a „kollaboránsok” és az „ellenállók” között.¹³⁷ Minthogy a nemzet nagy tömege az ellenállókkal szimpatizált, úgy tűnt, hogy az Egyház a másik oldalon áll.

Elmondható, hogy egészében véve a francia nép reakciói egészségesek voltak. Szemben álltak a keresztény hűségre hivatkozó útmutatások zömével, hogy ne köteleződjünk el az ellenállásban, mert az útmutatások egyre lejjebb csúsztattak az együttműködés lejtőin.

„Mit beszélnek rólam? – kérdezte egy érsek egyházmegyéje egyik JOC-os (Katolikus Munkásifjak Egyesülete) fiataljától.

– Püspök úr – válaszolta az őszintén – azt mondják, hogy amint a szél megfordul, önt felakasztják.

– Ó! – válaszolt meghökkenve a püspök – és önök mit gondolnak?

– Püspök úr, nem szeretnénk ezért az ügyért önnel együtt lógni!”

Az érsek – mint egy vétket – megtiltotta az angol rádió hallgatását, elnökölt a kollaboránsok nagygyűlésein, és olyan banketteken, melyeket a Katonaság vagy a Párt adott... Mások meg örültek a hivatalos kedvezéseknek, melyeket látszólag rájuk pazaroltak, és nem vették észre, hogy hogyan használják ki elismeréseiket, és hogy a haragnak milyen reakcióit váltották ki ezek az elnyomott népből.¹³⁸ Volt idő, amikor a híradóban két valamiféle antibolsevik légióra vagy család „leváltásra” vonatkozó rendőrségi közlemény és egy „faji” ihletésű film között a mozivászonra szinte rituálisan vetítettek fel egy bíborosi arcot vagy püspöklila palástot. Így az Egyház annak keretében jelent meg, amit jogosan utáltak.¹³⁹

De ha más megfontolás nem hatott rájuk, hogyan elnököltek volna a püspökök úgy, ahogy megtették, olyan ceremóniakon, mint amilyen Philippe Henriot ünnepélyes temetése volt, vagy a tiszteletére tett szolgálatok, hogyan mondhattak volna olyan beszédeket, mint amelyeket némelyek közülük elmondtak, hacsak a legkisebb fokon meglett volna bennük az a nemzeti érzés, mely mindenünnen körülvette őket? Hogyan maradhattak volna püspökeink – mint sokan tették mindvégig – olyan hajthatatlanok a Németországban végzendő munkára irányuló utasításaikban, és kérlelhetetlenek a „maquis” (az ellenálló francia partizánok) masszív elítélésében, továbbá annak makacs elutasításában, hogy akárcsak átmenetileg is megengedjék egy papnak, hogy lelki támaszt nyújtson oly sok ettől megfosztott fiatalnak,

¹³⁷ Lapozzunk vissza ennek az írásnak pl. 47-49. oldalaira.

¹³⁸ Lásd a 137-139. oldalakat.

¹³⁹ Lásd 144. old.: „...úgy átsodorja embereinket a hatalom oldalára...”, valamint 164. old.

mikor gyilkosaiktól meggyötörten haldokoltak, ráadásul azzal az irtózatossággal, hogy az Egyház elvetette őket? Hogyan fogják mindezt kimenteni az Isten előtt?

5. Az ötödik lemaradás, úgy, mint az első, inkább egyházas természetű. Ez utóbbi években a francia püspököknél konstatálni kellett az Egyház egyetemessége és a püspökök egysége iránti érzékük hiányosságait. Erre vonatkozóan szó esett a gallikanizmus újraéledéséről. Bár ez a kifejezés talán egy kissé erős olyan tárgyra vonatkozóan, ami főként negatív jellegű. De az a tény, hogy egyrészt *Rómától fizikailag elvágva* a püspökeink jórészenek ez, úgy tűnik, nem okozott gondot. Közelebb lévén egy másik hatalom, némelyek „pápa-hűsége” zavartalanul átváltott „Pétain-hódolatra”¹⁴⁰. A Mit brennender Sorge kezdetű enciklikát elfelejtették.¹⁴¹ Egészen természetesnek találták azt, hogy a Maison de la Bonne Presse, amelyik XI. Pius aktáinak kötetét kiadta és amelyben a fenti enciklikának is meg kellett volna jelennie, meg sem említette azt. Egy püspök kijelentette, hogy miután újra elolvasta ezt az enciklikát, belátta, hogy itt csupán egy valláspolitikai kérdéstről van szó, melyet XI. Pius nemrég vitatott meg a Harmadik Birodalommal, és hogy nekünk ezzel nem kell törődnünk. Ami pedig a Szent Officiumnak a fajelmélet tévedéseivel kapcsolatban a teológiai fakultásokhoz címzett dekrétumát illeti, ez a dokumentum valóban doktrinális, de mivel nem volt rajta a pápa személyes ellenjegyzése, nem kell figyelembe vennünk... Egy másik püspök betiltott egy olyan kis lapot, melynek címe: *A Vatikán Hangja* volt, és amely minden kommentár nélkül, a lehető legjobban ügyelve a pontosságra adta vissza a Vatikáni Rádió üzeneteit. Mások egyáltalán nem érezték kényelmetlenül magukat, midőn a keresztény szakszervezeteknek az elvét is feláldozták, a Szentszék formális és állandó direktívái ellenére, mondván, hogy ezek immáron idejüket múlták.

Még általánosabban, püspökeink megsértődtek azon, hogy a *Cahiers du témoignage chrétien* révén, vagy más úton-módon a francia katolikusok megismerték a német, a belga vagy a holland püspökök tanítását. Elfeledkeztek a *püspökök egységéről* és arról, hogy minden egyes püspöknek kollegáival egységben Péter katedrálja, az egyetemes Egyház körében van a helye. Némelyek közülük panaszkodtak a többi püspök nyilatkozatai miatt, azt vélvén, hogy az ő híveinek nincs joguk más hangot meghallani, mint az övékét és, ha nem is ment el mind eddig a szélsőségig, sokan arra a vitathatatlan tényre hivatkoztak, hogy a politikai helyzet Franciaországban nem ugyanolyan, mint a többi országban. Ezen a címen utasították el, hogy bármiféle szolidaritást vállaljanak – a lelki ellenállás vonalán – püspök-kollégáikkal. Röviden: meg lehetett figyelni a részükről egy olyan irányzatot, hogy *önmagukat az állam-funkcionáriusokéval* analóg helyzetben lévőeknek tekintsék.¹⁴²

Nem meglepő, hogy ez a szemlélet – mely tények sorozatában mutatkozott meg, és melyekből, ismétlem, csak néhány példát akartunk adni, úgy ahogy toll alá kívánczolt, inkább csak szimbólumként, semmint kifejezett információként – a Krisztushoz és Egyházához legmélyebben ragaszkodó francia katolikusokban mélyrehatóan *rossz érzést* keltett. Az ügy sokkal súlyosabb és átfogóbb, semmint esélye lenne annak, hogy ez a rossz érzés minden további nélkül eloszoljék. Sajnos, attól kell tartani, hogy püspökeink jórészenek erről, *még ma sincs fogalma*. Ez jóhiszeműségük és egyenességük bizonyítéka. Ámde, ha bármilyen, akár kissé brutális, esemény sem ébreszti rá őket a realitásra, akkor ez a jóhiszeműség nem biztosíték arra, hogy a dolgot *orvosolni* is tudják.

Elmondható, hogy ez a rossz közérzet kettős. Egyrészt számolni kell a *nemzet-tudattal*. Másrészt, és ez a lényegesebb, az *emberek lelkiismeretével*.

¹⁴⁰ Szójáték: idolatrie = bálványimádás mintájára gúnyosan papolatrie = „pápaímádás”, és ebből a Pétainre való vonatkoztatás.

¹⁴¹ A nácizmust ítélte el 1937-ben.

¹⁴² Lásd a 139-141. oldalakon leírt magatartást.

1. A közelmúltban az országban az „ellenállás” nemcsak azt érezte, hogy félreértette, vagy elhatárolta tőle magát az egyházi vezetőség, hanem azt is, hogy ha nem is kánonjogilag, de legalábbis erkölcsileg kiközösítette. A bíborosok és az érsekek felmentő kis nyilatkozatát a Németországba távozásokra vonatkozóan a püspökök jórésze nem ratifikálta, közülük többen ellenkező nyilatkozatokat tettek. Az elítélések megkülönböztetés nélkül hullottak a „maquis”-kra, partizánokra, akik átmenetileg sem jutottak paphoz stb. Különböző helyeken olyan „adminisztratív internáltak” is akadtak, akik hol azt követelték, hogy ítéljék el, hol azt, hogy mentsék fel őket, mert közbüntényesként ki voltak zárva a szentségekből, s így azt várták, hogy az internáltságuk mutassa meg élesen, hogy a kormányzat ellen lázadtak. Márpedig ma, ez az „ellenállás” van hatalmon. Tagjai sorában sok igen jó katolikus is található. A hivatalos Egyház irántuk nem mutat olyan jóakaratot, mint tegnap a sokkal kevésbé keresztényekkel tette, akik nem követték el azt a hibát, hogy megfélemledjenek. Ezek a katolikusok nem mentesek olykor bizonyos *nehetzeltől*. Egyébként, minél jobban ragaszkodnak az Egyházhoz, annál jobban fáj nekik, hogy az Egyház erkölcsileg kompromittált helyzetben van egy olyan ország színe előtt, mely ma kiokádja mindazt, ami a hitleri Németország és partizánjainak uralmára emlékezteti. Jól tudják, hogy az Egyház nem paktált a hitleri Németországgal, de nem lehet azt sem látatlanba venni, hogy az elmondott hiányosságok következtében, az a látszat állt elő, hogy ezt tette. Azt is tudják, hogy itt egészen másról van szó, mint a politikai hullámzásokról, melyre a Történelem nem egy példát mutat. Az a benyomásunk, hogy ha az Egyháznak nem lenne bátorsága ahhoz, hogy a megújulás gesztusait maga tegye meg,¹⁴³ akkor azt kockáztatja, hogy hosszú időre elveszíti megbecsülését az ország színe előtt. Nyugtalanul veszik tudomásul, hogy a még viszonylag közepes beosztásban is *még ma is* ugyanazok az egyházi személyek élvezik a püspökök bizalmát, akiket tegnap többé-kevésbé „kollaboránsként” ismertek, és akiktől hiába várnák akár a legkisebb segítséget is a szükséges lelki megújuláshoz.

Másrészt az is biztos, hogy az ország tömegében *nem érdeklődik* a kérdés iránt, annak ellenére, hogy pillanatnyilag több püspök nagyon népszerűtlen. Vajon, gratuláljunk ezért magunknak? Bizonyos értelemben, talán igen. De ez inkább csak a közömbösség jele, mely egyrészt éppen abból következik, hogy a püspöki kar gyakorlatilag már nem számít a szemükben; elveszítette az emberek megbecsülését azzal a magatartással, melyből hiányzott a szellemi magyság.

Nem szabad magunk előtt eltitkolnunk azt sem, hogy túl a közömbösségen egy *lappangó antiklerikális áramlat* is van. Hozzátartozik nemzeti hagyományunkhoz, és naiv dolog lenne azt hinni, hogy megszűnt. Mindaz, ami a közelmúltban történt, csak táplálékot adott neki. Titokban dossziék teltek meg. Ha elsőnek nem az Egyház tekint ezekbe, nagy küzdelem bontakozhat ki, holnap vagy holnapután, akár az iskolákkal kapcsolatos viták során, akár a választások időpontjában.

2. Mint mondtuk, a *lelkekben* mélyebb a rossz közérzet. Mert mindaz, ami négy év alatt itt történt, bármilyen abnormálisnak tűnjék is, nem egyéb, mint az *Egyház szellemi, lelki hanyatlásának* jele Franciaországban, ami csak azért látványosabb, mert a körülmények kényszerítőbbek voltak. Ezt a tényt ne kendőzzük el a „jó szándék” vagy „jóhiszeműség” apológiájával. Csak a teljes őszinteség útján lehetséges a helyretevés. Az igaz emberek, akikre elsősorban gondolnunk kell, nem hagyják becsapni magukat. Tegnap még ezeket talán sajátmagukért töltötte el leginkább az aggodás. Ma elsősorban az *Egyházért* aggodnak.

Nem áll módunkban hosszan foglalkozni ezzel a témával, mely igen kényes elemzést és hosszú megfontolást igényelne. Befejezésül a sajnálatos tényeknek csak három sorozatát

¹⁴³ Lásd ránk vonatkoztatva: pl. 88. old.

jegyezzük meg, melyeket, ha az idő engedné, igen pontos példákkal lehetne igazolni és magyarázni.

Az Actio Catholica vezető személyiségei gyakran elkeserednek. Némelyek elhagyják helyüket, mások csak önmegtágadásból maradnak ott; végül azok, akiknek a dolog természete szerint ott lenne a helyük, elfordulnak tőle. Mert a Katolikus Akció fölött, ellentétben azzal az elgondolással, amivel *XI. Pius* azt létrehozta, egyre jobban gyámkodik az a hierarchia, mely maga is képtelennek mutatkozik a szükséges kezdeményezések megtételére.

Az utóbbi években sok szó esett a „megtestesült” kereszténységről. Nos, a kereszténység igazi „megtestesülése” először is abban állt, hogy abban a tragikus helyzetben, amelyben voltunk, ne mulasszuk el azokat a parancsoló kötelességeket, melyekkel szembesültünk, hogy *megvédjük kereszténységünket egy pogány szellem brutális támadása ellen*, és gyakoroljuk a szeretetet az üldözöttekkel szemben. Márpedig e kettős kötelesség elől a Katolikus Akció – a hierarchiától kapott direktívák alapján – szisztematikusan kitért. Ugyanakkor a legjobbjai spontán módon vállalkoztak ennek a kötelességnek a teljesítésére, és sokan a halálig menő odaadással valósították. Röviden összefoglalva ebben állt a konfliktus. Magam is tudom mindazt, amit el lehet mondani bizonyos direktívák bölcsességének igazolására. Sok okosságra volt szükség. A keresztény követelmények logikája fölé azonban semmit sem lehet helyezni.¹⁴⁴ Vajon állíthatjuk-e, hogy az emberi okosság értelmében jártak el a felszabadulás előtt pár héttel, amikor kidolgozták a francia A.C. új statutumát, vagy Bordeaux területére vonatkozó bizonyos eligazításokat? Amennyiben a súlyos okok megmaradásával a konfliktus, úgy tűnik mégis lecsillapult volna az A.C.-n belül, ez csak azt jelentené, hogy lényegét veszítette el, hogy ne legyen egyéb, mint „férfiatlanított” keresztények testülete – amint ezt nemrég egyik vezetője mondotta, aki, úgy tűnik, a dolgot egészen természetesnek találta.

– Napjainkban az Egyházon kívül sok értékes szellem van, aki a kereszténység felé fordul. A vihar elgondolkottatta őket. Felfigyeltek az olyan hangokra, mint amelyet *XI. Pius* vagy *XII. Pius* hallatott. Kapcsolatuk a földalatti mozgalomban és a börtönökben az Ellenállásban résztvevő keresztényekkel alkalmat adott termékeny eszmecserékre. Csodálják az Evangéliumot, és fölsejlik bennük az, hogy az örök élet ígéivel az Egyház az ideigvaló élet titkát is hordozhatja. Ezek az emberek közelednek felénk, de az utolsó pillanatban mégis haboznak. A látvány, melyet ma nálunk az Egyház eléjük tár, nem hat bátorítólag. Nem tudják az Egyházat komolyan venni. Amit az Egyház szemére vetnek, az elsősorban a mély hit és az Evangélium erejébe vetett bizalom hiánya. Azt hiányolják, hogy nincs egészen tudatában saját erőforrásainak ...

Meg kell jegyezni végül – jóllehet ez nem olyan szembetűnő, mint a tömeges jelenségek, de mégse kivételes –, hogy a katolikusok egy része, férfiak és nők, a protestantizmus felé hajlik. Ennek oka az, hogy tanbeli gyöngeségei és összefüggéstelenségei ellenére a protestantizmus tagjainak szép számában megtapasztalni vélik a hit frissességét, a tiszta keresztény szellemet, lelki felemelkedettséget, az Isten és a lélek dolgai iránti szomjúságot, és egy olyan nemes függetlenséget, amivel ugyanilyen fokban a hivatalos katolicizmusban nem találkoznak. Bár ez a jelenség nem szélesben elterjedt és felületi, mégis súlyos, és értelmetlenség lenne ezt néhány okosnak vélt előírással orvosolni akarni.

Erre vonatkozóan figyelemfelkeltő a következő anekdota, melynek hitelességéről megbizonyosodtunk. Szándékaink számára egyébként elég lényeges, hogy szimbolikusan összefoglal több olyan jellemzőt, melyekről külön-külön esett szó.

Egy lelkipásztor látogatást tett az egyik püspöknél, hogy olyan ügyről tárgyaljon vele, mely közös részvételüket kívánta. A búcsúzás percében testvéri szóval akart elköszönni:

¹⁴⁴ A mi vonatkozásunkban ennek felel meg a „túlélni” egész komplexuma, pl. 51-57. old.

– „Excellenciás uram – mondta – igaz, sok nézeteltérés volt a protestánsok és a katolikusok között, ma is vannak tanbeli ellenvélemények szép számban; de milyen jó arra gondolni, hogy mégis van valaki, akiben egyek vagyunk ...

– Igen, Lelkipásztor úr, szól közbe a püspök, heves kézzel, Marsall!”

A félreértés ártatlan volt. De szomorú.

Mindaz, amiről itt esett szó, tudjuk, egyoldalú. Azt akarjuk, hogy ez az emlékeztető szigorúan bizalmas legyen. Határozottan állíthatjuk, hogy minden szenvedély nélkül írtuk. Tudjuk, nem arról van szó, hogy *embereket vádoljunk* (bizonyára, közülük mindegyikről, még akik a legelégtelenebbnek bizonyultak is, lehet dicséretes dolgokat is elmondani), hanem egy *társadalmi jelenség* megállapításáról. Ezt a jelenséget bizonyos értelemben a hivatalos francia Egyház szellemi tehetetlenségének neveztük.¹⁴⁵

Van ennek ellenpólusa is: Annak az igényes és világlátású szellemi elitnek a kialakulása, ami különösen az utolsó húsz esztendő során rajzolódott ki. Ez teszi akuttá a konfliktust. Ez ad alapot a reménykedésre is. Ám nem szükségszerű, hogy ezek az emberek szélre szoruljanak, és a meg nem értettség érzése uralkodjék el bennük. Mert akkor következésképpen ki is maradnak a katolikus élet nagy áramából. Jól tudjuk, hogy mindenben szükségünk van a püspökeinkre. A fiaik vagyunk, és szeretjük őket. Nem tudunk nélkülük élni. Ha szenvedtünk miattuk, fogadják el azt, hogy ebben a pillanatban ők szenvednek értünk, hogy ők és mi, ők a mi segítségünkkel, mi az ő vezetésükkel együtt dolgozzunk, megújult lendülettel, Krisztus Országáért a holnap Franciaországában.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Lásd nálunk: 139-141. old.

¹⁴⁶ A szövegről Franciaországban kevés vita folyik. Ahogy német vonatkozásban a Besier-Wolf mű utal erre a lehetőségre (231. old.). – Magam az írást hitelesnek, elgondolkodtatónak és jellegzetesnek tartom. A magunk vonatkozásában is.

Berlini püspöki nyilatkozat

Állásfoglalásaink elmélyülését teszi lehetővé, ha sikerül szemügyre vennünk más katolikus társadalmak viselkedését is hasonló helyzetekben. *Henri de Lubacnak* átfogóan mély és evangéliumi, és ugyan nem dokumentumokkal, de személyes élményekkel annál inkább alátámasztott, és egyértelműen reális szövegéhez máshonnan párt keresni eléggé reménytelen vállalkozás. Viszont – és talán jó kiegészítésül – rendelkezésre áll ebben a témában egy egészen más jellegű dokumentum: *a berlini püspöki hivatalnak* ugyanerről a problémaköréről, de természetesen csak a maguk viszonyait véve tekintetbe, mint Henri de Lubac is a franciákat, *1991. december 17-én közzétett sajtónyilatkozata*. És hogy a probléma náluk is mindmáig aktuális, azt jellemzi, hogy ugyanez a püspöki hivatal *1993 márciusában* egy félszázoldalas *brosúrát* is kiadott a témáról, mely jegyzeteiben újra közli a fenti nyilatkozatot is. Alább ennek alapján közlöm én is a szöveget.¹⁴⁷ (Mindössze pár rövid, összesen kb. 13 sornyi részt hagytam ki, mely csak a püspökség munkájában hűségesen résztvett – és nálunk ismeretlen – egyházi személyekre utal.)

A nyilatkozatot megelőzően, és azt alátámasztva és megvilágítva, három bekezdésnyi szöveget hoznék még a brosúra anyagából. Ezek:

„Angesichts der Erfahrung, daß christlicher Glaube und auch die Kirchen mit staatlichen Zwangsmassnahmen letztlich nicht zu beseitigen sind, stellten sich Partei und sozialistischer Staat darauf ein, auch ihrerseits mit den Christen und Kirchen auf längere Zeit in irgendeiner Weise koexistieren zu müssen. Bis sich diese Erkenntnis jedoch durchzusetzen begann, vergingen Jahrzehnte. Während dessen wechselten die Methoden im Umgang mit den Christen und Kirchen zwischen äußerster Aggressivität und vordergründiger Friedfertigkeit. Letztlich mündete die Kirchenpolitik von Partei und Staat in den Versuch, *eine Paralyse* der Kirchen und Christen durch deren umfassende Integration in das System des real-existierenden Sozialismus der DDR herbeizuführen: Die Christen waren einzubeziehen in die eigenen politischen Ziele.”¹⁴⁸

„Die Kirchen wurden aus Gründen der Ideologie des historischen und dialektischen Materialismus und des

„Annak a tapasztalatnak a színe előtt, hogy a keresztény hit és az Egyházak állami kényszerítő eszközökkel végső fokon nem számolhatók fel, a párt és a szocialista állam arra álltak rá, hogy a keresztényekkel és az Egyházakkal valamilyen módon nekik is még hosszabb ideig együtt kell élniök. Mire azonban ez a felismerés általánossá lett, évtizedek teltek el. Ezalatt a keresztényekkel és az Egyházakkal való érintkezés módszerei a szélsőséges agresszivitás és a felületes békülékenység közt váltakoztak. Végül a párt és az állam egyházpolitikája abba a próbálkozásba torkollott, hogy elérje az Egyházak és a keresztények *valamiféle elsorvadását* a DDR-ben reálisan létező szocializmusba való átfogó betagozásukkal. A keresztényeket be kellett vonni saját politikai céljaikba.”

„...,A történelmi és a dialektikus materializmus, valamint az osztályharc ideológiája révén az Egyházak kezdettől

¹⁴⁷ Gerhard Lange: Katholische Kirche im sozialistischen Staat DDR.

¹⁴⁸ Lásd i.m. 4. old.

Klassenkampfes von Anfang an gewissermaßen als *'natürliche Feinde'* angesehen. Zeitweise wurden sie als *'Vorhut des Imperialismus'* diffamiert. Nachdem sich die unmittelbare Bekämpfung der Kirchen und der Christen... als wenig wirksam und nicht opportun erwiesen hatte, wurde aus dem Nahziel ein Fernziel. Was sich änderte, war die Methode. Wohlklingende Beteuerungen der Hochschätzung von Christen durch die staatsgelenkten Medien nahmen zu, die Veröffentlichung von entsprechenden Fotos sollte Harmonie und Verständnis zwischen den führenden Persönlichkeiten von Staat und Kirchen vortäuschen. *Das Ziel* jedoch blieb: die Auslöschung des Glaubens der Christen sowie die Beseitigung der Kirchen. Zu den veränderten Methoden des Kirchenkampfes gehörte vor allem der Versuch, die Kirche von innen her zu schwächen; Mittel zu diesem Zweck waren das *'trojanische Pferd'* ebenso wie der Judas...¹⁴⁹

„Dieser Weg der katholischen Kirche war keine Gratwanderung zwischen Anpassung und Verweigerung. Es war vielmehr ein Weg, der durch die Niederungen eines schwierigen politischen und ideologischen Geländes führte. Angesichts der Totalität des totalitären Systems und seiner Ideologie ist das Zeugnis des gelebten Glaubens und weitgehender Verweigerung durch die Kirche und viele Christen nicht vergeblich gewesen.“¹⁵⁰

Végül az 1991. december 17-i sajtónyilatkozat szövege:¹⁵¹

„Die Beziehungen zwischen Kirche und Staat in der DDR, insbesondere zum Ministerium für Staatssicherheit, stehen zunehmend im Interesse der

fogva valamiféle *'természetes ellenségnek'* számítottak. Időnként *'az imperializmus előfutáráiként'* gyalázták őket. Miután azonban az Egyházak és a keresztények elleni frontális támadás... kevésbé hatásosnak és alkalmatlannak bizonyult, a közeli cél távolivá lett. Csak a módszer változott. Az államilag irányított médiákban megszorodtak a jól csengő bizonykodások a keresztények nagyrebecsüléséről, megfelelő fotók nyilvánosságra hozatalának pedig az állam és az Egyház vezető személyiségei közti harmónia és megértés látszatát kellett keltenie. *De a cél maradt: a keresztények hitének kioltása és az Egyházak félretétele.* Az Egyház elleni harc megváltozott módszerei közé elsősorban az a kísérlet tartozott, hogy *azt belülről gyöngítsék.* Erre a célra eszközként Júdás és a trójai faló szolgáltak...”

„A katolikus Egyháznak ez az útja nem volt borotvaélen való tánc az alkalmazkodás és az elutasítás között. Sokkal inkább olyan ösvény, ami egy nehéz politikai helyzet és egy ideológiai terep lapályain át vezetett. Az élő hitnek, valamint az Egyház és sok keresztény messzemenő elutasításának tanúsága, farkasszemet nézve egy totalitárius rendszerrel és ideológiájának egészével, nem volt hiábavaló.”

„Az Egyház kapcsolatai a keletnémet állammal és különösen az állambiztonsági minisztériummal egyre jobban a közérdeklődés színterére

¹⁴⁹ Lásd i.m. 38. old.

¹⁵⁰ Lásd i.m. 38. old.

¹⁵¹ Lásd i.m. 43-45. old.

Öffentlichkeit. Dies veranlaßt das Bischöfliche Ordinariat Berlin folgendes zu erklären:

Alle Ministerien der ehemaligen DDR waren Instrumente der Sozialistischen Einheitspartei (SED). Sie dienten letztlich dem Politbüro seinen ideologischen und politischen Willen durchzusetzen. Dabei hatte das Ministerium für Saatssicherheit (MfS) eine zentrale Funktion.

Die katholische Kirche hat in jeder Gesellschaft und auch in diktatorischen Staaten ihren Sendungsauftrag zu erfüllen. Sie konnte aus diesem Grund nicht darauf verzichten, Kontakte mit verschiedenen Ministerien zu unterhalten, auch mit dem MfS. Die Bischöfe haben damit Geistliche ihres Vertrauens beauftragt...

Das MfS versuchte, ein Gitternetz von Aktivitäten flächendeckend über Staat, Gesellschaft, Kirchen und kirchliche Einrichtungen zu legen. Das führte dazu, daß auch an den bischöflichen Beauftragten vorbei versucht wurde, *Personen aus dem kirchlichen Bereich als Mitarbeiter zu gewinnen und inoffizielle Mitarbeiter (IM) in die Kirche einzuschleusen*. Bei der Anwerbung von IM mit dem Ziel, die Kirche auszuhorchen, *von innen zu beeinflussen und auf diese Weise zu zersetzen*, spekulierte man auf menschliche Schwächen. Ehrgeiz, Angst, Begünstigungen oder gar nackte Erpressung waren die Ansatzpunkte, Menschen abhängig zu machen. Nicht jeder hat die Kraft gehabt, sich zu verweigern.

Um die Gefahren für den einzelnen bei Anwerbeversuchen möglichst gering zu halten, ist durch die Bischöfe bereits den Theologiestudenten und mit gewisser Regelmäßigkeit auch den Priestern und kirchlichen Mitarbeitern

kerülnek. Ez indítja a berlini püspöki hivatalt arra, hogy az alábbi nyilatkozatot tegye:

Az egykori keletnémet állam minden minisztériuma a szocialista egységpárt eszköze volt. Végző soron ezek arra szolgáltak a Politbúrónak, hogy a maga ideológiai és politikai akaratát rajtuk keresztül hajtsa végre. Ebben az állambiztonsági minisztériumnak központi szerepe volt.

A katolikus Egyháznak, minden társadalomban, a diktatorikus államban is, be kell töltenie a maga küldetését. Ezért nem mondhat le arról, hogy kapcsolatot tartson az egyes minisztériumokkal, az állambiztonsággal is. Erre a feladatra a püspökök bizalmi papjaikat hatalmazták fel...

Az állambiztonsági minisztérium megkísérelte, hogy tevékenységének hálójával befődjé az államot, a társadalmat, az Egyházakat és az egyházi intézményeket. Ez oda vezetett, hogy megkísérelték a püspöki megbízottak megkerülésével *együttműködőket nyerni meg egyházi területről, vagy nem-hivatalos munkatársaikat becsempészni az Egyházba*. Az állambiztonsági minisztérium azon törekvéseinél, hogy az Egyházat kifigyelje, *belülről befolyásolja, és így szétmarja*, az emberi gyöngeségekre számítottak. Becsvágy, félelem, kedvezmények, vagy a nyílt erőszak voltak a fogódzópontok az emberek függővé tételéhez. Nincs mindenkinek ereje az elutasításhoz.

Hogy az egyesek számára a beszerzési kísérletek veszélyét lehetőleg csökkentjük, a püspökök már a teológiai hallgatóknak is, és bizonyos rendszerességgel a papok és egyházi munkatársak felé is, azt az utasítást

der Hinweis gegeben worden, sich unverzüglich dem Bischof oder einem Priester zu offenbaren und dies dem Mitarbeiter des MfS auch deutlich zu sagen. Da der derartige Zusammenarbeit mit diesem Ministerium immer konspirativen Charakter trug, war ein Offenbaren der beste Schutz vor weiterer Belästigung oder Bedrohung. Viele konnten sich so in den vergangenen Jahrzehnten der Mitarbeit entziehen.

Die Bischöfe haben bei vielen Konfliktfällen durch Intervention in Ministerien, vor allem beim MfS, zu helfen versucht: z.B. bei Diskriminierungen im Bildungswesen, bei grundsätzlicher Verweigerung des Dienstes als Soldat aus Gewissensgründen, bei Ablehnung von Reise Genehmigungen trotz „humanitärer Gründe“, bei Enteignungen, bei Ablehnung von Baugenehmigungen, bei Behinderungen von Gottesdiensten und bei Kirchen- oder Botschaftbesetzungen.

Eine Hauptaufgabe sah die Kirche in der Familienzusammenführung und in der Sorge für Strafgefangene ...

Dem Bischof ist bekannt geworden, daß auch Mitarbeiter der katholischen Kirche – Priester und Laien – Informationen an das MfS geliefert haben. Mancher mag das sogar in der irrigen Annahme getan haben, der Kirche einen Dienst zu erweisen. Bereits im September dieses Jahres haben die Ostdeutschen Bischöfe alle Belasteten aufgefordert, sich zu offenbaren. Bisher haben einige Personen ihre Kontakte eingestanden.

Der Kirche ist daran gelegen, ohne Ansehen der Person und der Dienststellung Licht in jene Bereich zu bringen, die gegenwärtig noch im Dunkeln sind.”

adták, hogy az ilyesmit azonnal hozzák a püspök vagy egy pap tudomására, és ezt az eljárásukat nyíltan közölik a minisztérium munkatársaival is. És mivel a minisztériummal való ilyenféle együttműködés mindig is konspiratív jelleggel bírt, az ilyen nyilvánosságra hozatal bizonyult a legjobb védelemnek minden további zavarás, vagy fenyegetés ellen. Az elmúlt évtizedekben sokan vonhatták ki ilyen módon magukat az együttműködés alól.

Konfliktusok esetén a püspökök a minisztériumoknál és elsősorban az állambiztonsági minisztériumnál való közbenjárással próbáltak segíteni. Így oktatásügyi diszkriminációk esetén, a lelkiismereti okokból való katonai szolgálatmegtagadásnál, az útlevelemegtagadásoknál, különösen mikor annak még humanitárius alapjai is voltak, az építési engedélyek elutasításánál, istentiszteletek megakadályozásánál, valamint templomok és követségek megszállásánál.

Az Egyház egyik főfeladatát képezték a családegyesítések és az elítéltek gondja ...

A püspök tudomással bír arról, hogy a katolikus Egyház munkatársai is – papok és laikusok – szolgáltatott információkat az állambiztonsági minisztériumnak. Sőt némelyek ezt abban a téves feltételezésben tették, hogy ezzel az Egyháznak szolgálatot tesznek. Ennek az évnek a szeptemberében a keletnémet püspökök már felszólították az érintetteket, hogy lépjenek színre. Néhányan eddig már beismerték kapcsolataikat.

Az Egyház azt óhajtja, hogy személyre és beosztásra való tekintet nélkül világosságot teremtsen ezen a területen, amit pillanatnyilag még sötétség borít.”

De ha már német földön járunk, bűn lenne elmulasztani a megemlítését annak a majd 900 oldalas, messze túlnyomó részében a kérdést tisztázó dokumentumokat tartalmazó kötetnek,¹⁵² amelyik bár a németeknél megszokott alaposággal dolgozik, tudja, hogy a hajója elaknásított vizeken jár.

Már a bevezetése első oldalán leszögezi, hogy az adatokból „egy bizonytalanságokkal teljes kép bontakozik ki, ami az egyértelmű ítéletalkotást – különösen a teológiai erkölcsstan területén – ugyancsak megnehezíti, ha nem teszi lehetetlenné. Ezért a kiadónak nem is állt szándékában újságírói szempontból szenzációs feltárásokra törekedni, például nem hivatalos keleti és nyugati együttműködők leleplezésével. Mégis eddig ismeretlen, de jellemző eseményekkel kapcsolatosan név szerint is meg kellett jelölnie egyes személyeket, hogy a titkosszolgálati tevékenységeknek az Egyházra és a teológiára való hatását konkrétan ábrázolni lehessen. Ahol csak lehetséges volt, már ismert esetekkel, vagy tipizáló eltakarásokkal dolgoztunk.” Egy oldallal később: „Minden magyarázat és utalás ellenére is, egyetlen könyv sincs bebiztosítva a visszaélések ellen. Így fel lehet használni politikailag az összefüggésükből kiszakított idézeteket, vagy akár egész fejezeteket. Egy ilyen könyv új munícióval szolgálhat a katolikus Egyház régi ellenségei számára, és megerősítheti őket előítéleteikben. Viszont egyházi oldalról is vissza lehet élni ezzel a dokumentációval, mintha ez maga valami politikai katharizist jelenthetne. És bár a kiadók semmit sem tehetnek sem az egyik, sem a másik ellen, leszögezik az ezektől a stratégiáktól való teljes függetlenségüket.” És amellett 1991-ben egyházi oldalról amúgy is megállapították, hogy „Tudatában vagyunk annak, hogy ebben a problémakörben még csak egy része jut szóhoz a mögöttünk fekvő történelemmel való összefonódottságunknak.”

Befejezésül még egy dolog gondolkoztatott el ennél a vastag kötetnél. Százoldalas bevezetésének utolsó alfejezete ezt a címet hordja:

Egyház–Egységpárt–Allambiztonság. Értékelő kísérlet és megfontolások a *bűn mai kezelésére*. – Az idevonatkozó jegyzeteiben pedig maga is vagy féltucat szerzőt idéz, akik ilyen könyvcímekkel szerepelnek, mint Die Schuldfrage (A bűnösség kérdése), Organisierte Schuld (A szervezett bűn), Schuldfrage im östlichen Deutschland (A bűnösség kérdése Kelet-Németországban), Bekannte Schuld (A beismert bűn), Öffentlich Schuld bekennen (Nyilvánosan beismerni a bűnt) stb.

* * *

Talán ezen sem lenne kár elgondolkodni.

¹⁵² Gerhard Besier – Stephan Wolf: Pfarrer, Christen, Katholiken. – Das Ministerium für Staatssicherheit des ehemaligen DDR und die Kirchen. – Neukirchener, 1991.

Táblák

Szigoruan bizalmas! 14
Készült 2 pld-ban.FM.

J e g y z é k ö n y v.

a Politikai Bizottság 1960. március 1-i üléséről.

- 1./ Jelentés a vallásos világnézet elleni harcról és a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelő munka feladatairól hozott határozat végrehajtásáról.

Gáspár Sándor elvtárs:

Az előterjesztés megállapításaival és következtetéseivel egyet lehet érteni. Nálunk a kérdéssel foglalkozó elvtársak egyöntetű megállapítása, hogy az atheista propaganda – legalább is Budapesten – még ilyen helyet nem foglalt el a pártmunkában, mint az utóbbi 2-3 évben, különösen a Politikai Bizottság idézett határozatának megjelenése óta.

Egy-két megjegyzést mégis ezzel kapcsolatban: nem eléggé differenciál még az atheista propaganda. Van utalás arra, amit tudunk az élethől is, hogy az egyes társadalmi rétegeknél a kérdés különböző módon jelentkezik. Ezt az elvtársak nem veszik eléggé figyelembe, pedig kell törekedni arra, hogy differenciáltabban végezzék a munkát.

Másik dolog, hogy nem elég korszerű az atheista propaganda. Jelenleg szinte kizárólag Kautczkira támaszkodva végezzük ezt a munkát, pedig korszerűbbé kellene tenni. Van utalás az anyagban arra, hogy tudományos alapokra akarják helyezni és valóban nagyobb erőfeszítést kellene kifejtteni, hogy tudományosabb alapon tudjunk hadakozni a vallásos világnézet ellen. Az ezzel kapcsolatos teendőket jobban össze kell hangolni. Különösen olyan területen jelentkezik a kérdés élesen, ahol a vallásos ideológia és világnézet ujratermelődik. Pl. az egyetemistáknál. Itt már a régi módszerrel hadakozni kevés, itt a harcot már tudományos alapokra kell helyezni. A vallásos filozófusok okosan kihasználják a mi gyengeségeinket, rácsapnak olyan kérdésekre, amikre a dialektikus materializmus nem ad választ és tudományos alapon akarják bizonyítani az ő világnézetük igazságát.

ORSZÁGOS LEVELTÁR 611,

188 f. 5. n. 172 o. e.

- 11 -

24

jelleggel kell lefegyverezni.

Növelni kell az ateista propagandát. Nekünk erre megvan a jogunk, szabadságunk. Ők az iskolákban, hittanórákon nagyon aktív antiateista propagandát folytatnak és a mi tételeinket támadják. Mi elég türelmesen nézzük ezt és ez a türelmesség politikai türelmesség. Nem szabad, hogy ezt a türelmességet eszmei türelmesség is kísérelje. Észszerűen, okosan kell tovább haladni. Ami itt gondot okozhat, az nem az, hogy az egyház részéről új eszmei támadás indul hanem esetleges helyi, politikai támadásokat kísérelnek meg. Ehhez kapcsolódnak az illegális kísérletek is, melyek akkor válnak komolyabbá, amikor aktivizálódnak. Ezért nem szabad, hogy ezek a helyi jellegű dolgok bennünket tulzottan nyugtalanítsanak és olyan irányban befolyásoljanak, hogy alapvető módon kell változtatni az egyházzal való politikánkban.

Gáspár Sándor elvtárs:

A jelek és tények azt mutatják, hogy a párt egyházpolitikája helyes, de egyik, másik vonatkozásban lehetne finomítani és egyértelművé tenni. Van értetlenség a párttagság és a funkcionáriusok körében is a párt egyházpolitikáját illetően és ebből zavarok származnak. Azt kellene a párttagságban és a funkcionáriusok körében egyértelművé tenni, milyen alapon politizál a kormány. Itt a követelmény - ha jól értem a párt politikáját - az, hogy a püspöki kar legyen lojális a párt politikájával és a népi demokráciával szemben.

A püspöki kar és az egyházi reakció között helyezkednek el az ugynevezett békepapok. A velük szembeni követelmény se világos a párttagság és a funkcionáriusok között. Horváth Richarddal beszélgettem a multkor. Kifejtette, ő ott tart, hogy világnézetünket tudományosan is érti és akár mikor megfelelő kis hivatal biztosításáért ott hagyná a munkáját. Közben megjelent a könyve: "Hiszek". Ez a könyv vaskosan a vallásos világnézetet tükrözi. Ezt sokan nem értik az elvtársak közül. De hiszen ő pap. S ha nem ezt írná, meg is szünné papnak lenni. Szerintem normális dolog, hogy csütörtökön felszólal egy békegyűlésen és vasárnap misét tart. A békepapokkal szemben is az lehet a reális követelmény, hogy végső fokon a béke kérdésében értsenek velünk egyet.

Ennél a kérdésnél felmerült - amit az anyag is tartalmaz - nem volna-e itt az ideje, hogy ezeket a békepapokat észszerűbben benyomjuk a püspöki kar és a jobboldal közé. Szerintem ennek itt volna az ideje, de előbb tisztázni kell, mi a követelmény velük szemben. Most a probléma körülbelül úgy néz ki, hogy ókvannak kicsit

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

I/B Tábla

406/1953./Eln.

AV

Szobek András elvtársnak
bel- és külkereskedelmi miniszter h.
B u d a p e s t .

Kedves Szobek elvtárs!

Kérem, hogy dr. Czapiák Gyula érsek részére a legjobb minőségű svájci tabákot beszereztetni sziveskedjél.

Ugy gondolom, hogy legalább 1, vagy 1.50 kg mennyiségben kellene beszerezni, hogy hosszabb időre el legyünk vele látva.
Kérem, hogy a csomagolás eredeti és közepes nagyságu legyen.

Kérem, ha lehetne, mielőbb a fenti tétel beszerzését.

Budapest, 1953. november 13.

Elvtársi üdvözléssel

/Horváth János/

— 7 —

1961. II.

700. sz. A Püspöki Kar tájékoztatása a papság részére. A Püspöki Kar tudomást szerzett arról, hogy aktív szolgálatban levő katolikus papok és szolgálaton kívüli szerzetesek ellen államellenes szervezkedésben való részvétel miatt eljárás indult. Ennek kapcsán a Püspöki Kar jövőbeni mihez tartás végett a Tisztelendő Papságot az alábbiakban tájékoztatja:

A Magyar Katolikus Püspöki Kar híven az 1950-ben aláírt megállapodáshoz, a leghatározottabban ellene van bármilyen államellenes cselekedetnek. Minden egyházi személyt, vagy alkalmazottat, aki államellenes szervezkedésben részt vesz, vagy ilyen tevékenységet támogat, mint a magyar nép ellen vétőt, elítél.

Nem engedhető meg, hogy felelőtlen elemek a katolikus egyházat — bármilyen formában is — államellenes politikai célokra használják fel. A Püspöki Kar nyomtatékosan rámutat arra, hogy azok az egyházi személyek, kik nem elsődleges hivatásukat, a lelkek krisztusi szolgálatát teljesítik, hanem a Magyar Népköztársaság törvényeibe ütköző államellenes szervezkedést kezdeményeztek, vagy kezdeményeznek, illetve abban tudatosan résztvettek, vagy résztvesznek, bárhol is működjenek, bűnös tevékenységükkel a katolikus egyház kárára is cselekszenek. Sajnálatos, hogy az érintett személyek többsége az államhatalom részéről több alkalommal tapasztalt türelem és amnesziák ellenére újból okot adott arra, hogy ítélet alá kerüljön.

Az egyházmegyék Ordináriusainak eltökélt szándéka, hogy a jövőben határozottan fognak fellépni azon egyházi személyekkel és alkalmazottakkal szemben, akik az állam és a katolikus egyház törvényeit megszegve, hivatásukkal visszaélnék.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar úgy magát, mint a hazáját becsületesen szolgáló, törvényeit tiszteletben tartó katolikus papságot elhatárolni kívánja az ilyen felelőtlen egyházi személyeknek cselekményeitől és bízik abban, hogy a jövőben ki-ki a maga területén elő fogja mozdítani a Magyar Állam és a katolikus Egyház között kialakult jóviszonyt. A Püspöki Kar megkívánja, hogy a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar között kötött megállapodást minden egyházi személy és alkalmazott megtartsa.

Budapest, 1961. március 15.

Magyar Katolikus Püspöki Kar.

VIII.

79. sz. Az esetleg bekövetkező időkre nézve talán nem lesz fölösleges annak közlése, hogy bármilyen lenne a helyzet, a lelkipásztoroknak (nemcsak a plébános, hanem a plébánoshelyettes és a káplán is) *jeltilten ott kell maradniok hiveik között*, hogy éppen a legnagyobb megpróbáltatás idején teljesítsék lelkipásztori kötelességüket, még vértanúság árán is. Isteni törvény alapján nyugvó egyházi törvény kötelezi a papot arra, hogy Istentől nyert tiszténél fogva a lelki javakkal s különösen az üdvösségre szükséges eszközökkel álljon a nép rendelkezésére (Can. 939). Az egyházmegyei papságot, mint „ad titulum dioecesis” felszenteltet, szent eskü alatt tett ígéret kötelezi arra, hogy szent hivatásukat az egyházmegye szolgálatában, annak területén (cf. Can. 143.) gyakorolják, az Ordinarius rendelkezése szerint (cf. Can. 981. §. 1. és Can. 127, 128.). A lelkipásztorokó papságot pedig külön is helyhez köti a hivek lelkipásztori gondja (cf. Can. 464. §. 1; 467. §. 1; 468. §. 1; 465.) Lelkipásztori kötelességének még halálos veszedelem idején is meg kell felelnie. Amint ezt természetesen tartjuk ragályok idején, amikor életünk is veszélynek van kitéve, épp oly kevéssé indokolnák a gondjainkra bizott lelkek elhagyását elképzelt vagy akár fenyegető nehézségek! Mi a jó Pásztor utódai vagyunk, aki nem hagyja el nyáját. Helyéről a lelkipásztor csak akkor távozhatik el, mikor összes hivei is kénytelenek máshová távozni.

Elrendelem, hogy okt. 8-a, Magyarország Nagyasszonyának ünnepe a bűnbánat, engesztelés és Istenbe vetett bizalom nagy, imádságos napja legyen egész egyházmegyémben. Mindenütt a délutáni ájtatosság keretében történjék a nagy imádkozás hazánkért, küzdő katonáinkért, az igazságos békéért és magyar katolikus jövőnkért. Lehet erre felhasználni az A. C. országos igazgatója által a plébániákra megküldött „Eletünk és feltámadásunk” imaszövegét, de ahová ez meg nem érkeznék, ott a rózsafüzér mondandó el a kitett legf. Oltáriszentség előtt, utána a lorétói litánia és XII. Pius pápa felajánló imája Szűz Mária Szeplőtelen Szívéhez. Ezután 3 versszak éneklendő a Boldogasszony anyánk kezdetű énekből. — Majd Tantum ergo szokás szerint. Az imaóra végén Nagyasszonyunk hazánk reménye kezdetű énekből annyi versszak, amennyit a hivek ismernek. Befejezésül a nemzeti Himnusz.

Hirdessük meg ezt az ájtatosságot délelőtt minden szentmisén! Ahol lehet már 6-án és 7-én is tartsák meg. Esztergomban az összes plébániák és intézetek számára személyes vezetéssel tartom meg ezt az ájtatosságot délután 4 órakor a Bazilikában.

A magyar nemzet ezerszázados viaszontagságos élete során veleszületett hajlandósága és keresztény lelkiülete miatt mindig nagy megértéssel és szeretettel karolta fel a veszedelmek elől menekülő belföldi és külföldi embertestvéreket, mert a belföldiekben nemcsak egyszerűen polgártársakat, hanem valóságos *testvé-*

7780. sz.
Magyarok
Nagyasszo-
nyának
ünnepe.

7718. sz.
Felhívás a
menekültek
felkarolá-
sára.

7828/1944 szám.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Ur !

A püspöki konferencia pótlására küldött körlevelemre adott válaszokból azt láttam, hogy a nagyméltóságú püspöki kar tagjai közül többen óhajtják a püspökkari értekezletnek megtartását. Készséggel helyt adok e kívánságoknak és a püspöki konferenciát október 17-én délután 13 órára tűzöm ki a budai primási palotába. Kérem Excellenciádat, hogy ebédjét e napon korábbra téve, a tanácskozáson megjelenni méltóztassék. A konferenciát azért kezdjük ilyen korán, hogy az elsötétítés előtt mindenki visszatérhessen otthonába.

Már a konferencia előtt tisztelettel közlöm, hogy az Apostoli Szentezéktől is érkezett számunkra oly figyelmeztetés, amilyent én körlevelemben már előzőleg megadtam papjaimnak, hogy "Parochi, administratores, capellani praesentibus et imminentibus quoque tempestatibus in sua quisque parocia cum fidelibus suis maneant

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Esztergom, 1944 október hó 6.

Lénárd Ödön
bíboros hercegprimás
esztergomi érsek

Nagyméltóságú és Főtisztelendő

Dr. P é t e r y J ó z s e f urnak
püspök

V á c

adásban, engesztelésben és vezeklésben. /
 rj~~z~~elől jó példával, vállalj~~uk~~ naponta
 megtagadásokat, önkéntes áldozatokat. Buzgó
 áldozatos szerzetesnővéreinket is kérem,
 rtsanak mindennap engesztelő ájtatosságot
 gy legalább is mondják el mindennap közösen
 imát a hazáért és Pápa Ő Szentsége engesz-
 lő imáját Szűz Mária Szeplőtelen Szívéhez.

A Szűzanya közbenjárásában is ~~NIXXX~~ remény-
 dve határtalanul bizzunk, hogy az isteni
 ndviselés nem hagy el bennünket, megment *minket*
~~minket~~ egy/Mohitól vagy ~~egy~~ Mohácstól és *L második*
 háboru végével a békés fejlődés utaira
 zeti hazánkat.

Bár nincs tudomásom arról, hogy vala-
 melyik paptársunk állomáshelyét - még a
 legnagyobb veszélyben is - elhagyta volna,
 más megyéspüspökök és állami tanügyi
 atóságok hasonló intézkedéseivel kapcsolat-
 an/ ~~egy~~ rendelkezem, hogy az egyházmegyében
 lkalmazott papok/plébános, káplán, hittanár,
 itoktató stb/ előzetes és kifejezett főpász-
 ori engedély nélkül állomáshelyüket el nem
 hagyhatják.

Tilalom az állomáshely
 elhagyására.

*L mégis hálóm aron rendel -
 kesésmet*

Sub secreto!

Omnibus carissimis Sacerdotibus Dioecesis meae.

Quum exercitus inimicorum nostrorum fines nostrae dioecesis attigisset, in memoriam vestram revoco obligationes nostras munere pastoralis susceptas.

In casu evacuationis militaris, si non tantum magistratus civilis, sed universus populus pagum relinquere coactus est, sacerdotes sequuntur fideles suos.

In casu vero invasionis vel eius periculi sacerdotes (parochus et capellani) non relinquunt fideles, sed ut boni pastores remanent in medio eorum, memores verborum Domini: „Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. Mercenarius autem et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriae, vidit lupum venientem et dimittit oves et fugit“ (Joan. 10, 11—12). Ipso momento invasionis potestis in domo alicuius hominis fide digni latere, in vestitu, si vultis, civili, et post paucos dies, si exploratores tranquillitatis relativae in pago vos certiores reddunt, iterum coram hominibus apparere et munere vestro fungi.

In casu invasionis, si professio catholicae fidei ac cultus exercitium aspere praepediuntur et exercitium jurisdictionis sedis episcopalis ita impedita sit, ut communicatio ne per litteras quidem fieri possit, hisce **Julium Rétei** Archi-Diaconum Kiskunságensem, **Abbatem** titularem, parochum Kiskunmajsensem in territorio occupato vicarium meum substitutum constituo, cuius loco, si et ipse in exercitio jurisdictionis impediatur, succedet **Ludovicus Verdon** Archi-Diaconus Csongrádensis, **Abbas** titularis, parochus in Szegvár. Si vero tantum territorium Trans-Tybiscanum sub occupatione ceciderit et communicatio etiam litteraria cum urbe episcopali impossibilis evaserit, in dicto territorio idem **Ludovicus Verdon** munere vicarii substituti fungetur.

Vivat Patria nostra carissima!

Orationibus Vestris enixe commendatus cum benedictione mea episcopali sum
Vacii, die 3. Oct. 1944.

pater vester in Christo

† **Josephus m. pr.**
episcopus

KAPISZTRÁN-NYOMDA, VÁC

III/D Tábla

III/D Tábla

Titkos!

Egyházmegyém minden kedves papjának

Minthogy az ellenséges hadsereg elérte egyházmegyénk határait, emlékezetetekbe idézem azokat a kötelezettségeket, melyeket lelkipásztori feladatainkkal kapcsolatosan váltottunk.

Katonai kiürítés esetén, ha nemcsak a civil hatóságok, hanem maga a lakosság is a falut elhagyni kényszerül, a papok kísérik híveiket.

Sem megszállás, sem annak veszélye esetén a papok (a plébános és a káplánok) nem hagyják el a híveket, hanem jó pásztorok módjára köztük maradnak, visszagondolva az Úr szavaira: A jó pásztor életét adja a juhokért. A béres azonban, aki nem pásztor, akinek a nyáj nem tulajdona, otthagya a juhokat és elfut, amikor látja, hogy jön a farkas. (Jn 10,11-12) A támadás pillanatában elrejtőzhetnek egy megbízható ember házában, s ha akartok akár civil ruhában. Pár nap múlva azonban, ha a faluban már viszonylagos nyugalomról értesültök, ismét megjelenhettek az emberek előtt és eljárhattok a tisztetekben.

Megszállás esetén, ha katolikus hit megvallását és annak gyakorlatát olyan keményen akadályoznák, és a püspöki joghatóság gyakorlása is akadályokba ütköznék, úgyannyira, hogy a levélbeli érintkezés is lehetlenné válnék, ezzel az írással *Rétei Gyulát*, a kiskunsági esperes címzetes apátot, kiskunmajsai plébánost a megszállt területre vonatkozóan helyettesemnek nevezem ki, az ő helyébe viszont, akadályoztatása esetére *Verdon Lajos*, csongrádi esperes, címzetes apát, szegvári plébános lép. Ha csak a tiszántúli terület kerül megszállás alá, és a püspökséggel a levélbeli érintkezés is lehetlenné válik, azon a területen ugyancsak Verdon Lajos helyettesítsen.

Éljen a mi drága hazánk!

Imádságaitokba magamat különösen ajánlva, püspöki áldással vagyok

Vác, 1944. október 3.

atyátok Krisztusban

+ *József s.k.*

Püspök

7698/1948.szám.

A magyar püspöki kar a Boldogasszony éve befejezésének közeledtével Isten iránt érzett nagy hálával tekint vissza azokra a kegyelmekre, amelyek ez időben oly bőségesen áradtak ki magyar népünkre. Az élő hit, Magyarország Pátronájába vetett bizalom, Anyaszentegyházunkhoz való hűség, országépítő munkakedv és egymás iránt érzett szeretet s összetartás megerősödése kísérte az ország minden részében Boldogasszony bucsujárását.

Ennek megindítása és állandó erőben tartása történeti érdeme Biboros Hercegprimásunknak, aki erős hittel, lángoló szeretettel és nem csüggedő buzgósággal hirdette népének az igazság és élet ígét.

A magyar püspöki kar ezért a felbecsülhetetlen apostoli munkáért hálás köszönetét fejezi ki Ő Eminenciájának. Ugyanakkor annál nagyobb megütközéssel és szomorúsággal látja - a katolikus hívek tümegeivel együtt - azokat a méltatlan támadásokat, amelyek őt különösen ujabban sajtóban, rádióban, gyűléseken rendszerességgel érik.

Amikor a magyar püspöki kar a vallási és szabadságjogok nevében is felemeli szavát a támadások ellen, biztosítja Ő Eminenciáját bizalmáról, együttérzéséről s az Egyház, haza és magyar népünk ügyéért folytatott munkájában teljes egységben összeforrva vele azonosítja magát. A híveket pedig arra kérjük: imádkozzanak velünk együtt Anyaszentegyházunkért, annak Istentől rendelt vezetőiért, hogy egyik legyünk a hitben, szeretetben és az állhatatosság kegyelmében.

Budapest, 1948. nov. 3-án.

Grósz József s.k.
kalocsei és bácsi érsek

Dr. Czapik Gyula s.k.
egri érsek

Virág Ferenc s.k.
pápai trónálló, pécsi püspök

Shvoy Lajos s.k.
pápai trónálló, azékesfehérvári püspök

Dr. Dudás Miklós s.k.
hajdudorogi püspök

Dr. Pétery József s.k.
váci püspök

Dr. Hamvas Endre s.k.
csanádi püspök

Kovács Sándor s.k.
szombathelyi püspök

Papp Kálmán s.k.
győri püspök

Dr. Bánáss László s.k.
veszprémi püspök

Tost Barnabás s.k.
rozsnyói apostoli kormányzó,
kassai káptalani helynök

Barót Mihály s.k.
szatmári püspöki helynök

Pintér László s.k.
nagyváradai apostoli kár-
mányzói helynök

Dr. Sárközy Pál s.k.
a pannonhalmi főapát he-
lyettese

Folba János s.k.
a tábori püspökség vezetője.

A magas püspöki kar fennőbbi hivatalos nyilatkozatát a magas püspöki kar határozata értelmében tudomásulvétel és a hívőkkel való közlés céljából megküldöm az Esztergom-főegyházmezei összes plébániai, illetve lelkészi hivataloknak.

Esztergom, 1948. november 5-én.

Dr. Drahos János s.k.
érseki ált. helytartó.

A KALOCSAI ÉRSEKI HATÓSÁGTÓL.

7059/1948. sz.

Tárgy: Egyházi fenyték korlátozása.

VALAMENNYI PLÉBÁNIAI HIVATALNAK,

SZÉKHELYEIN.

6731/48. sz. alatt /Circ. 1948. pag. 65./ körrendeletileg közöltem a 2344. kánont és annak alapján a Püspöki Kar tagjaival egységesen kimondott egyházi fenytéket a Főpásztorok és rendeleteik ellen gyűlöletet szitókra. A körrendeletben foglaltak alól - az alábbi szöveg értelmében - kiveszi a Biboros Hercegprimás Ur Öminenciája a tiltakozó ivatek aláíróit. Amikor a nm. Püspöki Karral egyetértésben magamé-
vá teszem ezt a nyilatkozatot, teljes egészében azzal közlöm, hogy jelen rendeletem a kézhezvétel utáni vasárnapon a hiveknek kihirdetendő.

"A magyar katolikus hivek nagy lelki kínok közt gyöttrődnek. Minden lélek minden fájdalma az én lelkemnek is mérhetetlen szenvedése.

Kegyetlen választás elé állit ma az élet sok katolikus lelket: választania kell az emberi lét fenntartásának lehetősége és az emberi tisztesség, a keresztény becsület, a katolikus hűség között.

Akinck megadatott a szent hősiesség kegyelme, menjen a keresztény katolikus jellem egyenes útján. Isten, az igaz Biró megjutalmazza érte.

Én magam a hivek lelkiismeretén szeretnék könnyíteni. Kijelentem: nem kívánom azt, hogy személyem miatt egyetlen egy hívó is kenyerét veszítse. Ha a katolikus hivek ellenem tiltakozó ivateket aláírnak, abban a tudatban tehetik, hogy ezt nem szabad elhatározásból teszik.

Imádkozzunk szerettett Egyházunkért és édes magyar hazánkért.

E s z t e r g o m , 1948 november 19. Szent Erzsébet ünnepén.

+ MINDSZENTY JÓSEF

biboros hercegprimás,
esztergomi érsek."

K a l o c s a , 1948 november 24.

JÓZSEF s. k.

é r s e k .

33.

000

1

J e g y z ő k ö n y v

a Politikai Bizottság 1951. június 28.-án délután 5 órakor
tartott üléséről.

Jelen vannak: Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Kovács István, Horváth Márton, Hegedüs András, Kristóf István, Hidas István, Apró Antal, Kiss Károly, Vas Zoltán, Dénes István, Zsöfinyecz Mihály, Szabó István, Rónai Sándor, Péter Gábor és Friss István elvtársak.

- 2./ Napirendi ponthoz meghiva: Vas Istvánné, Erdei Lászlóné, Kovács Tiborné, Nádas Klára, Zsupos Margit, Lakatos Éva, Sugár Lajos, Markovics Jánosné és Apró Antalné elvtársak.
- 3./ " " " Lakatos Éva, Apró Antalné, Sándor József és Méző Imre elvtársak.

- 1./ Politikai információ.
Előadó Rákosi Mátyás
elvtárs.

A P.B. tudomásulveszi Rákosi Mátyás elvtárs tájékoztatóját a politikai helyzetről.

- 2./ Jelentés a MNDSZ munkájáról.
Előadó Vas Istvánné
elvtársnő.

A P.B. a jelentést elfogadja és megállapítja, hogy a MNDSZ jelentékeny fejlődésen ment át és közeledik ahhoz, hogy a Pártnak fontos transzmissziós szolgálatot teljesítsen.

A MNDSZ szelleme harciasabb legyen, elsősorban minden olyan jelenséggel szemben, mely a nők jogait csorbitja, ezen túlmenően minden népi demokrácia-ellenes megnyilvánulással szemben.

Meg kell szűnni vallási téren a türelmetlenségnek és az antiklerikális munkalóli kibujásnak.

MSZMP KB
PI Arch.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

276 f. 53 a. 78 o. e.

./.

- 8 -

12

amerikaiak fenyegetőznek. A kitelepítés 3 hét múlva befejeződik. Akkor megnyugodnak, de végleg csak a szocializmussal fog megszűnni. Pl. a szocialista városokban, Karcagon is, a város közepén a 400 legszebb házban kulákok laknak. Lehetetlen, hogy a Balaton környéke még mindig a méltóságos urak villáival van telerakva. A burzsoázia likvidálása nem 3 vagy 5 hetes kitelepítési program, hosszú esztendőig fog tartani. Ezekkel az új körülményekkel számolni kell.

Ezeknek az előrelátásával vettük elő az egyház ügyét. A burzsoázia mozgósította az egyházat is. Bár a papi reakció most is mozog és aktív, de hol van attól, amikor Mindszenti vezette őket. Ennek dacára elhatároztuk, hogy fontos csapást mérünk rájuk. Májusban akartuk megcsinálni, azonban el kellett egy hónappal halasztani a francia és olasz választások miatt. Nem akartuk, hogy egy ilyen nagy port felverő ügyből a két katolikus országban az ellenség valami hasznot huzzon. Ha megnézzük milyen balhét csapnak rádiójukban, ujságjaikban, fel lehet tételezni, hogy az elvtársak politikai munkáját is megnehezítették volna. Hátránya, hogy bizonyos fokig beleesik az aratásba, amikor nem annyira a rádiót hallgatják, mint a kalászkok zizegését.

Azt hiszem, hogy a csapást, amit a reakcióra mértünk, elég türethősen elő volt készítve politikailag és bűnügyileg is. Elmondhatjuk, hogy az ÁVH ezuttal megtette, amit vártunk tőle és semmi kétség, hogy a burzsoáziára igen komoly csapás, különösen arra a részre, amihez nehéz egyébként hozzáférni, a papi reakcióra. Mi már megbeszéltük, hogyan fogjuk ezt továbbvinni. Szociális vonatkozásaiban, abban, hogy az egyszerű munkásember, a dolgozó ~~parasz~~ paraszt látja, mit jelent a papi reakció, sokkal alkalmasabb az agitációra mint a Mindszenti ügy. Abban sok volt a nemzetközi vonatkozás, de ebben Hagyó Kovács, a halastóban megsérült gyerek, a látástól vakulásig való dolgozás, felidéztek a multat az elé a réteg elé, amely szívesen elfelejti. A fő agitáció ezzel kapcsolatban augusztusban, szept.-ben fog kezdődni. Véleményem, hogy belső kihatásaiban ez a csapás nem kisebb, mint amit a Mindszentivel mértünk. Mindszentinél az volt a fontos, hogy megtörtük az egyház varázsát, kiderült, hogy a hercegprímás ~~is~~ is dutyiba lehet tenni és rajta is remeg a gatya, ha a népi demokrácia bírósága előtt áll, az istenek alkonya őket is elérte.

Papi körökben meglehetősen pánik van. Hamvas irt egy levelet Dobinak. - Meg kell mondanom, hogy nem jókedvében írta és nem szerelemből.

Ma beszéltem Czapiék érsekkal, aki eljött Kossa elvtárs-

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

29

V/B Tábla

- 9 -

13

hoz, hogy megszagolja, merről fúj a szél. Czapik azt mondotta, hogy minden hónap első napján püspöki konferencia van, amelyen ki akar hozni egy nyilatkozatot, amelyben a püspöki kar elítéli mindenkit, aki a népi demokrácia ellen bármit tesz és a parlamentben át fogja adni. Azt mondtam, szavak nem elegendők, nekem tettek kelljenek. Mindjárt felvetettem, hogy megnézzük a kánoni törvényeket, amelyben az van, hogy minden pap ellen, aki a népi dem. ellen nyilatkozik, el kell járniok. 7 esztendeje vagyunk legálisak és eddig egyetlen pap-pal szemben sem jártak el. Elkezdte magyarázni, hogy a kánonjog értelmében az érseket csak a pápa vonhatja felelősségre. Nem tehetnek semmit a többiekkel szemben sem, mert azok ügye összefügg az érsekével. Mi van a békepapokkal? Ha valaki a béke mellett kiáll a papok közül, bélpoklosként kezelik. Vegyék be a vezetőiket az 50 vezető pap közé. Ezt sem teheti. Megmutattam neki Hamvas nyilatkozatát. Megmondtam, hogy magára is veheti. Maga is kaphat tíz évet. Lemondhat-e Hamvas és helyette kinevezik Beresztóczyt. Paragrafusaink nekünk is vannak, de mi nem megyünk utána. Akit a pápa kinevez, elvihetjük az inter-náló táborba. Esküdözött, hogy meg leszünk vele elégedve.

Visszaállítjuk a placetum regiumot. A magyar állam illetékes szerveinek előzetes hozzájárulása nélkül nem lehet püspököt, stb. kinevezni.

Utána megyünk tovább. Ennek a lépésnek tulajdoníthatjuk, hogy ezekben a napokban folynak a hittanra a beiratkozások és igen kis ~~szám~~ számban. Azt hittük, hogy fokozatosan kell leszorítani. Vigyázzunk, hogy ne csináljuk esetleg erőszakkal. /P

Ennek a pernek a belpolitikai jelentősége azért is nagyobb, mert a Mindszenti per óta két és fél év telt el és a nép fejlődött. Hogyan fogjuk ezt továbbvinni. Az egyházi részen tovább fogunk menni, lépésről-lépésre vissza fogjuk szorítani. Hozzá kell fogni és fel kell rázni a Pártot ezekkel a tényezőkkel szemben. Egyik ez, a másik a jó termés. Ellensúlyozni fogja a nehézségeket, melyeket a jegyekkel kapcsolatban a proletáriátusnak el kellett viselni. Ősz elejére fel fogjuk rázni, mert jönnek a nagy feladatok. Ujra kölcsönt jegyzünk, újra választjuk a vezetőségeket. Itt van az 5 éves terv második évének befejezése. Szeptember közepén fogunk tartani egy nagy pártaktivát, ahol megmondjuk, hogy tessék komolyabban fogni és legyőzni a nehézségeket. Erre már most fel kell készülni, ha azt akarjuk, hogy megforduljon ez a vonal. A Grósz ügy bizonyos fokig határkő. Ahogy a prolik irnak, ahogy beszélnek róla, érthető is, hogy igen komoly csapás. Gondoskodni kell, hogy az aratás jól menjen, legyen bőséges élelem, késő őszre a huskérdést is megoldjuk és amikor az objektív nehézségeket csökkentettük, politikai téren is nagyobb követelményekkel lépünk fel.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

40

-4-

9

harcunkat. Megállapította, hogy a katolikus klérus elleni harcunkban jelentős eredményeket értünk el s , hogy különösen a Grósz-per komoly sikert képez. Ehhez járult egy sor állami intézkedés , majd a püspökök eskütétele. A Titkárság azonban szükségesnek tartotta figyelmeztetni vezető funkciókat betöltő elvtársainkat s általában Pártunkat, hogy fokozni kell a harcot a reakciós papokkal szemben; hogy a papi bókemozgalomban nem kell törekedni a papok tömeges belépésére, hanem az egyház csatlakozásra kell irányt venni. A Titkárság megállapította, hogy a nagy vereség után a klerikális reakció megkísérli rendezni sorait és az egyház "egységének" helyreállítását. Megkísérli felszámolni a politikai izolálódást. A Titkárság aláhuzta, hogy továbbra is a differenciálás politikáját kell vinni. Ezen kívül a Titkárság számos konkrét gyakorlati határozatot hozott ennek az elvi-taktikai politikai vonalnak sikeresebb gyakorlati megvalósítása érdekében.

6. A Központi Vezetőség ülésének összehívása. A Titkárságban az a vélemény alakult ki, bár errenézve formális határozat még nincsen, hogy a K.V. ülését szeptember II. felére hívjuk össze. A napirendre vonatkozóan a Titkárság a legközelebbi ülésen előterjesztést fog tenni a Politikai Bizottságnak.

~~113~~

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

276 p. 53 a. 81. o. e.

P.B. 1957. augusztus 23.

ORSZÁGOS PÉNZÜGYI PARANCSNOKSÁG

Jósef Ador tisz.
Pénzügyminisztérium

Külsőn Önökkel, hogy tudomására jutott az a körülmény, hogy Szegeden, Dr. Juhász Kálmán volt kanonok / Sziged, Beleiannia-tér 2./ és Dr. Szentgyörgyi Károly, kinek közlelbbi címét nem tudom, elsőfokú és bérrelési képek fényképezés útján történő sokszorosításával és forgalombahozatalával foglalkozik, árjegyzőket küldenek az ország egész területére a papságnak és Juhász Kálmán postafiók számára fizetési be az abból befolyó ellenértéket.

Nevezettek nemcsak pénzügyi büntetést követnek el forgalmiadóvalásokkal, ugyanis ezen a előállítói tevékenység 23 %-os forgalmiadó alá esik amennyiben iparengedéllyel rendelkeznek, de tudomásom szerint ezzel nem rendelkeznek.

Nevezettek vétenek a sajtótörvényben meghatározott sokszorosítási törvény ellen is. Az elmult évtizedben nyomozócsoportjukhoz már ottan hasonló tárgyban feljelentést, de akkor csak a személyek nem szereztek. Tudomásom szerint nyomozócsoportjuk eredményeül járt el ebben az ügyben. Legfeljebb azt szeretném kérni, hogy az ügyek pénzügyi befejezése után a sajtótörvény ellen elkövetett büntető cselekedet, mint hatóság adják tovább az ügyet a belügyi büntető hatóságoknak.

Megjegyezni kívánom, hogy ebben az évben előreláthatóan 110.000 gyarmak járul előállításához és kb. 60.000 bérreléshez. Szövetkezetünk, melynek áruforgalmi vésetfje nagyok, hivatalosan 30.000 db előállításai-kép forgalombahozatalára kapott engedélyt, ugyanakkor fentvezetett két személy és még több az országban akikről nagyrészt a nyomozócsoport már tudomással bír, forgalombahozták a már említett sokszorosított képeket, de nem csak ezeket, hanem egyéb szöveges és nem szöveges sajtóképeket is.

Magyar Országos Loveltár
Jelenkori Gyűteménye

XIX-V-21

#627/1962

Mivel a szesz ezen cikkben most éri el csúcspontját, kérem igen gyors és hathatós beavatkozásukat.

Együttal kérek, hogy a bármálási emlékképeket általában nem a főtisztelendő urak közvetlenül hozzák forgalomba, hanem azokat sugárusok vásárolják fel, akiknek egy csoportját szintén ismerem már a nyomozócsoporthoz. A nyomozás esetleges elősegítésére az Állami Egyháziügyi Hivatal nyilván meg tudja adni Önöknek, hogy hol lesznek a közeljövőben nagyobb bármálások, egyet azonban én is közölhetnék, melyre figyelmüket különösképpen felhívom, a június 10-én d. e. 9 órakor Mezőkövesden, ahol hozzávetőleg 2.500 bármálkozó lesz.

Bp. 1962. V. 2.

az Magyarista Szövetség köz. titkára részére

A mellékletet megküldtem:
Belügyminiszteri Titkárság
Művelődésügyi Miniszteri Titkárság

Magyar Országos Levéltár
Jelenl. Gyűjteménye

Magyar Országos Levéltár
Jelenl. Gyűjteménye

XIX-1A-2A

7627/1962

Actio Catholica Országos Elnöksége
Budapest V, Károlyi u. 4-8 III. lép.-l. em. 8
Telefon : 180-077, 187-645, 187-646

1964. évi

Költségvetés

VIII/A Tábla

B E V É T E L E K

Megnevezés		1964. évi előirányzat
1.	Új Kaber Gyógykezelőse	780.000.-
2.	Magyar Kurír Iukbéra	600.-
3.	Törítések: fűtés, telefon, szállítások stb. Szent István Társulat	25.000.- 10.000.-
4.	3 % adó az illetmények után	4.100.-
5.	Költségvetési megtakarítás	39.360.-
6.	Kölcsönök visszafizetéséből	207.940.-
Összesen:		1.067.000.-

K I A D Á S O K

Feje- zet	Cím	Megnevezés	1964. évi előirányzat
I.		<u>Személyi kiadások</u>	
	1.	Tiszteletdíjuk	36.000.-
	2.	Illetmények	130.000.-
	3.	Tulórák és kiszállási díjuk	4.000.-
	4.	Sztk	27.000.-
	5.	Jutalmak	11.000.-
	6.	Nyugdíj hozzájárulás	2.400.-
II.		<u>Házbér</u>	21.000.-
III.		<u>Irodai költségek</u>	
	1.	Posta	5.000.-
	2.	Telefon	11.000.-
	3.	Írószerek	2.000.-
	4.	Kiseb kiadások, közlekedési költség	1.200.-
	5.	Villanyáram	5.300.-
	6.	Gáz	2.300.-
	7.	Pátés és tüzelő felhordás	13.000.-
	8.	Évi nagytakarítás	2.000.-
	9.	Előfizetések	20.000.-
IV.		<u>Egyéb költségek</u>	
	1.	Butörés, tűz és autóbiztosítás	5.000.-
	2.	Bankköltségek az OTP-nál	2.000.-
Átvitel:			300.200.-

Jo- it	Cim	Magyarozás	1964.évi előirányzat
		Áthozat:	300.200.-
7.	<u>Szociális kiadások</u>		
1.	Kináltsági háltetési alap		12.000.-
2.	Menza fenntartási és hozzájárulási költség		8.000.-
3.	Orvosi költség		4.800.-
8.	<u>Autótartás</u>		
1.	Üzemanyag		18.000.-
2.	Garage		6.000.-
3.	Kiseb kiadások, service		6.000.-
4.	Karbantartás, alkatrészek pótlása		15.000.-
I.	<u>Representation, költségek</u>		11.000.-
II.	<u>Nonprofitok költségei</u>		15.000.-
X.	<u>Segélyek</u>		
1.	Általános segélyezés		20.000.-
2.	Caritativ discretionalis alap		120.000.-
3.	Opus Pacis		48.000.-
4.	Templomok, plébániák segélyezése		180.000.-
5.	Egyházi Szeretetszolgálat		200.000.-
6.	Előre nem látott kiadások		36.000.-
	<u>Előre nem látott kiadások</u>		50.000.-
I.	<u>Borrendés kiadásai és karbantartása</u>		17.000.-
			<hr/>
Összesen:			1.067.000.-
Bevételek			1.067.000.-
Kiadások			1.067.000.-

- 7 -

- 2./ A KGST. berlini ülésére G e r ő Erő elvtárs vezetésével B e r e i Andor, B o g n á r József és O s z t r o v s z k y György elvtársak utazzanak.

A politikai Bizottság felhatalmazza Gerő Erő elvtársat, hogy a delegáció munkájához szükséges számú szakértőt és munkatársat kiválassza.

Elfogadja, hogy a delegáció munkájának irányelveit a Moszkvában tartózkodó küldöttségünk hazatérése után terjesszék elő.

- 4./ Javaslát az állami gazdaságok területén dolgozók kormánykiüntetésben részesítésére.

/Pogácsás György elvtárs javaslata./

A politikai Bizottság a javaslatot leveszi napirendről.

- 5./ parlamenti delegáció küldése Romániába.

/Hegedüs András elvtárs szóbeli javaslata./

A politikai Bizottság hozzájárul a delegáció kiutazásához és ahhoz, hogy vezetője Rónai Sándor elvtárs legyen.

A delegáció tagjaira Szalai Béla és Rónai Sándor elvtársak teygenek javaslatot.

- 6./ Kiss Károly elvtárs részvétele a Titkárság ülésén és a megye titkári értekezleteken.

/Kovács István elvtárs szóbeli javaslata./

A Politikai Bizottság hozzájárul, hogy Kiss Károly elvtárs tanácskozási joggal, meghívottként részt vegyen a Titkárság ülésein és a megyei titkárok részére tartott értekezleteken.

- 7./ Grósz József megválasztásával kapcsolatos kérdések.

/Hegedüs András elvtárs szóbeli javaslata./

A politikai Bizottság hozzájárul, hogy Grósz Józsefnek a püspöki kar vezetőjévé történő megválasztását az eredeti határozattól eltérően egy héttel előbb hajtsák végre.

Hegedüs András elvtárs május 11-én fogadja a püspöki kart. A kegyelmi rendelet a sajtóban május 12-én jelenjen meg.

[ORSZÁGOS LEVÉLTÁR]

1956. május 11.

276 p. 53 c. 286 v. e.

ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVÁTAL ELNÖK

41

108

82/44. 11

560/7ka/56.

Szigorúan titkos!

Rakó: elvétel!
Kérem az előterjesztés megfigyelését
a köznap PB.-ülésen.

0042-1/1956/Eln.

V. 3.

*Jozsef Cs. dr.*E l ő t e r j e s z t é sa Püspöki Kar elnöki tisztének betöltésére.

- 1./ Czapik érsek halálával megüresedett a Püspöki Kar elnöki tiszte. A jelenlegi viszonyok között Hamvas Endre csanádi püspök volna elfogadható erre a tisztségre. Ennek megvalósítása érdekében szükségessé válna három - öt korban és rangban megelőző /a negyedik Péteri József püspök működését nem engedélyezzük/ - püspök lemondatása a Püspöki Kar elnöki tiszteről. Ezek: Virágh Ferenc pécsi, Shvoy Lajos székesfehérvári és Dudás Miklós hajdudorogi püspökök. Ezek elkerülhetetlenül személyi sértődéshez vezetnének.

Javasoljuk Grósz József kalocsai érsek funkciójába való visszahelyezését. Ezáltal ő lenne a Püspöki Kar elnöke, mert rangban az érsek minden püspököt megelőz.

- 2./ Május 19-én a Püspöki Kar három legtekintélyesebb tagja a Püspöki Kar nevében kérje a Minisztertanács elnökétől Grósz József kalocsai érsek funkciójába való visszahelyezését. Ez alkalommal a Püspöki Kar képviselői a Kar nevében olyan írásos nyilatkozattal kérjék Grósz József visszahelyezését, amely nyilatkozatban kifejezik készségüket az állam és egyház közötti megegyezés megtartását, valamint a kormánnyal való jó együttműködést illetően.
- 3./ A Minisztertanács elnöke május 21-én fogadja Grósz Józsefet. Közölje vele, hogy kegyelemben részesült, elfoglalhatja egyházi tisztét. Grósz József ez alkalommal adjon írásos nyilatkozatot, amelyben elkötelezi magát az állammal való jó együttműködésre, továbbá hitet tesz a Czapik érsek által képviselt politikai irányvonal folytatására.

Budapest, 1956. május 3.

Horváth János
Horváth János/

107

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

276 f. 53a. 2840.e.

18

153 k/ 3

Szigoruan titkos!Készült: 12 példányban.

95

W

J a v a s l a t

a Politikai Bizottság számára.

Tardini bíboros az elmúlt héten levélben felszólította Grósz Józsefet, hogy tegyen javaslatot az elhalt egri érsek helyett pápai vikárius kinevezésére, aki felváltaná Brezanóczit, akit - amint ez a Politikai Bizottság tagjai előtt ismeretes - Czapiak halála után káptalani helynöknek választottak meg.

Azért, hogy a kezdeményezés a mi részünkről legyen és hogy a Püspöki Karban erősödjének azok, akik az állammal való együttműködést szorgalmazzák, javaslom a következő határozati javaslat elfogadását:

az Állami Egyházügyi Hivatal útján el kell érni, hogy a Püspöki Kar, illetve annak elnöke Grósz József a Vatikánhoz előterjesztést tegyen Hamvas Józsefnek ~~H~~ egri érsekké és Brezanóczy Pálnak csanádi püspökké való kinevezésére.

Véleményünk szerint e javaslatnak a Vatikán részéről történő elfogadása a Püspöki Karban erősítené az állam befolyását. Amennyiben a Vatikán nem fogadná el, úgy ez mély sértést jelentene Hamvasra - aki jelenleg a Püspöki Kar egyik legtekintélyesebb tagja - és Brezanóczira is.

B u d a p e s t, 1956. július 25.

Lénárd Ödön
/Hegedüs András/

119

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
276. f. 53. or. 294. sz. e.

X/Tábla

1

Pénzesz
2170

Az "Uj Ember" szerkesztősége részéről a lap felelős szerkesztője megjelent hivatali helyiségemben és a következőket adta elő:

Az Uj Emberben a legutóbb megjelent Mindszenythy levél kizárólag a primás személyes és terrorisztikus fellépésének következménye. A primás kb. 3 - 4 hónappal ezelőtt, mint az Actio Catholica diszelnöke a lap irányának megszabásában aktivizálta magát. A bizonyos levél közzétételét már egy héttel ezelőtt követelte, azonban a szerkesztőbizottság által vezetett küldöttség kérésére, kijelentette, hogy a dolgot még meggondolja. A hozzá visszajuttatott levelet azután vasárnap reggel személyesen adta át Mihalovics Zsigmondnak, a lap felelős kiadójának és utasította a közzétételre. Ugyanakkor azt követelte, védje meg az Uj Ember Slachta Margitot és bizonyítsa be, hogy a Házból 60 napra való kizárása törvénytelen. Ezt a kérését nem teljesítették. Néhány hónappal ezelőtt a szerkesztőség tudta nélkül levelet írt Sárközy Pálhoz, aki felelős szerkesztő egyházi főnöke és kérte őt, hogy Pénzeszt helyezze át Budapestről valamelyik másik városba. Ez a kísérlete azonban nem sikerült.

A szerkesztőség nevében kijelentette Sárközy Béla, hogy a szerkesztőség a betiltást jó alkalomnak tekinti azért, hogy megszabaduljon a Mindszenythyvel való függőségtől. Az a kérése tehát, hogy a revízió során az Uj Ember új lapengedélye ne az Actio Catholica nevére szóljon, hanem pl. az Uj Ember Lapkiadó Kft. nevére, mint merkantil társaság. Ilyen körülmények között Mindszenythy hatását teljes mértékben tudná a szerkesztőség közömbösíteni. Az egész változást a primás beleegyezése nélkül akarják végrehajtani, és

244 p. 7. a. 251. 2. e.

MSZP PI
Levéláró

•/.

- 2 -

1. Adta

csupán kész helyzet elé akarják állítani.

További terve a szerkesztőségnek az, hogy egyházi részről Bánáss veszprémi püspököt akarják közelhozni a laphoz, aki a primás esetleges beavatkozási kísérleteit egyházi vonalon is el tudja háritani.

Amerikában a fentebb vázolt lehetőség megvalósul, az új lap szerkesztősége kérelmet nyújt be a betiltás megrövidítése iránt.

Budapest, 1947. november hó 8.

Gáspár

Farkas Mihály elvtársnak,

B u d a p e s t.

MSZP FI
Levéltár

87.

6

Feljegyzés Nógrádi államtitkár ur részére.

Ma az Uj Ember szerkesztője megjelent nálam és a következőket mondotta: Mindszenty hercegprimás hétfőn 3 olyan nyilatkozatot akart leközzöltetni az Uj Emberben, amelynek leközzölésére a lap nem volt hajlandó. A szerkesztőségből 3 tag, akiket nem nevezett meg még aznap felmentek a primáshoz és kérték a nyilatkozat megváltoztatását. Erre a primás egy enyhébb hangú nyilatkozatot adott de ennek a leközzölése is még ebben a percben bizonytalan. A nyilatkozat szövegét nem ismeri még de megérkezése után el fogja küldeni.

Ezzel az esettel kapcsolatban úgy látják, hogy Mindszenty hercegprimás az utóbbi időben arra törekszik, hogy "fait accompli" a lapot olyan helyzetbe hozza, hogy a hatóságok a lap ellen eljárjanak. Miután nem hajlandók tovább elviselni Mindszenty politikai manővereit és nem hajlandók sem a lapot sem magukat az amerikai propaganda eszközévé tenni s miután úgy érzik, hogy a lap szerkesztősége Mihalovich Zsigmond kivételével mögöttük áll működésüket tovább ilyen körülmények között nem kívánják folytatni,

Véleménye szerint Mindszenty őket olyan helyzetbe akarja juttatni, hogy mint főpásztor léphessen fel velük szemben, ebben az esetben ha az engedelmisséget megtagadják (kiközösítés stb.) Másrészt pedig az amerikai propaganda szolgálatában rendészeti eljárásokkal akarja a lapot tönkre tenni.

Mindszenty céljának szolgálatában sem intézmények sem emberek sorsa nem érdekli. Mindszenty legutóbbi próbálkozása a csehszlovák ügy volt. Erről a kérdéstről kijelentette, hogy azokat a cikkeket, amelyeket a csehszlovák kérdéstről leközzöltek Mindszenty erőszakolta ki. Kijelentette továbbá, hogy Mihalovich Zsigmond ebben a percben igen ingadozó, erről a beszélgetésről nem is tud és amennyiben ők kiválnának a lap szerkesztőségéből egyedül próbálná vinni a dolgot de véleménye szerint teljesen sikertelenül.

Megemlítette, hogy a legutolsó püspöki konferencia előtt végig járta a püspököket és ennek következtében Mindszenty ellenére a Püspöki Kar egy olyan határozatot hozott, hogy az Uj Emberrel meg vannak elégedve. Mindszenty azonban nem respektálja a határozatot.

Az a kérése, hogy tegyük megfelelő formában lehetővé azt, hogy az Uj Ember megszűnjön azon a címen,

/.

 Püspöki
 Levéltár

274 f. 7. a. 251. o. e.

~~18~~

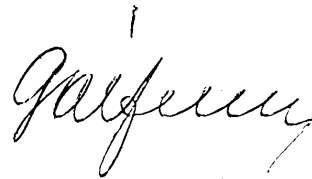
7

/.

hogy az Actio Catholica nem jogi személy és egy megfelelő testületnek véleménye szerint mint leghaladóbb rendnek a Bencés rendnek adjunk új lapengedélyt.

Tekintettel arra, hogy a lapot így sokáig már nem hajlandók csinálni az ügyben gyors döntést kérek.

Budapest, 1948 április 27.-én

R é v a i J ó z s e f elvtársnak,
B u d a p e s t.

MSZP P
Levélárca

Rákosi Mátya,
a minisztérium elnöke,

¹²¹ Le: 5/5. b
L. P. L.

Budapest.

Az igazságügyminiszteri kizárásról lemondok. Kérem, ennek tudomására venni.

Budapest, 1953. január 17.

Beisi Gyula

[Kézirat] VII. köt.
276 f. 65 c. 182 s. c.

~~186~~

Jegyzőkönyv

Felvétetett a Magyar Kommunista Párt titkársági üléséről, 1945. március 7.-én.

Talán voltak: Gerő, Vas, Kossa, ^{Kiss} Kovács, Urbán, Horváth elvtársak.

- / III.15.e vidéki ünnepeire a Központ szonokokat küld. Javaslattal tesz Kovács és Urbán elvtárs.
- 2./ Gerő elvtárs vasárnap Debrecenbe utazik.
- 3./ Vas elvtárs holnap, csütörtökön Debrecenbe utazik.
- 4./ A Szovjet Tudományos Akadémia évfordulójára magyar küldöttséget meghívták. Debrecen javaslatára a titkárság hozzájárul Szentgyörgyi és Sántha kiküldéséhez. Felmerült Illyés Gyula is, vele szemben megfontolások vannak. Végleges döntés Illyéssel kapcsolatban Debrecennel való megbeszélés után.
- X 5./ A titkárság Harter javaslatát egy új munkás sportegyesület felállítására vonatkozólag nem fogadja el és utasítja Harter elvtársat, hogy az irányt arra vegye, hogy a meglévő sportegyesületekbe /MTE, Vasas, szakszervezeti sportegyesületek, stb./ beépüljenek. A munkás sportegyesületek lépjenek be a polgári sportszövetségbe. A munkássportegyesületek fölé létesítendő egy munkás sportcsuszervezet, amely képviseli kifelé a munkássportegyesületeket.
- 6.6 A titkárság elfogadja Harter elvtárs javaslatát a sporttétlap kiadására vonatkozólag, amely Magyar Sport néven fog megjelenni. Nincs kifogása az előterjesztett 3 szerkesztőségi tag ellen, javasolja azonban a szerkesztőség kibővítését még 2 taggal, hogy abban egy kommunista és egy DISZ tag vegyen részt. Felhívja a titkárság Harter elvtársat, hogy tegyen személyi javaslatot a szerkesztésben még résztvevő kommunista tagra nézve. Kívánatos, hogy a lapot kft. formájában adják ki és gondoskodni kell arról, hogy a részvények 51%-a a párt kezében legyen.
- 7./ A titkárság egyetért Harter elvtárs javaslatával, hogy a legfelsőbb sportbizottság létszámát 3-ról 5-re kell emelni. A bizottság összetétele a következő legyen: Bechtler, Rics, Jámor, Harter, Barcs
- 8./ A titkárság elfogadja Ortutay Gyula és Borbály Mihály titkos bejelentését a pártba úgy, hogy tagsági könyvüket más névre állítsák ki
- 9./ A titkárság elfogadja Várnay Zseni jelentkezését a pártba azzal, hogy a MNDSZ-ben dolgozzék.
- 10./ Popper marad eddigi helyén.
- 11./ ~~Antiszemitizmus~~ kérdésben a titkárság utasítja Horváth elvtársat, hogy a Szabadságban foglalkozzék egy cikkben ezzel a kérdéssel. Debrecenben fel kell vetni ezt a kérdést, hogy a párt milyen formában foglalkozjon állást.
- 12./ A titkárság a soffőrök fizetését 1.240.-P /nős/, illetve P. 1.040.-b /nőtlen/ állapítja meg. 43
- 13./ Az ipari munkások fizetését P. 240.-vel felemeli a titkárság, ebből

MSZP PI
Levélkönyv

274 f. 4c. 20. 5. e.

ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL

ELNÖK

Eln/12/7566.

L. Vas e.

Rákosi Mátyás elvtársnak
Magyar Dolgozók Pártja
Országos KözpontjaB u d a p e s t
Akadémia-utca.

"SZIGORUAN BIZALMAS"

Budapest, 1952. augusztus 1.
/Eln. 1/84. sz./A kérdést a Titkárságnak
kell tegyenem. VIII. 1. R.Laphi e
nem lehet
előterjesztés!

Kedves Rákosi elvtárs!

Az Osztrák Kommunista Párt Központi Vezetőségének arra a kérésére, mely arra irányul, hogy egy katolikus lelkészt küldjünk az osztrák katolikus napokra, a következő javaslatot tesszük:

Javasoljuk kiküldeni **M Á T É J Á N O S**-t, a veszprémi püspök általános helynökét /vikárius/.

Máté János Hetényegyházi plébános volt, a Grösz-per után a Hivatal csínlált belőle főpapot. A papi békemozgalomban kezdetől fogva aktívan részt vesz. Jelenleg is az Országos Papi Békebizottság tagja.

Politikai felfogása megfelelő, ő már ki is akart vetközni és megházasodni, a mi kérésünkre maradt továbbra is papnak. Nekünk messzemenően le van kötelezve. Kapott tőlünk pénzt, decemberben amikor beteg lett a Kutvölgyi-úti Korházban kapott elsőrangú kezelést és karácsonyi ajándékot, ezenkívül mi ismerjük egy kecskeméti tanítónővel való kapcsolatát, amely 1944 óta fennáll és ezt a püspöke nem ismeri és nem is tétélezné fel róla.

Máté János fellépése komoly, politikailag tájékozott és mint pap is igen komoly fellépésű. Badalik püspök előtt is komoly tekintélye van. Nyugodtan küldhetjük Bécsbe, egészen biztosan vissza fog térni.

Máté János ugyan nem tud németül beszélni, de szerintünk ez előnyös, mert lehet mellé tolmácsot állítani, aki mindenhová elkíséri és minden beszélgetésénél jelen van.

Beresztóczy Miklóst azért nem hozzuk javaslatba, mert őt nem igen fogadják szívesen és könnyen a fejéhez vágatnák, hogy azért beszél a demokrácia mellett, mert űlt egy évet és kiengedtük, Beresztóczynak a visszatérése nem olyan biztos mint Maté Jánosé.

Ismert katolikus világi személyiség nincsen szabad-lábon, ilyenre javaslatot tenni nem tudunk.

Amennyiben Rákosi elvtárs egyetért Maté János kiküldetésével, úgy mi Maté Jánost arra megfelelően előkészítjük és javasoljuk, hogy a katolikus napok előtt egy héttel kb., jelenjen meg valamilyen osztrák lapban Maté Jánostól egy cikk, amellyel ismertebbé tudjuk tenni.

2.db.melléklet csatolva.

217

Elvtársi üdvözlettel

/Horváth János/

ORSZÁGOS EGYHÁZÜGYI HIVATAL

Név- és tárgymutató

1944. október 6.
1961. március 15.

– A –

Actio Catholica

ÁEH

Ágoston Julián

„ájtatók manók társasága”

Albert István

(Piarista tartományfőnök)

ameddig a kezem elér

Amnesty International

árulás

Asztalos János

átállni

– B –

Babits Mihály

Balogh István

(„Balogh páter” Szeged-alsótanyai plébános, majd a moszkvai fegyverszüneti küldöttség tagja, miniszterelnökségi államtitkár. A Kisgazdapártnál indul, utána megalapítja a Balogh-pártot, majd kegyvesztettként kizorul a közéletből)

Bánáss László

(Veszprémi püspök, korábban debreceni plébános, innen jó kapcsolatokkal az ott megalakult kormányral. És azzal a hittel, hogy ez elég lesz a magyar egyház megóvására. 1949-ben halt meg.)

Barankovics István

(A Demokrata Néppárt főtitkára, ami valójában a Kalot-vonal közéleti képviselője, 1949-ben Nyugatra ment. Európai parlamenti életet élt volna, amikor csak a hűség és a túlélés színei voltak valóságosak.)

Bárd János

(kalocsai s. püspök, meghalt 1983-ban)

Becket Szt. Tamás

belső arc

Benda, Julien

Beresztóczy Miklós

Bernard, Claude

Bertram, Adolf Johannes

(Breslau-i érsek, született 1859-ben, meghalt 1945-ben.)

Besier, Gerhard

Biemer, Günther

Brezanóczy Pál

(1964 óta egri érsek, 1972-ben halt meg.)

Bullock, Alan

bűn struktúrái

– C –

Campanella

Casaroli, Agostino

(1914-ben született, 1979-től helyettes államtitkárként, majd államtitkárként a vatikáni diplomácia vezetője.)

csapdák:

eszmei

követői

vezetési

Chaunu

cserbenhagy

csinálni kell, nem jelteni

Cyprián

Czapik Gyula

(Egri érsek, 1956-ban halt meg.)

Czigány Lóránt

– D –

Décsi Gyula

Demény Pál

(A két világháború közt és után meg nem alkuvó hazai kommunista frakcióvezető, az önálló hazai vezetőség kommunizmus álmodója, ezért volt mindkét háború után börtönben. 1991-ben halt meg.)

diakónia

dinamizmus

Dobszay János

– E –

Ecclesia

egocentrizmus

egyensúly

Eliot

elkenés

elkötelezett

ellenállás

Előd István

(A háború utáni években piarista főiskolai tanár, dogmatikus.)

Emődi László

(A Regnum házfőnöke, 1961-ben 7, 1965-ben újabb 5 évre ítélték.)

enciklikák

Endrey Mihály

(A váci egyházmegye A. C. titkára, 1950-ben egri segédpüspök, 1957 és 1958 között az esztergomi egyházmegyét kormányozza, 1972-től pécsi segédpüspök, 1975-től váci püspök, 1977-ben elhunyt. Időnként az állami mellőzés jellemezte meg az életét.)

epikia

eredménycentrikus

Esty Miklós

(A Szent István Társulat elnöke, évtizedeken át a felső egyházi vezetés laikus munkatársa.)

– F –

Fehérváry István

feláll

felelős

félni

Földes József

– G –

Garrigau-Lagrange

Gertrud le Fort

Gábor Áron

(A székely szabadsághős leszármazottja, újságíró, szovjet bíróság ítélete alapján 15 évet töltött Szibériában. Háromkötetes beszámolója: Az embertől keletre – Szögletes szabadság – Évszázados emberek címmel 1980-ban jelent meg először Nyugaton.)

Gál Ferenc

Gálik István

Gedényi Mihály

Gergely Jenő

gerinc

Gerlier bíboros

Gerő Ernő

(Miniszter, a kommunista párt Központi Vezetőségeinek tagja.)

görcs

Gróh József

Grósz József

(Kalocsai érsek, 1961-ben halt meg.)

Györkei Jenő

– H –

Hagyó Kovács Gyula

(A Grósz-per egyik vádlottja, a ciszterciék egykori gazdasági vezetője. A mondat célzásai a per koncepciók részleteire utalnak.)

Halász Piusz

(Ciszterci szerzetes, a borsodpusztai kontemplatív közösség kezdeményezője, kétszer ítélték el, összesen 7 évre.)

Hamvas Endre

(Csanádi püspök, 1970-ben hunyt el.)

hatalom oldala

Havasy Gyula

Hegedűs András

Hetényi Varga Károly

D.v. Hildebrand

Horváth János

Horváth Richárd

hős

Hürten

húség

– I –

Imrédy Béla

irgalmatlan

irgalmas

Ispánki Béla

(Ispánki Béla: Az évszázad pere, 1987, Vörösváry, Toronto-Kanada. – Ispánki 1985-ben halt meg.)

ítélkezni

– J –

II. János Pál

jel

jezsuiták

– K –

Kasper, Walter

katatónia

katechézis

keret

Kerkai Jenő

(A Kalot elindítója, 1949-ben 10 és fél évre ítélték, az utolsó napig kitöltötte, 1970-ben halt meg Pannonhalmán.)

kérygma

keserűség

kis lépések

kísért

kollaborálás

Kollár Ferenc

(Jezsuita, lapjaiknak, a Szív-nek főszerkesztője, 1978-ban halt meg.)

kollektív felelősség

kompromisszum

kor-analógia

König, Franz

(Bécsi bíboros, a II. Vatikáni Zsinat után a nem-hívók tanácsának elnöke, Mindszenty amerikai követségi tartózkodása idején a Vatikán ismételten küldte hozzá.)

közösség

Kranz, Gisbert

– L –

Lange, Gerhard

lapulni

Lefèbvre

(A II. Vatikáni Zsinatot elutasító, s így az Egyháztól eltávolodott volt francia érsek.)

Lékai László

(Esztergomi bíboros érsek 1976 és 1986 között.)

lelkipásztor

Lidice

Lubac, Henri de

(Korunk egyik legnagyobb teológusa, jezsuita, bíboros, 1991-ben halt meg.)

– M –

Márai Sándor

Margit néni

Maritain, Jacques

(Századunk egyik legnagyobb katolikus gondolkodója, 1973-ban halt meg.)

Máté János

Matyi

mécs

menteni

Mészáros István

Meszlényi Zoltán

(Esztergomi s. püspök, meghalt 1952-ben, internálásban.)

Mihalovics Zsigmond

(Az Actio Catholica országos igazgatója, 1959-ben az USA-ban halt meg.)

milieu intérieur

Milosz Czeslaw

Mindszenty József

Mócsy Imre

(Jezsuita, római egyetemi tanár, 4 évi internálás után 9 és fél évre, majd újabb 4 évre ítélték, fűtőként dolgozott, 1980-ban halt meg.)

modus moriendi

modus vivendi

Mojzes Péter

– N –

Nagy Töhötöm

naivitás

Németh Lajos

nosztalgia

– O –

önállóság

Ordass Lajos

(Evangélikus püspök, az evangélikusok „Mindszentyje”, 1978-ban halt meg.)

Ortutay Gyula

– P –

Pálos Antal

(Jezsuita, 17 évi ítéletéből 11-et kitöltött.)

Paulai Károly

(Premontrei, a bécsi, hazánk felé dolgozó egyházi segítőszerv feje.)

perc-emberke

XI. Pius

XII. Pius

placetum regium

Pócspetri

Polykár

(Vértanú-szent.)

Primo Levi

próféta
puhaság

– R –

Rác István

Rajk László

Rátkai János

Ratzinger, Joseph

(Bíboros, a Hittani Kongregáció elnöke.)

Ravasz László

(Református püspök, 1948-tól félreszorítva.)

reflektált élet

Regnum Marianum

(A budapesti hittanároknak a századforduló óta dolgozó együttese, cserkészcsapattal, kongregációval, napjainkban már széles hívő társadalmi háttérrel.)

Révai József

Ries István

(Szociáldemokrata, igazságügyminiszter, 1950-ben halt meg, letartóztatva, az ÁVO kezei közt.)

ring

romantika

Rónay György

Rózsa Péter

– S –

Sacra Congregatio Religiosorum

sajtó

Salacz Gábor

Salamov, Varlam

Schlachta Margit

Schöpflin Gyula

Schrotty Pál

(Ferencs, az 1950-es „megegyezés” tárgyaló bizottságának egyik tagja.)

Selye János

semmiről sem akarok tudni

Serédi Jusztán

(1945-ben elhalálozott bíboros-prímás, esztergomi érsek.)

Sík Sándor

(Piarista tartományfőnök.)

Stehle, Hansjakob

Svejk

(Fehér Gyula alezredes.)

Swift

– SZ –

szabadság

Szabó Ferenc

Szabó Zoltán

Szakács Gyula

szalámszeletelés

szamizdat

Szántó Konrád

Szekfű Gyula

(Historikus, egyetemi tanár, háború után az első moszkvai magyar követ, 1955-ben halt meg.)

szekularizált

személyi jog

Szemenyei László

Szent István Társulat

Szigeti Imre

(Domonkos, egyike azoknak, kik legtöbb időt töltöttek börtönben: kb. 19 évet.)

szolgálat

szolidaritás

Sztrilich Károly

Szombathelyi Ferenc

– T –

Tabódy István

(A legtöbb börtönidővel rendelkezők közé tartozik: kb. 19 év.)

Tardini

Tardy

Távlatok

Tímár Ágnes

tisztázás

Tolnai Gábor

totalitarizmus

Toynbee

Tölgyesi Ágnes

Török Bálint

trianoni sokk

túlélni

– U –

Új Ember

utópia

– V –

Várkonyi Imre

(Átmenetileg kiközösített országgyűlési pap-képviselő, az Actio Catholica akkori igazgatója, 1983-ban halt meg.)

Vatikáni Zsinat

vértanúság

Vezérférfiúság

Virágvasárnap

– W –

Weishaus Aladár

(A két világháború között és Rákosiék által is elítélt, jellemes hazai kommunista frakció vezető, 1963-ban halt meg.)

Werner Alajos

(Regnumi pap, egyházi zeneszerző, a Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tanszékének professzora, 1979-ben halt meg.)

– Z –

Zakar András

(Mindszenty titkára, a perben társa, 1986-ban halt meg.)

zsák

Megjegyzés

Ezen írás utolsó nyomdai korrektúrája idején jelent meg az Új Ember 50 éves fennállására összeállított Évkönyv. Amit tartalmaz, az – nagyjából – igaz. Ami hiányzik belőle, az – sajnós – legalább annyira igaz. Akik dolgoztak rajta, a korábbi időknek tanúi még nem voltak, és lényeges dokumentumokhoz ma még nem férnek hozzá. De a hűség mellett minden Golgotához hozzátartozik Judás, Pilátus, a főpapok, a pribékek és az utcák hol lapuló, hol üvöltő népe. Csodálatosképpen senkinek sem tűnt fel, hogy ezek közül mennyien maradtak ki az Évkönyvből.

Az ilyen megközelítés – bármilyen problémánál – a legtisztább szándék mellett is megkérdőjelezhető. (A Szerző)